

KORUNK

JÖVŐFORMÁLÓ KONFERENCIA •
SPORTCSAPAT ÉS TÁRSAS KAP-
CSOLATOK • ROMÁNIA ÉS AZ
OLIMPIÁK TÖRTÉNETE • ÉPÍ-
TÉSZEK MARATONIJA • A SPORT
INTELLEKTUALIZMUSA • TEST-
ALKAT, TÍPUS, TELJESÍTMÉNY •
BAJOR ANDOR: SZÜLETÉSNAPI
VERSENY • LÁZÁR LASZLÓ: A
HAZAI MAGYAR SPORTÚJSÁG-
ÍRÁS HELYZETÉRŐL • HAROLD
MACMILLAN EMLÉKIRATAIBÓL

1972 | 7

SZERZŐINK

BUKAREST

Apostol, Pavel
Brad, Ion
Caraion, Ion
Demeter András
Florian, Radu
Hagiu, Grigore
Horea, Ion
Lázár László
Manoliu, Lia
Rusan, Romulus

BRASSO

Kroner, Michael

KOLOZSVÁR

Aradi József

Bajor Andor
Dombi Géza
Engel Károly
Farkas László
Gyulai Pál
Horváth Ildikó
Jancsik Pál
Kádár János
Kallós Miklós
Kántor Erzsébet
Kántor Lajos
Láng Gusztáv
László Ferenc
Nagy Miklós
Róbert Endre
Saszet Géza
Szováti Endre
Veress Zoltán

Vizi Imre
Wagner István
Zörgő Benjámin

SEPSISZENTGYÖRGY

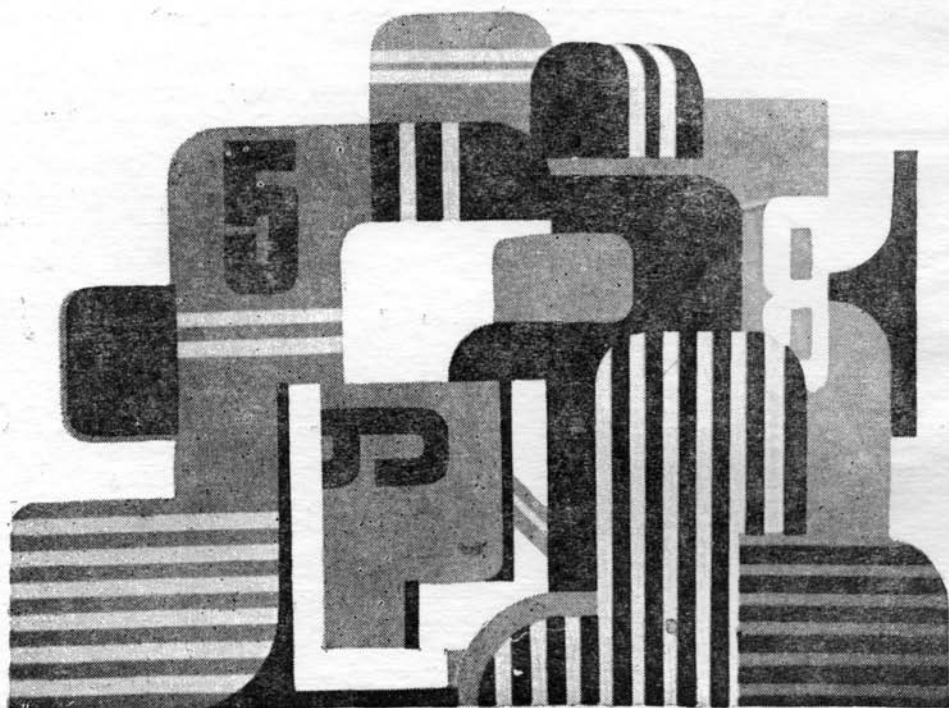
Nagy Lajos

TEMESVÁR

Bárányi Ferenc
Sándor István
Szekernyés János

KÜLFÖLD

MacMillan, Harold
Lévi-Strauss, Claude

Kazinczy Gábor: Jégkorong-mérkőzés

KORUNK

XXXI. ÉVFOLYAM, 7. SZÁM

1972. JÚLIUS

- * * * ● Hazánk kommunistáinak nagy tanácskozása 963
- DOMBI GEZA ● Jövőformáló konferencia 968
- ION BRAD ● Légy kút (vers, Veress Zoltán fordítása) 971
- ION HOREA ● Egy országot hallottam szólni (versrészlet, Veress Zoltán fordítása) 971
- ION CARAION ● Józanság-ének (Veress Zoltán fordítása) 972
- KADÁR JÁNOS ● Szigorú szükség (vers) 972
- GRIGORE HAGIU ● Mindent, mit szeretek (vers, Jancsik Pál fordítása) 973
- RADU FLORIAN ● A szocialista társadalom ellentmondásairól 974
- PAVEL APOSTOL ● A jövőkutatás „válsága“ 981
- ZÖRGÖ BENJAMIN ● A győzelem és vereség lélektana 985
- LÁSZLÓ FERENC ● Az olimpiai eszme Romániában 994
- HORVÁTH ILDIKÓ ● Építészek maratonija 1003
- BAJOR ANDOR ● Születésnap versenye 1011
- DEMETER ANDRÁS ● Testalkat, típus, teljesítmény 1013
- LIA MANOLIU ● A sport intellektualizmusa (Romulus Rusan interjúja, Kántor Erzsébet fordítása) 1020
- VIZI IMRE ● Sportsapat és társas kapcsolatok 1024
- ARADI JÓZSEF ● A labdarúgás fenomenológiája 1030
- SASZET GEZA ● Recept kételkedéshez és kételkedés ellen (vers) 1035
- HAROLD MACMILLAN ● Emlékirataiból (bevezette és fordította Farkas László) 1037

JEGYZETEK

- LÁNG GUSZTAV ● A fair play — sakkozók erénye 1043
- GYULAI PÁL ● Egy tornászverseny emléke 1874-ből 1044
- KÁNTOR LAJOS ● Bokszesztyű és esztétika 1046

HAZAI TÜKÖR

- NAGY MIKLÓS ● Kettős célú agrárpolitikai szabályozások 1049

FÓRUM

- LAZAR LÁSZLÓ ● A hazai magyar sportújságírás helyzetéről, avagy: arról, ami nincs 1054

NEMZETKÖZI ÉLET

- SZOVÁTI IMRE • Az Angol Állami Levéltár háborús dokumentumai 1057
FARKAS LÁSZLÓ • A politológia partnereiről 1061
ARNOLD J. TOYNBEE • Emberség és embertelenség a politikában 1063
CLAUDE LEVI-STRAUSS • Faj és kultúra 1068

TUDOMÁNYOS MŰHELY

- WAGNER ISTVÁN • Előszелеkciós módszerek a gyümölcsalany-nemesítésben 1073

SZEMLE

- ENGEL KÁROLY • Egy „konok“ műfordító dicsérete 1080
SZEKERNYES JÁNOS • Irodalmunk születési bizonyítványa 1084
RÓBERT ENDRE • „Vissza a természetbe“ 1088
MICHAEL KRONER • Josef Haltrich emlékezete 1090

LÁTÓHATÁR

- SANDOR ISTVÁN—BÁRÁNYI FERENC—NAGY LAJOS: Jegyzetek az Orvosi Szemlééről 1093 • Az államok nagyságrendi problémáiról (Revista română de studii internaționale) 1096 • Eszményi és reális a mérnöki munkában (Viitorul social) 1097 • Kodály Zoltán művelődési koncepciója (Új Írás) 1098 • Számspekuláció vagy tudományos elmélet? (Physics Today) 1099 • Válság és kiút a tudományban (Zycie Literackie) 1099 • Montréal olcsó játékokat tervez (Le Monde) 1100

TÉKA, LEVELEK A SZERKESZTŐSÉGHEZ

ILLUSZTRÁCIÓK

Bardócz Lajos, Dési Huber István, Gergely Rudolf, Ingo Glass, Kabán József, Kazinczy Gábor, Kozma István, Myrón, Nagy Albert, Szabó Tamás, Szöcs Ágnes, Váró Márton

Gépelte kéziratokat kérünk. Kéziratokat nem őrzünk meg.

KORUNK

ALAPÍTOTTA Dienes László (1926), SZERKESZTETTE Gaál Gábor (1929—1940).

Főszerkesztő: Gáll Ernő

Főszerkesztő-helyettes: Ráczy Győző

Szerkesztőségi főtájtár: Ritoók János

Szerkesztőség: Kolozsvár, Szabadság tér 4—5. Telefon: 2 54 68, 1 38 05.

Postacím: Cluj, Căsuța poștală 273. Republica Socialistă România.

HAZÁNK KOMMUNISTÁINAK NAGY TANÁCSKOZÁSA

Az Országos Pártkonferencia munkálatai, az elhangzott nagyszabású jelentés, az elfogadott és közzétett dokumentumok meggyőzően bizonyítják, hogy a romániai kommunisták nagy tanácskozása történelmi jelentőségű esemény volt, melynek messzegyűrűző kihatásai lesznek országunk, társadalmunk további fejlődésére és — már a világközvélemény eddigi megnyilvánulásai alapján is túlzás nélkül mondhatjuk — a nemzetközi élet alakulására. Ha szem előtt tartjuk azt a marxista-lenini megállapítást, miszerint korunk fő tartalma a kapitalizmusról a szocializmusra való átmenet, teljes mértéke szerint ítéelhetjük meg a Román Kommunista Párt következetes, gazdag forradalmi tapasztalatokra támaszkodó erőfeszítését, hogy kidolgozza a fejlett szocialista társadalomnak azt a modelljét, amely messzemenően számol a marxizmus—leninizmus általános érvényű tanításaival, eszményeivel és hazánk sajátos adottságaival, a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom általános, valamint népünk alapvető érdekeivel egyaránt. A Román Kommunista Párt éppen abban látja minden kommunista párt történelmi hivatását, így a magáét is, hogy saját országában, saját népét vezesse a szocialista forradalom és építés útján, a legmegfelelőbb stratégiát, politikai vonalat dolgozza ki és érvényesítse a munkásmozgalom közös végcéljának a megvalósítása érdekében.

Az utóbbi években, de különösen a X. kongresszustól kezdve társadalmi-politikai életünk minden résztvevője és megfigyelője számára világosan megmutatkozott a Román Kommunista Pártnak az az átfogó gyakorlati és elméleti tevékenységen alapuló törekvése, hogy a legkorszerűbb társadalomvezetési és tervezési módszerek igénybevételével minél pontosabban és többoldalúan megszerkessze a sokoldalúan fejlett szocialista társadalomnak azt a modelljét, amelynek megvalósítására népünk minden tudatos erőfeszítése irányul. A társadalmi tevékenység valamennyi területén elért eredmények, a Román Kommunista Párt rendkívüli méretű és intenzitású gyakorlati és elméleti munkássága lehetővé, további előrehaladásunk pedig elengedhetetlenül szükségessé tette, hogy ezt a modellt, a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom modelljét minden eddiginél konkrétan, mutatószámokba, munkaprogramba, politikai és szervezési feladatokba öntve alkossuk meg. Az Országos Pártkonferencia társadalmi fejlődésiünknek azt a mozzanatát fejezte ki, amikor ez lehetségessé és szükségessé vált. „Elmondhatjuk — állapította meg jelentésében Nicolae Ceaușescu elvtárs —, hogy olyan pillanatokat élünk, amelyek a továbbiakban meghatározzák a szocialista Románia helyét a szocialista országok, a világ összes nemzetei nagy családjában.“ Az Országos Pártkonferencia nagy érdeme, hogy megfelelt a történelmi pillanat követelményeinek: oly módon bontotta ki a sok-

oldalúan fejlett szocialista társadalom építésének a programját, hogy nagyszerű jövőt ígér hazánk, gyermekeink, az elkövetkező nemzedékek számára.

A Román Kommunista Párt a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom megvalósítására irányuló programja abból a megfontolásból indul ki, hogy az egységes szocialista gazdaság megteremtése még nem jelenti a szocializmus teljes megvalósítását. A marxizmus alapvető tanításainak megfelelően a Román Kommunista Párt szem előtt tartja, hogy végső fokon a termelési mód fejlődése határozza meg a társadalom egészének a fejlődését. Az Országos Pártkonferencia nagyfontosságú határozatokat hozott mind a termelőerők, mind a szocialista termelési viszonyok további erőteljes fejlesztésére vonatkozóan.

Társadalmunk termelőerőinek, a szocializmus műszaki-anyagi alapjának a további fejlesztése rendkívül összetett feladat, amely a korkövetelményeknek és hazánk sajátos helyzetének mélyreható, messzetekintő tudományos elemzését igényli. Az Országos Pártkonferencia elvégezte ezt az elemzést, és levonta az ebből adódó következtetéseket. Mivel — amint azt a párdokumentumok leszögezik — a párt tevékenységének alapja, politikájának legfőbb célja, a szocialista társadalom építésének értelme, hogy növekedjék a dolgozó tömegek anyagi és szellemi jóléte — a termelőerők, a műszaki-anyagi alap fejlesztésének is ez az első és legalapvetőbb indítéka. Az Országos Pártkonferencia olyan távlati tervet dolgozott ki ezen a téren, amely lehetővé teszi, hogy hazánk 15—20 éven belül behozza azt a távolságot, amely jelenleg a gazdaságilag fejlett országoktól elválasztja. A pártpolitika józanságáról, tudományos tárgyilagosságáról tanúskodik az a körülmény, hogy az Országos Pártkonferencia nagyra értékelte az elért eredményeket, ám ugyanakkor óvott az önelégültségtől, figyelmeztetett arra, hogy Románia már nem visszamaradott, de még fejlődésben levő ország, és nagy út áll előttünk az egy főre jutó nemzeti jövedelem megsokszorozásáig, azaz addig, amíg a gazdaságilag fejlett országok sorába kerülünk. Ezt az erőteljes gazdaságfejlesztést a tudományos-műszaki forradalom körülményei között kell megvalósítanunk, amely — a Pártkonferencia megállapítása szerint — napirendre tűzte népünk cselekvőbb részvételét a nemzetközi munkamegosztásban.

A tudományos-műszaki forradalom jellegéből és a szocializmus lényegéből egyaránt következik, hogy a termelőerők gyors és erőteljes fejlődését nem anyagi és fizikai erőráfordítással kell fokozni, hanem a már előirányzott jelentős beruházások ésszerűbb és korszerűbb kihasználásával, koncepciózusabb tervezéssel és szervezéssel, magasabb gazdasági hatékonyság elérésével. Csakis ez teszi lehetővé, hogy a gyorsabb gazdasági előrehaladás ne akadályozza az életszínvonal állandó növekedését. Az Országos Pártkonferencia a grandiózus gazdaságfejlesztési tervekkel együtt intézkedéseket helyezett kilátásba az életszínvonal növelésére. Eseményeinktől, erkölcsi felfogásunktól egyaránt idegen mind az aszkétikus lemondás egy távoli aranykor érdekében, mind a pillanat érdekeinek távlatokkal nem számoló követése. Az elkövetkező nemzedékek, szocialista hazánk jövője iránt érzett felelősségünk szerves összhangban van azon törekvésünkkel, hogy már ma, lehetőségeink mértékében, minél civilizáltabb életkörülményeket teremtsünk a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom építői számára.

A marxizmus klasszikusai tanításainak és a korkövetelményeknek megfelelően, pártunk dokumentumai ismételten hangsúlyozzák a tudomány rendkívüli szerepét a szocialista társadalom építésében. Az Országos Pártkonferencia elemzéseiben, határozataiban kifejezésre jut az a körülmény, hogy a tudomány közvetlen termelőerővé vált, valamint az, hogy a tudatos társadalomépítésben a marxista alapvetésű társadalomtudományokra is megkülönböztetett szerep hárul. A Pártkonferencia do-

kumentumai a korszerű tervezés és prognózis jegyeit viselik magukon. Köztudomású, hogy napjaink egyik legfiatalabb és legvitatottabb tudománya a futuroológia, a jövőkutató. (Augusztus végén hazánkban rendezik meg a soron levő futuroológiai világkongresszust.) Marxista szerzők jogosan állapítják meg, hogy a futuroológiai irodalomban érdekes és értékes előrejelzések találhatók a termelés, a közlekedés, a tudomány egyik vagy másik ágának várható fejlődéséről, ám alig esik szó a jövő társadalmáról mint egészről, nem történtek erőfeszítések egy társadalmi modell kidolgozása irányában. Nos, úgy véljük, hogy az Országos Pártkonferencia ebből a szempontból is rendkívüli horderejű teljesítményt nyújtott, hiszen egyik alapvető törekvése az volt, hogy körvonalazza Románia jövő társadalmát.

Amikor a tudomány társadalmi szerepéről beszélünk, nem csupán a szűkebb értelemben vett tudományra gondolunk, hanem arra is, amit párt dokumentumaink a szakképesítés, az általános ismereti szint növelésének a szükségességével, fontosságával kapcsolatban hangsúlyoznak. Az Országos Pártkonferencia a munkaerő-felkészítést, a szakképzést, a tovább- és újraképzést a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom megteremtésére irányuló pártprogram szerves részeként tárgyalta. Nem érdektelen itt felhívunk a figyelmet pártunknak arra az irányvonalára, amely a szűk szakosítás leküzdését, a többoldalú szakképzés biztosítását szorgalmazza. Pártunk álláspontjának mondhatni társadalomfilozófiai jelentőségét akkor értékelhetjük a maga teljességében, ha arra gondolunk, hogy az eredeti marxi felfogás szerint a túlságosan elaprózódó munkamegosztás a szocializmus körülményei között is az elidegenedés forrásává válhat. Az oktatás és a szakképzés korszerű megszervezésére irányuló pártpolitika — mint pártunk általános politikai vonala a maga egészében — nem téveszti szem elől a szocializmus egyik legfontosabb célkitűzését, a személyiség sokoldalú kibontakoztatását.

Bármily fontos, meghatározó a gazdaság szerepe a társadalom életében, ennek mégis csupán egyik oldala, összetevője. A szocializmus lényege — Marx szavaival — az emberiesült társadalom megteremtése, ami nem valósítható meg a megfelelő szocialista gazdasági alap nélkül, de nem is merül ki abban. A társadalom — emberek közötti viszonyok összessége, és a termelési viszonyok csupán egyik — igaz, alapvető — összetevője annak. Az Országos Pártkonferencia mondhatni betelítte a X. kongresszusnak és a Központi Bizottság tavaly novemberi plénumának azt a törekvését, hogy a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom nem gazdasági viszonyait is előrevetítse. Gondolunk itt elsősorban a társadalmi élet szervezésének és vezetésének a tökéletesítéséről és a szocialista demokrácia fejlesztéséről, a szocialista nemzet felvirágoztatásáról és a nemzeti kérdésszóló határozatokra, a kommunista életmód és munka, a szocialista etika és méltányosság normáinak tervezetére, de végső fokon az Országos Pártkonferencia valamennyi dokumentumára, hiszen mindegyik fontos előirányzatokat és intézkedéseket tartalmaz az említett vonatkozásban.

A szocialista demokrácia fejlesztése, szélesítése és elmélyítése a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom megteremtésével kapcsolatos kérdések gyűjtőpontjában áll. Az Országos Pártkonferencia egyik közvetlen célkitűzése az volt, hogy biztosítsa a befejezését a társadalmi vezetés tökéletesítési folyamatának, amelyet a megelőző pártkonferencia és a X. kongresszus indított el. Nos, pártunk politikai koncepciójáról sokatmondóan tanúskodik már önmagában az a tény is, hogy az Országos Pártkonferencia napirendjén, a társadalmi vezetés további tökéletesítése mellett, a szocialista demokrácia fejlesztése is szerepelt. A társadalmi vezetés tökéletesítése ugyanis nem egyszerűen közigazgatási, szervezési, tudományos, műszaki, hanem alapvetően politikai kérdés, amelynek alfája és ómegája a szocialista de-

mokrácia. Lenin a marxizmus legnagyobb jelentőségű történelemfilozófiai tételének nevezte azt a megállapítást, miszerint minél nagyobb méretű és intenzívebb a tömegek részvétele egy forradalmi folyamatban, ez annál alapvetőbb változásokhoz vezet, és viszont. Ugyancsak Lenin attól tette függővé a szocialista rend, a szocialista állam erejét, hogy mennyire tudatos a tömegek tevékenysége, közvetlen részvétele. A szocializmus fejlődéstörvényei megkövetelik annak a pályának a befutását, amely elvezet a tömegek számára biztosított demokráciától a tömegek létrehozta demokráciához. Az Országos Pártkonferencia jelentős határozatokat hozott ebben az irányban. Kiszélesítette, még közvetlenebbé tette a meglévő párt- és állami szervek kapcsolatait a dolgozókkal, új kollektív tanácskozó, döntési joggal bíró, illetve ellenőrző szerveket hozott létre, előirányozta a párt-, az állami és a tömegszervezetek bizonyos funkcióinak az egybekapcsolását, a választási rendszer további demokratizálását, a dolgozók széles rétegeinek fokozott bevonását a határozatok, döntések meghozatalába, végrehajtásába és ellenőrzésébe.

A szocialista demokrácia bővülése, elmélyülése, fejlesztése szükségképpen feltételezi a tömegek politikai és kulturális színvonalának, állampolgári felelősségének, azaz a szocialista tudatnak és öntudatnak a további fejlődését. Az Országos Pártkonferencia saját dokumentumaként fogadta el a Központi Bizottság tavaly novemberi plénumának az anyagát, az elmúlt időszak tapasztalatai alapján megerősítette annak helyességét, és kifejezte meggyőződését, hogy fontos hely illeti azt meg a kidolgozandó pártprogramban.

A szocialista demokrácia fejlesztése feltételezi és megköveteli továbbá a párt vezető szerepének állandó erősítését. A Román Kommunista Párt vezető szerepe társadalmunkban objektív szükségszerűségként, évtizedek történelmi folyamatainak az eredményeként jött létre. Minél nagyobb szerepet és fontosságot kap a társadalom tudományos vezetése és ezzel kapcsolatosan a jövőbeni fejlődés irányvonalainak a megszabása, előrelátása, a társadalom összes erőinek összpontosítása, egybefogása a kitűzött cél megvalósításáért, annál nagyobb szükség van és lesz a Kommunista Párt vezető szerepére.

A szocialista demokráciától elválaszthatatlan a nemzeti kérdés marxi—lenini megoldása, hiszen a marxizmus mindig is az általános demokratikus mozgalomnak alárendelt kérdésként tekintette a nemzeti kérdést. Pártunk főtitkára a történelmi realitásoknak megfelelően elevenítette fel a román, magyar, német és más nemzeti-ségű dolgozók közös küzdelmét a közös kizsákmányolók és elnyomók ellen, a Román Kommunista Párt következetes harcát mindenfajta nemzeti elnyomás és megkülönböztetés ellen, a nemzeti kérdés marxi—lenini megoldását a szocialista forradalom és építés folyamán. Elvi tárgyilagossággal szólott a múltban e téren elkövetett egyes hibákról is, és erőteljesen kiemelte egész dolgozó népünk egységét vezetőereje, a Román Kommunista Párt körül. Emlékeztetett arra, hogy több ízben is tisztázta a párt- és államvezetés álláspontját a szóban forgó kérdésben, és hangsúlyozta, hogy mindaz, amit a német és a magyar dolgozók országos tanácsa előtt tartott beszédekben a párt nevében leszögezett, maradéktalanul érvényes továbbra is. Ezekben a beszédekben, mint a pártkonferencián elhangzott jelentésében is, pártunk főtitkára megállapította, hogy a szocialista Romániában, a szocialista román nemzet mellett és vele együtt szocialista nemzetiségek is élnek testvéri egységben, a közös haza fiaiként; együttes tevékenységüknek köszönhető mindaz, ami ebben az országban megvalósult, közös művük lesz a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom megteremtése is. Amint arra a vonatkozó határozat rámutat, „az Országos Pártkonferencia abból az alapelvből indul ki, hogy a szocialista nemzet hosszú létének távlatai középette még hosszú ideig megmaradnak a nemzeti-

ségek megkülönböztető vonásai; ezzel egyidejűleg a közeledés történelmi folyamata megy végbe, ami a jövőben még hangsúlyozottabb lesz". Ez a felfogás szervesen következik a Román Kommunista Pártnak a nemzet történelmi szerepére, a szocialista nemzet fejlődésére vonatkozó álláspontjából. A pártkonferencia, a korábbi pártdokumentumokhoz hasonlóan, ismételten figyelmeztetett a mindenfajta nacionalizmus kíméletlen visszaverésének szükségességére, arra, hogy az ilyenszerű megnyilvánulásokat, bárki részéről is történjenek, úgy kell tekinteni mint a szocialista rend ellen elkövetett bűncselekményt.

Minél inkább előbbrehaladunk a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom megteremtésében, a szocialista demokrácia kiteljesítésében, annál szorosabb lesz hazánk dolgozóinak egysége. A gazdasági élet közössége, a közös világnézet, ideológia, a közös erkölcsi felfogás, a közös eszmék és eszmények, a szocialista kultúra közös eszmei tartalma — a szocialista gazdasági és társadalmi-politikai rend, a szocialista kultúra és tudat fejlődésének, a közös szocialista haza felvirágzásának mértékében — mind szorosabbra vonja a román nemzet és a szocialista nemzetiségek megbonthatatlan testvéri kapcsolatait.

A nemzeti kérdés marxi—lenini megoldása hazánkban a társadalom tudományos vezetésének egyik megnyilvánulása. Amint arra pártunk főtitkára rámutatott, a társadalom minden fejlődési szakaszának bizonyos szervezési és vezetési forma felel meg; a jelenlegi szakasz objektív követelményeinek, a realitásoknak a figyelembevételére nem jelenti azt, hogy már nem kell többé a kommunista elvek megvalósításának az eszközein gondolkodni. Ebből a szempontból a társadalmi-politikai életnek alig van olyan kérdése, amely végérvényesen, egyszer s mindenkorra lezártnak tekinthető. A Román Kommunista Párt alkotó és messzirelátó politikája biztosíték arra, hogy társadalmunk szervezési és vezetési kérdései a jövőben is megfelelő, elvi és tudományos jellegű választ kapnak.

Az Országos Pártkonferencia nagy teret és beható figyelmet szentelt a párt nemzetközi tevékenységének, a szocialista Románia külpolitikája alapelveinek, irányvonalának. Erre vonatkozó anyagai erőteljesen kidomborítják a Román Kommunista Párt internacionalizmusát, következetes harcát a szocialista országok, a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom egységéért, Románia megnövekedett szerepét és tekintélyét a világban, dolgozó népünk hozzájárulását a béke, a népek közötti barátság és egyetértés ügyéhez.

Az Országos Pártkonferencián elhangzott jelentés, a hozott határozatok jogos megelégedettséggel és büszkeséggel töltenek el bennünket. Egy olyan párt vezetésével haladunk a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom megvalósításának az útján, amely a társadalmi tevékenység valamennyi területén tudományos igénnyel és az alkotó marxizmus jegyében kidolgozott programmal rendelkezik, amely politikai vonalában a marxista humanizmust érvényesíti, és humanista eszményeinket konkrét politikai feladatokban tudja megfogalmazni, amely következetesen képviseli dolgozó népünk alapvető érdekeit, a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom közös ügyét, az általános társadalmi haladást egyaránt. Ez az elégedettség és büszkeség csakis abban juthat méltó kifejezésre, ha erőnk, képességeink, tudásunk latbavetésével cselekvően vesszük ki részünket az Országos Pártkonferencia programjának megvalósítására országszerte kibontakozott hatalmas méretű alkotótevékenységből.

KORUNK

JÖVŐFORMÁLÓ KONFERENCIA

A határkö jellegű, történelmi horderejű eseményeknek előzményük és jövő-alakító hatásuk van. Ilyen esemény volt a Román Kommunista Párt nemrég megtartott Országos Konferenciája. Előzményét alkották az egész országot átfogó tanácskozások, a munkaközösségek értékes följánlásai, egyének és csoportok szocialista versenyei, amelyek végül is a nagy célkitűzés, az ötéves terv félévvel hamarabbi teljesítésének megalapozásában öltöttek testet.

A Konferencia jövőt formáló útmutatásairól csak ezután fogunk elmélyültebben tanácskozni, töprengeni, írni, de a termékeny tűnődés lényegében véve már a tanácskozás első napján megkezdődött. A modern hírközlő eszközök jóvoltából kezdettől fogva láthattuk és hallhattuk a jelentésteveket, fölszólalókat, és elgondolkozhattunk a fölvetett kérdéseken. És akik ma hallgatták a főtítkári jelentést, másnap röpgyűléseken szólaltak föl, újságíróknak, tévériportereknek nyilatkoztak, munkahelyükre, lakóhelyükre vonatkozóan alkalmazták a fölvetett gondolatokat; mondhatni, bekapcsolódott a tanácskozásba az egész nép. E termékeny odafigyelés, aktív részvétel jegyében elemezzük mi is a Konferencián elhangzottakat.

Joggal állapította meg a főtítkári jelentés és a hozzá kapcsolódó több fölszólalás, hogy az 1967. évi decemberi Országos Konferencia és a X. kongresszus óta eltelt időszakban jelentős eredményeket értünk el. Ma már az ipari termelés 21-szeresen fölülmúlja az 1938. évit, a nemzeti jövedelem pedig 7,6-szer nagyobb. Számtottevően növekedett a reálbér, a dolgozó nép életszínvonala.

Nem egy területen viszont még számottevő eltolódás mutatkozik a fejlett államokhoz viszonyítva. E távolság leküzdése további erőfeszítéseket kíván. A Konferencia tudományos kutatások, mérlegelés alapján meghatározta az ország gazdasági-társadalmi fejlődésének irányait és orientációját a következő évtizedekre, amelyek során hazánk fölzárkózik a fejlett országok sorába.

Céljaink megvalósítása végett továbbra is az iparfejlesztés áll törekvéseink középpontjában; 1976 és 1990 között az ipar átlag 9—10 százalékkal növekszik majd, s ennek eredményeként a következő évtized végén 6—8-szor nagyobb lesz a termelés színvonala, mint 1970-ben. Emez előrehaladás alapján jelentős átalakulás következik majd be az ország társadalmi szerkezetében. Két évtized múlva az iparban és építkezésben dolgozók aránya eléri a lakosság 50 százalékát, míg a földműveseké 10—15 százalékra csökken, 1980-ig bevezetik a 40—44 órás munkahetet, 1990-ig általánossá válik a középiskolai oktatás.

A távlati fejlesztés gigantikus munkája megköveteli a társadalom vezetésének tökéletesítését. A Konferencia munkálatainak vezérfonala volt ez a fölismerés. Ismeretes, hogy minden társadalmi rendnek, minden fejlődési szakasznak a történelem során kialakultak a sajátos vezetési módozatai. A szocialista társadalom alapvető jellemző vonása e tekintetben egyfelől az, hogy a dolgozó nép vált a termelőerők tulajdonosává, másfelől pedig az, hogy a dialektikus és történelmi materializmus szemléletének birtokában, a tervgazdálkodás nyomán megvan a lehetőség úrrá lenni a gazdasági erők mozgása, érvényesülése fölött, s az egész termelőkapacitást a népjólét szolgálatába lehet állítani. Mindez megköveteli az erők összefogását, egész tevékenységünk egységes irányítását, a tervezés tökéletesedését.

Marxi—lenini világnézetünkől, szocialista rendszerünkől fakadóan a társadalomvezetés tökéletesítésének döntő motívuma a szocialista demokrácia kiteljesítése, a tömegek fokozódó bevonása a társadalom irányításába. Az elmúlt esz-

tendőkben már sokat tettünk ebben az irányban. Megalakult a széles néptömegeket egyesítő Szocialista Egységfront, a nemzetiségi dolgozók tanácsai, létrejöttek az üzemi vezetőtanácsok, a párt Központi Bizottsága és helyi szervei mellett szakmai tanácsadó testületek alakultak, az ifjúsági szervezet képviselői részt vesznek valamennyi kollektív szerv tevékenységében, beleértve a Minisztertanácsot is, rendszeressé vált a vállalatok, termelőegységek közgyűlése, melynek során a vezetőség beszámol tevékenységéről, s a közösség véleményét, javaslatait kéri.

Ez a tendencia a jövőben fokozottabban érvényesül. A Szocialista Egységfront bővíti tevékenységi területét, koordinálja a különböző törvények, határozattervezetek megvitatását a dolgozók körében, tájékoztatja a lakosságot a közérdekű kérdésekről. Évéggett kiterjesztik a Szocialista Egységfront tevékenységét falura is, hogy egyesítse az összes ott élő lakosokat. A Front szerepének növelése, tevékenységének javítása céljából megyei és országos konferenciákat tartanak majd.

Ily módon a tömegek nagy tapasztalata, gyakorlata beépül, hasznosul a vezetésben a kollektív bölcsesség érvényesülése révén, s egyre korszerűbb munkastílushoz, megoldásokhoz, a bírálat és önbírálat elvének fokozottabb érvényesüléséhez vezet; valóra válik az az elv, mely szerint a nép maga alkotja saját történelmét. Ezen túlmenően azonban tekintetbe veendő az is, hogy a társadalmi tevékenység a legmegfelelőbb közeg az ember sokirányú fejlődésére, a közösségi érzés, magatartás és felelősség kialakítására, a honpolgári öntudat meggyökereztetésére, végső fokon a kommunista embereszmény testetöltésére. „A szocialista demokrácia állandó szélesítése elsődrendű fontosságú tényezője az egyéniség teljes kibontakoztatásának, a társadalom homogenizálásának és a kommunista elvek érvényesülésének.“

Különös fontosságot kölcsönöz a Konferenciának az a tény, hogy sok elvi kérdést világított meg, s olyan fontos megállapításokra vezetett, amelyek elősegítik mind az elméleti jellegű, tisztázó és kutatótevékenységet, mind pedig a gyakorlati politikai megoldásokat. Így a szocialista nemzet fejlődésével és pártunk nemzeti politikájával kapcsolatban több lényeges tétel került megfogalmazásra.

„Ami a nemzet kérdését a szocializmus viszonyai között illeti, meg kell mondanunk, hogy az új rendszer győzelme megnyitotta az utat az igazi nemzeti egység megvalósítása, a nemzet új alapokon való erősödése és fejlődése felé. [...] a szocialista nemzet alapját a termelőeszközök szocialista tulajdonára épített új társadalmi rendszerhez fűződő érdekközösség alkotja. Ugyanakkor a szocializmus viszonyai között a dialektikus és történelmi materializmuson alapuló egységes világnézet kialakulásának vagyunk tanúi.“

Hányszor visszaélt a burzsoázia és visszaél ma is a tőkésállamokban a nemzeti érzéssel, hányszor fordítja a jogos nemzeti törekvéseket saját céljaira, önző szűkeklúséggel. Ezzel szemben a munkásság önmagát fölszabadítva a kapitalista kizsákmányolás alól, harcolt az egész nép fölszabadulásáért, a valódi nemzeti egység megteremtéséért, amely az osztálykülönbségek fokozatos eltűnése, a jólét és műveltség általánossá tétele, a közös érdekek érvényesülése révén valósul meg. A nemzet hajdan sokat vitatott, félreértett vagy hamisan körülhatárolt fogalma számunkra e konferencián nyert megnyugtató, végleges megfogalmazást, amely szerint „a nemzet haladó jellegű, sokrétű történelmi folyamat gyümölcse“. A nemzet mondhatni létalapunk, életkeretünk, amelyben minden törekvésünk kibontakozik és megtestesül.

Ugyancsak elmélyült elemzést értelt a konferencia a nemzeti kérdés tekintetében is. „Törekvéseink homlokterébe helyeztük és helyezük az összes állampolgárok teljes jogegyenlőségének biztosítását, nemzetiségre való tekintet nélkül.“

A nemzetiségek lakta területeken épülő új objektumok, a Székelyföldnek az utóbbi években történt iparosodása, az előttünk álló tanévben megnyíló új műszaki iskolák, a nemrég megjelent új magyar nyelvű újságok vagy a rádió és tévé magyar nyelvű adásának bővülése, javulása mind-mind a gazdasági, kulturális egyenlőség érvényesülésének jele. Ezt írja elő a távlati irányszabvány is: „... nyilvánvaló, hogy a szocialista nemzet fejlődésének körülményei között még sokáig fennmaradnak és megőrződnek a nemzetiségek megkülönböztető vonásai is.“

Végül mutassunk rá, hogy az egész tanácskozás, a jelentések és hozzászólások, az előírások és tervezetek homlokterében az ember áll. Ezt az emberközpontúságot fogalmazta meg pregnánsan pártunk főtitkára: „A párt tevékenységének alapja, a politikánk legfőbb célja, magának a szocialista társadalom építésének értelme és minden megvalósításunk lényege, hogy növekedjék a tömegek anyagi és szellemi jóléte, hogy egyre teljesebben kielégítsük az egész nép szükségleteit, hogy megteremtjük a feltételeket az emberi személyiség maradéktalan érvényesüléséhez.“

Ez a megfogalmazás sok tekintetben válasz is. Válasz a mi népünk és a világ valamennyi táján a szocialista építés iránt érdeklődő haladó emberek számára, akik fölteszik a kérdést, mi végett épül a szocializmus. Az előbbi megfogalmazás világosan kimondja, hogy célunk az ember sokoldalú fejlesztése, az egyéniség, a személyiség gazdag kialakítása — a „kommunista uniformizálás“-ról szóló minden burzsoá rágalommal szemben. E válaszból pedig az is kiderül, hogy az emberi egyéniség kibontakoztatása nemcsak anyagi jólét kérdése, hanem függvénye a szocialista demokráciának, a törvényesség és méltányosság érvényesülésének, a kultúra megfelelő színvonalának is.

Ez a megfogalmazás pedig nem véletlenül hangzott el épp ezen a konferencián. Negyedszázados iparfejlesztés, országépítés áll mögöttünk, jelentős eredményeket értünk el az anyagi alap létrehozásában. Ezen az alapon most hangsúlyozott jelentőséget nyer a személyiség kibontakoztatását elősegítő népi törvényesség, szocialista demokrácia, a korszerű társadalom és műveltség kialakítása.

Az elvi jellegű tisztázások összefüggésében került sor az általános pártprogram kidolgozásának kérdésére. A konferencia megállapította, hogy a programnak vonatkoznia kell az ideológiai nevelőtevékenységre, az új ember szocialista tudatának alakítására, meg kell határoznia a párt és az állam helyét a szocializmusban, az összes társadalmi erők egybekapcsolásának módját. Ezt a programtervezetet népes bizottság dolgozza ki, és a tagság, az ország elé terjeszti megvitatás végett, a szocialista demokrácia szellemében, a nálunk immár hagyományossá vált széles körű viták, tanácskozások szokásának jegyében. A Korunk — feladatai szellemében — részt vesz majd a kérdések fölvetésében, kidolgozásában, mindent megtesz azért, hogy a párt általános programja „a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom és a kommunizmus felépítésének alapokmánya legyen Romániában“.

A Konferencia e feladatok hangsúlyozásában és az orientáció kialakításában vált történelmi határkövé.

DOMBI GÉZA

ION BRAD

LÉGY KÚT

Érzem a forró nyár lihegését,
arcom az ország arca előtt.
Földre ledőlnek sorban a kévék,
s mintha megizzadt homlokom érnék,
érezem, a búza árja elönt.

Gondolat és szó, légy avatott kút,
légy nemes eszmény népem előtt.
Hagyj közeledniünk s rád lehajolnunk,
tisztá vized hogy oltsa a szomjunk,
s érezzük: az élet árja elönt.

ION HOREA

EGY ORSZÁGOT HALLOTTAM SZÓLNI

(Részlet)

Egy országot hallottam szólani nagy fennszóval, mely messze szállott,
és visszhang tört a hó alól ki, visszhangot vertek a barázdák,
ezt visszhangozta fenn a csillag, ezt hírelték a csalogányok,
ezt olvasgatták a szülék és a pásztorok ezt furulyázták.
Mint vendégség előtt szokásos, járt Március, járt falvak-szerte
boroskulaccsal a kezében, s el-elidőzött egy-egy portán,
és fény csillant meg az ekéken, az árnyakat csoroszlya szelte
ketté, s a nyárfák dalba fogtak, ittas örömmel vigadozván.

Egy országot hallottam szólani köszöntő szóval, biztatólag,
hogy zöldüljön immár a lomb ki és dúsuljon a fű a réten,
hogy tisztulása a vizeknek, felizzása a csillagoknak,
hullása áldott, bő esőknek következék be idejében.
Felcsaptak a folyók magasra és vadmadár-raj szállt le rájuk,
öntözte a napfény a földet, a földről nyúltak fel az égbe
a sarjerdők, a karcsú törzsek, s láttam, amint csapatja száguld
fürge csikóknak; messze hallszott zablátlan szájuk nyeresége.

Egy országot hallottam szólani gyöngéd, szerelmes, tiszta szóval,
amely kútgémek és kövek közt fényes-kerekre dörgölődven
szinte gurult a tág mezők és a felfelé szökő hegyoldal
mezsgyéjén, a szapora nyájak, a búza, bor és béke földjén.
Mintha a táj, ahol megingott dárdás hada az isteneknek,
kelt volna fel a férfi-haddal, mely már korábban talpra állott,
hogy Március, mint lakodalmak előtt szokás, megállt a kertek
kapujában, s rügyet fakasztott, ékes madárdalt és virágot.

ION CARAION

JÓZANSÁG-ÉNEK

Mintha ott lagnék minden negyedben.
Mintha belépnék minden házba.
Semmihez nem hasonló, új dimenziót ölt
minden szó, minden város.
Ember: áradatok, üzemek évszaka.
Eszme: az emberek. Kútfő: az eszme.
Tükrök szép dialektikája szökken szárba, s úgy ível,
mint a kőboltozat.
Oly sok az ablak, megragadó-izgalmas érzélem:
asztal, körötte gyermekekkel,
birsalma-érlelő ősz,
beszélgetés a kapuban,
acél, mutatószámok, fák, ágak, felelősség
és a fény hidjai . . .

Mint nyughatatlan alkotó-láz,
az ország ott lüktet mindenikben.

Veress Zoltán fordításai

KÁDÁR JÁNOS

SZIGORÚ SZÜKSÉG

Voltam mindig. Ember, a van-kalodába zárva.
Szigorú szükség agyag-tapodója. A kín
ágrólszakadt utóda egyenes ágon. Kerékbetört kerekes.
Dúló barmok mögött csikorgó ekepapucs.

Nem messzi út, érdes ösvény a vetés közepén.
Léptemmel sem beszéltem mellé én, a por.
Voltam mindig. Ember, a van-kalodába zárva.
Szigorú szükség agyag-tapodója. A kín.

Voltam. Vagyok. Ember. A nyár — nálam fiatalabb —
gyönyörű vággyal kulcsontjaimba kapaszkodik
a fasorrá nőtt szélcsapdák között.
És az ágkerítés elkísér ma is alkonyattól hajnalig.

Voltam mindig. Ember, a van-kalodába zárva.

GRIGORE HAGIU

MINDENT, MIT SZERETEK

Mindent, mit szeretek, őriz időm,
minden, mit gyűlölök, rendre kihal;
végletek közt a kor szüntelenül
lengeti lényemet lángjaival.

Naponta érzem, mit tettem, kevés;
mégis, nincs súly, mit nem bírok magam,
időnknek csúcsait ostromolom,
önmagam lépve túl minduntalan.

Mélyemben csak ezért lángolok én,
keresek pontos, kemény szavakat;
nem elégíthet ki más: — ha a fém
közepén fehéren izzik a mag.

Jancsik Pál fordítása

Kozma István
fém domborítása

A SZOCIALISTA TÁRSADALOM ELLENTMONDÁSÁIRÓL

Kevés olyan kérdés van, amelyet a köznapi gondolkodás nehezebben sajátít el, amellyel szemben nagyobb ellenállást mutatna, mint az ellentmondások problémája. A korrekt gondolkodás irtózik a logikai ellentmondásoktól, összeegyeztethetetlen velük; az ellentmondásos viszonyt nehéz elvonatkoztatni, az ember ellen-szenvvel viseltetik megnyilvánulási formáinak stabilitás-hiányával szemben, ezért van az, hogy allergiásan utasítja vissza elismerésüket.

Amikor a köznapi gondolkodás nem tudja tagadni az ellentmondás létezését, akkor azonosítja a patológikus, elfajuló állapottal. Ez a merőben előítélettel terhes értelmezés hozzájárult annak a nézetnek az elhíttetéséhez, mely szerint a valóság ideális állapota az ellentmondás-mentesség lenne.

Ez a felfogás minden antidialektikus jellege ellenére mélyen behatolt a szocialista társadalomra vonatkozó egyes elméletekbe is, amelyek explicite vagy implicitte összeegyeztethetetlennek tartották ezt a társadalmat az ellentmondások létezésével.

Egyesek szemében csökkentette a szocialista rendszer történelmi magasabbrendűségét annak lehetősége, hogy az ellentmondások e társadalomban is jelen vannak, holott ez — úgymond — a kapitalizmus sajátja, s a tőkés rend elavult jellegét, felváltásának szükségességét fejezi ki. Ebben a megvilágításban a szocializmus életképessége abban állna, hogy nem jellemzi az ellentmondások „gyógyíthatatlan betegsége”. E gondolatvezetés összetéveszti egyes preszocialista rendszerek történelmileg meghatározott ellentmondásainak sajátosságait és megnyilvánulási formáit általában az ellentmondással.

Az ellentmondásnak mint filozófiai kategóriának azonban semmi köze sincs ehhez a „józan ész” diktálta, az empirikus, kritikátlan gondolkodást jellemző látásmódhoz. Az ellentmondás mint fogalom a valóság tárgyait és folyamatait összetevő strukturális viszonyok egyik sajátosságát jelöli, azt, hogy a tárgyak és folyamatok egymásba hatoló, egymástól különböző ellentétes elemekből tevődnek össze. A strukturális viszony ily módon közvetve ellentmondásos jellegű, az azonos, egymásba hatoló és ugyanakkor ellentétes elemek egysége. Az ellentmondások távolról sem jelentenek úgynevezett patológikus, egyensúlyt veszített állapotot, a jelenségek stabilitásának is velejárói.

Könnyű megérteni, hogy az ellentmondások se nem jók, se nem rosszak. Egyszerűen csak objektívek, léteznek. Az ellentmondások bizonyos megnyilvánulási formái a természetben és a társadalomban nehézségeket, válságot vagy egyenesen katasztrófát zúdítanak ránk. Éppen ezért fontos megismerni a különböző jelenségek jellegzetes ellentmondásait, előre látni őket, elkerülni vagy meghaladni ilyen jellegű mozgásukat. Másrészt nem minden ellentmondás segíti a fejlődést, amennyiben előrehaladást értünk. Számos ellentmondás katasztrófához és visszafejlődéshez, az adott jelenség lefelé ívelő mozgásához vezet, gyakran pedig — a természetre vonatkozóan — a véletlen terméke. Az ellentmondások a társadalomban sem vezetnek önműködően a haladáshoz, nem határozzák meg

gépiesen a fejlődést, csak abban a mértékben járulnak hozzá, amilyen mértékben az adott korban a történelem irányát kifejező társadalmi osztályok harcolnak ezeknek az ellentmondásoknak a túlhaladásáért a társadalmi fejlődés érdekében.

Mindebből az a fontos metodológiai következtetés származik, hogy a szocializmusban az ellentmondások nem jelentik a rendszer fogyatékosságát vagy korlátját.

*

A szocialista rendszerben létező ellentmondások sajátos jellegének feltárása elválaszthatatlan kapcsolatban van a társadalmi ellentmondásoknak antagonistá és nem antagonistá ellentmondásokra történő csoportosításával. Ez az osztályozás azonban még nem elégséges sem hatóköre, sem megalapozása tekintetében.

Az *antagonista* ellentmondás fogalma általában körvonalazott, bár e tekintetben is elég sok a pontatlanság. Általában — és teljesen megalapozottan — elfogadják azt, hogy az antagonizmus az ellenséges helyzetű, egymást kizáró osztályokra jellemző. Az ellentét mindig az *osztályhelyzetre* vonatkozik, nem pedig az érdekekre, ahogyan általában állítják, mivel az érdek csupán az objektív osztálydeterminánsok ilyen vagy olyan formában való tudatosodása.

Ezzel szemben a nem antagonistá típusúnak nevezett ellentmondásokat sokkal kisebb mértékben s kevésbé pontosan körvonalazzák. Ennek a típusnak a jellemzése arra épül, hogy az ellentmondás elemei nem sarkítottak, nem zárják ki egymást. Ez a kritérium egységbe von különböző ellentmondásokat annak alapján, hogy mi *nem* jellemzi őket az antagonista ellentmondásokkal szemben, de nem mutat rá arra, hogy melyek ezek, miből tevődnek össze. Így például kijelentik, hogy nem antagonistá jellegűek az ellentmondások a munkásosztály és a dolgozó parasztság között a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet szakaszában, s ugyancsak ilyenek a munkásosztály és a szövetkezeti parasztság közöttiek a szocialista társadalomban. Nem veszik viszont figyelembe azt, hogy az első esetben a két társadalmi csoport, bár azonos vonásai is vannak, *minőségileg különbözők* egymástól, a második esetben viszont a két osztály azonos alaphelyzetű, azonos minőségű, s ezen belül léteznek különbségek is.

Mivel az ellentmondás a strukturális viszonyok sajátossága, az ellentmondástípusokat a viszonyt alkotó elemek egymástól való függésének és ellentétességének sajátos formái határozzák meg. Ennek az ismérvnek az alapján úgy véljük, a társadalmi ellentmondások *három típusát* különböztethetjük meg.

Antagonista oppozíció vagy ellentmondás az egymástól függő, de polarizált, szerkezetük (minőségük) révén egymást kizáró elemek közötti viszonyra jellemző; ezek leküzdhetetlen ellentmondások, ezeket csak az illető viszonynak, e viszony nem funkcionális elemének a felszámolásával lehet túlhaladni. E jellemzés fényében kiderül, hogy a tőkés termelési mód alkotóelemei közötti viszony antagonisztikus jellegű, mivel a kapitalista viszonyok nemcsak a gazdaság szabályozásának funkcióját töltik be, hanem van egy nem funkcionális szerepük is, a szabályozás módja ugyanis összeegyeztethetetlen a termelés társadalmi jellegével, ennek kiszélesedésével.

A második típusú társadalmi ellentmondás, a *minőségi különbség*, egymástól függő elemek viszonyait jellemzi. Ezek az elemek alapvetően különböző struktúrákat (minőségeket) jelentenek, de vannak azonos sajátosságaik is, ami meghatározza kölcsönös függésüket (egységüket). Ezek az ellentmondások szintén leküzdhetetlenek; túlhaladásuk megköveteli a nem funkcionális jelenségeket kitermelő

viszonyok felszámolását, ami annak révén valósul meg, hogy általánossá válik a társadalmi funkcionalitás és fejlődés követelményeit kifejező minőség. Ilyen ellentmondás van a munkásosztály és a dolgozó parasztság között a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet szakaszában. A munkásosztály *szocialista* osztály, a dolgozó parasztság pedig a *termelőeszközök magántulajdonára* épülő csoportosulás. A közöttük létező alapvető különbségek ellenére mind a két társadalmi csoportosulás termelőkől, *dolgozókból* tevődik össze, s ebben a minőségükben közös érdekeik vannak, együttműködnek a politikai hatalom gyakorlásában.

A harmadik típusú társadalmi ellentmondást *különbőségnek* nevezhetjük, ez az azonos minőségű (szerkezetű), egymástól függő elemek viszonyait jellemzi, amikor bizonyos tulajdonságaik tekintetében közöttük különbség, a megegyezés hiánya mutatkozik. Sajátos kapcsolatformájuk, az elemek közötti egység formája az egymásba hatolás, ellentétességük megnyilvánulása pedig a különbség. Ez leküzdhető ellentmondás, ami azt jelenti, hogy túlhaladása a strukturális viszony állandó funkcionalitása révén valósul meg. Ilyen ellentmondás nyilvánul meg a munkásosztály és a szövetkezeti parasztság között a szocialista társadalomban. *Mindkettő* szocialista osztály, mindkettő a termelőeszközök fölötti társadalmi tulajdon alapján áll (bár ennek formája részben különböző), együtt vesz részt a társadalom politikai vezetésében, új, szocialista politikai tudata van. A közöttük levő különbség a társadalmi tulajdon és a termelőfolyamat formáinak különbözőségében, az életkörülményekben jelentkező eltérésekben, valamint abban mutatkozik meg, hogy különböző szinten fejezik ki a szocialista és kommunista társadalom fejlődésének követelményeit.

*

A szocialista társadalom funkcionalitásának elemzése felszínre hozza a sajátos jegyeket a rendszer ellentmondásainak megnyilvánulási formáiban, a közöttük levő kölcsönhatásban. Véleményünk szerint az első sajátosság az, hogy a rendszer egészének funkcionalitásában megmarad a gazdasági ellentmondások elsődleges jelentősége. Ezek az ellentmondások abból az alapvető tényből fakadnak, hogy a szocialista termelési viszonyok sajátos jellegű áru-gazdálkodást szabályoznak; a szocialista gazdaság ellentmondásainak egyik forrása az, hogy zavarok vagy aránytalanságok jelentkezhetnek a gazdaság bizonyos ágai és alágai, ezek egyes paraméterei között, vagy azoknak az új követelményeknek a következtében, amelyekkel a tervszerűsítés politikája révén megtervezett gazdasági modell szembe találja magát a rendszer általános mozgásában.

A szocialista társadalom ellentmondásainak másik sajátossága az, hogy csökken a társadalmi ellentmondások szerepe a rendszer működésében. Ebből a szempontból a szocializmusban a helyzet gyökeresen különbözik az antagonista osztályokra épülő társadalmakat jellemző helyzettől, ahol az osztály-konfliktus a társadalom működésének és fejlődésének elsődleges vonása.

Ez a sajátosság abból fakad, hogy a szocializmusra jellemző társadalmi osztályok közötti viszonyok az osztályok alapvető helyzetében, álláspontjában és meghatározó vonásaiban megmutatkozó azonosságra épülnek. Ezt a helyzetazonosságot a kommunista párt és az illető társadalmi osztályok más szervezetei a marxizmus alapján tudatosítják. Ez az azonosság az alapvető érdekek konvergenciájában, az osztályok akcióegységében fejeződik ki. Míg a tőkés társadalomban a társadalmi konfliktusok jelentik a dolgozók követelésének kielégítéséhez vezető utat, addig a szocializmusban minden osztály érdekeit csakis a többi társadalmi csoportosulás-

sal együttműködve lehet biztosítani. Az alapvetően azonos helyzetű, konvergencia érdekű osztályok együttműködési viszonyaira épül a szocialista társadalmi rendszer egysége, amit e társadalom működésében és fejlődésében hajtómotornak nevezünk.

A szocialista rendszer osztályai közötti ellentmondások ily módon a közöttük létező egység alapján nyilvánulnak meg.

A szocialista társadalom ellentmondásai közötti kölcsönhatásnak harmadik sajátossága az, hogy e rendszer működésében különleges jelentőségűek a politikai viszonyokra jellemző ellentmondások, s eltérő jellegűek a tőkés társadalom ellentmondásaitól. A szocializmusban a politikai viszonyok sajátos ellentmondásainak jelentősége egyáltalán nem abból fakad, hogy itt politikai osztálykonfliktusok léteznének. Ellenkezőleg, az osztályellentmondások csökkenése a szocializmusban abból az elsődleges tényből is ered, hogy ezek az ellentmondások nem érintik a politikai hatalom gyakorlását. A szocialista társadalom politikai viszonyai e rendszer osztályai és rétegei közötti szövetséget fejezik ki a hatalom gyakorlásában, amely a munkásosztály és a kommunista párt vezetésével történik. E viszonyok megtestesítik az osztályok alapvető érdekeinek konvergenciáját, akcióegységüket annak érdekében, hogy optimálissá tegyék a szocialista rendszer működését, elősegítsék sokoldalú fejlődését. Éppen ezért a szocialista politikai viszonyokra jellemző ellentmondások nem osztályjellegűek, hanem a politikai intézmények működéséből, a köztük levő viszonyokból és belső mobilitásukból erednek.

A szocialista politikai viszonyok működése azonban lehetőség formájában magában foglalja egyes funkcionális zavarok megjelenését, amelyek — figyelembe véve azt, hogy e viszonyok közvetítésével valósul meg a társadalmi rend mint rendszer vezetése — különböző formában kihatnak a társadalom többi rész-szisztémájára.

A politikai viszonyok működésében az egyik sajátos ellentmondás a társadalom politikai vezetésének szükségletei és a társadalmi megismerés folyamata között van, ez a megismerés természeténél fogva korlátolt, viszonylagos és részleges, ami rányomja bélyegét a döntések kidolgozására s adekvátságuk fokára. Ha a társadalom politikai vezetése olyan mértékben teszi optimálissá a szocialista társadalom működését, amilyen mértékben tudományosan megalapozott, akkor a nem adekvát, téves elemek megzavarják a társadalom dialektikáját. Másrészt, mint tudjuk, a szocialista demokrácia nem korlátozódik azokra a politikai és gazdasági premisszákra, amelyeket a forradalom megteremtett, hanem abban áll, hogy ezen az alapon kialakít bizonyos politikai viszonyokat, amelyek a termelő társadalmi osztályok érdekeire épülve és általuk ellenőrizve biztosítják közvetlen és sokoldalú részvételüket a politikai döntések meghozatalában. A szocialista demokrácia nem merül ki abban, hogy a társadalom politikai vezetése a munkásosztály és más kategóriájú dolgozók nevében történik, biztosítani kell azt is, hogy a dolgozók egyre szélesebb körben közvetlenül részt vegyenek a vezetésben.

A szocialista társadalom ellentmondásainak kölcsönhatását jellemző negyedik sajátosság a kultúra és a rendszer társadalmi tudatformái kitermelte ellentmondások hatókörének kiszélesedése. Ez a sajátosság abból fakad, hogy általában a mai társadalom, de különösképpen a szocialista társadalom fejlődésében növekedik a művelődés meghatározó szerepe a társadalom működésében. Az élenjáró szocialista gazdaság elképzelhetetlen az oktatás és a tudományos kutatás erőteljes fejlődése nélkül, a magas fokú szervezettség és fegyelem nélkül, ami megköveteli a mély politikai, jogi tudatot és a szocialista etikát. Köztudomású az is, hogy a szocialista politikai viszonyok demokratikus működése többek között a szocialista

politikai, jogi és erkölcsi tudat állandó tökéletesedésére alapoz, enélkül elképzelhetetlen a részvétel a politikai döntések felelősségteli megvitatásában és meghozatalában, valamint végrehajtásában.

A művelődés működéséből kinövő némely ellentmondások a kultúra egyes alkotóelemei — a tudomány, oktatás, tömegkommunikációs eszközök (mass media) — közötti viszonyok, valamint a gazdasági és politikai terület között kialakult kapcsolatok mobilitásának következménye.

Ellentmondások jöhetnek létre abból a különbségből is, amely egyrészt a szocialista gazdasági és társadalmi-politikai viszonyok kiépítéséhez szükséges idő, másrészt a szocialista kultúra meg a teljes szocialista tudat kifermálásához szükséges idő között adódik. Nem annyira a művelődés és a szocialista tudat lemaradásáról van itt szó a társadalmi-politikai és gazdasági viszonyok átalakulásához viszonyított relatív önállóságuk miatt, hanem arról, hogy a művelődés és a tudat szellemi értékeinek rendszerében sokkal mélyrehatóbb a változás, nagyobb fokú a diszkontinuitás, mint a társadalom más területein. A szocialista tudat nemcsak új társadalmi-politikai gondolkodást, új világszemléletet és emberi valóságlátást követel, hanem az új iránti fogékonyságot s jelentős mértékben az új értékek, a marxista humanizmus értékei alapján történő strukturáltságot. E cél feltétele, hogy a szocialista kultúrát az emberiség művelődésének új szintéziséként alakítsuk ki, amelyen belül a sajátos szocialista alkotás legyen uralkodó jellegű. Hozzátehetjük: ennek a célnak a megvalósítása elválaszthatatlanul összefügg a társadalmi viszonyok sokoldalú tökéletesítésével, a szocialista rendszer történelmi felsőbbrendűségének teljes felszínre hozatalával.

Enélkül, hogy a szocialista társadalom művelődésének és tudatának minden ellentmondását felsorolnók, megemlíthetjük ezek heterogén jellegét. A szocialista rendszer szellemi kultúráját meg kell különböztetnünk a szocialista kultúrától, mert az előbbinek a szférája felőle olyan műveket is — a filozófia, esztétika, irodalomkritika, irodalom, dramaturgia területén —, amelyeket nem a marxista gondolkodás alapján, nem a marxista humanizmus értékrendszerének az objektívizálása révén hoztak létre.

A szocialista rendszer társadalmi tudata nem tévesztendő össze a szocialista tudattal, amely csak a szocialista viszonyoknak a marxista gondolkodásra, a marxizmus megalapozta értékekre támaszkodó sajátos szubjektívizált formája. Ezzel szemben a társadalmi rendszer társadalmi tudata magában foglalja a szocializmus előtti tudat bizonyos elemeit, sőt formáit, mint például a vallásos tudatot.

A teljes szocialista tudat minden formájának elválaszthatatlan egysége egyenlőtlen és ellentmondásos folyamat eredményeként alakul ki. Ebben a folyamatban a központi helyet a szocialista politikai tudat foglalja el, amely alkotórésze az osztályviszonyok átalakulásának, az új szocialista osztályok megjelenésének. Ez a szocialista politikai tudat szellemileg elsajátítja az új szocialista gazdasági, társadalmi és politikai viszonyokat, a kommunista pártnak a szocialista társadalom építésére és sokoldalú fejlesztésére vonatkozó marxista politikáját. Ennek a folyamatnak az egyenlőtlenége abban mutatkozik meg, hogy a szocialista politikai tudat az egyéni tudatban gyakran a nem szocialista tudat elemeivel és formáival társul. Igen ártalmas az a szakadás, amely a politikai, jogi és etikai tudat és ezek elemei közt jelentkezhetik, mivel a szocialista társadalom politikai tudatának kialakítása megköveteli a jogi tudatot is, amely az új gazdasági és társadalmi-politikai viszonyok törvényesítésének kifejezése.

Egyes esetekben a szocialista tudatra jellemző ellentmondások társadalom-

ellenes, a rendszer társadalmi viszonyaival ellentétes magatartást is kialakíthatnak. De itt nem antagónista ellentmondásokról van szó, hanem arról, hogy *egyedek nem épülnek bele a társadalomba*. Az egyes egyének és a társadalom között kialakult polarizálódás ilyen esetben nem olyan jellegű, mint az osztályok vagy más társadalmi csoportok közöttiek; ezt minden esetben külön-külön kell értékelni, s az illető egyén társadalomba való integrálásának a lehetősége mindig lényeges szerepet játszik. A jelenség ilyen megítélése tükröződik például társadalmunk büntető törvényhozásában.

*

Mivel a szocialista rendszer funkcionalitása ellentmondásos, a társadalmi ellentmondások ismerete elengedhetetlen előfeltétele annak, hogy tudatosan szabályozni lehessen ezt a működést. Az ellentmondások figyelmen kívül hagyása azok spontán, vak megnyilvánulásához, súlyos működési zavarokhoz vezet. Eppen ezért nagy jelentősége van annak, hogy azonosítsuk a kapcsolatok különböző formáiban megnyilvánuló ellentmondásokat. Ezt úgy érhetjük el, hogy a működési elégtelenséget jelző zavarokat és jelenségeket feltárjuk és elemezzük.

E témával foglalkozó tanulmányok többsége az *ellentmondások megoldása* kifejezést használja az ellentmondások feletti uralkodás folyamatának jelölésére. Ez a kifejezés véleményünk szerint csak részben adekvát, csak annyiban, amennyiben azokra az ellentmondásokra vonatkozik, amelyeket el kell távolítani, meg kell szüntetni. Az ellentmondások megoldása kifejezést helyesen használjuk a *kapitalizmus* ellentmondásaira vonatkozóan, mivel ezeket fel kell számolni, ezt a társadalmat újjal kell helyettesíteni. Mint ahogy ezt a terminust használni lehet azokra az ellentmondásokra is, amelyek a mi rendszerünkben még a gazdasági gyengénfejltség következményei vagy amelyek a teljes szocialista tudat kialakításának sajátos ellentmondásai.

Nem helyes azonban a kifejezés használata akkor, amikor a szocialista áru-gazdaságra utalunk, mivel ez azt jelentené, hogy fel kellene számolni ennek egyes tartozékait, ami lehetetlen, vagy amikor a társadalmi megismerés, annak történelmileg korlátolt jellege és a társadalom politikai vezetésének követelményei közötti ellentmondásra vonatkoztatjuk. Ezeket az ellentmondásokat *nem lehet* felszámolni, uralásuk megköveteli a fejlődést és a mozgást, ami biztosítja a jelenség kiegyensúlyozott működését, optimálissá tételét. Az ilyen esetekben pontosabb azt a kifejezést használni, hogy *az ellentmondás túlhaladása*.

Gyakran kijelentik, hogy a szocialista társadalom politikai vezetésének el kell kerülnie vagy meg kell előznie az ellentmondások megnyilvánulását. Ez a megfogalmazás sem tűnik megfelelőnek, mivel *az ellentmondások objektívek, nem elkerülhetők s nem is megelőzhetők*. A szocialista társadalom politikai vezetése el tudja kerülni és el is kell kerülnie, meg kell előznie az ellentmondások spontán, vak mozgását, a súlyos működéshibákat, az ellentmondások olyan kibontakozását, amely funkcionális zavarokat, a jelenségek válságállapotát hozzák létre.

Az ellentmondások ismerete még nem egyenlő a rajtuk való uralommal; ez utóbbi feltételezi az ellentmondások szabályozott működését. A Román Kommunista Párt már a forradalom kezdete előtt ismerte a román gazdaság gyengén fejlett állapotát, de ennek felszámolása csak a szocialista forradalom során kezdődhetett meg. Ez a példa ugyanakkor arra utal, hogy minden ilyen kategóriába tartozó ellentmondás megoldása számára van egy megfelelő időpont, tudnunk kell, hogy a gyengénfejltség minden következményének teljes megszüntetése a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom felépítésének folyamatában valósul meg.

A szocialista társadalom működésének ellentmondásos jellege ugyanakkor kiemeli: a szocialista politikai rendszerben szükségszerű a kommunista párt vezető szerepe. Ennek a szerepnek egyik alapvető vonása — mint tudjuk — a szocialista rendszer fejlődési perspektívájának a kidolgozása minden szakasz ellentmondásainak ismerete alapján, az, hogy megtaláljuk bizonyos ellentmondások megoldásának, mások állandó túlhaladásának az eszközeit. Az ellentmondások tudományos szabályozása mind a makro-, mind pedig a mikrotársadalmi méretekben a társadalom vezetésének politikai akciója.

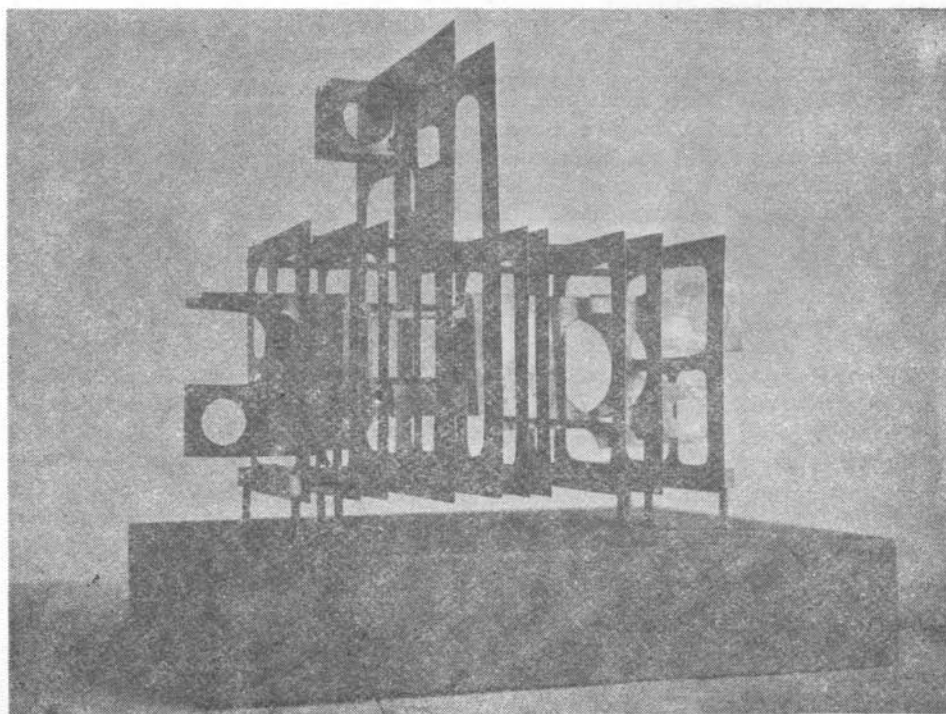
A Román Kommunista Pártnak a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom megteremtésére irányuló tudományosan megalapozott programja hazánkban többek között azokból az erőfeszítésekből is fakad, amelyek e szakasz sajátos ellentmondásainak azonosítására és megismerésére irányulnak, s azt célozzák, hogy megteremtjük a társadalmi kereteket és az eszközöket egyes ellentmondások idejében történő megoldására, mások kiegyensúlyozott működésére, ami lehetővé teszi a rendszer fejlődését.

Pártpolitikánk egyik fő vonása a jelenlegi szakaszban az, hogy szavatolja a gazdaság intenzív működését; ez az a megfelelő keret, amely biztosítja, hogy a szocialista árugazdálkodást, valamint e gazdálkodás összetevőinek mobilitását jellemző sajátos ellentmondások kiegyensúlyozottan nyilvánuljanak meg.

A szocialista társadalom ellentmondásainak problémáira ma már felfigyeltek, de ez a rendszeres és sokoldalú kutatásnak csak a kezdete. Aprólékosan tanulmányozni kell minden részrendszer ellentmondásait és e rendszerek közötti viszonyokat: ez az egyetlen út, amely elvezet a szocialista rendszer bonyolult dialektikájának megismeréséhez.

Megjelent a Lupta de clasă 1972. májusi számában. Rövidített szöveg.

Váró Márton szobra

A JÖVŐKUTATÁS „VÁLSÁGA”

A jövőkutatás válságban van. A jövő alakításának kutatása úgyszintén.

Mit jelent ez, ha nem tragikusan vagy apokaliptikusan fogjuk fel a dolgot? A biológusok „növekedési válság”-ról szoktak beszélni — ehhez közelít a mi értelmezésünk is. Finomabban fogalmazva: a jövőkutatás mai állása vált *kritikussá*. Egyszóval problematikus helyzetbe kerültünk, ahol a sikeres megoldások és a kudarcok egyforma eséllyel néznek ránk. Minden attól függ, hogy adott időtartamon belül milyen lehetőségek közt választhatunk, s milyen döntéseket hozhatunk.

Bizonyítékok? Természetesen nem szolgálhatunk a számba jöhető érvek teljes skálájával, de úgy érezzük, hogy a diagnózis eléggé nyilvánvaló. Éppígy nyilvánvaló az a végkövetkeztetés is, hogy a *válságjelenségek* eleve önmagukban hordozzák a *válság meghaladásának eszközeit* is. Maga a pusztá tény, hogy a jövőkutatás retrospektív kritikájáról van szó, annak a jele, hogy századunk hetedik és nyolcadik évtizedének határán a futurologia mintha kinőtt volna „gyermekcipőjéből”, s fejlődésében újabb szakasz kezdődik.

A jövőkutatás múltja

A modern jövőfaggatás *Marxszal kezdődik*. Marx eredményeit később az októberi forradalom s a forradalom győzelme után bevezetett tervgazdálkodás tette operacionalizálhatóvá, a gyakorlatba áttehetővé. Természetesen volt „jövőbelátás” Marx előtt is, a *tőke* szerzőjével azonban a távlat s a nézőpont egyaránt megváltozik. A marxi jövőfelfogás — ezt fontos kiemelni — értelmezésében a barátok és ellenségek számlájára írható vulgarizáló torzításokat mi nem vállaljuk.

Milyen jogon állíthatjuk azt, hogy Marxszal kezdődik a modern jövőkutatás? Először is Marx az, aki szakít a felvilágosodás előítéleteivel. Az idő előrehaladását nem tekinti többé lassú, felhalmozódó evolúciónak, hanem — a Laplace-féle determinizmust tagadva — ellentmondásokkal terhes fejlődésnek. Így például a termelőerők fejlődése nem vonja automatikusan maga után a társadalmi, emberi viszonyok megújulását.

Ha legtöbb magyarázója nem is vette észre, a marxi felfogás ezzel tulajdonképpen eltemeti az *egyvágányú előrelátást*, amely a jövőt a múlt és jelen egyértelműen megszabott, egyenes vonalú folytatásának tekintette. A marxi értelmezésben, éppen ellenkezőleg, a jövőnek *véletlen* (sztochasztikus) *szerkezete* van. (Lásd e sorok szerzőjének *Marxismo e futuri alternativi* című cikkét: *Futuribili*. Róma, 1971. 12.) Ez azt jelenti, hogy a fejlődés többirányú lehet, és az alternatívák közül valamennyi feltételesen valószínű. A jövő továbbá magában foglalja a mutációk, vagyis az alapvető struktúrák gyökeres megváltoztatásának lehetőségét (forradalom).

Marx szerint a jövőre vonatkozó eszmei konstrukciókat (előrejelzéseket) az „ideológiaiák kritikája” *demisztifikálja*, s ily módon teszi őket tudományosan *ellenőrizhetővé* és *felülvizsgálhatóvá*.

A történelmi materializmus elméletében az „anyagiség” — amint azt Feuerbachhal vitatkozva Engels kifejti — a tudományos kutatás valóságfogalma, nem pedig valamilyen metafizikai lényeg. Ez azt jelenti, hogy a történelmi materializmus a történetiséget *társadalmon belüli* tényezőkkel kívánja magyarázni.

Véleményünk szerint ezek az ismervek adják Marx jövőfogalmának s egyben a modern jövőkutatásnak a lényegét. Ezt azért kell tisztázni, mert mi a jövőkutatás és a jövőalakítás marxi kérdésselvetésében és megközelítésében látjuk a jelenlegi válság leküzdésének kulcsát.

A jövőkutatás válságtünetei

Mi ez a kitartó makacsság, amellyel a jövőkutatók a terminológiai különbségek elmélyítésére törekszenek? Mi ez a kölcsönös türelmetlenség és kizárólagosság a módszertani kérdésekben? Honnan az ellenfél nézeteinek felelőtlen semmibevétele? Miért zárt csoportosulások presztízs-versengése a kutatás?

A tünetek a tudományos felfogás éretlenségét jelzik. És nemcsak ezt. A jövőkutatásban az alapfogalmak, a módszerek és az eredmények egyáltalán nem, vagy csak nehezen integrálhatók — erről van szó. A tudományosság viszont elképzelhetetlen az eredmények magas fokú egységbe emelése nélkül.

Szintén a válság jele, hogy a legtöbb előrejelzés gyakorlati értéke rendkívül csekély. Minél távolabbi jövőbe rugaszkodunk, minél összetettebb területen mozgunk, annál fogyatékosabb az előrejelzés.

De ha részterületeken rendelkezünk is prognózisokkal, ezek csak igen nehezen illeszthetők be valamely ország, államközi szervezet vagy az egész emberiség jövőjének összképébe. Tehát a globális előrejelzés csaknem megvalósíthatatlan. Megvalósíthatatlan egyfelől azért, mert hiába rendelkezünk viszonylag kielégítő rész-megállapításokkal, ez még mindig nem ad módot megfelelő valószínűségű és eléggé operacionálizálható előrejelzésekre. Másfelől, mert az egész világra kiterjedő globális előrejelzések egy kalap alá veszik a tőkés országokat, a fejlődő országokat és a szocialista országokat. Így persze eltorzul a jövő arca. Ez a „tudomásul-nem-vétel” abban nyilvánul meg, hogy vagy saját jövőnket jelöljük ki mindannyiunk jövőjeként, vagy pedig az osztályok, országok, államok és népek közt ma uralkodó egyenlőtlenségeket és ellentéteket megmásíthatatlan állapotnak tekintjük. Mindkét esetben a mai hatalmi viszonyok apológiájával van dolgunk.

A jövőkutatás válságát a jelek szerint kanti értelemben vett prekritikus beállítottság idézte elő.

A jövőkutatás fő irányai

El kell ismernünk viszont, hogy az utóbbi évtizedben a jövőkutatás különböző áramlatainak sokszínűségéből olyan tendenciák is kibontakoznak, amelyek a leírt válságjelenségek leküzdését igen valószínűvé teszik.

Vitathatatlan, hogy a jövőkutatás súlypontja eltolódott. Beállítottsága már nem kizárólagosan technológiai és gazdasági, hanem általánosan társadalmi. Ez több, mint a tudományos-műszaki forradalom társadalmi kihatásaiban gondolkodni, továbbá több, mint a kutatás, a technika és a gazdasági növekedés emberi vagy „humanizáló” értékelése. Ezért a jövőkutatásnak fel kell ismernie önmagában a kiindulópontot, hogy alapvető dolga és ismerve az emberi szükségletek tanulmányozása, valamint ezek *szabad (manipulációmentes) kielégítése* a jövőben.

A *condition humaine* (emberi állapot) távlatából önként adódik a jövőkutatásban a *globális perspektíva*, vagyis a rendszerelméleti megközelítés szükségessége. Ilyen irányú kezdeményezésekről tudunk már, azonban kétségkívül döntő lépések választanak még el attól, hogy tető alá hozzuk a tudomány új típusát.

Az ilyen emberközpontú, integratív megközelítés máris odavezet, hogy a jövőkutatásba egyre inkább benyomulnak az *értékelméleti mozzanatok*. Új szakaszt jelez a határhő: szétfoszlik a jövőkutatás ideológiai (és politikai) közömbösségéről szóló kriptó-ideológiai mítosz.

Megnőtt a jövőkutatóknak a jövő alakításáért érzett felelőssége, más szóval a tudomány — horribile dictu — átpolitizálódott. Egyre tudatosabbá vált, hogy a kutatás bizonyos gazdasági és politikai hatalmi szférák függvénye. Éppen ezért a jövőkutatás két dolog közt választhat: vagy bizonyos hatalmi, vagy bizonyos ellenhatalmi körök erőterében lép fel. Következésképp a Critical Futurology (kritikai futuroológia) és az Establishment Futurology („hivatalos“ futuroológia) közti ellentétet, úgy véljük, túlságosan is elvontan értelmezik, hiszen a valóságban mindig egy bizonyos establishmentről, illetve meghatározott establishmentek kritikájáról van szó.

Már most kibontakozóban van egy *prospektív* (tehát jövő-orientációjú) *humanizmus*. Mit értünk ezen? Éppen a jövőkutatás említett emberközpontúságát, a jövőkutatók fokozott társadalmi felelősségérzetét. A jövővel való módszeres foglalkozás egyre jelentősebb szerepet játszik a mai és holnapi ember szellemi horizontján.

Úgy tűnik, mintha ez a humanista irányzat — valamint a jövőkutatás mint olyan — végleg háttal fordítana az emberi dolgokról szóló lírai szónoklatoknak vagy retorikai gyakorlatoknak. A technokratikus gondolkodás szakaszából átlépünk az operacionális realizmus szakaszába. Ez az operacionális realizmus többek között feltételezi, hogy a célkitűző előrejelzést közös nevezőre hozzuk a gyakorlatra irányuló prognózissal és tervezéssel. Semmi esetre sem úgy, hogy amit szeretnénk, azt alárendeljük az elérhetőnek (a megvalósíthatónak) vagy az adottnak, ez ugyanis a konzervativizmussal vagy reformizmussal volna egyértelmű. De úgy sem, hogy az elérhetőt és az adottat rendeljük alá annak, amit szeretnénk — ez ugyanis a forradalmi, valóban megmásító cselekvésről való lemondást jelentené.

Az emberiség közös sorsa csak mint az egységhez vezető szabad és önkéntes pályák sokfélesége vetíthető a jövőbe. Ugyanis egyre tisztábban látjuk, hogy a szóban forgó *egység a sokféleségben* nyilvánul meg, és nem egység az alárendeltségben vagy az egyformaságban.

Ezzel az orientációval összefüggésben a jövőkutatáson belül egyre erősödik a proféciaikat és utópiákat mellőző irányzat. Megjegyzendő, hogy Ernst Bloch utópiafogalmát filozófiai elnevezésnek kell tekinteni, nem pedig arra biztató felszólításnak, hogy most utópisztikus mesemondásba bocsátkozzunk. Még ha az „utópia“ kifejezésnek van is bizonyos elterjedtsége és becsülete, a jövőkutatás — különösen 1968 óta — egyre inkább elutasítja ezt a fogalmat. Nemcsak a leplezetlen establishment-előrejelzések, de maguk az utópiák is önmagukba zárt merev rendszereket alkotnak, amelyek — Johan Galtung oly találó kifejezése szerint — „gyarmatosítják“, vagy pedig — Robert Jungk szellemes megfogalmazásában — „megszállják“ a jövőt. Ezt a „megszállás“-t az utópiák esetében is a kiválasztottak hajtánák végre. Ma azonban nemcsak a jövőre vonatkozó tervek kivitelezése, de a tervek kidolgozása is *minden egyes ember* feladata, s egyben valamennyiünké. Magorah Maruyamát idézzük: „Az utópiások elkövezték azt a hibát, hogy magukra vállalták a cél-kreálás szerepét“; „ez az egyik oka annak, hogy az utópiások megbuktak“. Nyilvánvaló tehát, hogy a jövőkutatást operacionálissá kell tenni ilyen

értelemben is, vagyis elő kell segíteni azt, hogy az emberek közössége *cél-kreatív* (goal-generator) alakuljon át.

Végül hangsúlyoznunk kell: az a naiv (mármint filozófiai szempontból naiv) vita, hogy a jövőkutatás tudomány-e vagy pedig művészet, értelmét veszítette. A naiv viták helyét — főleg német tudósok körében — konkrét kutatások foglalták el, melyek a futurológia tudományelméleti és módszertani státusát próbálják meghatározni.

Hogyan tovább?

A válság meghaladására mind elméleti, mind módszertani téren különböző lehetőségek kínálkoznak.

A jövőkutatást mindenekelőtt *a rendszerelmélet alapjaira kellene helyezni*. De vigyázzunk, ne legyünk elhamarkodottan optimisták. Ez veszélyes. A társadalmi rendszerek elmélete ma még gyermekcipőben jár. A nagy vonalakban kidolgozott, ún. világrendszer-modelleknek, amilyen például a J. Forresteré és a D. Meadowé, lehet bizonyos vonzóerejük, lényegükben azonban mégis csupán heurisztikus megközelítések, és nem operacionalizálhatók. A jövőkutatás alapjául szolgáló rendszerelmélet körvonalazása ma még nyitott kérdés. Ugyanígy még megoldatlan feladat *a jövőkutatás operacionalizálása*, mely az operációelemzés matematikai értelemben vett általánosítását feltételezi.

A módszertani kizárólagosság helyett a jövő az *integrált módszertané*. E téren még igen messze vagyunk attól, hogy kizárólag egzakt eljárásokra alapozhassuk a jövőkutatás adott módszereinek és technikáinak kombinációs lehetőségeit. Holott csaknem biztos, hogy a kombináció művelete képviseli a jövő lehetőségeit ebben az összefüggésben.

Múlhatatlanul szükséges lesz, hogy a nyilvánosság ellenőrzése alá vonjuk a jövőkutatást.

A jövőkutatás episztemológiai (ismeretelméleti) és módszertani státusának meghatározása lehetetlen a korszerű tudománylogika eredményeinek bevonása nélkül.

Befejezésül: a jövőkutatás újraéledésének lényegét O. K. Flechtheim eredeti, bár átértelmezett gondolatával lehetne talán legjobban kifejezni, miszerint az *ideológiák kritikája* a jövőkutatás nélkülözhetetlen alkotóeleme kell hogy legyen. Az ideológiák kritikáját azonban nem végezhetjük valamilyen ideológián felüli őrtonnyból. Bele kell élnünk magunkat abba a gondolatba, hogy ha ideológiai hadállásaink különböznek is, szükség van a dialógusra, ám saját meggyőződésünk feladása nélkül. Az ideológiák kritikájának a tudományosság szempontjából megvan a maga jelentősége, ugyanis lehetővé teszi, hogy elkülönítsük az ideológiai, tehát a nem vagy csak ritkán integrálható aspektusokat a nem-ideológiai, következtetésképp integrálható aspektusoktól. Az ideológiák kritikája a jövőkutatás eddigi eredményeiben különválasztja a pragmatikus és a szemantikai dimenziót.

A kép, melyet a jövőkutatás jövőjéről felvázoltunk, korántsem idillikus, ugyanis kizárólag olyan lehetőségek adódnak belőle, amelyek megvalósítása *sürgős kollektív munkát* igényel.

A GYŐZELEM ÉS VERESÉG LÉLEKTANA

Ha az emberi élet problémáit boncolgatjuk, gyakran igen messzire kell visszatekintnünk, mert a gyökerek mélyek. Ilyen esetekben a nagyobb távlatú visszatekintés alapja és előfeltétele a nagyobb távlatú előrelátásnak. Ezen az úton a dolgok értelme engedelmesebben tárul fel előttünk. Ilyen mély gyökerű emberi dolog a siker és a kudarc, a győzelem és a vereség.

Az élővilágban ismert szabály, hogy ami elavult, ami kiélte magát, az átadja helyét az újnak, az új pedig a tökéletesebb alkalmazkodóképesség nagyobb valószínűségét hordozza magában. A szüntelen megújulás, a fejlődés, a tökéletesedés tehát igen mélyen gyökerezik mindabban, ami él, és ez a vonás annál pregnansabban jut kifejezésre, minél fejlettebb élőlényekről van szó.

A folytonos megújulás, a szakadatlan előrehaladás természetesen nem automatikusan, hanem a fajok és az egyedek élettevékenysége, küzdelme révén valósul meg. Az élet fogalma tehát szorosan összefügg a tevékenység, a küzdelem fogalmával. Küzdelem folyik a természetben a megfelelő életfeltételek biztosításáért, a táplálékért, a búvóhelyért, az ivadék ellátásáért és védelméért, a szexuális partner megszerzéséért, az egyén és a faj biztonságáért, küzdelem folyik mindenféle ellenséggel szemben. E küzdelem keretében már az infrahumán világban is megjelenik a diadal- és a kudarc-reakció.

A fejlődés során az embernél az élettevékenység új formái lépnek fel, mert az ember nemcsak végrehajtja a biológiailag körvonalazott cselekvési programot, de ezenfelül értelme, sajátos kommunikációs rendszere (a nyelv) és a társadalomban való együttműködése révén maga is képes tevékenységének tárgyát megválasztani, programját megalkotni, célját kitűzni. Az ember az élet törvényének a legmagasabb fokon tesz eleget, amikor tudatosan teremti meg az újat a régivel szemben; amikor új eszközöket, új cselekvési módozatokat, új szokásokat, új teljesítményeket, új eszméket, új emberi viszonyokat hoz létre, és eltemeti, vagy az emlékezés házába helyezi az elavultakat. Hova lettek űkapáink faekéi, acéldarabokból, kovaköböl és taplóból álló tűzcsiholó felszerelései, hova lettek űkanyaink babonái, és hova lettek Nurmi és Owens olimpiai és világcsúcsai?

Az ember egyik alapvető sajátossága, hogy cselekvése eszközeit (mozgásszer-
veit és szerszámain), sőt magát a cselekvést is képes a saját cselekvése tárgyává
tenni. Ebből következik, hogy az ember önmagát is képes *nemcsak cselekvése ala-
nyaként megismerni, de cselekvése tárgyaként is alakítani*. Nemcsak azért küzd,
hogy elsődrendű szükségleteit közvetlenül kielégítse, hanem azért is, hogy megfe-
lelő eszközökkel és cselekvési lehetőségekkel rendelkezzen. Az ember elsősorban
nem azért tanul és gyakorol, hogy sok ismerete legyen, hanem azért, hogy cse-
lekvőképessé váljon — szellemi és fizikai tevékenységben egyaránt. Itt már nem a
cselekvés konkrét tárgya áll az előtérben, hanem maga a cselekvés, amely
önmaga tárgyává vált. Így van ez a különféle játékokban, fejtörők, rejtvények
megfejtése keretében, a vetélkedőkön, versenyeken, a sportban. A sporthorgász-
tatban vagy a sportszerű vadászatban sem az elejtett zsákmány használati vagy ke-
reskedelmi értéke áll előtérben, hanem *maga a teljesítmény* mint az ember ké-
peségeinek (ügyességének, kitartásának, éberségének, felfángjának) kifejezője.

Furcsa dolog történt a fejlődés során. Miután az ember eljutott oda, hogy a
szükségletei kielégítését elősegítő eszközöket felfedezze, hogy az egyes tárgyak
eszköz-funkcióját absztrahálás révén kiemelje és az adott konkrét helyzettől füg-
getlenítse, képessé vált arra is, hogy saját teljesítményét a másokéval összevesse,
és hogy az általa még el nem ért teljesítményszintet elképzelje és cselekvése cél-
jává tegye.

Az értelmi fejlődés következtében így születik meg egy új, sajátosan emberi
belső hajtórugó: a *teljesítményszükséglet* (Achievementneed, Leistungsmotivation),
amely a legszorosabban összefügg az egyén én-tudatával, az önértékeléssel, az ön-
ismerettel és az önmegvalósítási törekvéssel. Mindez természetesen nemcsak az
egyéne, bizonyos vonatkozásban a kollektivitásra is érvényes.

A teljesítményszükséglet tehát azt jelenti, hogy — a cselekvés konkrét tar-
talmán kívül és attól elvonatkoztatva — előtérbe kerül a cselekvő személy és
a feladat nehézségi foka közötti viszony. Nyilvánvaló, hogy ilyen összefüggésben
a teljesítményszükségletnek fontos szerepe van minden emberi vállalkozásban és
megvalósításban. Siker vagy kudarc, győzelem vagy vereség: egyik sincs telje-
sítményszükséglet nélkül, mert akinek nincs teljesítményigénye, az nem tudhat
küzdeni, és nem is győzhet. Ilyen esetben kudarcról sem igen beszélhetünk, mert
a sikerigény nélküli ember számára a teljesítmény elmaradása nem jelent külö-
nös veszteséget.

A siker és a kudarc, a győzelem és a vereség problémáját pszichológiai
szempontból mindenekelőtt K. Lewin és munkatársai (Dembo, Hoppe, Frank és
mások) kutatásainak alapján közelíthetjük meg. Induljunk ki egy konkrét példá-
ból. Ha egy B-ligás futballcsapat egy alkalommal megveri az egyik A-ligás csa-
patot, akkor ez természetesen jelentős sikernek számít. Ha viszont az A-ligás csa-
pat veri meg a B-osztálybelit, akkor ez az eredmény az A-ligás csapat részére győ-
zelem ugyan, de mint siker semmi esetre sem tekinthető nagynak; és ugyanakkor
az eredmény a B-ligás csapat részére vereség ugyan, de nem túlságosan nagy
kudarc, hisz az lenne a furcsa, ha nem így történt volna.

Előfordulhat azonban, hogy a sokkal erősebbnek minősített ellenfél legyő-
zése nem számít akkora sikernek, mint egy olyan ellenfélé, amely nem olyan erős,
de már hosszabb idő óta közvetlen vetélytárs. Mind a játékosok, mind a szurkolók
első számú ellenfélnek a közvetlen rivális csapatot tartják, és ezért a felette ara-
tott győzelem nagyobb örömet, nagyobb sikerérzést, a tőle elszenvedett vereség

**Johnny Weismüller, a húszas évek úszó-
híressége; Tarzan-filmek címszereplője**

**Papp László háromszoros ökölvívó
olimpiai bajnok (1948, 1952, 1956)**

pedig nagyobb elkeseredést vált ki, mintha mindez a rangsorban sokkal távolabb álló csapattal játszott mérkőzésen történt volna.

Ez a jelenség nemcsak a csapatok közötti vetélkedésben, de az egyéni versenyeken is tapasztalható. Ebben az esetben a sokkal erősebb ellenféltől kikapni szintén nem jelent akkora kudarcot, mint a gyengébbel szemben vereséget szenvedni. A győzelem jelentősége attól is függ, hogy milyen rangú ellenfelet győztünk le. A győzelem sikerértéke vagy a vereség kudarcértéke az egyéni vetélkedések esetében ugyancsak nagymértékben függ azonban a vetélytársak közötti viszony pszichológiai (érzelmi) terhelésétől. Nagyobb sikert jelent egy olyan régi ellenfél legyőzése, aki — bár nem olyan erős — már többször elűtött bennünket a győztesek dobogójától, mint ha olyan új ellenfél felett győzedelmeskedtünk volna, akivel kapcsolatosan még nem szereztünk semmiféle tapasztalatot.

Amikor a teljesítményt nem a páros versenyekben elért győzelmek vagy vereségek alapján ítélik meg (mint például az ökölvívásban, kardvívásban stb.), hanem centiméterekben, másodpercekben, kilogrammokban elért eredmények vagy pontszámok alapján (atlétika, úszás, súlyemelés stb.), akkor a siker vagy a kudarc nemcsak a vetélytársak teljesítményétől függ. Saját eredményeinket ilyenkor nemcsak a vetélytársak pillanatnyi eredményeihez hasonlítjuk, de az előző versenyeken elért eredményekhez is: például a saját egyéni csúcsteljesítményünkhöz, a mások csúcshoz, a helyi, az országos vagy valamilyen nemzetközi csúcsteljesítményhez. Ebben az esetben tehát a sikerélmény sokkal tágabb viszonyítási rendszer függvényében alakul ki. Valaki vereséget szenvedhet egyik vetélytársától, de ugyanakkor új egyéni csúcsot állíthat fel, vagy fordítva: legyőzheti vetélytársát, de győzelmet hozó teljesítménye meg sem közelíti saját egyéni csúcsát. Az első

esetben a vereség csak fél kudarc, a másodikban pedig a győzelem csak fél siker. Nyilvánvaló tehát, hogy nem tehetünk egyenlőségi jelet sem a győzelem és a siker, sem a vereség és a kudarc közé.

A teljesítményigény általában az úgynevezett *igényszintben* (Anspruchsniveau, Aspiration-level) vagy *elvárási szintben* jut kifejezésre. Ez tulajdonképpen azt a teljesítményszintet jelenti, amelyre a személy törekszik, és amellyel megelégedne. Az egyik súlydobó például 20 méteres teljesítmény elérését tűzi ki célul, s ha csak 18 vagy 19 métert dob, elégedetlen. A másik súlydobót 18 méteres teljesítmény is igen boldoggá tenné. Hasonlóképpen az egyik tanuló elégedetlen, ha nyolcasra felelt, a másik viszont örül egy hatosnak is.

Az igényszint a képességektől, az előzetes teljesítményektől, a környezet (család, iskola, klub stb.) igényeitől, a személyes ambícióktól, a motiváltság fokától és más személyiségi tulajdonságoktól függ. Egyesek a különböző feladatokban megnyilvánuló igényszintet a személy általános én-szintjével (Ich-Niveau) is összefüggésbe hozzák.

Az igényszint, a kitűzött cél, valamint a siker vagy sikertelenség között szoros összefüggés van. Például ha egy gerelyhajítónak 70—72 méter körül van az igényszintje, akkor a 70 méteren aluli dobások sikertelennek, az azon felüliek pedig sikeresnek minősülnek. Minél inkább elmarad a teljesítmény az igényszint mögött, annál inkább a kudarc-reakciót váltja ki a versenyzőből, és minél inkább meghaladja az igényszintet, annál erősebb a sikerélmény.

Az igényszintnek egyidejűleg két változata is érvényesülhet. Az egyik az ún. elvárási szint, vagyis az a teljesítmény, amelyet lehetségesnek tartunk (reális cél), a másik pedig az az elképzelt teljesítmény, amelyet szeretnénk elérni (ideális cél). A kettő között néha elég nagy eltolódás lehetséges.

Az igényszinttől lefelé és felfelé bizonyos határokon belül terül el az úgynevezett *sikerzóna*, ennek alsó határa egybeesik azzal az értékkel, amely alá a teljesítmény — az előzetes tapasztalatok alapján — nem valószínű, hogy süllyedhet. A sikerzóna felső határa az a maximális érték, amelynek elérését a személy még éppen lehetségesnek tartja. A legvalószínűbb teljesítmények a sikerzóna közepe táján helyezkednek el. Az igényszint és az azt határoló sikerzóna tehát valószínűségi jellegű, a szubjektív probabilitásra épül.

Az igényszint természetesen viszonyulhat más személyek teljesítményéhez is. Ilyen esetben az egyén saját teljesítményének értékét más versenyzők teljesítményétől teszi függővé, tehát a siker azonosul a győzelemmel, a kudarc pedig a vereséggel. Vannak sportágak, ahol ez nem is lehet másképpen (például a sakk, a birkózás, a kézilabda, a tenisz, a vívás stb. esetében).

Persze az igényszint és vele együtt a sikerzóna nem állandó, hanem a teljesítményektől függően változik. Az igényszint általában magasabb, mint a teljesítményszint. A két szint közötti különbségből — eltolódásból — feszültség keletkezik, amely rendkívül fontos az energiák mozgósításában, az akarati erőfeszítések megvalósításában. Ha a teljesítményszint emelkedik, ennek megfelelően emelkedik az igényszint is, és így a szintkülönbségekből eredő feszültség megmarad mint erőforrás, és lehetővé teszi, hogy az egyén állandóan küzdjön, és állandóan meghaladja önmagát. Ha a teljesítményszint nem emelkedik, akkor természetesen az igényszint sem emelkedhet. Ilyenkor eljutunk az egyén teljesítőképeségének határzónájához. Nyilvánvaló, hogy a teljesítmény csökkenésével az igényszint is csökkenni fog.

Az igényszint és a teljesítményszint között nemcsak egyirányú összefüggés van, tehát nem csupán a teljesítményszint módosítja az igényszintet, hanem az

igényszint is befolyásolja a teljesítményt. Ha például valakinek nem magasabb az igényszintje, mint a teljesítményszintje, akkor nem is tesz erőfeszítéseket a teljesítmény túlhaladásaért. Megelégszik azzal, amit eddig tett, és önelégülten igyekszik legfeljebb „tartani a színvonalat“, de nem érzi szükségét, hogy tovább emelkedjék. Ahhoz, hogy az ilyen eseteket megértsük, az igényszint és a sikerzóna problémáját bele kell ágyaznunk a csoportdinamika problémájába. Kiderült ugyanis, hogy az egyéni siker, egyéni teljesítmény, egyéni igényszint dinamikája nem érthető meg, ha kiszakítjuk a csoport, a kollektivitás dinamikájából. Ha az egyén a maga teljesítményeivel egy adott csoporton belül első helyet foglal el, és nincs versenytársa, akkor számára a siker további erőfeszítések nélkül is biztosított, igényszintje tehát megreked a csoport megszabta szinten. Más a helyzet, ha a csoporton belül versengés van, vagy ha a csoport maga is más csoportokkal kerül szembe. Ebben az esetben a csoportdinamika az egyéneket az igényszint és a teljesítményszint állandó emelésére, tehát önmaguk túlhaladására ösztönzi — a megállás ugyanis vereséghez és kudarchoz vezet. Fennáll azonban annak a lehetősége is, hogy a csoport dinamikája egészségtelen irányban alakul, s demoralizáló, lankasztó, fékező hatása lehet az egyénre. Nyilvánvaló, hogy az igényszint, teljesítményszint, a siker és kudarc problémáját társadalomlélektani szempontból is elemezni kell.

Az eddigiekben a siker és sikertelenség problémájának inkább szubjektív pszichológiai vonatkozásait érintettük. A problémának van azonban ezenkívül egy objektív, mondjuk szociológiai aspektusa, amelyet feltétlenül figyelembe kell vennünk, ha akár csak a szubjektív aspektust akarjuk is megérteni.

Amikor egy vetélkedésen az egyik fél legyőzi a másikat, ezzel a győző a legyőzöttnek nem nyeri el sem vagyonát, sem feleségét, sem leányát. A vetélkedésnek tehát — amint már említettük — nincsen ilyen konkrét kézzelfogható tárgya. A győző érmet, kupát, oklevelet kap, tehát lényegében egy szimbólumot — a győzelem szimbólumát. Itt tehát a teljesítmény maga jelenti a fő értéket, és nem a közvetlen haszon. Nem akármilyen teljesítmény képviselhet azonban értéket, hanem csak az, amit a társadalom, a közösség hitelesít, amit a közösség magáénak tekint, amivel azonosítja magát. Ha egy úrhajós különleges emberi tulajdonságokról, bátorságról, rendkívüli ügyességről tesz bizonyosságot, erre nemcsak az úrhajós családja büszke, hanem szülővárosa, az egész nép, amelyhez tartozik, és büszke rá az egész emberiség. A kiváló emberi teljesítmények előtt mindenki tisztelettel meghajol, akár szellemi, akár fizikai vagy erkölcsi teljesítményekről legyen szó. Amint a népmesék hőseinek tetteiben, a kiváló sportolók, feltalálók, nagy utazók, felfedezők teljesítményeiben is az emberek saját maguk aspirációinak, törekvéseinek kifejeződését és részben megvalósulását látják. Érdekes emberi jelenség, hogy mások teljesítményeiben önmagunk törekvéseinek megvalósulását is láthatjuk. Csodálatra és tiszteletre méltó dolog ez a másokkal való részleges azonosulás. A szurkolók néha jobban izgulnak a játék alatt, és a győzelemnek néha talán még jobban örülnek, mint maguk a játékosok. A kiváló teljesítményeket még akkor is értékelni szokták, ha azokat az ellenfél valósította meg, sőt a legyőzött is tisztelettel gondol ellenfele erényeire. Ezzel a tisztelettel a legyőzött csak emeli önmaga értékeit. A győző hasonlóképpen kellő megbecsüléssel tekint legyőzött ellenfelére, hisz az ellenkező magatartás tulajdonképpen a küzdelem tárgyát képező emberi-társadalmi érték tagadását és ezzel saját győzelmének lebecsülését jelentené.

A különböző sportversenyeken tehát az emberi képességek, a győzni akarás, a kitartás, az önfegyelmelés stb. latbavetése révén *társadalmi értékek* gazdagodnak és gyarapodnak. Az új teljesítmények — az emberi küzdelem, akarat és képesség gyümölcsei — valódi társadalmi értékeket képviselnek, mert kifejezői az emberi nem sokoldalú kvalitásainak és lehetőségeinek.

Ezek a társadalmi értékek, illetve a nagy teljesítmények társadalmi értékjellege jelenti azt az aranyfedezetet, amely életre kelti, fenntartja és fokozza az egyén küzdőképességét, amely értelmet és tartalmat ad sikerének, amely a teljesítményt sikerre avatja, amely a versenyző igény szintjét és ezáltal teljesítményszintjét is emeli. A társadalmi elismerés, az odaítélt trófeák mint az elismerés szimbólumai, a jutalmak — mind a szubjektív sikerélmény objektív feltételei. Egyfelől a közösség együttérzése a versenyzővel, a biztatás és az elismerés a közösség részéről, másfelől a kiváló teljesítmény a versenyző részéről olyan tényezők, amelyek még jobban összeforrasztják, egyesítik a küzdő egyént és a közösséget. A közösség (a család, a város, az iskola, a nép) magáénak érzi és vallja a győzni tudót, a versenyző pedig ennek következtében úgy érzi, mintha már nem is csak önmaga elhatározásából küzdene, hanem valami ellenállhatatlan kényszerítő erő ösztönözné a küzdelemre, mintha nem is csak önmaga nevében, de mások nevében is cselkedne. Michel Bonet francia sportpszichológus a sportolók motivációjának vizsgálatá során számos élvonalbeli sportolótól megkérdezte, mi ösztönzi őket a nehéz erőfeszítésekre, a győzelemre. Az egyik a következőt felelte: „*J'aime-rais bien aux Jeux Olympiques faire entendre la Marseillaise*“, vagyis szeretné az Olimpiai Játékokon hallatni a Marseillaise-t, amit úgy is értelmezhetünk, hogy az ő győzelme egyben Franciaország, a francia nép győzelme.

Vannak olyanok, szerencsére nem sokan, akik az emberi értékek között erős megkülönböztetéseket tesznek, akik egyoldalúan csak a szellemi, erkölcsi vagy gazdasági értékeket tartják fontosnak. Egyesek tagadják, hogy a sport, a testi egészség és erő kultusza társadalmi értékeket teremthet. Az ilyenek felháborodnak azon, hogy a gólkirályról oldalakat imnak az újságok, hogy a háromszoros rúdugró bajnok és világcúscústartó fényképét számos folyóirat közli, hogy a pillangóúszás fiatal világbajnoknőjétől többen kérnek autogramot, mint az akadémikustól. Valóban furcsának tűnhet, hogy a nagy zeneszerző vagy a nagy gondolkodó tudós érdemeit néha csak halála után ismerik el, míg a világbajnok győzelmét pár perc vagy legfeljebb óra alatt világgá kürtölik a rádió- és tv-adók, majd az újságok.

Mind ezeken azonban egyáltalán nem kell felháborodni, mert a bölcs idő igazságot szolgáltat. A sportoló sikere inkább a jelenre korlátozódik, gyorsan elavul; a művészt, a tudóst lassabban érő, de időtállóbb, tartósabb, jövőbe nyúló. Mind egyiknek megvan a maga sajátos időbeli struktúrája.

Sokan csodálkoznak azon, hogy a tömegek milyen érzékenyen reagálnak a sporteseményekre. Az „intellektus nevében“ értetlenül állnak a jelenséggel szemben, pedig nem valami titokzatos és megmagyarázhatatlan folyamatról van szó. A tudomány és a technika, a civilizáció gyors fejlődésével az ember mindinkább egyoldalúan, többnyire a figyelmet, az értelmet terhelő, tehát túlfeszített idegmunkát követelő tevékenységre van kárhóztatva. Köztudomású, hogy a szabad levegőn való mozgás hiánya sok modern betegség egyik fő oka. Ma már nyilvánvaló, hogy korunk embere számára egyik leghatásosabb gyógyszer a testezés, a játék, a kikapcsolódás. Nem ok nélkül tulajdonítanak olyan nagy jelentőséget a hivatalos állami szervek (különösen a szocialista országokban) a testnevelésnek, és nem ok nélkül fordulnak mind élelnekebb érdeklődéssel a tömegek is szinte ösztönösen a sport és a sportesemények felé.

A sportteljesítményekről egyesek azt hiszik, hogy ezek nem jelenthetnek különösebb emberi értékeket, mivel csak jó izmok kellene hozzá. A valóságban azonban minden sportteljesítmény legalább fele arányban nem fizikai, hanem akarat-erkölcsi jellegű. Szerte a világon igen sokan vannak jókötésű, erős szervezetű emberek, de ezek közül csak igen kevesen képesek a fizikumukban adott lehetőségeket gyümölcsöztetni. A kiváló sportteljesítményekhez ugyanis nem csupán fizikai adottságokra van szükség, hanem számos pszichikai és erkölcsi kvalitásra is: kitartásra, nagyfokú teherbíráásra, erős célirányosságra (Zielstrebigkeit), fegyelmélettségre, sok lemondásra, áldozatkészségre és kockázatvállalásra. Úgy látszik, ezen a területen is — akárcsak a tudományban, a művészetben vagy bárhol máshol — a sikert elég drágán kell megfizetni. Az élet általában semmiféle értéket nem ad ingyen. Ha arra gondolunk, hogy a sporttevékenységben elért sikerek milyen rövid életűek, s ha tekintetbe vesszük az értük fizetett árat, akkor meggyőződhetünk arról, hogy a bajnokok kemény munka árán jutnak babéraikhoz.

Napjainkban nemcsak a közvélemény és a tömegek érdeklődése fordult erőteljesen a sport irányába, de a különböző tudományok képviselői is megtalálták a maguk szerepét a sporttevékenység fejlesztésében, a teljesítmények növekedésében és a tömegeknek a sporttevékenységbe való bevonásában. Természetesen a pszichológia sem marad a többi érdekelt tudományág mögött. A sportpszichológiai kutatások különösen az NDK-ban, az NSZK-ban, a Szovjetunióban és Franciaországban mutatnak fel igen érdekes és hasznos eredményeket. A kutatások nagyobb része a starthelyzet, az emotivitás és motiváció problémájára, az izgalmi állapotok szabályozására vonatkozik. A tisztán sportpszichológiai kutatásokon kívül sok olyan általános vagy differenciális jellegű pszichológiai kutatást végeznek, különösen a temperamentummal, a motivációval, az affektivitással, a személyiségi tulajdonságokkal kapcsolatban, amelyeknek eredményeit igen hatékonyan lehet alkalmazni a teljesítmények növelésére.

Régóta ismeretes például a Yerkes—Jodson-féle törvény, amely szerint a túlzott izgalmi állapot éppannyira káros a teljesítmény szempontjából, mint a túlságosan csökkent belső feszültség. Gyakori eset, hogy egyes versenyzők éppen a fontosabb versenyeken szerepelnek saját képességeiken alul, aminek a túlzott belső feszültség az oka. Ez különösen az olyan versenyszámokra vonatkozik, amelyekben rendkívül fontos a mozgások precíz és adekvát összerendezése, a tevékenység pontos megszervezése. A siker vagy a kudarc titka sokszor abban rejlik, hogy a játékos vagy a versenyző a legmegfelelőbb, az *optimális* — tehát nem maximális, sem minimális — belső feszültséget, belső mozgósítottságot tudja létrehozni magában. A belső feszültségi állapotok jellege és erőssége azonban nemcsak a külső helyzet természetétől függ, hanem a személy egyéni sajátosságaitól és temperamentumától, motiváltságától, szorongásra való hajlamától stb. Az egyéni különbségek következtében a siker és a győzelem titka nem mindenkinél teljesen ugyanaz.

A gyengébben motivált és a nyugodtabb természetű egyéneknél az erősebb ellenfél jelenléte vagy a feladat súlyossága fokozza a teljesítőképességet. Ezzel szemben az erősen motiváltakra és a szorongásos hajlamúakra az erősebb ellenfél jelenléte, a verseny nagyobb fontossága bénítólag hathat. Ilyen esetekben a túl erős izgalmi állapot megzavarja a mozgások megfelelő összerendezését, időbeli és térbeli strukturáltságát. E káros hatás elhárítására speciális önszabályozó mechanizmusok kiépítésére van szükség.

Az erősen motivált személyek között is megkülönböztethetünk két eltérő kategóriát. Az egyik kategóriánál a fő törekvés a győzelem, a siker elérése (Erfolgsmotivation), a második kategóriabelieknél ezzel szemben elsősorban a kudarc elhárítása (Misserfolgsmotivation) jut előtérbe. Az előbbieket igényszintje általában a sikerzóna felső részén helyezkedik el, az utóbbiaké viszont a sikerzóna alsóbb felében. A sikerre törekvőkre jellemző, hogy túl sok biztatás és ösztönzés csökkenti lendületüket, mert megfosztja őket az önállóság és a spontaneitás érzésétől. A kudarc elkerülésére törekvőket viszont általában inkább a sok bírálat, a korholás, a sikertelenség kedvetleníti el. Az egyik kategória tagjai a lendület szakaszában a sikereket szokták inkább túlértékelni, vagyis az elképzelt teljesítményhez hasonítani, a második kategóriába tartozik viszont inkább a kudarc jelentőségét túlozzák el, mert inkább erre irányítják figyelmüket. A teljesítmények alakulásától függően azonban ez a tendencia ellenkező előjelűvé is válhat. Például, ha valaki egymás után több vereséget szenved el, akkor a sorozatos kudarcok pszichikai csődhez vezethetnek — csakhogy ez ellen a személy belső pszichikai mechanizmusok segítségével védekezik, és legtöbbször el is hárítja a csőd bekövetkezését. A védekezés abban állhat például, hogy a vereség jelentőségét, kudarc jellegét kezd aláértékelni, és az egész tevékenységből kezd kiemelni egyes sikerelemeket, amelyekbe bele lehet kapaszkodni.

A balsiker elleni védekezés szubjektív mechanizmusai többfélék lehetnek. Egy ilyen védekezési mód a kudarc elkendőzésében áll. A vesztes igyekszik a balsikert nem emlegetni, igyekszik azt el is felejteni, igyekszik inkább a verseny egyes pozitív mozzanatairól beszélni, mintha nem is lett volna kudarc. Másik védekezési módozat a racionalizálás, vagyis a kimagyarázás, amikor a személy igyekszik a kudarcot a véletlenre vagy pedig külső objektív okokra, a bírók pártoskodására, a pálya hiányosságaira, időjárásra stb. hárítani még akkor is, amikor ezek a tényezők a valóságban nem sokat zavartak.

Ezek a védekezési mechanizmusok bizonyos pontig hasznosak, mert megóvják a személyt a teljes elkeseredéstől, a csődreakációtól. Egy bizonyos ponton túl viszont károsak is lehetnek, mert elterelik a versenyző figyelmét a tényleges okokról, a hibákról, csökkenthetik a felelősségérzetet és ezzel a hibák kiküszöbölésének a lehetőségét. Az edzők és sportvezetők hozzáértésén, pedagógiai érzékén múlik, hogy ezeknek a védekezési mechanizmusoknak csak a pozitív hatása érvényesüljön.

A védekezésnek van még egy súlyosabb módja, éspedig a feladattól való elidegenedés, eltávolodás (aus dem Felde gehen) és más tevékenységi területekre való túl korai átirányulás. Az elidegenedés, a feladattól való irtózás sokszor nehezen Jegyözhető akadály lehet minden további sikernek.

A teljesítmények szempontjából azonban nemcsak a sikertelenséggel szembeni reakciók jelentősek, hanem a sikerhelyzetekben bekövetkező magatartásformák is. A győzelem — a siker, a kitűzött cél elérése — egyeseknél a belső hajtóerőt képviselő feszültség túlzott csökkenésével vagy megszűnésével jár. Ennek következtében ezeknél a személyeknél a sikerek gyakran a teljesítmények ideiglenes csökkenéséhez vezetnek. Másoknál viszont a siker a feszültséget a legkedvezőbb szintre csökkenti, és ezzel hozzájárul a teljesítmény fokozásához.

A belső feszültségek mikéntje és nagysága jelentős tényező a sportoló tevékenységében. Előfordul például, hogy a versenyekre való felkészülés időszakában a feszültség túl kicsi, és így nem képvisel elég erős ösztönzőerőt a kitartó felkészüléshez, a versenyen viszont hirtelen túl nagyra nő, és így gátolja a jó teljesítmény elérését. A jó felkészülésnek egyik alapvető követelménye tehát, hogy a spor-

tolót olyan szabályozó mechanizmusokkal is felfegyverezzük, amelyek az affektív-motivációs feszültséget a tevékenység különböző szakaszainak, mozzanatainak megfelelően az optimális szinten tartják.

*

Az elmondottak alapján megállapíthatjuk, hogy az ember sporttevékenységében is a maga sajátos emberi módján teljesíti az élet parancsát: győzelmeivel és vereségeivel küzd az újért, a magasabb rendű emberi teljesítményekért, a régi meghaladásáért, és ezzel is igyekszik minél teljesebbé tenni életét. Ebben az összefüggésben győzelemnek és vereségnek egy az értelme: az emberi teljesítőképesség magasabb szintre emelése. A vereség is változtathat előjelet, amennyiben — akár közvetlenül, akár következményeiben — ezt a célt szolgálja, és a győzelem is csak akkor marad végérvényesen győzelem, ha következményeiben nem gátolja, hanem elősegíti az ember minél határozatosabb önmegvalósulását.

Kabán József:
Olimpiai eszme

LÁSZLÓ FERENC

AZ OLIMPIAI ESZME ROMÁNIÁBAN

A XIX. századi olymipiai ásatások, illetve a román földön megtelepedett és az ókori játékok felelevenítéséért sokat fáradozó-áldozó görög kereskedő, Evangelisz Zappasz jóvoltából a román értelmiség már a kezdetektől érdeklődéssel figyeli az olimpiizmus újjáélesztését.

Jórészt az Ernst Curtius vezette ásatások hatására, alig két esztendővel az olymipiai munkálatok befejezte után, 1883-ban Bukarestben megalakult a Román Olimipiai Társaság, amelynek tagjai úgynevezett „olymipiai gyakorlatokat“, mai kifejezéssel: tornaedzéseket végeztek. A társaság viszonylag rövid ideig tevékenykedett, de már elnevezése is bizonyítja, hogy a sportkedvelők körében visszhangra talált az olimipiai gondolat. Tíz évvel később, 1893-ban, egy bukaresti népünnepély műsorára felvették az „olymipiai játékokat“ is; bemutató, szórakoztató jellegű evezős, torna- és atlétikai gyakorlatokat, versenyeket.

Az első újkori olimipiai játékok idején a román sportmozgalom még nem volt elég fejlett ahhoz, hogy egy ilyen nagyszabású világtalálkozón érdemlegesen képviseltethesse magát. De nemcsak 1896-ban, hanem a soron következő, első világháború előtti játékokon sem jelentek még meg a román sportolók. Ekkor ugyan már fokozottabb érdeklődés nyilvánult meg a játékok iránt, de az akkori sportegyesületek, társaságok és szövetségek magukra hagyatva, a legcsekélyebb állami támogatás nélkül nem gondolhattak versenyzőik kiküldésére.

A román sajtó az 1896-os athéni játékok idején beszámol a nagyszabású sporteseményről, de a későbbiekben úgyszólván alig foglalkozik az újkori testnevelési és sportmozgalom kiemelkedő rendezvényével. Csupán 1912-ben, a stockholmi olimpia előtt vetődik fel komolyabban a román sportolók — tornászok — részvételének gondolata, de a tervezett utazás végül is elmaradt.

Érdekes egyébként, hogy a századforduló idején a Nemzetközi Olimipiai Bizottságnak már volt képviselője Romániában. George Bibescu 1899-ben beválasztották a NOB-ba mint a legfelső nemzetközi sportszövetség huszonharmadik tagját. Bibescu 1901-ig volt NOB-tag, majd 1908—1949 között George Plagino képviselte a szervezetet Romániában. 1955 óta Alexandru Şiperco a NOB román tagja.

Bár az említett személyiségek révén kapcsolata volt a NOB-bal, Románia csupán 1914-ben lett tagja a nemzetközi szövetségnek. Ebben az évben alakult meg a Román Olimipiai Bizottság, amelyet a NOB-nak közvetlenül az első világháború kitörése előtti, párizsi 16. ülészakán ismertek el.

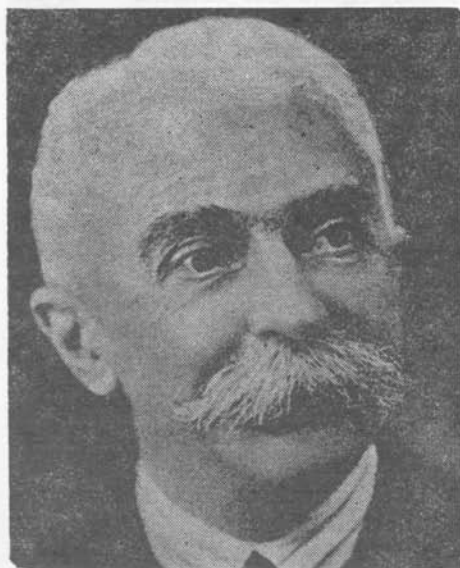
Hivatalosan Romániát az első világháború utáni, 1920-as antwerpeni olimpiára hívták meg először. Az olimpia évének elején újjáalakult az országos olimipiai bizottság, a következő hármas célkitűzéssel:

1. ösztönözni a román sportolókat, hogy eddzenek minél szorgalmasabban, jussanak be a válogatott csapatokba, és képviseljék országunkat az elkövetkező olimpiai játékokon;
2. felvenni és erősíteni a kapcsolatokat az olimpiai játékokat szervező bizottságokkal;
3. kieszközölni az állam és magánszemélyek támogatását a román sportolók olimpiai részvételének biztosításáért.

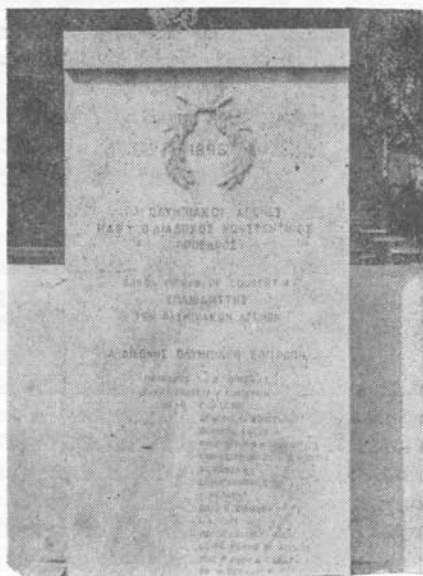
A bizottság tagjainak jó része azonban beírte a testületbe való beválasztással, sőt voltak olyanok is, akik határozottan ellenezték a román sportolók benevezését. Mindezek ellenére a Román Olimpiai Bizottság 1920. február 25-i ülésén határozatba foglalták, hogy — anyagi fedezet hiányában — egy kis létszámú, a tisztes szereplésre esélyes sportolókból összeállított küldöttség képviselje az országot Antwerpenben. Atléták, céllövők, lovasok, teniszezők és vívók neve került előtérbe. Később megkezdődtek az előkészületek, válogató, formaellenőrző jellegű versenyeket rendeztek — az olimpiai szereplés mégis elmaradt. Az ok: az anyagi támogatás hiánya. A kormány ígért ugyan 400 000 lejt, de a Román Olimpiai Bizottság és az utazni készülő sportolók az ígérettel maradtak.

Újabb négy esztendőnek kellett elteltelnie ahhoz, hogy végre 1924-ben, a párizsi nyári olimpián megjelenjenek a román színek képviselői is. Eredetileg úgy volt, hogy már a chamonix-i téli játékokon ott lesz néhány román versenyző, de ez csak elképzelés maradt. Párizsba viszont már 46 tagú küldöttség utazott, sorraiban céllövőkkel, labdarúgókkal, rögbizókkal és teniszezőkkel. Előzőleg készülődtek még atléták, lovasok, úszók és vívók is, de végül — ismét a régi ok miatt — itthon maradtak.

A román sportolók meglehetősen áldozatok árán jutottak ki Párizsba. Java részük maga fedezte a kiutazás költségeit, a rögbizók például maguk vásárolták a felszerelést is. A legeredményesebben éppen a rögbizók szerepeltek: a harmadik helyen végeztek, tehát bronzérmeket szereztek. Egyelőre azonban főként csupán a cou-

Pierre de Coubertin

Az I. NOB- emléktábla

bertini elv igazolásáról lehetett szó: az olimpián nem a győzelem, hanem a részvétel a fontos. A többi sportágbeliek nem szereztek címet vagy helyezést. A túlnyomórészt temesvári, nagyváradai és kolozsvári játékosokra felépített labdarúgó-csapat 6:0 (2:0) arányban vereséget szenvedett Hollandiától, és kiesett a további küzdelemből. A teniszezők — egy kivételével — már az első fordulóban elbúcsúztak a versenyektől, a céllövők pedig a mezőny második felében végeztek.

Végeredményben Románia sportolói, első olimpiai szereplésük alkalmával, az országok közötti nem hivatalos sorrendben egyetlen bronzérmükkel a 23—27. helyen holtversenyben végeztek Haiti, Japán, Portugália és Új-Zéland versenyzőivel együtt. A pontok szerinti táblázatban — 31 helyezett ország közül — Románia a 25. helyre került 4 ponttal. (Az olimpiák nem hivatalos pontversenyén a győztesek 7, a másodikok 5, a harmadikok 4, a negyedikok 3, az ötödikek 2, a hatodikok pedig 1 pontot kapnak.)

1928-ban a téli olimpián is ott voltak a román sportolók, s egy-egy hetedik, illetve nyolcadik helyezést értek el bobban, valamint katonai járőrfutásban. A nyári játékokon, Amszterdamban, 22 atléta és vívó képviselte színeinket — sikertelenül.

Az 1932-es, tengerentúli olimpiák első félidejében, a Lake Placid-i téli versenyeken bobozóink értékes helyezésekkel bizonyították rátermettségüket. A Papaná—Hubert kettős a negyedik, a Papaná—Ionescu—Petrescu—Hubert négyes pedig a hatodik helyen végzett. Los Angelesbe, a nyári játékokra nem utaztak román versenyzők.

Miután az 1936-os garmisch-partenkircheni téli olimpián bobozóink, korcsolyázóink és sízőink gyenge teljesítményt nyújtottak, a berlini nyári játékokra az addigi legnépesebb küldöttség utazott Romániából: 71 atléta, birkózó, céllövő, kézilabdázó, lovas, ökölvívó, tornász és vívó. Jóllehet erre az olimpiára már sokkal alaposabban készültek versenyzőink, szereplésükkel, de főleg eredményeikkel mégis csalódást okoztak: mindössze egy második és három ötödik helyezésre tellett tudásukból. A második világháború előtti játékokon szerzett első ezüstérem a kiváló lovas, Henri Rang főhadnagy nevéhez fűződött, a nehéz vadászugratásban 4 hibaponttal, a hazai környezet előnyét élvező német Kurt Hassával holtversenyben az élen végzett. A holtversenyt eldöntő, felemelt akadályokkal folyó újabb versenyben, az úgynevezett összevetésben Hasse 6 másodperccel jobb időt ért el, mint a román katonatiszt, és ezzel övé lett az aranyérem. A Nemzetek Nagydíjával jutalmazott nehéz vadászugrató csapatversenyben Románia C. Apostol, H. Rang, T. Tudoran összeállítású válogatottja a legkevesebb hibaponttal végzett, mégsem lehetett az övé az aranyérem, mert az együttes eredményét a verseny közben elkövetett szabálysértésért megsemmisítették. A hibát elkövető Toma Tudoran egyébként nemcsak a csapatot fosztotta meg az aranyéremtől, hanem az egyéni versenyben is elesett az egyébként öt illetve bronzéremtől.

Az említett három ötödik helyezés közül kettőt a birkózók, egyet pedig a kézilabdázók szereztek. Kötöttfogású birkózóink közül a légsúlyú Tózsér József egy hajszállal maradt le a dobogóról. Csapatársa, Kakas Ferenc a középsúlyban végzett az ötödik helyen. Kézilabdázóink az ezüstérmes Ausztriától 18:3, a bronzérmes Svájtól pedig 8:6 arányban elszenvedett vereség után 10:3 (4:0) arányban legyőzték az Egyesült Államok válogatottját, és ezzel az ötödik helyen végeztek. A többi sportágban nem termelt babér versenyzőinknek.

A második világháború előtti játékokon tehát összesen 1—1 ezüst- és bronzérem, továbbá 1 negyedik, 3 ötödik és 1 hatodik helyezés jutott a román sportolónak. Sokkal sikeresebb volt versenyzőink szereplése a felszabadulás után, ami-

kor a tömegsport létrehozása, a szüntelen állami támogatás soha nem remélt távlatokat nyitott meg testnevelési és sportmozgalmunk előtt. A sport megszűnt a kiváltságos osztályok tulajdona lenni, népi államunk szélesre nyitotta a sportpályákat, stadionok kapuit a tehetséges fiatalok előtt, edzőpályákat, edzőket, felszerelést biztosított számukra. Szakszövetségeink valamennyi jelentős világversenyre elküldték fiataljainkat tanulni, s a szorgalmas munka eredménye rövidesen megmutatkozott. A második világháború óta lebonyolított olimpiákon Románia sportolói 15 arany-, 15 ezüst- és 24 bronzérmét szereztek, s további 13 negyedik, 30 ötödik, illetve 26 hatodik helyezést értek el a nyári, valamint téli játékokon! Míg a két világháború között az érmet és pontot szerzett országok sorrendjében rendre a mezőny második felében végeztünk a nemzetek közötti nemhivatalos versenyben, 1952 — a második világháború utáni első nyári olimpiai szereplésünk esztendeje — óta fokozatosan előretörték sportolóink, és ma már a nemzetközi élcsoportba tartoznak. Az érmekek szerinti sorrendben 1952-ben Helsinkiben a 23., 1956-ban Melbourne-ben a 9., 1960-ban Rómában a 11., 1964-ben Tokióban a 14., 1968-ban pedig Mexikóban a 12. helyen végeztek a román sportolók, ugyanakkor a nemhivatalos pontversenyben 1952-ben huszonharmadikok, 1956-ban tizenegyedikek, 1960-ban tizedikek, 1964-ben tizenkettedikek, 1968-ban pedig tizenharmadikok lettek.

Lássuk csak, kiknek a nevéhez fűződnek legutóbbi olimpiai sikereink.

1952 emlékezetes olimpiai év a román sportmozgalmában: versenyzőink ekkor nyerték első bajnoki címüket. A fekvő helyzetű kisöbű sportpuskalövésben Iosif Sárbu a 400 lehetségesből ugyanannyi kört teljesítve megszerezte az arany-

**Balázs Jolán, a női magasugrás
római és tokiói aranyérmese**

**Leon Rottman kétszeres olimpiai
kenu-győztes Melbourne-ben**

Viorica Viscopoleanu, női távolugróbajnokunk Mexikóban

éremet! Sárkun kívül még egy céllövő került dobogóra az Ezer tó országában: Gheorghe Lykiardopol a gyorstüzelő pisztolylovásban harmadik lett a már Londonban bajnokságot nyert magyar Takács Károly s annak honfitársa, Kun Szilárd mögött. Ezüstérmét is szereztünk Helsinkiben, mégpedig ökölvívásban. A közép-súlyúak között Vasile Tiță a második helyen végzett, s csupán a későbbi nehézsúlyú profi világbajnok amerikai néger Floyd Pattersontól kapott ki (tőle viszont kiütéssel). Egy másik ökölvívónk is remekül szerepelt: Gheorghe Fiat a könnyűsúlyban holtversenyben a harmadik-negyedik helyen végzett a finn Erkki Pekkanennel (az akkori szabályok értelmében a harmadik helyezettek még nem kaptak bronzérmét).

Ezen az olimpián indult először az akkor mindössze húszéves Lia Manoliu, aki a későbbi ötkarikás világjátékokon 1 arany- és 2 bronzéremmel bizonyította nagyszerű versenyzői képességeit, tudását és sportszeretetét. Helsinkiben még csak a hatodik helyet tudta megszerezni, de a magasugrásban helyezést elért Sötér Jánoson kívül ő volt az egyedüli atlétánk, aki pontot szerzett a román csapatnak. Három birkózónk — Marin Belușica, Dumitru Cuc és Suli Sándor — ötödik, a kerékpáros Ion Ioniță pedig az 1000 m-es állórajtos versenyben hatodik lett.

1956: a megszerzett aranyérmek szempontjából eddigi legsikeresebb olimpiai évünk. Melbourne-ből 5 aranyérmét hoztak haza sportolóink: hármat a kenuzók, egyet-egyét pedig a céllövők, illetve ökölvívók. Leon Rottman, a fiatal fővárosi műszerész megnyerte az egyes kenuk részére kiírt rövid- és hosszútávú versenyt is, a Simion Ismailciuc—Dumitru Alexe kettős pedig a rövidtávú kettős-versenyben szerzett bajnoki címet. Olimpiai aranyérem jutott a váltósúlyú ökölvívó Nicolae Lincának, továbbá a gyorstüzelő pisztolylovó Ștefan Petrescunak.

Az aranyérmes sportágak más képviselői is jelentősen kivették részüket a sikerekből: a kajakozók-kenuzók közül például a Mircea Anastasescu—Stavru Teodorov kajak-, továbbá a Simion Ismailciuc—Dumitru Alexe kenu-kettős (utóbbi ezúttal hosszútávon) negyedik, illetve ötödik helyezést ért el. Ökölvívóinkról tudnunk kell, hogy mindössze négyen képviselték színeinket a melbourne-i szorítóban, mégis mind a négyen éremmel tarsolyukban búcsúztak. Linca már említett aranyérmén kívül a légsúlyú Mircea Dobrescu és a félnehézsúlyú Gheorghe Negrea ezüst-, a kisváltósúlyú Constantin Dumitrescu pedig bronzérmét szerzett.

Érem jutott az akkor alig 18 éves Orbán Olgának, aki a női törvívók között végzett a második helyen (említésre méltó, hogy az első helyet eldöntő csörtében attól az angol Gillian Sheentől kapott ki, akit előzőleg a selejtezők, elődöntők, majd a döntő során is már háromszor legyőzött!), továbbá a helsinki sikerét megismétlő céllövő Gheorghe Lykiardopolnak, a harmatsúlyú kötöttfogású birkózó Horváth Ferencnek, női talajtornában Elena Leuşteannak és az Elena Leuştean, Georgeta Hurmuzache, Sonia Iovan, Emilia Vătăşoiu, Mărgărit-Dobrovolszki Ilona, Elena Săcălici, Utta Schlandt összeállítású női tornacsapatnak — valamennyien a harmadik helyre kerültek. (Kiváló tornásznőnk, Elena Leuştean tehetségét és jó formáját bizonyítja, hogy már említett két bronzérmén kívül négy további helyezést ért el: negyedik lett az egyéni összetett versenyben, tagja volt a kéziszergyakorlatban ötödik helyen végzett csapatnak, lóugrásban és gerendán pedig hatodik volt a rangsorban.)

Ezen az olimpián rajtolt először a már akkor világcsúcstartó magasugró bajnoknőnk, Balázs Jolán. Túlságosan lámpalázasan versenyzett, és be kellett érnie a képességein jóval aluli, 167 cm-es ugrással szerzett ötödik hellyel. Négy évvel később, Rómában azonban már aranyéremmel kárpótolta magát, akárcsak a lepkesúlyú kötöttfogású birkózó, Dumitru Pârvulescu, aki Melbourne-ben még csak negyedik volt.

**Mihaela Peneş Tokióban
gerelyvetésben nyert aranyérmét**

Ötödik-hatodik helyezéseket értek el céllövők és öttusázók is. Különösen öttusázók teljesítménye volt figyelemre méltó, hiszen hazánkban mindössze két esztendővel az olimpia előtt vezették be hivatalosan ezt a sportágot.

Az 1960-as Squaw Valley-i téli játékokról távol maradtunk, ellenben a római nyári versenyeken népes küldöttség képviselte hazánk színeit. Az Örök Városban három sportolónk állhatott a győzelmi dobogó legmagasabb fokára: Balázs Jolán, aki 185 cm-es olimpiai csúccsal nyerte a női magasugrást, az említett birkózó, Dumitru Pârvulescu, továbbá a koronglövő Ion Dumitrescu.

A légsúlyú kötöttfogású birkózó, Ion Cernea ezüstérmet szerzett, s hat bronzérem jutott sportolóinknak. Lia Manoliu (női diszkoszvetésben, 52,36 m-rel), Leon Rottman (kenu, 1000 m-es egyesben). Ion Țăranu (kötöttfogású birkózás, középsúlyban), Ion Monea (ökölvívás, középsúlyban), Maria Vicol (vívás, női tőr egyéniben) és női tornacsapatunk (Anastasia Ionescu, Sonia Iovan, Elena Leuștean-Teodorescu, Emilia Liță, Niculescu-Dobrovolszki Ilona, Utta Poreceanu-Schlandt révén).

Negyedik helyen végzett Alexe Dumitru—Igor Lîpălit 1000 m-es kenu-kettesben; ötödiken Ion Cosma (kerékpár, országúti egyéni verseny), Dumitru Gheorghe (kötöttfogású birkózás, könnyűsúlyban), Sonia Iovan (női torna, egyéni összetettben és lóugrásban), Ștefan Petrescu (gyorstüzelő pisztolylovásban), Szabóné Orbán Olga (vívás, női tőr egyéniben), Schultz Mihály (kötöttfogású birkózás, nehézsúlyban), Vámos Zoltán (1500 m-es síkfutásban) és vízilabda-csapatunk (Ștefănescu, Zahan, Grințescu, Blazsek, Kroner, Szabó, Bădiță, Mureșan, Simon, Firoiu összeállításban). A kilenc hatodik helyezést a következők szerezték: Sonia Iovan (női torna, talajon és felemás korláton), Elena Lîpălit—Székely Mária (kajak, női kettesben), Mircea Anastasescu, Aurel Vernescu, Ion Sideri, Stavru Teodorov (kajak, 4×500 m-es váltóban), lovascsapat (Nemzetek Nagydíjában), kormányos kettes evezős-legénységünk, a kerékpár-csapat (országúti versenyben), Gheorghe Popovici (kötöttfogású birkózás, félnehézsúlyban) és Magyar Gábor (gyorstüzelő pisztolylovásban).

1964-ben két atlétánónk, Balázs Jolán és a váratlanul élvonalba tört Mihaela Peneș szerezte két tokiói aranyérmünket, miután előzőleg, az innsbrucki téli játékokon a biatlonista György Vilmos ötödik helyével a felszabadulás utáni téli olimpiák első helyezését biztosította számunkra. Tokióban, a két aranyérmén kívül, 4 ezüst- és 6 bronzérem jutott sportolóinknak; ezüstérmesek: Andrei Igorov (kenu, 1000 m-es egyesben), Valeriu Bularca (kötöttfogású birkózás, könnyűsúlyban), Ion Tripșa (gyorstüzelő pisztolylovásban) és Hilde Lauer (kajak, 500 m-es női egyesben); bronzérmesek: Lia Manoliu (női diszkoszvetésben, 56,97 m-rel), Ion Cernea (kötöttfogású birkózás, légsúlyban), Dumitru Pârvulescu (kötöttfogású birkózás, lepkesúlyban), Aurel Vernescu (kajak, 1000 m-es egyesben), Aurel Vernescu, Afanasie Sciotnic, Mihai Țurcaș, Simion Cuciuc (kajak, 1000 m-es négyesben) és Hilde Lauer—Cornelia Prisăcaru-Sideri (kajak, 500 m-es női kettesben).

Az érmeken kívül 4 negyedik, 9 ötödik és 5 hatodik helyezést szereztek Tokióban járt sportolóink. Negyedik hely: Ion Martinescu (kötöttfogású birkózás, félnehézsúlyban), férfi röplabda-csapat, női röplabda-csapat és Haralambie Ivanov—Vasile Nicoară (kajak, 1000 m-es kettesben). Ötödik hely: Viorica Viscopoleanu (női távolugrásban, 635 cm-rel), Șerban Ciocină (hármassugrásban, 16,23 m-rel), Lazăr Baroga (súlyemelés, félnehézsúlyban, 460 kilóval), női törvívó-csapat, vízilabda-csapat, labdarúgó-csapat, Ion Țăranu (kötöttfogású birkózás, váltósúlyban), Nicolae Rotaru (fekvő testhelyzetű kisbú diapuskalövésben) és Ion Dumitrescu (koronglövésben). Hatodik hely: Maria Diaconescu-Diți (női gerelyvetésben, 53,71 m-rel), férfi törvívó-csapat, Ștefan Stăngu (szabadfogású birkózás, nehézsúlyban), Marcel Roșca (gyorstüzelő pisztolylovásban) és a női torna-csapat.

Női törvívó-válogatottunk. Fent (balról jobbra): Gyulay Ilona és Szabóné Orbán Olga. Lent: Ana Ene-Pascu és Stahlné Jencsik Kató.

Ilyen előzmények után érkeztünk el a legutóbbi, mexikói olimpiához. Itt elsősorban atlétanőink kiváló szereplése nyújtott maradandó élményt. De mielőtt a nyári játékokról szólnánk, hadd jegyezzük meg, hogy a grenoble-i téli olimpián a Ion Panțuru—Nicolae Neagoe bob-kettes a harmadik helyen végzett, és ezzel a román sportolók első érmét szerezte a fehér olimpiákon! Visszatérve atlétanőinkhez: két-két arany- és ezüstérmükkel a női atléta-válogatottak közötti nemhivatalos pontverseny második helyét foglalták el. Lia Manoliu élete ötödik olimpiáján (!), 58,28 m-es olimpiai csúcscsal, aranyéremmel tette fel a koronát ritka sikeres sportolói pályafutására, míg Viorica Viscopoleanu a női távolugrásban 682 cm-es világcúcscsal írta be nevét az ötkarikás világtörténelem krónikájába. A tokiói győztes Mihaela Peneș gerelyvetésben, valamint az egykori kolozsvári cipőgyári munkásleány, leendő testnevelő tanárnő, Silay Ilona a 800 m-es női síkfutásban szerzett ezüstérmét.

A női atlétákon kívül aranyérmet hoztak haza az aztékok földjéről sportolónk a kenu-kettesben (Ivan Patzaikin—Serghei Covaliov) és a férfi törvívásban

(Ionel Drimbă). Ezüstérem jutott a kajak-négyesnek (Dimitrie Ivanov, Anton Calenic, Haralambie Ivanov, Mihai Țurcaș összeállításban), a kötöttfogású légsúlyú birkózó Ion Baciunak, a félnehézsúlyú ökölvívó Ion Moneának, valamint a céllövő Marcel Roșcănak a gyorstüzelő pisztolylövésben.

Mexikóból 5 bronzérem került Romániába: Viorica Dumitru az 500 m-es kajak-egyesben, Jencsik Kató, Drimbă-Gyulay Ilona, Szabóné Orbán Olga, Ana Ene és Maria Vicol a női törvívó-csapatversenyben, Nicolae Martinescu kötöttfogású birkózó a félnehézsúlyban, Simion Popescu a pehelysúlyban, Calistrat Cuțov ökölvívó pedig a könnyűsúlyban biztosította magának a harmadik helyet.

Az érmeiken kívül további 5 negyedik, 3 ötödik és 2 hatodik helyezést bizonyította sportolóink jó olimpiai felkészülését.

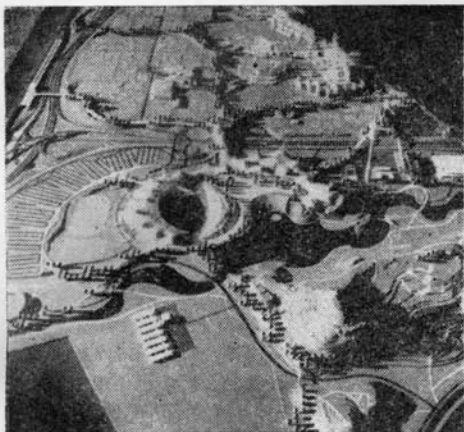
Negyedik helyezettek: Viorica Dumitru—Valentina Serghei (kajak, 500 m-es kettesben), Nicolae Neguț (kötöttfogású birkózás, középsúlyban), Ștefan Stăngu (szabadfogású birkózás, nehézsúlyban), Nicolae Rotaru (céllövés, fekvő testhelyzetű kisöbű sportpuskalövésben) és a férfi törvívó-csapat: ötödik helyezettek: Ion Țăranu (kötöttfogású birkózás, váltósúlyban), Constantin Bușoi (kötöttfogású birkózás, nehézsúlyban) és Petre Coman (szabadfogású birkózás, pehelysúlyban); hatodik helyezettek: Mihai Țiu (vívás, férfi tör egyéni) és Aurel Vernescu—Afanasie Sciotnic (kajak, 1000 m-es kettesben).

Táblázatba foglalva így fest tehát sportolóink eddigi összesített nyári és téli olimpiai mérlege:

<i>Olimpia éve</i>	<i>I. hely</i>	<i>II. hely</i>	<i>III. hely</i>	<i>IV. hely</i>	<i>V. hely</i>	<i>VI. hely</i>
1924	—	—	1	—	—	—
1928	—	—	—	—	—	—
1932*	—	—	—	1	—	1
1936	—	1	—	—	3	—
1948*	—	—	—	—	—	—
1952	1	1	2	—	3	5
1956	5	3	5	3	5	4
1960	3	1	6	1	9	9
1964	2	4	6	4	10	6
1968	4	6	6	5	3	2
Összesen	15	16	26	14	33	27

* 1932-ben és 1948-ban csak a téli játékokon vettek részt a román sportolók.

Ezek a számszerű eredmények s azoknak a névsora, akiket számon tart a hazai sporttörténet. Az olimpiai eszme természetesen sokkal többet jelent, mint egy ilyen dicsőségstábla. Ehhez az eszméhez híven ápolja és fejleszti viszonyait Románia más országok nemzeti olimpiai bizottságaival, egész sportmozgalmával. A hazai küldöttségek rendszeresen ellátogatnak a NOB tagállamaiba, ugyanakkor hozzánk is gyakran érkeznek szakember-, edző-, sportvezető- és sportoló-küldöttségek. A müncheni olimpia előtt különösen megélnék a nemzetközi sportkapcsolatok, fokozva az amúgy is jelentős érdeklődést, amely 1972 augusztusában szeptemberében München felé irányul.

HORVÁTH ILDIKÓ

ÉPÍTÉSZEK MARATONIJA

Az 1968-as mexikói napokon, amikor az olimpiai stadion pályáin naponta születtek az új csúcok, és egymást követő ünnepélyes díjkiosztások váltották aranyra és ezüstre vagy legalább bronzra a versenyek izgalmát, valószínűleg senkinek sem jutott eszébe, hogy valamiféle érem megilletné az alkotó művészt is, akinek rendszeresen edzett értelme és képzelete megteremtette a mexikói sportversenyek otthonát. A mai ember számára az a környezet és építészeti keret, amelyek között a különféle sporttevékenységek lezajlanak — természetesennek tűnik. Olyannyira részei a modern városképnek és tájnak, amennyire szervesen hozzátartozik életünkhöz a sport.

Szükségszerűen alakult ki a követelmény az építészettel szemben: a sporttevékenység számára megteremteni a célszerűen szervezett, funkcionális és megfelelőképpen elhatárolt teret. S mint ahogy a sport sem jelent mindössze testápolást vagy fizikai erőfeszítést, hanem a saját képességeire rádöbbenő ember bonyolult testi és szellemi, szociális jelentőségű tevékenységét, a neki szánt keret sem viselheti magán pusztán csak a sporttechnikai kívánalmak jegyét: önmaga révén, *műalkotás* voltából következő tulajdonságai folytán kell jelentőssé válnia.

Ez az utóbbi követelmény nemcsak urbanisztikai és építészeti szemszögből nézve fontos, hanem a sportélet szempontjából is — tudniillik az a tény, hogy környezetünk meghatározott pszichikai hatással van ránk, különleges jelentőséget kap a sportgyakorlat céljaira szánt építészeti alkotások esetében. Ezek, az építés kialakította tulajdonságaikkal — erényekkel vagy éppenséggel fogyatékoságaikkal — minden esetben valamilyen magatartást sugallva hatnak a sportolóra; s ennek a befolyásnak a milyensége elsősorban az építész hozzáértésén, tehetségén és érzékenységén múlik.

A játékos mozgást szolgáló egyszerű játékterek és a százezres tömegeket befogadó, impozáns sportlétesítmények az építészet — kiterjedésében és változatosságában szinte felmérhetetlen — alkotási területének határait jelölik. A sportlétesítményekkel foglalkozó urbanisztika és építészet — mint az építészet általában — tevékenységének középpontjába az embert állítja. Célja az embert szolgálni, ez esetben: lehetőséget nyújtani számára a kikapcsolódáshoz, a testedzéshez, egyénisége sokoldalú fejlesztéséhez. Ez a cél kitűnően megfelel az építészet művészi-ra-

cionális térformáló jellegének, és egyben alkalmat ad a legkülönbözőbb technikai megoldások alkalmazására. Tervezőmunkája során tehát az építész az aktív ember és közvetlen környezete — az építészeti műalkotás — *összhangját*, ugyanakkor az építészeti mű és a természet *ellentétét* tanulmányozza. Kiindulópontként alaposan meg kell ismerkednie magával azzal a tevékenységgel, amely alkotásának tárgya, vagyis az illető sportág vagy sportágak feltételeivel és a bennük valamilyen módon érdekelték szükségleteivel.

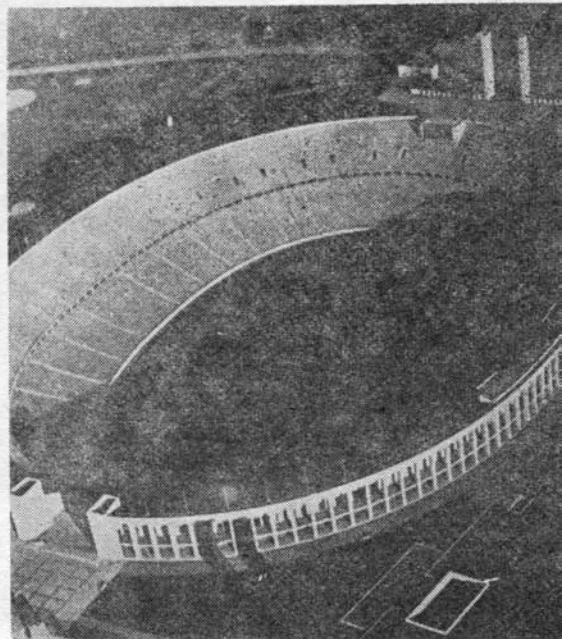
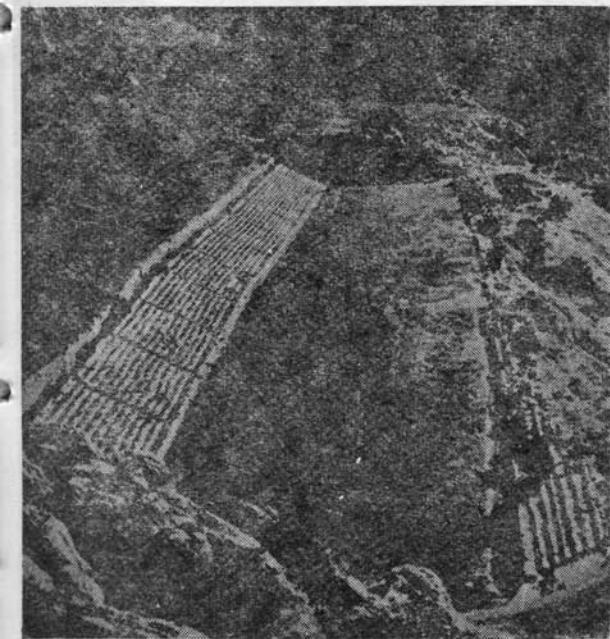
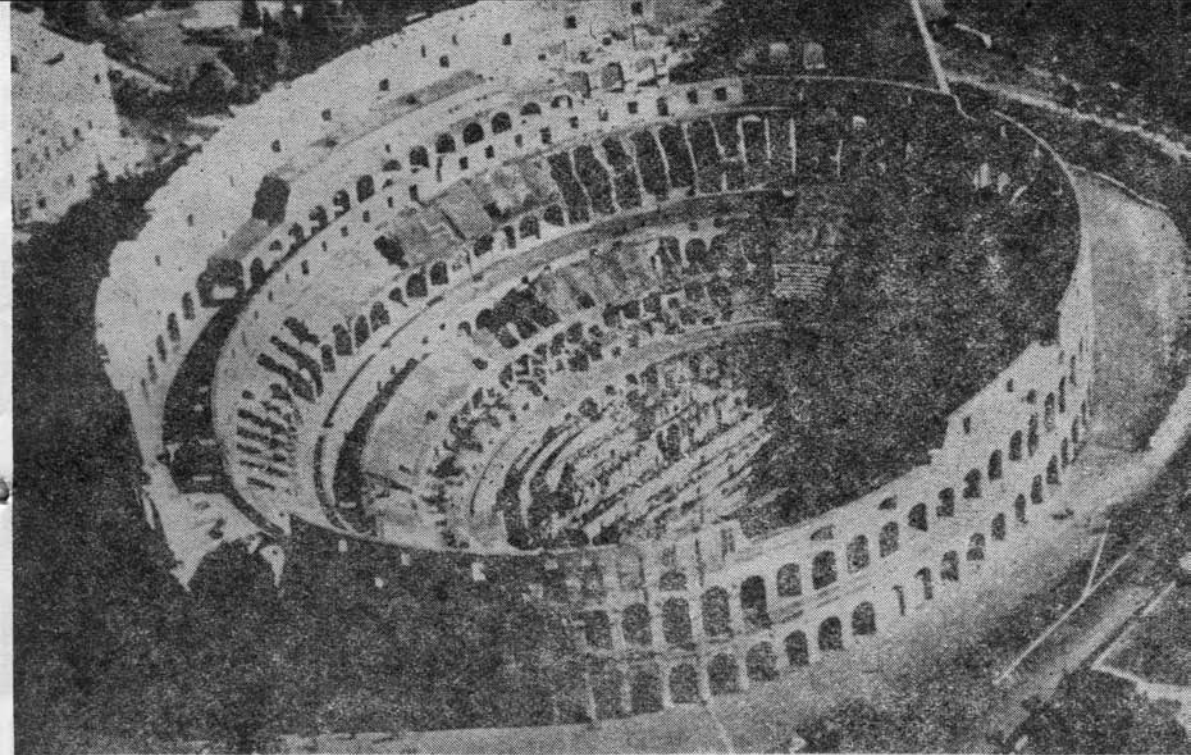
A sport számára tervező építész formaalkotó és szervező munkája középpontjában az edző- és játékterek, stadionok és sportszarnokok, a síugró- és műjégpályák állnak. Elsősorban ezeknek racionális és harmonikus összességét kell megteremtenie. Másik fő feladata az egyes objektumok tartószerkezetének kialakítása. Ez utóbbi a műépítész és a struktúratervező építészmérnök szoros együttműködését igényli, annál is inkább, mivel ilyen esetekben gyakori probléma a belső alátámasztás nélküli, nagy kiterjedésű felületek lefedése — márpedig ezekenél a mechanikai váz, a tartószerkezet elsődrendű fontosságú, és a művészi formaalkotás alapelemévé válik. Ezeknek a feladatoknak közös nevezője az igényelt funkcionalitás, és példás megoldását többek között a grenoble-i stadion vagy a római Pallazetto dello Sport illusztrálja.

A különböző és más-más tudatossági fokon végzett testgyakorlatoknak megfelelően különbözőek a sportlétesítményekkel szemben támasztott követelmények is. Mértékadóak az illető sportág technikai feltételei, gyakorló vagy versenyjellege és a nézőtér kialakítását irányító szempontok.

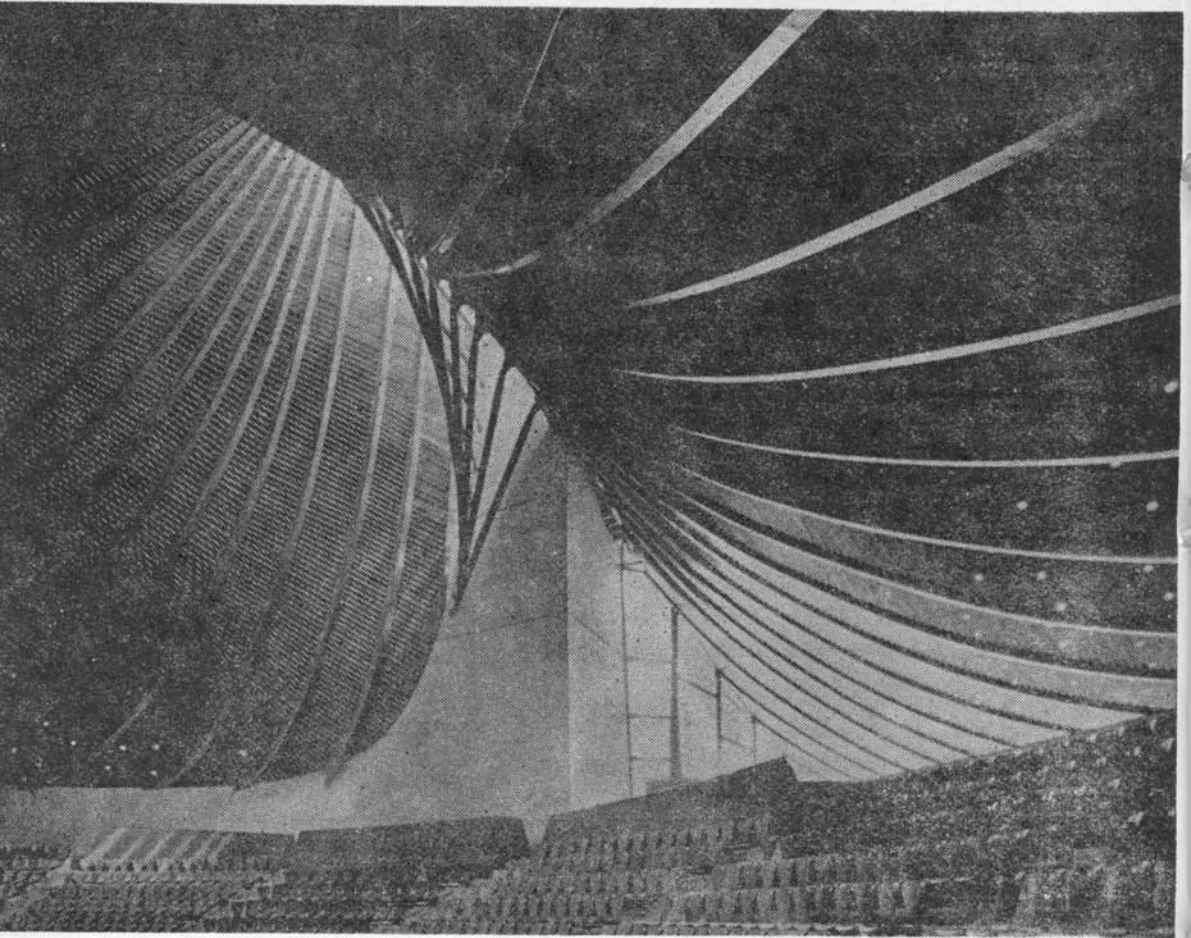
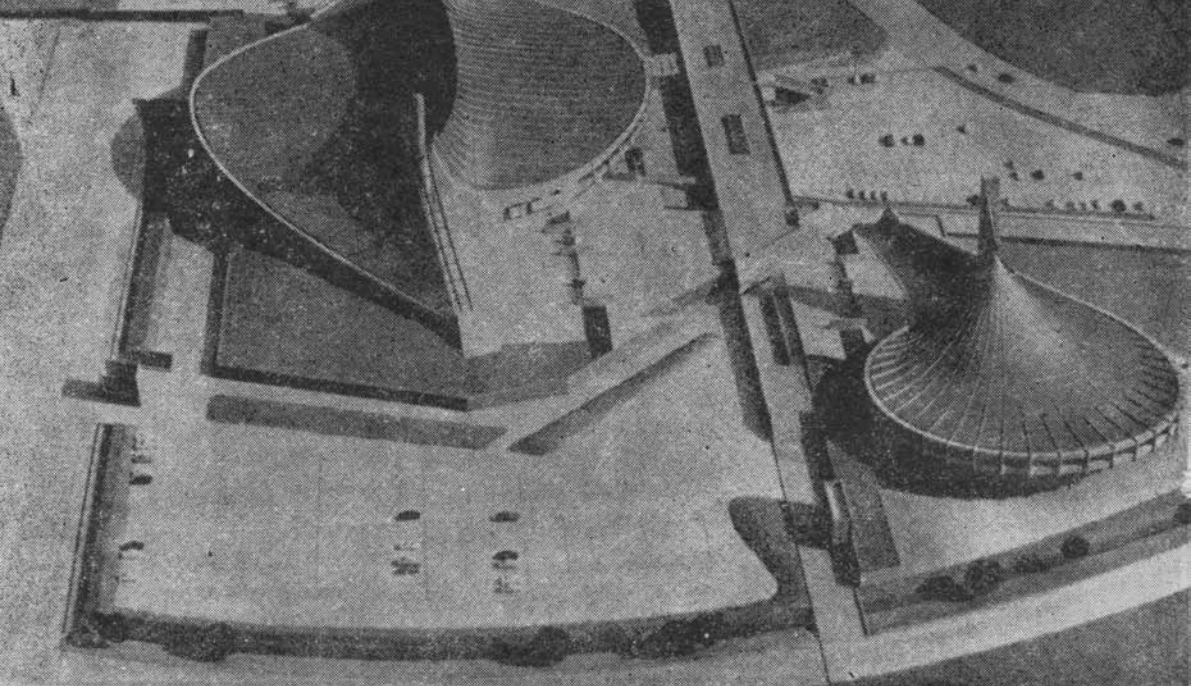
Az ókori görög építészeti alkotásokra emlékeztető felfogás az építmény tökéletes beillesztése a tájba, mintegy a természet kiegészítése az építészeti művel — anélkül, hogy az zavarná a táj egyensúlyát. Ez az építészeti szempont nem ötletszerű, hanem ugyanannak a természettisztelő kultúrának a hagyománya, amely három évezreddel ezelőtt az emberi test és lélek szépségét, erejét és mindezek egészséges versenyszellemben való fejlesztésének szükségét hirdette. A sportvetélkedők mindenkori szimbóluma, a *stadion* szó eredetileg az ókori görög olimpiák 197,27 méter hosszú versenyfutó pályáját jelölte. A stadion téglalap alakú futóteret lépcsőzetesen emelkedő nézőterek szegélyezték, kihasználva a felszín természetes domborulatait. Később, mivel a futás a legnépszerűbb olimpiai számok egyike volt és maradt, a stadion az összes atlétikai versenyszámok helyszínének elnevezésévé vált.

Természetbe illeszkedő görög architektúrát idéz a mexikói egyetemi város stadionja, az 1968-as olimpiai játékok színhelye. A tribünök dinamikus formája kráterre emlékeztet, és a külső lejtők vulkáni kőből készült burkolatával együtt mintegy a mexikói táj szintézisét nyújtja. Bár az általános kompozíciót a stadion uralja, mégis éppen ezzel és önmaga belső funkcionális szépségével rendeli alá az előbbit a környező természetnek.

A római birodalom térhódítása után a rómaiak átvették a görög testedző versenyek szokását. Nagy fontosságot tulajdonítottak a különféle hasonló jellegű rendezvényeknek, módszeresen továbbfejlesztették őket, s ezzel együtt megjelent a hivatásos sportolók rétege: az ún. atléták. Azonban fokozatosan előtérbe került a versenyek látványossága, a szórakoztatás, majd a nyereségvágy — az olimpiai eszme rovására. Ez a folyamat egybeesett a rabszolgatartó társadalom hanyatlásával, kulturális-erkölcsi bomlásával. A római sportesemények színhelye a görög mintára készült, de koncepciójában homlokegyenest ellentétes *amfiteátrum*. Impozáns, monumentális építkezés; uralja és meghatározza környezetét. A nyugodt

Régi és új stadionok: 1. a római Colosseum; 2. a delphoi stadion; 3. a berlini olimpiai stadion

A Yoyogi Nemzeti Gymszion (Tokió):

1. a nagy sportcsarnok és a kosárlabdacsarnok
2. a kosárlabdacsarnok belseje

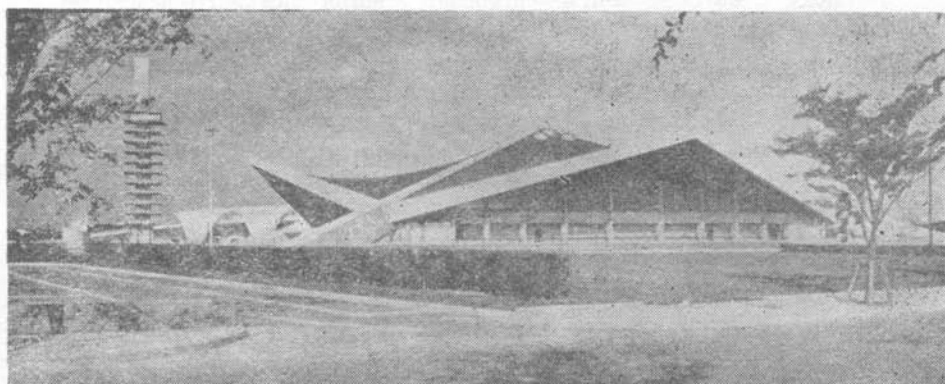
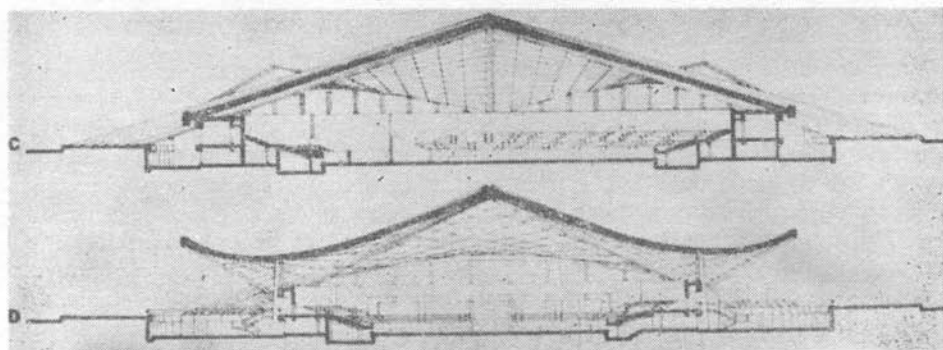
emberséget árasztó görög építészettel ellentétben a hatalom és dicsőség szellemét hirdeti.

Az *aréna* (a tulajdonképpeni játéktér) elliptikus alakú, az aránylag kis számú elit sportolórét: az atléták és gladiátorok számára méretezett. A körös-körül lépcsőzetesen emelkedő tribün méretei, arányai és formája által monumentalitást kölcsönöz az építkezésnek. Még ma, rom állapotában is felfedezhető a római Colosseum kitűnő funkcionalitása, a nézőteret és az arénát szolgáló lépcső- és folyosórendszerek remek szervezettsége, valamint az egész épület nagyszerűsége és szépsége. Feljegyzések tanúsága szerint a nézőteret és arénát az erős napsütéstől hatalmas kifeszített vitorlavászon védte, melyet a főpárkányra erősített oszlopok tartottak. Nem érdektelen itt megjegyezni, hogy a legújabb olimpiai stadiont, a münchenit, szintén teljes egészében hatalmas sátorszerű tetőszerkezet borítja be (a vitorlavásznat ez esetben áttetsző műanyag membrán helyettesíti). A római amfiteátrumok látványának emléke egyébként gyakran megkísérti a modern kor építészeit.

Napjaink stadionjai az emberiség legmagasabb fizikai teljesítményeinek színhelyei. Mivel az „arénába” ma is csak a „kiválasztottak” kerülnek, a tömegek részvételét — igaz, hogy csak a passzív néző szerepében — lelátók biztosítják. Bármilyen fokú sportteljesítményről legyen szó, ma már egyik sem képzelhető el a lelkesedő, buzdító, lélegzetét visszafojtó, illetve lelkesen ünneplő nézősereg nélkül. Ilyen esetekben teljesedik ki az épület szerepe, és éri el rendeltetésének csúcspontját: mintegy magába ölel és egyéforraszt sportolót, nézőt és környezetet. Ha igaz az, hogy bármilyen emberi megvalósítás csak ismertté válásának pillanatától fogva lesz közös emberi érték, akkor nyugodtan állíthatjuk, hogy a nagy sportvetélkedők és ezeknek színhelyei éppen ezt a célt valósítják meg. Az 1960-as maratoni hős végeredményben otthon, Afrikában is lefuthatta volna (és valószínűleg le is futotta) olimpiai csúcsát, mint ahogy az ismeretlen norvég postás is számtalanszor legyalogolta odahaza olimpiai aranyérmes számát. De ahhoz, hogy a világ tudomást szerezzen teljesítményükről, legalább egyszer át kellett lépniük az olimpiai stadion kapuját. Ezért kellett Bikila Abebének 1960 egyik szeptemberi éjszakáján Róma utcáinak napsütéstől még langyos kövezetén szaladnia, hogy aztán a Forum Romanum romjai között hallgathassa Etiópia himnuszát. Számos „névtelent” avattak már „hőssé” az olimpiai stadionok.

Megjelenésétől napjainkig a játék és sport változatos és nem mindig töretlen vonalú fejlődésen ment át, s ennek megfelelően változtak ezen a téren az építészet feladatai és lehetőségei is. Az ókori testkultúra és sport egyéb építészeti termékei — a már említettek kivül — a *hippodromok* (a ló- és kocsiversenyek színhelyei), a testedzést és -nevelést szolgáló tornacsarnok: a *gymnasion*, valamint a *palaistra* nevet viselő birkózótér. Magasan fejlett kultúráról és térművészetéről vallanak az amfiteátrumokon kívül a nagyszámú, maradványaikban ma is fellelhető római *thermák*: bennük a rendeltetésnek tökéletesen megfelelő beosztás, a fejlett fűtési és vízvezetékrendszer mind építéstechnikai, mind művészeti szempontból egészen példaszerű. A fürdőhelyiségek központi elhelyezésű csoportját testgyakorló és játékterek, könyvtárhelyiségek, előadótermek egészítik ki.

Az antik világ letűnése után a sport és testedzés főleg a vadászathoz és hadjáratokhoz kapcsolódott. A feudális kor lovagjainak harci kiképzése nem igényelt különleges módon szervezett vagy berendezett helyet. A XI. században kezdődő lovaglóversenyek viszont már a külön erre a célra korlátokkal körülvárt téren bonyolódtak le. A víváson és lövészetén kívül a kialakuló városi polgárság körében más sportág nemigen dívott; a labdajátékok csak a XVI. században kezdenek el-

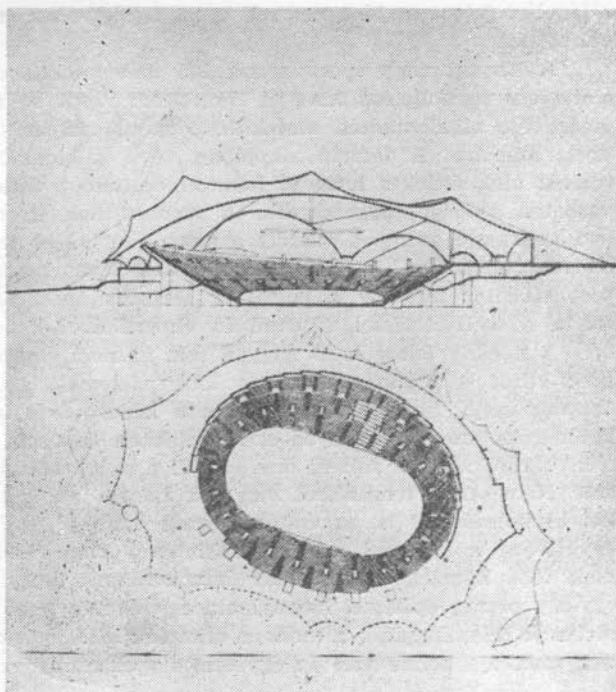
Komazawai tenisz- és kosárlabdacsarnok

terjedni, s az eredetileg szórakoztató társasjáték csakhamar versenyjelleget ölt. Az úgynevezett labdaházak, a mai sportcsarnokok ősei, főleg egyetemi városokban épültek.

A közel másfél évezredes viszonylagos pangás után a XVI—XVII. század korai kapitalizmusának humanista törekvései kezdik ismét a testedzés antik formáit élesztgetni. Lassan új sportkultúra alakul ki, azonban rendszerint csak egy-egy város, legfeljebb ország keretei közé szűkítve.

Az a meredeken felfelé ívelő vonal, amelyen a sport és közvetlen hatásaként a sportépítészet az utóbbi évtizedek során halad, alig mérhető fel. A lendület kiindulási pontját a századfordulón kell keresni. Az olimpiai eszme újjászületése valósággal forrongásba hozta az emberek képzeletét, felébresztette társaik — sőt mi több: önmaguk — fizikai felülmúlásának ambícióját. Az újjáéledt versenyszellem tág teret és sosem ismert fejlődési lehetőséget nyitott a sportépítkezés előtt. A versenyszellem az építészeket is megszállta. Ma már nemcsak sportolók, csapatok, nemzetek vetélkednek egymással a bajnoki címekért, a tervezőcsoportok, építészek is versenybe szállnak a nemzetek nagy sportrendezvénye méltó építészeti keretének megalkothatásáért. És mindkét területen rekordok születnek: tizedmásodpercekben és centiméterekben mért olimpiai csúcsok, és betonba, fémbe vagy üvegbe öntött, kőbe faragott vagy pázsitra varázsolt „csúcsteljesítmények”. Sportolók és edzők erőfeszítései a négyvel osztható évszámokat célozzák; az építészek versenye ezt a dátumot megelőzi. Nervi, Candela, Esquillan, Otto Frei, Kenzo

Müncheni Olimpiai Sportcsarnok (alaprész, metszet)

Tange és rajtuk kívül még nagyon sokan rajtolnak; mindnyájan a hasznos térművészet gyakorlói, s a „befutottak” éppúgy startvonalhoz állnak, mint a még ismeretlen nevéiek. A sportlétesítmények tervezését, a feladat mély értelmű humanitásán kívül, a szakemberektől megkövetelt sokoldalú technikai és művészi képzettség teszi rendkívülivé és izgalmassá. Ez óriási alkalom az építészeknek tehetségük és tudásuk hasznossá váltására, ritkán adódó lehetőségek az egyes országoknak *nemzeti kultúrájuk* megnyilatkozására és fejlesztésére. Kiemelkedő példája ennek az 1964-es tokiói Olimpiai Játékok.

A több mint nyolcezer sportoló és több százezer résztvevő jelenléte olyan várostervezési és építészeti lépésekre készítette a japán tervezőket, amelyeknek jelentősége messze túlnő magán a sporteseményen. Tokióban ez alkalommal oldottak meg számos sürgős, főleg a közlekedéssel kapcsolatos urbanisztikai problémát. Az újonnan létesített stadionok, sportcsarnokok és fedett uszodák nemcsak az olimpia játéktéréről szolgáltak, hanem egyúttal egy tehetséges és szorgalmas nép kultúráját tárták a világ elé. Építészeik, bár a modern forma- és szerkezetalkotás eszközeivel éltek, jellegzetesen japán művészetet mutattak fel. Szerkezetében és vonalaiban újszerű, és valahogy mégis a hagyományos japán építészetre emlékeztet a Komazawa olimpiai park közepén álló tenisz- és kosárlabdacsarnok. Sajátos az épületet övező park levegője is. Egy nemzet szempontjából talán mindennél nagyobb jelentőségű az a tény, hogy az olimpiai sportlétesítmények az illető ország területén — a nemzeti sport fellendülésének alapját alkotják. Ez történt Japánban is 1964 után. Kenzo Tange, a japán nemzeti testnevelő központ tervezője mondotta: „Szeretném hinni, hogy ez az építkezés nemcsak az Olimpiai Játékokban neki szánt szerepet fogja betölteni, hanem az elkövetkező években valódi hoz-

zárulást jelent majd a nemzeti sport fejlődéséhez, a fiatalság életöröméhez és neveléséhez.”

A Yoyogi nagy sportszarnok 130 méter fesztávolságot áthidaló acélszerkezete polivalens rendeltetésű teret és tizenötezer nézőt befogadó tribünt takar. Két úszómedencéje alkalomadtán átalakítható műkorcsolyázás, illetve cselgáncs vagy ökölvívás számára. A főtartó alapjában véve a hidakéhoz hasonló szerkezet. A két részből álló, érdekes formájú homorú acéltető a főtartón és a tribünként szolgáló vasbeton gyűrűn függeszkedik. A szerkezetnek ilyen formában való kialakításában elsősorú szerepet játszott a nagy kiterjedésű terület belülről teljesen szabad lefedésének igénye. A közepén homorúan felmagasodó tetőforma és a felülről kapott világítás mintegy a belső tér felszabadulásának benyomását kelti, nem beszélve a szellőztetéssel, fűtéssel és akusztikával kapcsolatos előnyökről.

A néhány felsorolt és nagyon sok, itt nem említett sportépület esetében (amelyek közül a münchenieknek valóban felemelő hatását nemsokára mindnyájan érezzük majd, ha legtöbben csupán a képernyőről is) a megfeszített, kemény alkotómunka annyira könnyed szerkezetekben és tiszta vonalakban oldódik fel, hogy a kívülálló számára sejteni sem engedi a műbe fektetett hatalmas munkát és energiát. Nemcsak a tervezésről van szó, hanem az építészeti műalkotás anyagi, fizikai kivitelezéséről is, az építőanyagok épületté való átváltoztatásáról. És mindez együttvéve a szellemi energiabefektetésen kívül időt, anyagi befektetést és újra csak időt követel. Lassan már hozzászokunk, hogy négyévenként tanúi legyünk egy-egy ország építészeti hajrájának, egy évekig tartó maratoni utolsó szakaszának, melynek célszalagjánál a modern olimpiák első győzteseivé válnak mindazok, akiknek munkája benne van az egyetemes sporteszményt megtestesítő műalkotásban.

Bardócz Lajos: Vízipólós

SZÜLETÉSNAPI VERSENY

Amikor a fiúk elvesztették a négyszer nyolcvanas váltófutást, nemcsak a vereség volt fájdalmas, de futás közben a botot is elhagyták ráadásul. Pedig ezzel a versenyfutással kellett volna megülniük az Igazgató Úr születésnapját. Azt beszélték, hogy a stafétabotot az ötödik versenyző hagyta el: legalábbis ő volt az, akinél nem találták. Ezt a gyereket Gulyásnak hívták, és az Igazgató Úr unokaöccse volt. Neki kellett volna elsőnek beszaladnia, pántlikás bottal, és ehelyett beszaladt utolsónak, bot nélkül.

De az sem volt egészen rendben, hogy ebben a négyesben öten futottak. Mert a többi csapatban megfigyelhető volt négy versenyző meg a bot: itt viszont a bot eltűnt, és a versenyzők megszaporoedtak.

Az Igazgató Úr — ez a jólelkű nagybácsi — a célszalagnál előre könnyezve várta győztes unokaöccsét. De amikor látta, hogy mi a helyzet, nem könnyezett, hanem már sírt.

— Fiam, ha egyszer hamisan szaladsz: legalább győzzél — rikoltotta, és lekent egy pofont szuszogó pártfogoltjának.

Gulyás is sírt.

— Jaj, Berci bátyám! Sok boldog születésnapot kívánok! És igyekezett megölelni az Igazgató Urat. De az Igazgató Úr lefejtette magáról a derék puhányt.

— Takarodj! — parancsolta keményen.

Igy kiderült, hogy az Igazgató Úr nem is volt a csalásba beavatva. Egyébként mindenki be volt avatva; maguk a nézők is. Úgy beszélték, hogy az Igazgató Úrnak születésnapja van, és az lesz a legszebb meglepetés, ha Gulyás a célszalagon át fogja felköszönteni. Az igazgatónak viszont bemagyarázták, hogy senki se fut jobban, mint az unokaöccse, ezért nyugodtan könnyezhet a célszalag mögött. Így, amikor a valóságra hirtelen fény derült, mindenki becsapottnak érezte magát. Akik születésnapjait akarták látni, fölfoghatatlan futkározás tanúi lettek. Aki pedig a versenyért jött, nem érthette, hogy az utolsónak befutó versenyző miért akarja az őt pofozó célbírótól mindenáron megölelni, és miért kíván neki sok boldog születésnapot.

— Ha már hamisan futsz, legalább győzzél!

Az ám, de lehet-e hamisan futni? Létezik-e hazug másodperc, bajnoknak nevezhető-e valaki a pályán, aki valójában nem az? Elképzelhetőek hamis győzelmeik, de még senki se látott hamis futókat. Mert ahogy a versenyző nekilendül a célnak, kiugrott a gyámolítók tenyeréből.

Gulyás az utolsó ötven méteren hagyta el a többiek kiverejtékezett előnyét és a stafétabotot. Amely összetekert papír volt, és ha szétbontották volna, előtűnik a szöveg: „Sok boldog születésnapot kívánunk.”

A bot előbb bomlott papírrá, mint hogy átadhatta volna. Zavarában gömböccá fogta, majd félelmében trikójába rejtette, és letagadta, hogy nála van. Így előszóban kényszerült a szöveg elmondására. Ő beszélt, ha a stafétabot papírrá lett, és hallgatott.

Miután az Igazgató Úr döngő léptekkel faképnél hagyta a szertartást, amely versenyé alakult, megjelent a rendező, és félrehívta a győzteseket. Merev arccal,

csípőre tett kézzel ment elől, amíg hallótávolon kívül értek. Ott hirtelen megfordult, és reávicorgott a versenyzőkre.

— Ezt nem fogom elfelejteni.

A győztesek rossz lelkiismerettel hallgattak, érezték, hogy megszegték ígéretüket, futóversennyé alakították azt, amit futóversenynek hirdettek, de felköszöntő és hálaadó ünnepségnek gondolt mindenki.

— Te miért futottál, mint egy hülye? — vakkantott az elsőre.

— Kérem, nem akartam semmi rosszat. De elfogott a szaladás.

— Hát te? Téged is a szaladás fogott el?

— Én már nem tudtam nem szaladni, ha belejöttem.

— És te? Elfelejtkeztél az Igazgató Úr születésnapjáról?!

— Mindenről elfeledkeztem futás közben.

— De legalább te, aki beszaladtál a célba, nem tudtad fegyelmezni magadat? Nem tudtad, mi az igazi célja a versenynek?

— Tudtam, de akkor is futottam. Nem akartam cserbenhagyni sem a pályát, sem a társaimat. Különben is, miért írták ki a célra, hogy az a cél? Miért nem írták ki, hogy születésnap köszöntés? Az ilyesmi megzavarja az embert...

A rendező simogatta koromszínű vékony bajuszát. Sötétén bámult, mint egy megdöbben primás, aki most jött reá, hogy ellopták a hegedűjét.

— Fogtok ti még futni, lógó nyelvvel, farkesóválva, mint az idomított agár!

Erre a győztesek is keseregtek. Győzelmük bűnné változott, lázadássá a megható családi ünnep ellen. Megérezték, hogy a versenyszellem most nem volt egyéb, mint ünnepontás.

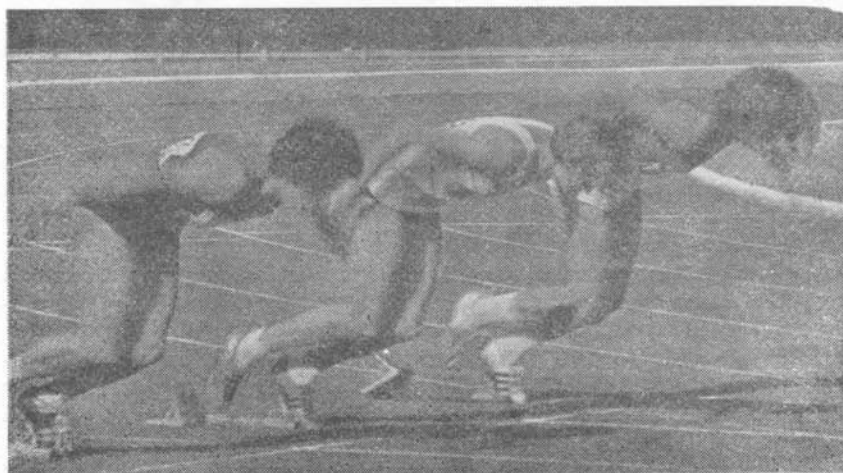
De ki tehet róla?

Nyilván az, aki a futást és a születésnapot eredetileg összekeverte. A versenyző emberfölötti törvényhez igazodik: a föld síkjához, az idő múlásához. Amíg a ceremónia szemfüles résztvevője nem igazodik egyébhez, mint a pillanathoz.

— Futás — mordult föl a rendező, mire a győztes csapat cammogva, lehajtott fővel indult visszafelé.

Csak mímelték a szaladást.

Akármennyire ábrázolták az igyekezetet, nem voltak képesek futni.

Gergely Rudolf fotója

TESTALKAT, TÍPUS, TELJESÍTMÉNY

Az utóbbi évtizedek jellegzetes társadalmi jelenségei között számos szakember figyelmét vonta magára az *aktív sporttevékenység* előretörése a legtöbb civilizált országban, valamint az, hogy ezzel párhuzamosan a *passzív sporttevékenység* — a különféle szintű és horderejű sportversenyek közvetlen, vagy sajtó, rádió és televízió útján való követése — az átlagember szabad idejének mind nagyobb részét kezdi lekötöni. A modern technika térhódítása, a gépesítés és az automatizálás egyre szélesebb körű elterjedése a fejlett országokban hovatovább végképpen felszámolja a nehéz testi munkával járó folyamatos kimerültséget, s egyúttal elvezet a munkaidő megrövidüléséhez. Az ily módon létrejött energiatöbblet egyre nagyobb tömegek számára teszi lehetővé a sporttevékenységben való részvételt — a művelődés más, irodalmi-művészeti vagy tudományos, önképző jellegű elfoglaltságaival együtt.

E helyen nem kívánunk részletesen kitérni a tömegek passzív („szurkolói“) sporttevékenységére, amely lényegében igen közel áll az említett művelődési jellegű foglalatosságokhoz, s ugyancsak mellőzzük a tömegek aktív sporttevékenységének fontosságát külön hangsúlyozni — jóllehet ennek társadalmi szerepe egyre nagyobb, mivel a technikai civilizáció egyik igen kedvezőtlen „mellékhatása“ a mozgásszervek csökkenő igénybevétele, aminek egyenes következménye az ún. „civilizációs betegségek“ elterjedése. (Ezek között első helyen állanak a szív és az érrendszer degenerációs, idült megbetegedései, amelyek ijesztő méretekben lépnek fel az iparilag fejlett országokban; de nem okoznak kevesebb gondot az ún. *hipokinéti* megbetegedések sem, amelyek főleg a mozgásszervek mind kisebb igény-

bevétele folytán lépnek fel.) A modern társadalomban a *homo faber* és a *homo ludens* helyét egyre inkább a *homo sedentarius* foglalja el; az emberek mozgásérzéke és a mozgás serkentő hatása anyagcseréjükre és életfontosságú szerveik működésére egyre csökken — s ez az életműködések normális lefolyásához szükséges belső egyensúlyt, az ún. homöosztázist veszélyezteti. A modern ember egészségének karbantartására a rousseau-i „vissza a természethez“ életfelfogás korszerű változata jelentheti a leghatásosabb — és talán az egyetlen — módot, s ez lényegében nem más, mint aktív sporttevékenységgel pótolni őseink szívós harcát a természettel életük fenntartásáért.

A szabad levegőn való mozgás, bármilyen formát ölt is (gyaloglás, kerékpározás, úszás, hegymászás, labdajáték stb.), igen kedvezően hat életműködéseinkre, acélozza izmainkat, pihenteti és új energiával tölti fel idegrendszerünket, növeli munkakedvünket és munkaképességünket, mintegy „áthangolja“ izgalmaktól, zajtól, mozgáshiánytól, szellemi erőfeszítésektől legyengült szervezetünket. Csak példaképpen említjük azt a nemrég közölt érdekes, de ugyanakkor megdöbbentő adatot, amelyet az Egyesült Államokban számítógépes vizsgálatok segítségével tártak fel: azok az emberek, akik naponta legalább 5 kilométernyi utat *gyalog* tesznek meg, átlagosan tíz évvel élnek túl azokat, akik ennél kevesebbet mozognak szabad levegőn (nem is szólva azokról, akik ezt végképp elhanyagolják). Ilyen és hasonló felismerések birtokában számos iparilag fejlett és kulturálisan is előrehaladott országban — így nálunk is — értékes kezdeményezések születtek az egészségi állapot és erőnlét javítása, általában az egészség karbantartása érdekében, s így ma már világszerte jó néhány helyen sikerült azoknak a társadalmi rétegeknek ilyen irányú „aktivizálása“, amelyek a helytelen táplálkozás, az alkoholfogyasztás, a dohányzás és egyéb mérgek (például különféle kábítószer) fogyasztása következtében egészségi szempontból igen káros és kilátástalan helyzetben voltak.

A műszaki civilizáció teremtette energiafőlősleg és szabad idő ésszerű felhasználása az aktív sporttevékenységben nagyban hozzájárul a modern életforma minden szempontból kedvező átalakításához, és így válik a *tömegsport* az emberiség legjobb biológiai tulajdonságai fenntartásának, sőt tökéletesítésének egyik fő forrásává.

Jelen tanulmányunkban — a fentiek szükségesnek vélt elmondása után — szűkebb témával kívánunk foglalkozni: a *versenyszerűen* űzött sporttevékenység hatásával az *egyén* fejlődésére. Előrebocsátjuk, hogy ezt a kérdést is tovább kell szűkíteniünk, mert tudvalevő, hogy a modern versenysport sokszor szinte emberfeletti erőbedobást és állóképességet kíván rövid időtartamra, s ezek a működési (funkcionális) változások lényegesen szembeötlőbbek, mint a szervi (morfológiai) átépülési folyamat sokszor csupán mikroszkóppal feltárható eredményei.

Sportorvosi szempontból a modern versenysport hatását a testi felépítésre és testalkatra manapság is J.-B. Lamarck gondolatmenete alapján ítéljük meg. Eszerint minden élőlény esetében a gyakori és tartós használat erősíti, növeli és fejleszti az érintett szervet, s ennek révén olyan erő kifejtésre teszi képessé, amely egyenes arányban van a fokozott igénybevétellel — és fordítva: valamely szerv csökkentebb használata vagy teljes „pihentetése“ annak gyengüléséhez, elsorvadásához, működése kieséséhez vezet. Modern természettudományos szemszögből nézve ezt a tételt, lényegében az új (megváltozott) külső és belső körülményekhez való *alkalmazkodás* jelenségéről van szó, amely jelenséget a kibernetika úgy ítél meg,

mint a legtökéletesebb modellnek, a jövő modelljének elkészítését (ugyanis a műszaki találmányok, még a legmodernebb elektronikus „agy“ is, működés közben kopik, romlik; az élő szervezet viszont szerkezeti és funkcionális tekintetben egyaránt *tökéletesedik*, mintegy „előrelátva“, modellálva a jövőt, amely reá vár, amelynek jobban meg kell felelnie, mint a jelenben).

A lamarcki gondolatmenetet továbbvivő W. Roux fejlődéelméletében a külső és belső környezethez való alkalmazkodás úgy jön létre, hogy az erősebb funkció megváltoztatja a szervek minőségi összetételét, s ezzel fokozza teljesítőképességüket; az erősebb funkció tehát oly mértékben fejleszt egy szervet, amilyen mértékben az illető szerv erősebb működést fejt ki. Lényegében ez a felfogás tükröződik R. Virchow azon tételében is, mely szerint az ingerelhetőség minden élőlény általános tulajdonsága, s az élőlényekre ható ingerek váltják ki a szervezetben azokat a tevékenységeket, amelyek végső fokon működési, táplálkozási és formatív változásokként nyilvánulnak meg. Azok az élőlények, amelyek nem képesek a környezet ingereinek megfelelő válaszreakciók kidolgozására és véghezvitelére, a darwini tanok értelmében menthetetlenül pusztulásra vannak ítélve.

A modern biológia — a kutatás egyre tökéletesedő eszközeivel, a tudományos felfedezések egyre gyarapodó adatainak birtokában — továbbfejlesztette az élőlények s főleg az ember alkalmazkodásának bonyolult mechanizmusára vonatkozó ismereteket. Előtérbe került az *idegrendszer* irányító és rendező tevékenysége mint a külső és belső környezet ingereit felfogó, továbbító és a megfelelő válaszreakciókat kidolgozó működés. Kiderült továbbá, hogy ugyancsak jelentős feladat hárul az *izomrendszerre* mint „helyi végrehajtó szervre“, s a csontok, izomszalagok, inak működési és szerkezeti változásaival együtt lényegében főleg a vázizomzat változásai jelentik a modern versenysportoknak a testalkatot formáló hatását. A *belső szervek* működésbeli és szerkezeti tökéletesedése az előbbinél sokszor hangsúlyozottabb, s az egészségi állapot fenntartása és megszilárdítása tekintetében előnyösebb is az egyén számára — ez azonban nem tartozik választott tárgyunkhoz. Ezért itt csak annyit jegyzünk meg, hogy a különféle sportágak más és más kívánalmakat támasztanak a sportolók szervezetével szemben, s az elérhető eredményeknek más és más szerv vagy szervrendszer teljesítőképessége szab határt. Így például a rövidtávfutások, ugrások, dobások, a súlyemelés, vívás, síugrás, toronyugrás stb. főleg az ideg- és izomrendszert veszik igénybe, s az életfontosságú belső szervek külön hozzájárulása az eredményhez elenyésző; más sportágak viszont, amelyeknél a verseny időtartama rendszerint sokkal hosszabb (például a hosszútávfutások, az úszás, evezés, a különféle labdajátékok), főleg a vérkeringés és légzés, valamint az anyagcsere szintjétől függően úzhetők szerényebb vagy kiemelkedőbb eredménnyel.

Ebből a csoportosításból kitűnik, hogy bennünket ezúttal az elsőként említett sportágak érdekelnék inkább, mert ezek támaszkodnak a mozgásszervek kiváló tevékenységére, s így természetes, hogy *átalakító hatásuk* is elsősorban a mozgásszerveket, tehát — általánosabb értelemben — a testalkatot érinti. Persze itt figyelembe kell vennünk azt is, hogy bizonyos testalkat nemcsak egy meghatározott sportág gyakorlásának eredménye lehet, s nem annyira ettől függ, mint inkább öröklődési tényezőktől; a sportág és testalkat közötti összefüggést tehát úgy is megfogalmazhatjuk, hogy egy előző életszakasz folyamán kialakult (illetve öröklött) testalkat teszi *alkalmassá* az embert magas szintű teljesítmény elérésére bizonyos sportágakban (még egyszer hangsúlyozzuk, hogy *alkalmassá*, és nem *képessé*, ami már a kitarító edzés dolga). Hogy valaki milyen sportágat fog versenyszerűen űzni, az persze az irányító szakemberek válogatási képességétől, hozzáér-

tésétől is függ, vagyis attól, hogy kit milyen sportág gyakorlására tartanak alkalmasnak. Merev szabályok azonban nem léteznek, hiszen — mint tudvalevő — a százméteres gyorsfutásban például mind magas (Armin Hary, Robert Hayes), mind alacsony termetű atléták (Ira Murchison, Hans Fütterer) kiváló teljesítményt értek el. Más sportágakban viszont, például a kosárlabdajátékban, a magas testalkat „behozhatatlan előnyt” jelent, különösen ha kellő gyorsasággal, ügyességgel is társul.

Ezért a testalkat és a fizikai teljesítőképesség összefüggését föltétlenül érdemes kissé alaposabban szemügyre venni az *embertan* (antropológia) *alkattani* fejezetének szempontjából is.

Az embertan tudománya, amelynek feladata az ember biológiai és társadalmi összefüggésekben való tanulmányozása, kezdeteitől fogva próbálkozik azzal, hogy az egyén sajátos bonctani vagy élettani jellemzői és fizikai teljesítőképessége, valamint bizonyos megbetegedésekre való hajlama között kapcsolatot találjon. E cél eléréséhez egyik igen fontos eszköze az egyének bonctani vagy élettani sajátosságai szerint való *csoportosítása* („tipizálása”) — olyannyira, hogy Ștefan Milcu akadémikus joggal állapítja meg: az embertan története lényegében nem más, mint a különböző csoportosítások, rendszerezések története.

A csoportosítási elvek és kritériumok szoros kapcsolatban állnak az adott korszak tudományának általános színvonalával, fejlettségi fokával — Hippokratésztől napjainkig. N. Pende, a kiváló olasz antropológus, az embertan „történeti útjának” négy fő szakaszát különbözteti meg: az ún. humorális, morfológiai, morfofiziológiai és biotipológiai szakaszt; a prágai R. Linc és J. Felischmann pedig ugyancsak négy szakaszcsoportról beszél: az orvosi szempontokat előtérbe állító első szakaszcsoportról (Hippokratész és iskolája), a lélektani szempontokra koncentráló második szakaszcsoportról (Galenosz és iskolája), a morfológiai alapelveken nyugvó harmadik szakaszcsoportról (G. Viola) és a morfofiziológiai szempontokat érvényesítő negyedik szakaszcsoportról (W. H. Sheldon, B. Lindgard).

Elsőként egy jeles francia antropológus, C. Sigaud hangsúlyozta 1914-ben az örökletes tényezők és a külső környezeti viszonyok *kölcsönhatásának* szerepét a különböző alkati típusok kialakulásában. G. Viola és mások bevezették az emberi testrészek arányainak mérésen alapuló összehasonlítását, s így megteremtették az *antropometria* tudományágát. Nemsokára új természettudományos felfedezések siettek a modern embertan segítségére: a Pavlovtól zseniálisan felismert idegrendszeri típusok megfogalmazása, a belső elválasztású mirigyeknek az alkat kialakulására tett hatása — illetve ennek felismerése —, végül az örökléstan (genetika) robbanásszerű fejlődése nyomán birtokunkba jutott ismeretek egy csapásra túlhaladottá tették az egyszerűsítő, tehát jelentékeny mértékben hamis tipológiai sémákat. Napjaink antropológiájában erőteljesen kidomborodik az emberi alkat sok irányú változékonysága, s az ezen alapuló új *biotipológia* az ember fejlődésének sokrétűségét, e folyamat egész „testi” és „lelki” sokoldalúságát tanulmányozza. N. Pende felfogásában a *biotípus* szintén az örökletes tényezők és a környezet kölcsönhatásának eredménye, amely hosszú fejlődési folyamat során, változó ritmusban alakul ki — s ennek megfelelően gyermeki, serdülő és felnőtt biotípusokat lehet (sőt kell) megkülönböztetni, hiszen a mondott életszakaszokban az egyén biotípusa jelentős módosulásokat mutathat.

Ezen a ponton kapcsolódik össze szervesen jelen témánk két problémaköre: a versenysport és a testalkat, illetve a kettő összefüggése — hiszen a testalkatra

éppen a gyermek- és serdülőkori aktív sporttevékenység van alakító, módosító hatással. A jelenleg „futó“ alkattani és biotopológiai rendszerek közül — megítélésünk szerint — a célnak leginkább megfelelő a W. H. Sheldon amerikai kutató meghatározta három fő szomatotípus (endomorf, mezomorf és ektomorf), illetve az ezek és a sportteljesítmény közötti összefüggés, annál is inkább, mivel az utóbbi 10—15 év sportorvosi kutatásai általában mind a Sheldon-féle alkattípusokra vonatkoztatják a teljesítőképességet. (Ez főleg azért történik így, mert a Sheldon javasolta pontértékelés, amint alább látni fogjuk, lehetővé teszi a nagyszámú *átmeneti típus* egyenlő elbírálását, ami nem jelentéktelen előny, ha meggondoljuk, hogy minden alkattani rendszerben az esetek nagyobb részét éppen az átmeneti, ún. *középtípusok* képviselik.)

Sheldon két szélsőséges típusa, az endomorf és ektomorf, nagyban megközelelti a kretschmeri két szélsőséges típust (piknikus, illetve aszténiás vagy leptosom típus). Az amerikai kutató szerint azonban *minden* egyén birtokosa *mindhárom* szomatotípus jegyeinek, csak *különböző mértékben*. A típus meghatározásakor tehát Sheldon az egyes alkattípusok jegyei meglétének értékét egytől hétig terjedő pontszámmal fejezi ki: a leggyengébben megmutatkozó alkati jellemvonásokat 1 ponttal, a legerősebben hangsúlyozottakat 7 ponttal jelöli. Így minden egyént — szomatotípus szempontjából — egy háromjegyű szám jellemez, melyből az első számjegy az endomorf, a második a mezomorf, a harmadik pedig az ektomorf sajátságok meglétének értékét „méri“. (Az elméletileg lehetséges 342 alkattani típusból Sheldon több mint nyolcvanot írt le, a leggyakrabban jelentkezőket.)

Lássuk most a sheldoni alkattípusokat kissé részletesebben. Az *endomorf* alkattípus fő jellemzői: ovális arc, érintésre puha izomzat, egymást megközelítő haránt- és nyílirányú testátmérők, a mellkerületet túlhaladó haskerület, gyengébben fejlett alsó végtagok, rövid és vaskos nyak, nagy fej, vékony csontok, finom bőr. Jelölése szomatotípus szempontjából: 711 (azaz hét-egy-egy, ti. minden számjegyet külön olvasunk). Az egyoldalúan endomorf típusú ember fizikai teljesítőképessége — amint ezt tudományos adatok bizonyítják — igen alacsony; az 5-nél nagyobb számmal jelzett endomorf jellegzetességek egyenesen alkalmatlanná teszik „birtokosukat“ a versenysportra. A *mezomorf* típusú egyének jellemzői: fejlett csontváz, erős izomzat, a nyílirányú átmérőket jelentékenyen felülmúló harántátmérők, nehéz test, fejlett végtagok, a has kerületét meghaladó mellkerület, széles vállöv, kidomborodó izmok, egyenes testtartás, kemény hasfal, előredomborodó mellkas, széles medence (a szűk medence a harmadik, ektomorf típus jellegzetessége). A szélsőséges mezomorf típus jelölése: 171. Ezt a „tisza“ mezomorf típust mutatták ki cseh szerzők közel negyven élvonalbeli kulturista esetében, ami ékes bizonyítéka annak, hogy a szobrokról jól ismert, klasszikus ógörög atlétaeszmény megközelítését a modern kulturizmus szolgálhatja leginkább — amennyiben ezt a mai sportolók elsődleges céljuknak tekinthetik. Végül az *ektomorf* típust a törekénység, vékony csontrendszer, gyenge vázizomzat, csapott vállak, hosszú végtagok, rövid harántátmérők, hosszú és keskeny mellkas, szűk medence, kiálló bordák és lapockák, hosszú ujjak, az idegköponyánál aránytalanul kisebb arckoponya és vékony, száraz bőr jellemzik. Jelölése: 117. Ez a típus meglehetősen alkalmas olyan sportágak űzésére, melyeknél az állóképesség van előtérben (hosszútávfutás, távgyaloglás stb.), valamint egyes ügyességi számokban — ellenben gyenge teljesítményt nyújt a vérkeringést és a légzést erősen terhelő versenyszámokban, mint amilyenek a középtávfutások.

Végeredményben tehát a mezomorf komponens hangsúlyozottabb jelenléte kedvezően hat a teljesítőképességre, amelyet az endomorf tulajdonságok csökken-

tenek, az ektomorfi jellegzetességek pedig viszonylag kevésbé befolyásolnak. Futó atléták közül a legtöbb sportoló a 253, 254 számokkal jelölt szomatotípushoz tartozik, míg a kézilabdázók, röplabdázók és a testnevelési főiskolák diákjai általában a 343, 353 típusértéktűk közül kerülnek ki. P. Swalus belga kutató negatív összefüggést talált a gyorsaság és az ektomorfi jellegek között, amelyek jelenléte leginkább a magas- és hármassugrásnál tűnik előnyösnek; az ún. „kenguru” típusuk rendszerint ügyesek, ruganyosak, nyurga és aránylag könnyű testűek, s így sikerrel űzhetik a két említett sportágat.

Mivel a Sheldon-féle szomatotípusok összeállításának szempontjai főleg az egyes testrészek arányát, egymáshoz való viszonyát veszik tekintetbe, a *testmagasság* szerepe ebben a tipológiában háttérbe szorul; ez indokolt is, hiszen például tiszta mezomorfi jellegű sportoló éppúgy lehet alacsony termetű ember is, mint a két métert megközelítő „óriás”. Így tehát néhány olyan sportág kivételével, ahol a küzdelem igen egyenlőtlen és céltalan volna lényegesen eltérő magasságú vagy testsúlyú sportolók között (ökölvívás, birkózás, súlyemelés), a versenyeket a magasságra és testsúlyra való tekintet mellőzésével rendezik. Az alacsony termetű sportolók sok versenyszámban általában hátrányosabb helyzetben vannak — vagy talán helyesebb úgy fogalmaznunk, hogy a magasabb termetűek vannak előnyben. Ami viszont sportorvosi és társadalmi szempontból egyaránt lényegesebb: a rendszeres sportolás a gyermek- és serdülőkor idején az *egyik leghatásosabb biológiai ingere a test arányos fejlődésének*, s a testmagasság is jelentősen nagyobb az aktívan sportoló ifjak esetében, mint azokéban, akik a sporttevékenységtől magukat rendszeresen „megtartóztatják”. (E szabály alól csupán a túl korán, 6—10 éves korban megkezdett, erős fizikai igénybevétellel járó erőgyakorlatok jelentenek kivételt, amikor a növekedési porcok idő előtti elcsontosodása meggátolja a testmagasság normális szintjének elérését.)

*

A természetes mozgási tevékenységek „ősformáin” — a futáson, ugráson és dobáson — kívül számos sportágban mesterségesen összeállított mozgásfolyamatok sorozatai fordulnak elő, amelyek sokszor határozottan *afiziológias igényeket* támasztanak a sportoló szervezetével szemben, s amelyeknek az csak hosszas gyakorlat után képes eleget tenni. Az előbbieken tárgyalt makroszkopikus, alkati és hipertrofiás jellegű elváltozások mellett a szervezetben mikroszkopikus és molekuláris szintű átalakulások is történnek, amelyek eredményeként a sportoló teljesítőképessége, teherbírása, ügyessége, gyorsasága, ellenállása, ereje fokozódik; egész szervezete képessé válik a sokszor nehéz és bonyolult mozgásfolyamatok sikeres „kivitelezésére”. Az említett finom, molekuláris szintű változások egyre nagyobb jelentőséget kapnak a modern sportélettan megvilágításában, és egyre fontosabb feladat lesz a tipológiai azonosságon belüli különbségek tanulmányozása.

Napjaink sportorvostanának szemszögéből vizsgálva a sporttevékenység és a testalkat összefüggését, rá kell mutatnunk arra, hogy a *tömegsport* és a *versenysport* között mind mennyiségi, mind minőségi tekintetben lényeges különbség van. Mennyiségi tekintetben ki kell emelnünk a versenysport összehasonlíthatatlanul nagyobb, eredményesebb formáló, változtató hatását a testalkatra. Minőségileg viszont a tömegsport, mely nem tűz ki céljául mindenáron elérendő rekordteljesítményeket, általában *csak kedvező irányban* befolyásolja a mozgásrendszer és a belső szervek felépítését és működését — szemben a versenysporttal, amelynek

esetében a maximális teljesítményekre való törekvés, az eredmények hajszolása, a „rekordpolitika” néha nemkívánatos, sőt határozottan káros elváltozásokat idézhet elő a sportoló szervezetében (gondoljunk például a labdarúgó térdizületének afiziológiás és hiperfiziológiás igénybevételére). A modern versenysportok gyakran kétségtelenül a harmonikusan fejlett klasszikus atlétaeszménytől erősen eltérő, „ultraspecializált” típusokat alakítanak ki (illetve közrejátszanak a kialakulásukban), s ezt nem tekinthetjük mindig és egyértelműen nyereségnek.

Másfelől azonban meg kell gondolnunk azt is, hogy a fennálló teljesítmények túlhaladása — nemcsak az itt vizsgált tevékenységi körben, de minden téren! — *általános emberi jellemvonás*, s ez alól nyilván nem lehet kivétel a versenysport sem, amely *per definitionem* az eddig elért eredmények túlszárnyalására törekszik. Tudjuk, hogy a jelenleg érvényben levő rekordok nem jelentik és nem is jelenthetik az emberi teljesítőképesség határát, s ez mind most, mind a jövőben továbbra is erőteljes serkentője lesz a megdöntésükre, a teljesítőképesség határainak állandó tágítására irányuló igyekezetnek, még akkor is, ha ez néha áldozatokat kíván a sportolótól (tülerőltetés, balesetek). Ezt a mélységesen emberi törekvést sem helyteleníteni, sem fékezni nem szabad, s nem is lehet; feladatunk csupán az, hogy minél ésszerűbbé tegyük, tudományosan irányítsuk, kiküszöböljük esetleges árnyoldalait, fokozzuk kedvező hatását — hogy ezzel az arányosan fejlett, minél tökéletesebb testalkatú, erős, ellenálló és ügyes, *a fizikai és szellemi teljesítőképesség tekintetében minden előző generációt felülmúló* embertípus kialakításához és világviszonylatban való „elterjesztéséhez” járuljunk hozzá.

Az olasz Dorandót honfitársai segítik célba az 1908-as maratoni bajnokság végén. Eredményét — a segítség miatt — megsemmisítették.

A SPORT INTELLEKTUALIZMUSA

Romulus Rusan beszélgetése Lia Manoliuval

Lia Manoliu, a román atlétika egyik legnagyobb egyénisége, a világon páratlan rekordra készül: negyvenéves korában, hatodszor is valószínűleg ott lesz az olimpiai versenyeken. És ezt nemcsak múltjával érdemli ki; az idén érte el élete legjobb eredményét, túldobta a női diszkoszvetésben ma világszínvonalat jelző 62 métert.

— Gyerekkorom óta sportolok, a kezdeteket a szomszédságnak tulajdoníthatom. A bukaresti jogi kar frissen avatott sportpályáival laktunk átellenben, s ott töltöttem a szabad időmet. Mennyi volt a sport és mennyi a játék abból, amit akkor csináltam, nem tudom. Később viszont, az iskolában, jól jött ez az ott-honosság. Teniszeztam, pingpongoztam, kosaraztam. Pingpongban országos ifjúsági bajnok lettem, majd bekerültem az országos kosárlabda-válogatottba. Nem sok időre, mert átpártoltam az atlétikához. Először ugrottam, mert ott volt szükség versenyzőkre, majd súlylökő lettem. 1949-ben állapodtam meg a diszkoszvetésnél, amikor új ifjúsági csúcstól állítottam fel.

Igy kezdődik beszélgetésünk Lia Manoliuval, az olimpiai bajnoknővel, és így kezdődött a szerénységéről ismert sportolónő csodálatos pályafutása. Tövises volt az út, amelyen viszont a sikertelenség sosem haladta meg a sikereket, a döntőben mindig a sikerélmények kerekedtek felül, s utat nyitottak újabb sikerek felé, amelyeket ugyancsak csalódások előztek meg. Még most is, az önfeláldozásnak erről az Olümposzáról visszatekintve, némi keserűség vegyül az emlékekbe, de megbánás nem. A völgyből nézve világosan látszanak a hegyoldalon lévő akadályok, de az a tény, hogy ezeket legyőzte az ember, csak elégedettséget nyújthat. Számok hosszú sora: a rekordok és bukások szinte azonos aránya. Mindegyik jó időszakot a kétségbeeséssel határos szakasz követett: visszalépni a sportéletből? — majd spontán jelentkezés a pályán; kizárások az országos vagy olimpiai keretből („szokás nálunk, hogy nehezebb pillanatokban a sportolótól megvonják a bizalmat”) — majd makacs, kitartó munka, amely meghazudtolja a tippeket. Mindehhez hozzá kell számítanunk az iskolai ambíciókat (bajnoknőnk a liceum minden osztályát s az egyetem minden évfolyamát kitűnő eredménnyel végezte), a szakmai igényeket (14 éve mérnök), az intellektuális és családi életet...

— *Hogyan határozná meg Ön a sporttehetség fogalmát?*

— A sportban, merem állítani, hogy a tehetség eltörpül a munka mellett. Minden más területen van rá mód, hogy a tehetség túlélje a munkát. A sportban, s különösen a modern sportágakban, csak teljes odaadás árán lehet sikereket elérni, és ez az odaadás beárnyékolja a nap minden megmaradt óráját. Nagyobb versenyre felkészülni, számomra legalábbis, komor, szerencsétlen időszakokat jelentett.

Emlékszem például az 1967-es évre, amikor az olimpiára készültem. Az eredményeket tekintve, pályafutásom leggyengébb éve volt. S mégis, éppolyan komolyan edztem, mint bármikor. És mi történt? Télen a szövetségi edző, akivel

Lia Manoliu hatodik olimpiájára készül (a mexikói győzelem előtti felvétel)

dolgoztam, új stílust javasolt. Éspedig az NDK-beli dobónók technikáját, melyet az előző szezonban a legjobbnak minősítettek. Megpróbáltam. A kísérlet nem sikerült, és a következményei sem késtek: kínos szezon következett, gyenge eredményekkel, melynek következtében sürgősen kizártak az olimpiai keretből. Ugyanakkor nyoma veszett annak a megértésnek is, amelyben az intézet részesített, ahol dolgoztam, úgyhogy kénytelen voltam áthelyezéssel más munkahelyet választani. Félnék vagyok, nehezen alkalmazkodom az új környezethez, akkor viszont kifejezetten kétségbeejtő volt a helyzetem. És akkor jött segítségemre az a klub (Metalul), ahol tizenkét évig sportoltam (az egyetem elvégzése után); biztosították számomra a felkészüléshez szükséges körülményeket, de különösen a bizalmuk segített rajtam. Saját szakállamra kezdtem dolgozni. Emlékszem a napra is, december 15-e volt, néhány hónap állt rendelkezésemre az olimpiáig. Most sem tudom, honnan gyűlt belém annyi akaraterő. Délelőtt dolgoztam, délben egyedül végeztem az erőfejlesztő és erőnléti edzéseket (most is hálásan gondolok arra az együttérzésre, amellyel az Augusztus 23 Sportkomplexum portásai vártak rám órákig), este pedig, 8 és 10 között a Floreasca-teremben folytattam a dobó edzést, itt már kettesben edzőmmel, Mihai Raicával, hogy visszaszerezhessem a régi technikámat.

Április 20-án 53,52 métert dobtam (legjobb eredményem volt az utóbbi két év során), májusban 55,80 méterrel teljesítettem az olimpiai normát, és visszakerültem a 250 tagú keretbe!

— *Ragyogó győzelmek sora következett Olaszországban, az NSZK-ban, aztán Mexikóban...*

— S a végén hivatalos személyiségeink öndicsérete: „lám, milyen jól tettük, megmakacsolta magát a lány, és...” Csakhogy ilyenformán gratulálhatunk ma-

gunknak a végletekig, ha mindig a legmegfelelőbb szót és nem a legmegfelelőbb tetteket találjuk meg.

— *Véleménye szerint mi lenne szükséges ahhoz, hogy a román sport természetes fejlődésének útján haladhasson?*

— Lelkes szakemberek: ha csak egy pillantást vetünk a szervezés különböző fórumaira, azonnal nyilvánvalóvá válik, hogy a vezető munkakörökből hiányzanak a volt sportolók. Vajon ki foglalja el Balázs Jolán, Elena Leuştean, Sonia Iovan helyét (hogy csak a sportolónőkre utaljak) azokon a hivatalos fórumokon, ahonnan a román sportot irányítják? Jórészt olyan hajótöröttek, akik csak városi cipővel tették be lábukat a stadionba, akik a sporttól a legtávolabb eső területekről kerültek oda. A sportban az a szerencsétlenség, hogy azt a boldogtalan látzatosat kelti: mindenki ismeri, mindenki ért hozzá... Egy tevékenységi terület népszerűségének a hátulütője ez. Anélkül, hogy valaki megismerné a verseny előtti napfogyatkozás sötétségét, képtelenség megismernie a sportot a maga valóságában — erre esküszöm. Enélkül csak szubjektív néző marad, aki ha még tanácsokat is ad, többet árt, mint amennyit használ.

Ha rajtam múlna, átalakítanám a CNEFS-t (az Országos Testnevelési és Sporttanácsot) akadémiai szintű munkaközösséggé, a régi szakembereink és csillogaink bevonásával, akik nevük és eredményeik csillogásával felgyújtanak az ifjúság szívében a sport szeretetét, megtanítanak, hogyan kell folyamatosan tökéletesíteni a román sport vezetésének technikáját.

— *A verseny pillanatáról is beszélt. Megpróbálná lélektanilag meghatározni ezt? Mit érez, mit gondol a versenyző, és milyen hatással van rá ez a pillanat?*

— Elsősorban az a vágy uralja, hogy bárhol legyen, csak ne azon a pályán, és ne azon a versenyen. Az első kísérlet után felenged az ember (ha egyáltalán lehetséges ez). De legalábbis kap egy tájékozási pontot: kiderül, hogy jól vagy rosszul ment; az utóbbi esetben valami felgyül az emberben... új erő, összetettebb, újszerűbb összpontosítás. Ez az állapot általában már megjósol valamit abból, ami ezután következik. Azt hiszem, ezt az állapotot nevezik a költők ihletnek, transznak. Ami engem illet, abban a pillanatban érzem meg, hogy jól fog menni (de pillanat az, a szó szoros értelmében), amikor már nem veszek tudomást mindarról, ami körülöttem lesz, nem látom a versenytársaimat, nem hallom a bíró sípját, a bátorító vagy elégedetlenkedő hangokat sem. Akkor világosan érzem, hogy én vagyok, és minden csakis tőlem függ, pontosabban ettől a leírhatatlan állapottól.

— *Bizonyos fontosságot tulajdonít az intuíciónak?*

— Tulajdonképpen nem az intuíciónak, hanem ennek a magasfokú összpontosításnak, amit a tényezők összessége idéz elő; annak a bizonyos pillanatnak tulajdonított fontosságot. A cél most azon szakaszok összességévé lesz, amelyeken át eddig jutott az ember: az edzések, a versenyzők, akikkel meg kell küzdeni (és akik általában nagyszerűnek tűnnek), a közönség (amely már nem látható, de viselkedését valahol magadba zártad) stb. Azt hiszem, ezen a ponton a sport hasonlatos a művészethez, amikor a művészt már nem az érdekli, akinek alkot, hanem hagyja magát elragadtatni saját átváltozott tudatától, amely viszont egy előző fázisban magába zárta a művészetfogyasztót is mint tényezőt.

— *Beszélt a vetélytársokról. Olimpia Cataramával, örök riválisával régen csatázik; segített-e ez Önnek, vagy ellenkezőleg?*

— Az ilyen vetélkedések csak segíthetnek, s ezekben rejlik a sport egyre szélesebb tömegeket megmozgató népszerűsége, ebben rejlenek az olyan országok

sorozatos sikerei, amelyek a „tömeg”-(mennyiség)tényezőt alakítják át „teljesítmény”-(minőség)tényezővé.

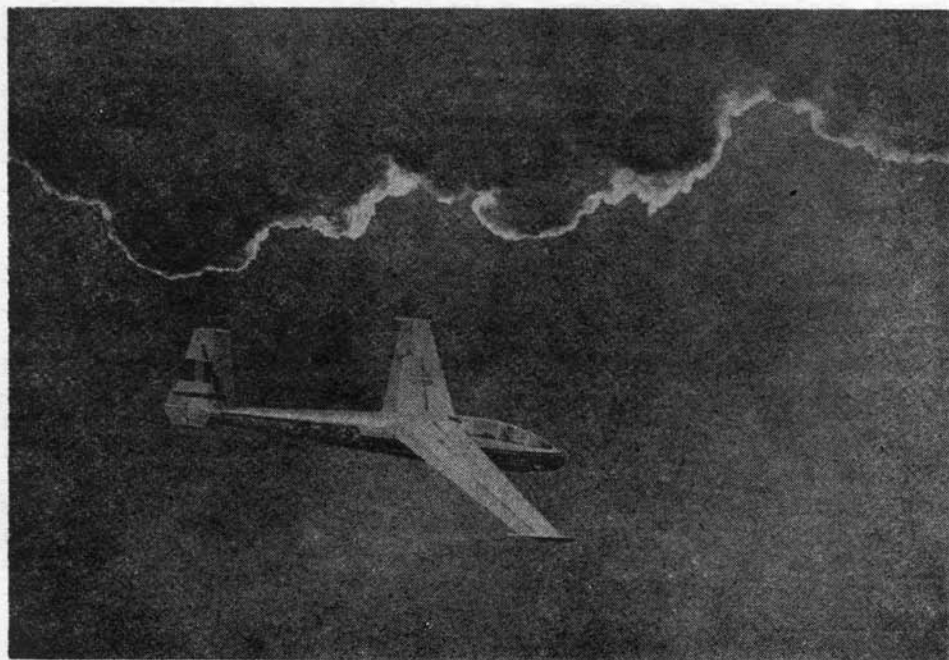
— *Mivel magyarázza a hazai ifjúság érdeklődésének csökkenését az atlétika iránt? Hát a gyenge eredményeket, különösen a fiúknál?*

— 16—18 évvel ezelőtt volt egy romantikus korszak (élő történelme vagyok atlétikánknak, s jól ismerem azt a korszakot!)... Nagyobb volt a szegénység, a stadion pedig, a maga ígéreteivel, lehetőséget nyújtott arra, hogy változatosabbá tegye az ember az életét, utazásokra nyújtott kilátást, olyasmire, amire más módon lehetetlenség volt gondolni is... Van bennünk olyan kíváncsiság is, amelyet nem elégíthet ki sem a televízió, sem az ONT-kirándulások... Azt hiszem, ez a romantika tűnt el, mert ma a varázsszal szemben a nemzetközi téren megnyilvánuló éles konkurrencia kerül előtérbe (ezzel magyarázható férfi atlétáink méltatlan szereplése is: könnyen elbátortalanodnak a világcsúcsok láttán, melyeket sokkal nehezebb elérni, mint a női sportban).

Ráadásul, fiatal kollégáim közömbösen fogadnak minden újat. Ha elnézhető volna is, mondjuk, a sportolók egy részének kulturálatlansága, arra a közönyre, melyet a meglátogatott országok szépségei iránt tanúsítanak, már semmi magyarázatot nem találok. Norvégia fjordjai vagy a mexikói káprázatos Popocatepetl nem olyan helyek, hogy mellettük blazírt képpel el lehessen menni. Pedig, sajnos, nem egy ilyen jelenetnek voltam tanúja...

Szerintem a sport maga a természetes és intellektuális *kíváncsiság* megnyilvánulásának területe. Nem lehet egy ismeretlen számra áhítozni anélkül, hogy ne az abszolútum, az egyetemes megismerés felé törekedjék az ember...

Kántor Erzsébet fordítása

Szabó Tamás fotója

SPORTCSAPAT ÉS TÁRSAS KAPCSOLATOK

Nem újdonság, ha a román labdarúgó-válogatottra gondolva megállapítjuk, hogy az utóbbi három-négy évben elért kitűnő eredménnyel felülmúlják a csapatot alkotó játékosok képességeinek aritmetikai összegét. Nagyon sok hasonló példát tart nyilván a sportkrónika. A siker titka mindig a csapatszellemben, az összeforrottságban rejlik.

Az edzők többsége ezért tudatosan törekszik az egészséges csapatszellelem kialakítására. Törekvésük csak úgy eredményes, ha — eltekintve egyéb feltételektől — jó pedagógusok, pszichológusok, sőt szociológusok is.

A csapat külső (makro-) és belső (mikro-)struktúrája

A sportmérkőzéseket látogató ember, kézhez kapva a csapatok felállítását közlő újságot vagy műsorfüzetet, még ha nem is ismeri a csapatokat, rögtön látja, kik alkotják a fedezetpárt (futball), kik a beállósok (kosárlabda), kik a hátvédek (jégkorong). Mindenki előtt nyilvánvaló a csapat felépítése, azaz *külső struktúrája*. Ezt a struktúrát az illető sportjáték szabályainak betartásával, a mérkőzésen követhető taktikának megfelelően, az edző határozza meg (1—4—2—4, 1—3—3—4, 1—4—3—3 például a labdarúgásban; 2—1—2, 1—1—3 stb. a kosárlabdában). Ő jelöli ki a játékosokat is a megfelelő helyre.

„A felszíni, kézzelfogható, látható, leolvasható szerkezet alatt minden csoportnak* van egy alapvető, kézzel nem fogható, láthatatlan, nem hivatalos szerkezete, amely elevenebb, valóságosabb és dinamikusabb az előzőnél“ — mondja J. L. Moreno, a szociometriai irányzat elindítója a pszichológiában.

Mire céloz Moreno? A csapat tagjai ismerik közös feladataikat, közös céljukat. Elengedhetetlen követelmény tehát az akcióegység, az egységes gondolkodás, a kölcsönös rokonszenv, az elvtársiasság és a bizalom a csapattársak között. A csapat tagjai azonban emberek. Kapcsolataikban, viszonyaikban megnyilvánul a *preferencia*, egyesek előnyben részesítése. A preferencia, amely általános emberi tulajdonság, az emberi élet alapvető ténye. Egyes csapattársak vonzódnak egymáshoz, közös az érdeklődési körük, ugyanazon negyedben laknak, ugyanannál a vállalatnál dolgoznak. Kialakul egy-egy ilyen, két-három személyből álló csoportocska, klikk (ez a szó a szociometriában nemcsak negatív előjelű csoportocskát jelent). Tagjai megbeszélnek a mérkőzéseket, értékelik játékosársaikat, edzőjüket és ellenfelüket. Fokozatosan közös vélemény alakul ki. E közös véleményt a klikk tagjai, más csapattársaikkal érintkezve, azoknak átadják. Ez utóbbi játékosok eset-

* Egy sportcsapat kimeríti a „kis csoport” vagy „elsődleges csoportosulás” (csoport) kritériumait: tagjai személyesen ismerik egymást, közvetlen pszichológiai eszközökkel hatnak egymásra, befolyásolják egymást.

leg szintén egy csoportoska komponensei. Így a klikk véleménye, álláspontja, pletykái valósággal szétsugároznak a csapatban. Egy láthatatlan, „rejtett“ hálózat alakul ki, amely befolyásolja a csapat hangulatát és szellemét. Ennek a rejtett hálózatnak, vagyis a csapat *belső struktúrájának* ismerete az edző számára feltétlenül szükséges, ha a közösség alakulását irányítani akarja.

A csapat belső struktúrájának felfedése a preferencia-teszt segítségével

A szociometriában alkalmazott preferencia-teszt lényege a rokonszenvre alapuló szabad választás lehetősége. A csapat tagjai írásban felelnek arra, kiket választanának társul a csapatból egy bizonyos élethelyzetben. Az így kapott válaszokat az ún. kölcsönösségi táblázatba, szociometriai matrixba foglaljuk. A táblázatból kitűnik, kik azok a csapattársak, akik egymást választották, melyek a viszonzatlan választások, és kit hányan választottak. A kölcsönös választásokat folytonos vonallal, a játékosokat pedig kis, megfelelő s számmal ellátott négyzettel jelölve, egy hálózatot — szociogramot — kapunk.

A módszer alkalmazása egy konkrét esetben

1972 májusában a preferencia-tesztet alkalmaztam a kolozsvári Politechnika A-osztályú kosárlabda-csapatának vizsgálatára. A csapat minden játékosa legalább egy éve játszik a csapatban. A 12 játékos életkora 20 és 30 év között mozog. A csapat átlagos életkora 23 év 1 hónap. Foglalkozás szerint a megoszlás a következő: 6 egyetemi hallgató, 1 líceumi tanuló, 2 mérnök, 2 tornatanár és 1 tiszviselő.

Minden játékos kapott egy kérdőívet, amelyen sorszámmal ellátva szerepelt a csapat névsora (a harminchat éves tornatanár edzőt is beleértve, aki három hónapja vezette a csapatot, de a játékosok nagy részének már volt edzője, hosszabb ideig), valamint a következő három kérdés:

1. Egy bukaresti mérkőzés alkalmával szállodában laktok. Kiket választanál szobatársul? Nevezd meg három csapattársadat óhajod sorrendjében!
2. A fenti alkalommal valamilyen, teljesen személyi jellegű kellemetlenség ér. Melyik három csapattársadnak mondanád el, kitől kérnél tanácsot?
3. Alkalmad adódik meghívni három csapattársadat saját kocsioddal egy kirándulásra. Kiket választanál?

A kérdőíven mindhárom élethelyzetben választott sportolókat sorszámmal jelöljed!

A kérdőívek segítségével elkészítettem a csapat szociometriai matrixát. (Lásd az 1/a ábrát.)

Mi olvasható ki a matrixból?

1. A játékosok szociometriai pontszáma. A preferencia-teszttel nyert pontszámok alapján a játékosokat a következőképpen osztályozhatjuk: — 15 vagy több pont esetén: jóval az esélyek fölött választott játékos (a 10-es és 8-as számú);

SPORTOLÓK \ SPORTOLÓK	1	2	3	4	5	6	7	8	9 (EDZO)	10	11	12	13	VÁLASZ- TOTTAK SZÁMA
1		011				320				002		200	133	5
2	002					111		200	020	030				5
3				202				002			110	223	030	5
4								203	010	002		101	300	5
5							303	221	030	112				4
6	303	111		200			002		020	030				6
7						030		111	002	223				4
8					003		202		010	121			330	5
9 (EDZO)								132		313		221		3
10	003				303		222	111						4
11			111					202	030	323				4
12			221	132				300	013					4
13	020			201		112	003			003		300		6
SZOCIOMETRIAI PONTSZÁM	5	5	6	8	3	9	9	19	9	20	2	10	7	
VISZONZOTT VÁ- LASZTÁSOK SZÁMA	5	4	5	3	3	6	6	7	3	9	2	7	2	
VÁLASZTOK SZÁMA	4	2	2	4	2	4	5	9	8	10	1	5	4	

Magyarázat: — a 13. sor. 4. oszlopába beírt 201 jelentése: a 13. számú sportoló a 4. számút az első élethelyzetben másodiknak, a második helyzetben nem, a harmadikban pedig elsőnek választotta
 — az aláhúzott szám viszonzott, kölcsönös választást jelent
 — szociometriai pontszám: az összes kapott választások száma

- 14—10 pont esetén: az esélyek fölött választott játékos (a 12-es számú);
- 9 pont esetén: az esélynek megfelelően választott játékos (a 6-os, 7-es és a 9-es számú);
- 8—4 pont esetén: esély alatt választott játékos (az 1-es, 2-es, 3-as, 4-es és a 13-as számú);
- 3 vagy kevesebb pont esetén: jóval az esélyek alatt választott játékos (az 5-ös és a 11-es számú).

(A fenti, valószínűségszámítással kapott értékek 10—15 tagú csapatra érvényesek.)

2. A viszonzott (kölcsonös) választások száma. Mivel három kérdésre három—három személyt kellett megnevezni, a legmagasabb kölcsonös választási szám 9. A 10-es kosárlabdázónak mind a 9 választása viszonzott. 4 személyt választott 9 feleletben, és mind a 4-öt viszontválasztotta.

3. A kölcsonös választás intenzitását az egyszeres, kétszeres vagy háromszoros kölcsonös választás adja. Ez utóbbi nagyon erős kötöttséget jelent két személy között. Ilyen kapcsolat van a 10-es és a 8-as, a 10-es és a 7-es, a 2-es és a 6-os, a 12-es és a 3-as játékos között.

4. A rokonszenv egyirányú megnyilvánulását és annak intenzitását a viszonzatlan választások száma adja. Erre tekintettel kell lennünk, ha formálni akarjuk a közösséget. Például a 13-as háromszor a 6-ost, kétszer a 8-ast választja „egyoldalúan“.

5. Az üres négyzetek a matrixban (téglalapocskák az ábrában) a szociometriai közömbösséget jelentik azok között a személyek között, akikhez a

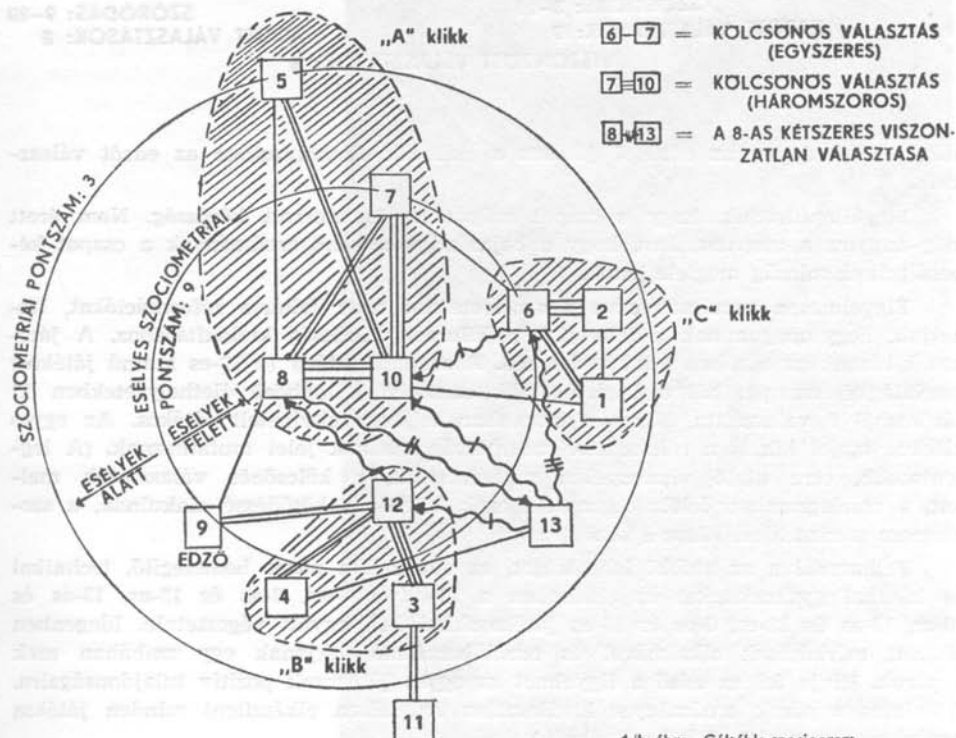
négyzetek tartoznak. Például az 1-es és 3-as, az 1-es és 4-es, az 1-es és 5-ös stb.

6. A matrixból könnyen felrajzolhatunk valamilyen típusú szociogramot. Az 1/b ábra az említett kosárlabda-csapat „cél tábla-szociogram”-ját ábrázolja.

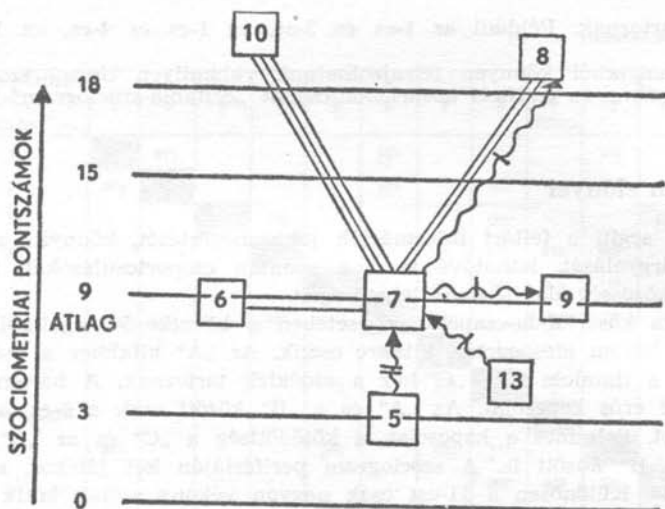
A szociogram előnyei

A szociogram segíti a feltárt információk jobb megértését, könnyíti a teszteredmények megtárgyalását, láthatóvá teszi a spontán csoportosulásokat, klikkeket, sugalmazza a közösség alakításának lehetőségeit.

A Politechnika kosárlabda-csapatának esetében a következő megállapításokat tehetjük: a csapat három alcsoportra, klikkre oszlik. Az „A” klikkhez a már „keresők”, a „B”-hez a fiatalok és a „C”-hez a vidékiek tartoznak. A három klikk között nincs eléggé erős kapcsolat. Az „A” és a „B” között csak a 9-es, az edző tartja a kapcsolatot. Felszínes a kapcsolat, a kötődöttség a „C” és az „A”, valamint a „C” és a „B” között is. A szociogram periferiáján két játékos, az 5-ös és a 11-es található. Különösen a 11-est csak nagyon vékony szálak kötik a közösséghez. A cél tábla-szociogram közepe (a kis körön belül) a 10-es, a 8-as és a 12-es sportoló helye. A felsorolás sorrendjében értékes, szociális személyek, sztárok (nem a szó köznapi, negatív értelmében). Ugyancsak értékesnek nevezhetjük a 9-es, a 6-os és a 7-es játékost szociológiai szempontból. Örvedetes, hogy egyi-

1/b ábra. Cél tábla-szociogram

2. ábra. A 7-es játékos egyéni szociogramja

VÁLASZTÓK SZÁMA: 5	VÁLASZTOTTAK SZÁMA: 4
VÁLASZTÓK ÁTLAGOS PONTSZÁMA: 11,3	VÁLASZTOTTAK ÁTLAGOS PONTSZÁMA: 14,2
SZÓRÓDÁS: 3-20	SZÓRÓDÁS: 9-20
KAPOTT VÁLASZTÁSOK: 9	ADOTT VÁLASZTÁSOK: 8
VISZONZOTT VÁLASZTÁSOK: 6	

kük, a 9-es, éppen az edző; 7 játékos a második élethelyzetben az edzőt választotta.

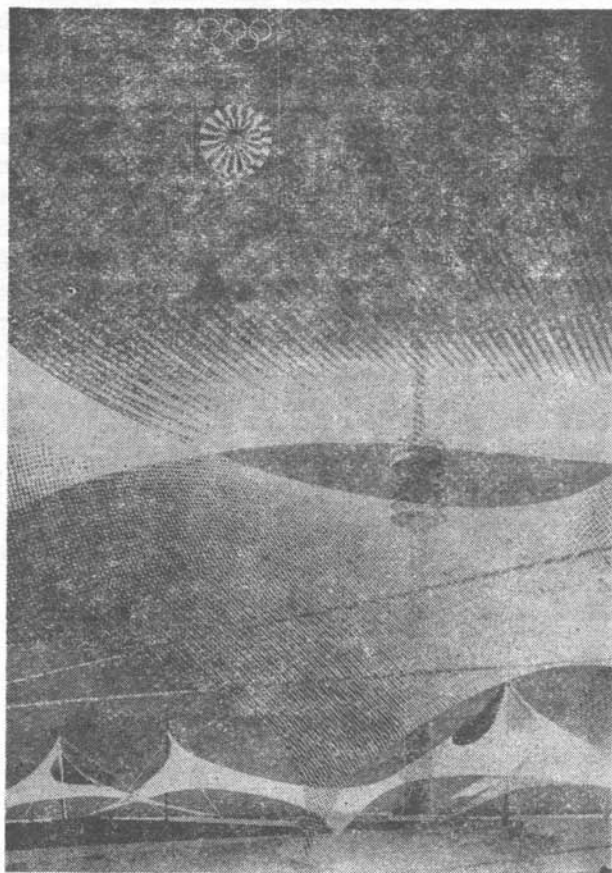
Megállapíthatjuk, hogy a csapat még nem összeforrott közösség. Nem érett még annyira a csapatszellem, hogy a bajnokságban elért eredmények a csapat képességeinek mindig megfeleljenek.

Figyelmesen tanulmányozva a szociometriai teszt feltárta információkat, láthatjuk, hogy megvannak a feltételek a kiforrott közösség kialakításához. A játékosok bíznak az edzőben mint emberben. A csapatkapitány (a 10-es számú játékos) szociológiai szempontból a legértékesebb személy, különböző élethelyzetekben 11 játékosból 9 választotta. Nincs a csapatban teljesen elszigetelt játékos. Az egyes klikkek tagjai között a rokonszeny megnyilvánulásának jelei mutatkoznak. (A legfontosabb, erre utaló viszonzatlan választásokat, a kölcsönös választások mellett, a szociogramban feltüntettem. Ha ezek kölcsönös kötődéssé alakulnak, a szociogram szerint ideális lesz a közösség.)

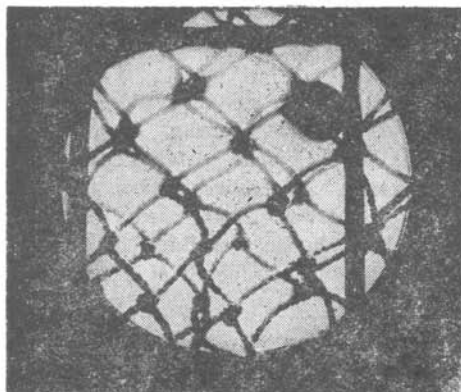
Felhasználva az utóbbi lehetőséget, az edzőnek a páros bemelegítő, technikai és taktikai gyakorlatokat az edzéseken a 12-es és 8-as, 8-as és 13-as, 13-as és 10-es, 13-as és 12-es, 6-os és 10-es játékosokkal kell együtt végeztetnie. Idegenben játszott mérkőzések alkalmával és edzőtáborokban lakjanak egy szobában ezek a párok. Hívja fel az edző a figyelmet az egyes játékosok pozitív tulajdonságaira. Ajánlatos a párok eredményes kiválasztása érdekében elkészíteni minden játékos egyéni szociogramját. (Lásd a 2. ábrát.)

Meggyőződésem, hogy sikerül itt jó csapatszellemmel rendelkező közösséget kialakítani, ami elengedhetetlen feltétel e fiatal csapat teljesítményének fokozása, eredményeinek töretlen emelése szempontjából.

Befejezésül a szociometriai vizsgálatokból leszűrhető néhány megállapítás, tapasztalat és intelem: a preferencia általános emberi tulajdonság. Nem biztos, hogy akiket jobban kedvelünk (preferálunk), azok eleve jobbak, értékesebbek másoknál. Senki sincs, akivel mindenki rokonszenvezne. Az emberek társas potenciálja, szociometriai pontszáma különböző. Vannak, akiket senki sem preferál. Nemcsak azok a „jó“ emberek, akik a céltábla közepén helyezkednek el. A csoport (csapat) dinamizmusa, változása újabb meg újabb szociometriai felméréssel állapítható meg.

Müncheni olimpiai plakát

ARADI JÓZSEF

A LABDARÚGÁS FENOMENOLÓGIÁJA

A szurkoló még meg sem született, máris verseny előtt áll. Mert nem mind-egy, hogy melyik orvos segíti majd a világra és hány ágyas kórteremben. Alig cseperedik fel, máris újabb hallgatólagos verseny dönti el, melyik napközibe, óvodába, iskolába, osztályba járjon. Következik a jobb szakmáért, jobb jegyekért, ösztöndíjért folytatott verseny. Majd küzdelem a jobb elhelyezkedésért, jobb lakásért, városi állásért, anyagi érvényesülésért, presztízsért... Végül verseny a jobb sírhelyért.

Nevezzük a szurkolót K.-nak (tetszés szerinti férfi- vagy női név). Lakhelye N. (tetszés szerinti város vagy község). Nevezett szurkolónk nem dicsekedhet az-za, hogy önmagáért, családjáért, osztályáért, nemzetiségéért, hazájáért érzett felelőssége mellett olykor ne kerekedett volna kedve átbújni a lécc alatt.

K. nem profi, de nem is „koca“-szurkoló, ezért a profik „kocának“, a „kocák“ profinak tartják. Ez azonban mit sem von le a futball-iparnak K. iránt tanúsított közönyéből. A futballt, a nagy futballt nem érdekli, hogy K. a stadionban vagy a képernyő előtt ül, és futball-kultúráját újságból, rádióból vagy hírből, munkahelyen, buszban vagy borbélynál szerzi.

Persze, a valóság az, hogy K. egyre inkább elvesztette közvetlen-természetes kapcsolatát a labdarúgással. Nemhogy labdába nem rúgott évek óta, de már a labdát sem lelátói ott-létében rúgják. A mások szemével látott, helyszíni közvetítéssé desztillált játék kárpótlásul intimebb élményt nyújt K.-nak. A televízió sok szeme, a kézikamera mozgékonyasága, a távoli és közeli képek váltakozása, a lassított visszajátzás növeli K. részvételét a labdarúgásban.

*

A futballszenvedély a világ közepébe helyezett futball-labda. Mekkora K. ellenállóképessége a „gömbölyű hülyeség“ (J. Černý) vonzásával szemben? Ez attól függ, a világ hogy érzi magát, és K. hogy érzi magát a világban. Minél kevésbé érzi magát jól, annál inkább beleveti magát a labdarúgásba. Ha felettesének nem mondhatja meg a véleményét, akkor a futballbíróknál tölti ki a keserűségét. Erre mondják a pszichológusok, hogy kompenzál. Végtelen esetben K. odáig ragadtatja magát, hogy összetöri a tv-készüléket. Ez már a pótcselekvés pótcselek-

vése, a játék drámai megmerevedése. Még mindig jobb, mintha K. a bíró fejét törte volna össze, de így is családi tragédia.

K. azonban nem feltétlenül fanatikus. Képviselheti a szenvedélyes ifjúságot, amely a képmutatással szemben a nyílt elkötelezettség híve. Mivel a labdarúgás egyre inkább a tömegszórakoztatás egyik forrásává válik, a gazdasági élet néhány problémáját is tükrözi. Lehet, hogy K. mindebből semmit sem lát. De minél aktívabb szurkoló, annál könnyebben meg tudja mondani például, hogy miért stagnál a futball fejlődése. Egy hagyományos iparág stagnálásának okaira rámutatni sokkal nehezebb. Lehet, hogy K. nem veszi észre, ha valaki a szomszéd íróasztal mellett lazál, de nyomban felháborodik, ha észreveszi a játékosok időhúzását, a két-féldős semmittevést. K. él a futball szabad bírálatának jogával: felhánytorgatja, hogy Gyula II. milyen alapon eszi a csapat kenyerét, ha évek óta egyre csak a kispadra méltó, K. szenvedélyes levelet ír a sportújságnak, de nem biztos, hogy saját vállalati közgyűlésén akár egyszer is megszólalt hasonló ügyben.

K. nem gyáva, csak esetleg a vállalati ügyekben nem mozog olyan otthonosan, mint a labdarúgásban. El tudnám képzelni, hogy K. a futball „iskolájában” csak megedződik szenvedélyes kritikai magatartása igazában.

A kritikának ez az iskolája tandíjmentes. K. a felelősség felfüggesztése mellett tanulja a komolyságot, mint játék közben a gyerekek, s ez a komolyság az életben többszörösen is kamatoztatható. Aki megszokta, hogy állást foglaljon futball-ügyben, vajon nem érzi szükségét annak, hogy közügyekben is kiálljon az igazságért?

*

K. abban nőtt fel, hogy a futballt nemcsak hogy lehet szidni, de muszáj. Bírót, edzőt, futball-vezetőket nemkülönb. A futball ugyanis mindent elbír. Az ember azt hinné, hogy a futballnak ez a fölénye kollektív felelőtlenségével magyarázható. Ez tévedés. A futball fölénye abból a paradoxálisan egyszerű tényből ered, hogy ez az egyetlen dolog, amihez mindenki ért.

A futball-szabályok olyan egyszerűek, olyan könnyen áttekinthetők, hogy mindenkit beleszólásra illetékessé tesznek. Sajtó, rádió, tv tehetnek róla, hogy K. nemcsak a mérkőzések jelentőségét, tétjét ismeri, de minden információt megkap, ami a futballal kapcsolatos.

Ha K. nem tud kiemelkedni köznapi kisvilágából, a beavatottsághoz való viszonya is provinciális, kicsinyes lesz: csak a futball-sztárok magánéletéig terjed. Elégedetten veszi tudomásul, hogy a futball csillagainak magánélete alig különbözik az övétől. Egyszerre istenítheti őket, és teremthet velük intim viszonyt úgy, hogy a filmsztárok plakátnagyságú képei mellé az övéket is kirajzszegeli szobája falára. K. képzeletében a futballcsillag lelép a falról, és K. lép fel helyébe. Ha K. álmodozó kamaszlány, akkor azt álmodja, hogy a „csillag” a falról lelépve feleségül veszi majd őt.

A futball-sztárok nemcsak kiszegezhetők, hanem kifordíthatók és befordíthatók. Eletük a nyilvánosság előtt zajlik, ellenőrizhetőnek látszik, ami nem mondható el mindenki életéről.

Ha K. sznob természetű, úgy csap le minden friss hírre, mint a bélyeggyűjtő az új sorozatra, napjai azzal telnek, hogy adja-veszi, cseréli őket.

Érdemes volna körkérdést intézni olyan írókhoz, mint Teodor Mazilu, Fănuș Neagu, Eugen Barbu vagy Adrian Păunescu: miért művelik a futball-publicisztikát? Olcsó sikerhajhászás, amire vállalkoznak, vagy új értelmiségi felismerés: „semmi tömegkulturális jelenség (vagyis emberi dolog) nem lehet idegen tőlünk”?

A futball-terminológia bevonult a köznyelvbe — a futball nyelvén mindenkire lehet szólni. És mindenről.

Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy K., aki „átmeneti időszakban“ él, önmagára ébred. A futball demokratizálódását ilyen értelemben biztató előjelnek is tekintheti.

*

A futball nem tűri a kaszt jellegű titokzatosságot semmilyen formában és semmilyen szinten. A futball diplomatái például szabadon közlekednek a világban, a futball hírszerzőit, az ún. „megfigyelőket“ nem tiltják ki az ellenfél stadionjaiból.

K. számára azonban ennél sokkal többet jelent a labdarúgásnak mint játéknak a nyilvánossága. A labda kerek — szoktuk bizonygatni. K. értelmezésében ez az esélyek egyenlőségét szimbolizálja. Más szóval azt, hogy a győzelem, a siker a tehetség pártján áll. Legalábbis elvben.

Mert ha a gyakorlatban is mindig így volna, a futball nem lenne képes életünket a maga ellentmondásosságában visszatükrözni.

A futball többtényezős játék. K., ha kezdetben nem is tudta, később a saját bőrén tapasztalhatta, hogy a játék szükségszerűen kilép eredeti medréből: a futballpályáról, és elnyeli a kispadot, a nézőteret, az öltözőt, a bajnoki táblázatot, a kulisszák mögötti tárgyalásokat.

A bíró, akitől K. joggal elvárhatná, hogy fekete „talárjához“ illő méltósággal, komolysággal és objektivitással ítélkezzék leshelyzetek, szögletűgások, szabadrúgások, tizenegyesek és gólok felett, egyetlen megingásával eldöntheti a mérkőzés sorsát. K. tehát eleve belekalkulálja az esélyekbe s az ítéletekbe a hazai pálya előnyét, a rideg törvénybe a hátsóajtot, a szabályba a szabálytalanságot. A bírók általában meg is felelnek K. várakozásának. Számoljuk csak össze, hogy a futballbírók országos bajnokságokban vagy nemzetközi kupaküzdelmekben hány tizenegyeset ítéltek a hazai pályán játszó csapat ellen! Nem meglepetés, hogy a tizenegyesek 80 százalékban a vendégcsapatok hálójába kíváncznak. A hazai pálya előnye éppolyan előny, mint az, amely a befolyásos nagybácsi vagy ismerős képében jelentkezik vagy telefonál.

A játék viszonylagos tökéletessége vagy tökéletlensége a labdarúgás esetében viszont milliók nyilvánossága előtt folyik. A megadott lessgól mindenki szeme látára lepleződik le az ismétlésben (ezért is a televíziónak mondhatunk köszönetet) vagy a másnapi, viszonylag elfogulatlan sporttudósításban.

Jobb esetben a játék nyilvánossága fokozhatja K. közéleti érzékenységét. Ami a sportban a fair play, az K. világában a közélet tisztaságának igénye.

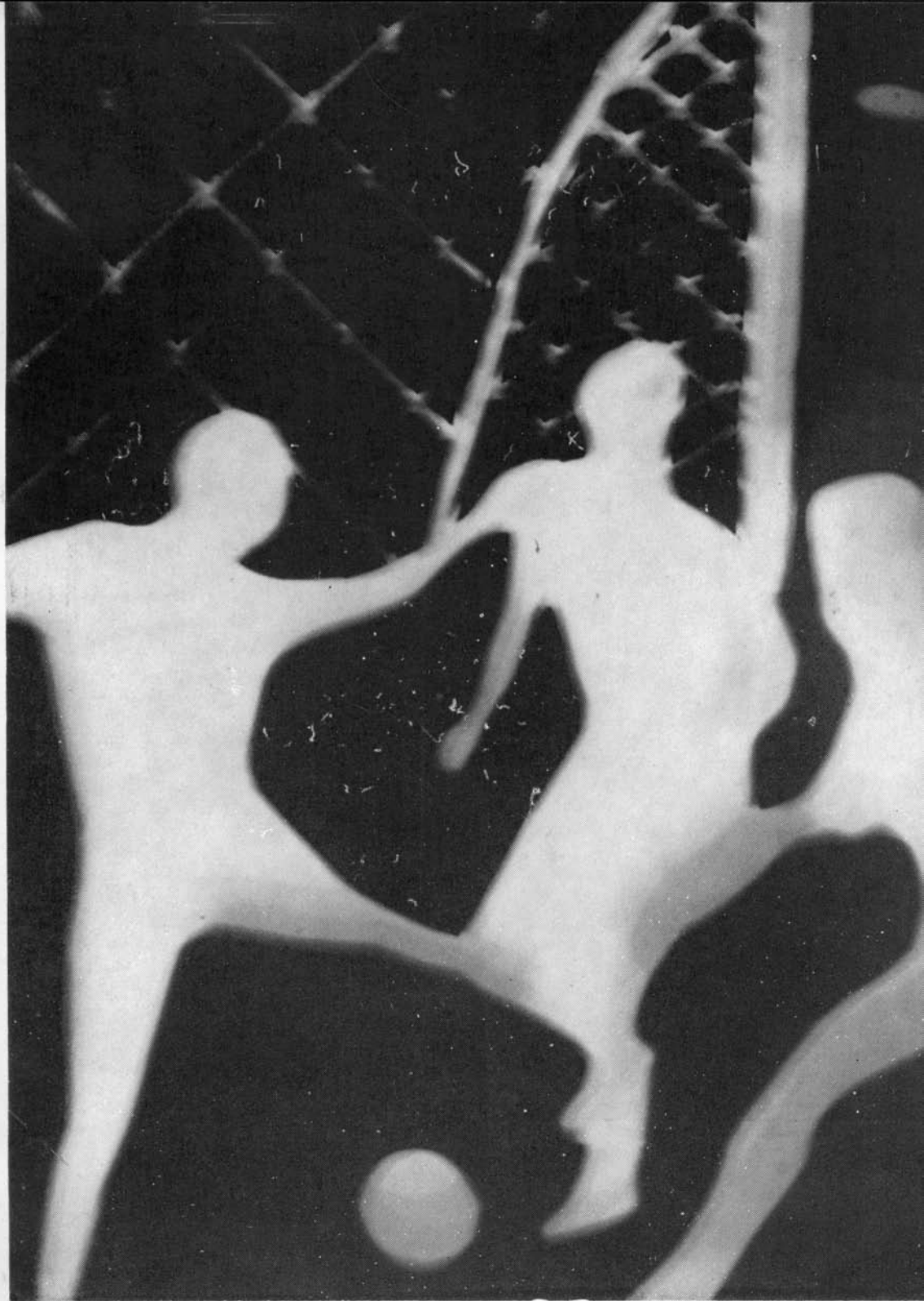
*

De mit tegyen K., ha a játék nem tiszta eszközökkel folyik, ha a bírót lefizetik, ha a csapatok „eladják a meccset“, ha a „bundázás“ elharapózik? Fair play? Hol van már az!

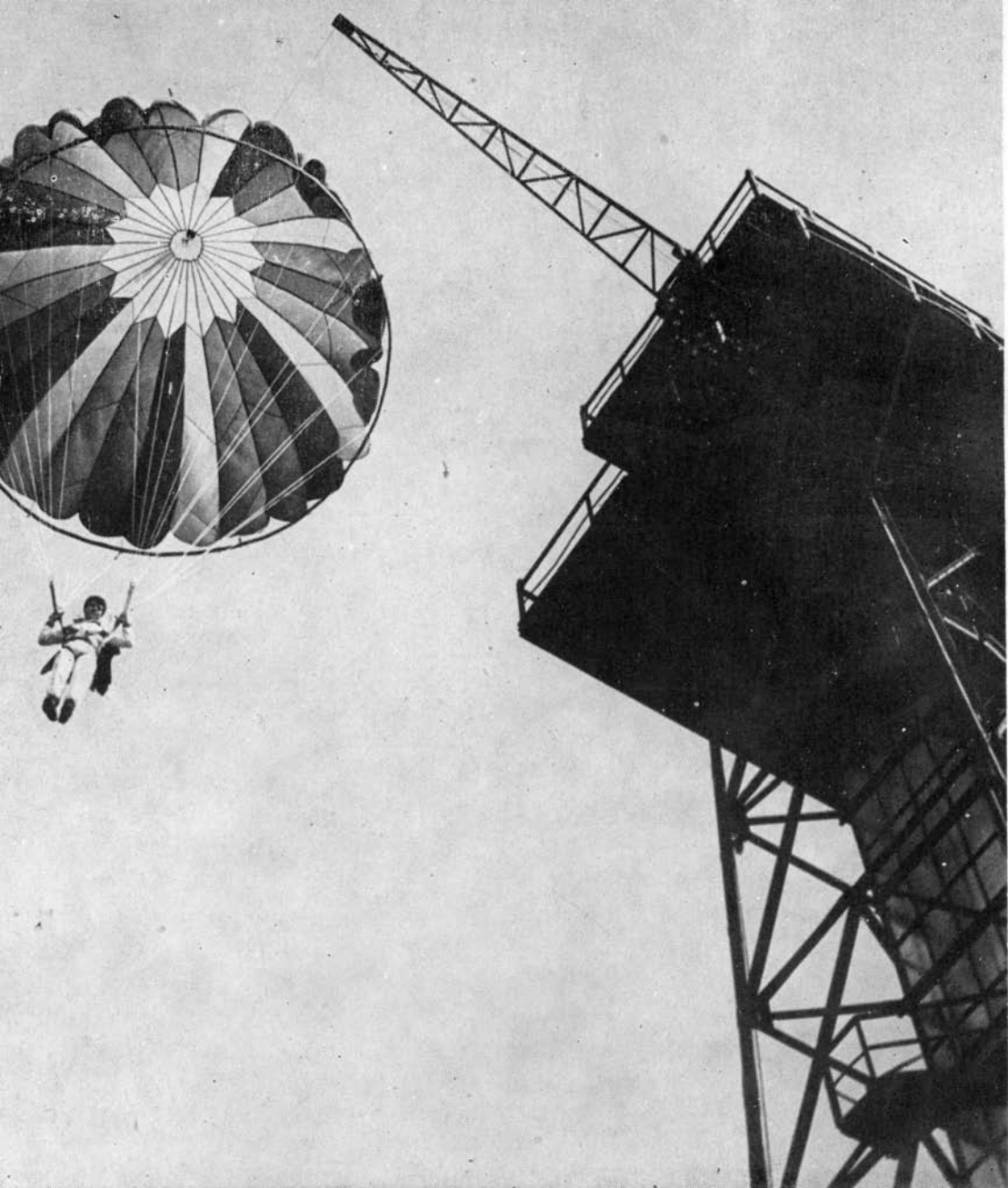
Szocialista gazdasági viszonyok között is működik az értéktörvény. Az erősebb klub megengedheti magának azt a fényűzést, hogy „átigazolja“ a gyengébb klubok játékosait.

Az érdekek nyílt megütközése a játékosbörzén vagy az edzőbörzén — bármilyen furcsán hangzik is — olyan valóság, mely K.-t, aki nem játékos, a nyilvánosság különös értékeire figyelmezteti.

*

KABÁN JÓZSEF: A KAPU ELŐTT

ZABÓ TAMÁS: EJTŐERNYŐS ISKOLA

A játék K. számára a kollektív élmény illúziója. A közös cél, a győzelem a futballban ugyanis csak kollektíven vívható ki. A győzelem nem magántulajdon, nem lehet birtokba venni, hanem állandóan meg kell újítani.

Ha K. azért választaná a labdarúgást, mert közösségbe vágyik — keserves csalódás várna rá. Tapasztalnia kellene, hogy a szurkolók közössége is illuzórikus. Vonaton utazva K. a futballeredmények, bajnoki pontok, esélyek latolgatásában társakra, útitársakra találhat, de ez sem oldhatná fel magányát, mint ahogy a fiatalok magányát sem az, hogy a beat-zenéről beszélgethetnek.

Ellenben ha K.-nak megadatott a lehetőség, mert kivívta magának, hogy közösséget válasszon, s abban autonóm módon valósíthatja meg önmagát, akkor a futball is valódi helyére kerül K. életében.

Azonosulása a csapattal ez esetben nem vak azonosulás. A vereséget nem keni a kapufákra, a balszerencsére vagy a bíró rosszindulatára. Nem az edzõt okolja érte, hogy rosszul állította össze a csapatot, hogy téves volt a felkészülési koncepciója. Nem is a szakvezetés hozzáértését vonja kétségbe, jóllehet vannak esetek, mikor egy vereségért külön-külön mindegyik tényezõt hibáztatni lehet. K. azonosulása csapata illuzórikus közösségével distanciált.

A futball K. distanciált magatartásától függetlenül a jövőben is magába szívhatja a különböző foglalkozások presztízsét (a vasutas a vasutas-csapat sikereivel gazdagítja vasutas-öntudatát), a vidék a főváros nyomasztó fölényét a vidéki csapatok győzelmeivel ellensúlyozhatja.

K. szurkolói elkötelezettségével azonban nem saját s mások előítéleteit hízalja, hanem felülemelkedik rajtuk. A bíró helyébe tudja képzelni magát, és a futballbíró döntéseiben a felelősséget, az objektivitást, a komolyságot gyakorolja.

*

Kicsoda ez a K.?

Nem foghatjuk rá, hogy csak ilyen vagy csak olyan, csak ehhez vagy csak ahhoz a társadalmi csoporthoz tartozik. Nem mindegy viszont, hogy a különböző osztályok vagy rétegek melyik futballhoz vonzódnak; a giccs-futballhoz, vagy az értelem labdarúgásához.

Nem mindegy, hogy a futball játszik-e K.-val, vagy K. játszik a futballal, bár a szükséglet erre is, arra is megvan.

K. állandóan vizsgál: vagy eladja a lelkiismeretét egy tál lencséért — a futball-narkózisért, vagy az élet komoly dolgait átvilágító, kiegészítő, segítő, emberhez méltó kollektív játékká emeli önmagában a labdarúgást. Vagy elveszti, vagy megtalálja egyéniségét? Vagy magányos szurkoló marad, vagy valódi közösségre talál? Vagy kikapcsol, vagy bekapcsol?

Vagy-vagy.

A választóvonal tehát nem férfi és nő, tudás és tudatlanság, város és falu, ifjúság és felnőtt nemzedék közt húzódik — bár ezek széttagolódása sem lényegtelen —, hanem két magatartástípus között. Nem tagadjuk, hogy számunkra az *utóbbi* a rokonszenvesebb. Ebből természetesen nem azt a következtetést kell levonni, hogy K. most, de azonnal változtassa meg szurkolói magatartását, ha az még nem elég öntudatos. Éppen így nem vállalkozhat K. a futball megváltoztatására. A futball ugyanis ezer szállal kapcsolódik K. életéhez, viszonyaihoz. Következésképpen K. életét kell megváltoztatni, s eközben K. magatartása is megváltozik. S mellesleg a futball is.

Hogyan?

Ha K. pszichológus volna, tobzódna az elméletekben. Mindenesetre a világot

s benne a futballt a lélek gyógyítására rendezné be — ha tudná. Vagy az intelligencia fejlesztésének szolgálatába állítaná.

Ha K. szociológus volna, rádöbbenne, hogy a szociológia évtizedekig mint a semmin nézett keresztül a labdarúgáson. Még az oly nevezetes amerikai empiria, mely azóta a pop-zene, a farmernadrág, a kozmetika, a kávéház és a szex szociológiáját is kidolgozta — széles ívben elkerülte a futball társadalmi vonatkozásait. K. azt tapasztalná, hogy a futball-szociológia bűvös körben forog, saját „keserű levében“. Ez a bűvös kör a jelen, mindig csak a jelen. Fourier „varrónői“ utópiája óta (Marx), mely a munkát is sportnak álmodta, híre-hamva sincs a futball-futurologiának. Mint akiről halálos ágyán végleg lemondtak az orvosok.

Pedig a futball a tudományos gondolkodás „lusta nebulójaként“ (Georges Magnane) is él és virul. Egyelőre semmi jelét sem mutatja annak, hogy ne hinne saját „big business“-ében. Úgy tűnik, hogy a futball-látvány házhoz szállítása is tovább demokratizálódik.

K. tehát kénytelen volna új alternatívákat feltárni: abból kiindulva, „ami van“, kikockázni azt, „ami lehet“.

Ha K. filozófus volna, a labdarúgás lényegét csak úgy tudná meghatározni, ha azt nem a labdarúgás megismerésének végső mozzanataként ostromolná. Semmi esetre sem elégtené ki tehát K.-t a csehszlovák Jiří Černý fanyar-ironikusan fenomenológiának álcázott, különösen ragyogó kísérlete, mely kedvenc idézettára lesz még jó ideig minden józan igényű futball-eszme-futtatásnak. A futball számunkra-való értelmét nem lehet ugyanis mint héjból a magot kibontani. A futball lényegét az ember társadalmi gyakorlatával provokálja ki, érti meg és realizálja. Ez a futball igazi fenomenológiája. De ez a fenomenológia még nem született meg.

Rögbizők (Gergely Rudolf fotója)

SASZET GÉZA

RECEPT

kétkedéshez és kételkedés ellen

Mindenben kételkedj
legfőképp a tökéletességben

Ha már tökélyre vitted
a kétkedést
végy kézbe egy falevelet
Tapintsd meg
forgasd
vedd jól szemügyre
boncold
elemezd amíg belátod
hogy van benne valami
ami több a kétkedésnél
valami —
valami tökéletes!

Kétkelkedj a kétkedésben is

és próbálj magad is
tökéletes lenni
vagy legalább hasonlítani
a tökéletes dolgokhoz
Legelj le mindent
ami él és virul
Tömd ki magad csupa
tökéletes dologgal
Zabáld magad degeszre
napfényel és levegővel
Melledet béleld ki virággal
— nem baj ha a színesebbje
kikandikál kabátod alól —
Fejedet rakd meg madarakkal
és lepkékkel
A baglyokat s a denevéreket
gyömöszöld minél mélyebben
a belek labirintusába
vagy a májba ahol állítólag
egy keselyű lakmározik
— nem jó ha a fejed
s szíved körül huhognak —
Ha marad hely tömhetsz
könyveket is magadba
szemeidet pedig leragaszthatod
szebbnél-szebb képekkel

Ha így mégis rosszabbul látnál
az egészet teheted ahová akarsz
végtagjaidba vagy nemszervedbe
ahol úrt érzel — bár gyakorta
éppen ez okoz impotenciát —
Füledet lehetőleg hagyd szabadon
míg annyi mindent hallasz
hogy megtanulsz hallgatni

Ha már úgy érzed
hogy tökéletes vagy
megint csak kételkedj

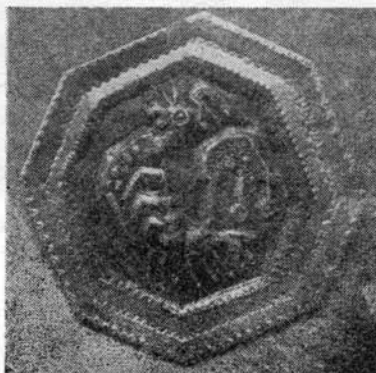
Kételkedj tökéletességükben

Vond kétségbe hogy tökéletes vagy
Hogy te te vagy
Hogy vagy
Vedd még egyszer mindazt szemügyre
amit valaha tökéletesnek hittél

Kételkedj magadban

Erre a legjobb mód
ha mindent magaddal mérsz
s magaddal hasonlítasz össze

De ha nem volna erőd többé kételkedni
add oda magadat mindennek
amiben valaha kételkedtél
Etesd meg magadat
füvekkel
fákkal
férgekkel
halakkal
Tömd ki magaddal a földet
— hátha úrt érez valahol? —
s rejtőzz a sohasem kételkedő
dolgok közé

HAROLD MACMILLAN

EMLÉKIRATAIBÓL

Anglia egykori miniszterelnöke emlékiratainak alábbi részleteit a memoárok ötödik kötetéből válogattuk, amely *Pointing the Way* címmel ez év júniusában jelent meg a szerző tulajdonában levő londoni Macmillan kiadóvállalatnál.

Ebben a részben az egykori konzervatív *leader* de Gaulle-lal való, egyik „nem hivatalos” találkozására emlékezik. A „nem hivatalos” minősítés tulajdonképpen csak a protokoll kijátszását szolgálta. Hiszen a brit udvarház meghitt hangulatában a személyes barátságot tartó két államférfi igazán fontos világpolitikai kérdésekről tárgyalt: a német problémáról, Nyugat-Európa politikai jövőjéről, a Közös Piacról és egyebekről.

De Gaulle „önmagában”, mindenféle memoár-jellemzés nélkül is, a háború utáni Európa egyik „legfestőibb” személyisége. Alábbi portréjának érdekességét csak fokozza, hogy szerzője „csak amolyan angol” (ő maga csodálkozik a legjobban, hogy a büszke Tábornok barátságába fogadta); csodálkozik, és helyenként hódolattal szól; mégsem mindig kíméletes.

A memoár időszerűsége megjelenésekor tetőzik: Anglia immár helyet kapott a Közös Piacban, javában folynak az európai biztonsági értekezlet előkészítő munkálatai, Berlinben egyezmény született. S az az Algéria, amelyről Macmillan — de Gaulle gondjairól szólva — oly gyakran tesz említést, éppen most ünnepli nehezen kivívott függetlenségének tizedik évfordulóját.

A második világháború éveiben a szövetségesek főhadiszállásain fedőnéven kívül nem is egy gúnynévvel illették de Gaulle-t. A legelterjedtebb talán a Piszkavas volt. Ez a „becenév” arra a híresnevezetes meghatározásra célzott, amely szerint a Tábornok legalább olyan merev, mint a piszkavas, anélkül azonban, hogy időnként legalább annyira fel is melegedne. De Gaulle akárcsak Belloc versében Godolphin Horne, „előkelő származás”, „lenéz mindenkit, ki más”. Mindazonáltal e kimagasló férfiú kivételes jellemű szájalma az emberiség iránt legalább oly erős volt, mint megvetése.

1943-ban, az algériai politikai bonyodalmak forró hónapjaiban idegen létemre is sikerült oly bensőséges kapcsolatba kerülnöm vele, amilyennel nem sok honfitársa dicsekedhetett. Minthogy a hála érzete nem volt idegen tőle (éppen csak nem volt szabad megütöznie a nemzeti elhivatottság sokkal erősebb tudatával), a háború éveiben nála szokatlan melegéssel fogadott barátjává. Pedig az „an-

gol-amerikaiak” lehető legriasztóbb példányai közé tartozom, ugyanis egyik szülőm angol, a másik meg amerikai. Mégis — úgy éreztem —, az én esetemben valamiképpen kivételt tett az alól a kérelhetetlen ítélet alól, amellyel mindenkit sújtott, aki elég szerencsétlen volt ahhoz, hogy az „angolszások” kategóriájába soroltassék. Talán néha visszaemlékezett Franciaország és Skócia hagyományos kapcsolataira.

Következésképpen nem voltam túlon-túl megijedve 1958 decemberében, amikor de Gaulle-nak — a nyár folyamán lezajlott drámai események után — sikerült Franciaország köztársasági elnökévé választatnia magát. Noha jól tudtam: Franciaország az ő irányítása alatt nehéz partnerré válik az európai együttműködésben, abban reménykedtem, hogy hosszú távon számíthatunk mind a Tábornok tisztánlátására a világesemények megítélésében, mind becsületérzetére. Mindezek alapján bizonyára meg lehet őt győzni, hogy lehetővé tegye, sőt, elő-

mozdítsa egy olyan Nyugat-Európa kialakulását, amelyben Nagy-Britannia a törekvések minden szférájában egyenlő szerepet játszhat. Sajnos azonban, később rá kellett döbbernem, hogy történelmi érzeke csak a múltra vonatkozik. Az a Franciaország, amelyről ő álmodozott, a Le Grand Monarque vagy tán még inkább az ebből az alkalomból franciává avatott Charlemagne Franciaországa volt. A Tábornok nem látszott alkalmasnak arra, hogy előretekintsen abba a korba, amelyben a civilizált világot több mint 2000 éven át eluraló Európa országai — évszázados és kegyetlen fosztásokhoz vezető testvérháborúk után — keleti és nyugati nagy vetélytársaik hatalmának növekedése idején hanyatlásnak indultak.

A kezdetben oly sok nehézséggel küzdő új rezsim első éveiben a francia diplomácia eléggé szkeptikus volt ugyan, de azért túlságosan ellenségesnek nem tűnt. Háborúban szerzett barátommal levelek, személyes üzenetek és alkalmi találkozások révén igyekeztem a lehető legszorosabb kapcsolatban maradni, s szerteágazó elfoglaltságai ellenére is udvariassága és bizalma sok tanújelével tüntetett ki. Zárkózottsága és megnyilatkozásainak homályossága ellenére is gyakran megnyilvánultak nagyon is meleg emberi tulajdonságai: elbűvölő házigazda, kellemes vendég és nagyszerű beszélgető társ volt.

1959 és 1960 a nehéz megpróbáltatások éveit voltak. Az 1958. májusi *coup d'état*, amely de Gaulle-t hatalomra segítette, Algéria és Franciaország valóságos egybeolvadásának gondolatára alapozott. De az algériai lázadás folytatódott, s a francia erők csak csekély haladást értek el. Elhangzott egy javaslat, hogy rendezzenek népszavazást; Algériának két lehetőség között kellett volna választania: különválnak, vagy Franciaországgal még szorosabb kapcsolatra lép; a referendumot a lázadás befejezésétől és a béke helyreállításától számított négy éven belül tartották volna. A javaslat szerint a béke első évét az az esztendő jelentette volna, amelyben a terrorcselekmények halálos áldozatainak száma nem haladja meg a kétszázat. Nevetséges elképzelés volt. Hiszen megújult vadsággal tombolt a polgárháború. 1959 vége felé összeesküvések szövődtek, s híret vettük, hogy az összeesküvők de Gaulle életére törnek. Elkerülhetetlenné vált tehát a tisztogatás mind az Algériában államosozó, mind az anyaországi hadseregben. Több jelentős személyiséget — köztük Bidault volt miniszterelnököt, a háborús ellenállás egyik vezető személyiségét — azzal vádoltak,

hogy az ellenzéki politizálást felcserélték a konspirálással.

Az 1960-as esztendő a növekvő feszültség és terrorizmus éve volt mind Franciaországban, mind Algériában. A szélsőségesek mindkét oldalon egyre erőszakosabbnak mutatkoztak. Januárban elfojtották a legreakciósabb francia gyarmatosok államesiny-kísérletét; a letartóztatottak között több parlamenti képviselő is volt. Időközben az arab forradalmárok erői gyarapodtak; azt állították, hogy mind az oroszok, mind a kínaiak támogatják őket. A teljes káosz fenyegetett. Úgy tűnt, alig vagy egyáltalán nincs is remény arra, hogy el lehessen fogadtatni valamiféle mérsékeltabb vagy a megbékéléshez vezető politikát.

1961 az *Algérie Française* elnevezésű szervezethez tartozó lázadók ügyének bírósági tárgyalásával kezdődött. Alighogy márciusban befejeződött a tárgyalás, áprilisban már — öt, fontos beosztásban levő tábornok vezette — újabb felkelés robbant ki. De Gaulle tüstént magára vállalta a teljhatalmat. Párizs minden erejét arra összpontosította, hogy szembeszállhasson a rebellis ejtőernyős erők esetleges támadásával, de a felkelést már Algírban leverték, s az eseményeket követő bírósági tárgyalásokon három tábornokot és öt ezredest *in absentia* halálra ítélték. Az OAS (*Organisation de l'Armée Secrète*) ennek ellenére fokozta gyilkos tevékenységét. Párizsban csak úgy hajigálták a plasztikbombákat, a gyilkosságok és az azokat megtorló gyilkosságok már-már megszokottá váltak mind Franciaországban, mind Algériában. Az összeesküvések az Elnök személyét sem kímélték, de Gaulle élete nap mint nap veszélyben forgott. Szeptember 8-án bombamerényletet kíséreltek meg ellene; szerencsére a bomba nem robbant. Egy évre rá egy merénylő golyója fejtől alig néhány centiméterre süvített el.

Am mindezen megpróbáltatások közepe az a rettenetesen férfiu megőrizte nagyszerű, mondhatni: felséges méltóságát. A két világháború éveiben alkalmam volt sok bátor embert látni; de kevéssel találkoztam, akinek oly kiemelkedő fizikai és erkölcsi bátorsága lett volna, mint de Gaulle-nak. Bátorságáról számos alkalommal, a legnehezebb körülmények között is tanúságot tett. Voltak moralisták, akik kitarítottak amellett, hogy a fizikai bátorság csupán hiúság kérdése. Nem lehetetlen, hogy igazuk van. De Gaulle — a szó legtágabb értelmében vett — nagy bátorsága és nagyfokú büszkesége mindenképpen elválaszthatatlanul egybekapcsolódott.

Az áprilisi válságot követő levélváltásunk nyilván kedvére való volt, s még a nyár vége előtt jóleső érzéssel értesültem a francia nagykövettől, hogy a Tábornok örömmel üdvözlőné egy találkozás lehetőségének felmerülését, s készen mutatkozik átjönni Angliába. Bizonyos mértékben meglepett azonban, hogy nem volt hajlandó Chequers-be jönni. Hamarosan felismertem azonban: mind az időpontot, mind a helyet oly módon választotta meg, hogy kitűnjön látogatásának tisztára személyes baráti jellege. A királynő akkoriban éppen nem lesz Londonban; protokoll-kérdések nem merülhetnek fel, mint-hogy de Gaulle már volt hivatalos látogatáson Angliában. Chequers-nek félig-meddig politikai színeze van. Mint két „régi jó pajtás“ csakis Sussex magányában találkozhatunk. Noha mindez igen hízelgőnek tűnt, volt benne valami irreális elem. Ugyanakkor nagyon kényelmetlennek is ígérkezett.

Kellő időben megállapodtunk a látogatás végleges időpontjában: péntek, november 24. Természetesen Birch Grove House nem olyan jól felszerelt az ilyen típusú fogadások szempontjából, mint Chequers. A háború hat éve alatt óvodát rendeztek be itt, a következő hat évben pedig előkészítő iskola működött az épületben. Noha hitvesemmel már 1952-ben visszaköltöztünk, vidéki lakunkból a háború nyomait még nem sikerült teljes mértékben eltüntetnünk. Nem olyanok voltak a körülmények, hogy megfelelő szállást biztosíthattunk volna a vendégeknek, a titkároknak, a detektíveknek, az ilyen alkalmakkor nélkülözhetetlen személyzetnek. De legalább egy szempontból nagy előnyt jelentett a látogatás. Nejem született „áruhalmozó“, s most végre meg kellett válnia a szobákban felgyűlt, „kincset érő“ kacattól, az elrontott gyermekjátékoktól, a *Country Life* című folyóirat régi számaintól, a virágmagkereskedések színes árjegyzékeitől, az egész cucctól. A külügyminisztérium protokoll-osztályának közreműködésével minden nehézséget sikerült megoldanunk. A fiam a szomszédos házban lakott, ott a kíséret sok tagját el lehetett szállásolni. De bizony a szigorú biztonsági követelmények, amelyeknek vendégem életének állandó fenyegetettsége miatt eleget kellett tenni, a különös, tragikomikus helyzetek sorozataihoz vezettek.

A Tábornoknak péntek délután 3 óra 30 perckor kellett érkeznie a Gatwick repülőtérre. Jobbnak láttam már egy nappal előbb kiutazni vidéki otthonunkba. Csütörtök este éppen dolgozószobám

ban foglalatokodtam, amikor belép nem-jem. Aggódónak, sőt felindultnak tűnt.

— Egy rövid fekete zakót és igen jó minőségű, elegáns cipőt viselő fiatal külügyminisztériumi tisztviselő felhívott telefonon — mondotta.

— Az ég szerelmére! Honnan tudja, hogyan volt öltözve? — kérdeztem.

— Ó, hát a hanghordozásáról... — válaszolta.

— Jó. S mit óhajtott?

Nejem elmondta, hogy a szóban forgó tisztviselő fejhargon a következőt kérdezte:

— Lady Dorothy, mit tegyünk a Tábornok vérével?

A valóban kissé meglepő kérdést illetően hirtelenében magam sem tudtam eligazítással szolgálni. Ezt mondtam tehát:

— Úgy vélem, a legjobb lett volna azt válaszolni, hogy később majd visszahívjuk.

Ilyenkor a legbiztosabb ilyesmit mondani.

Utólagos érdeklődésünkre aztán megtudtuk: a merénylettől való indokolt félelem egyebek mellett azt is szükségessé tette, hogy minden pillanatban készen álljanak a vérátömlesztéshez szükséges kellékek. Úgy tűnik, a Tábornok valamelyik ritkább vércsoportba tartozott, éppen ezért különleges tartalékról kellett gondoskodni, s a készletet hűtőszekrény-

Macmillan de Gaulle temetésén; balra Lord Avon (Anthony Eden), Macmillan mögött, félig eltakarva, Harold Wilson

ben, esetleg mélyhűtéssel kellett tartósítani. Ez aztán további bonyodalmakhoz vezetett. Ugyanis hűsleges szakácsnőnk, Bell asszony rögtön bejelentette legerélyesebb tiltakozását, hangoztatván, hogy márpedig a jégszekrény sokkal gusztusosabb dolgok tárolására szükségeltetik. Valahogy csak megoldottuk a problémát: előkerítettünk még egy hűtőszekrényt, s beállítottuk a házhoz közel levő egyik szímbé.

A következő mozzanat még hátborzongatóbb volt. Az előzetes megállapodás értelmében a Gatwick repülőtéren fogadtam de Gaulle-t. Felsorakozott a díszszázad, s volt ott még sok minden: csak úgy hemzsegett a sok rendőr — rabszállító autókkal, motorkerékpárokkal és hordozható rádióadó-vevő készülékekkel vonultak ki —, s rengeteg civilruhás detektív nyüzsgött a környéken. Amikor a menet elindult, az én autóm, amelyben a Tábornok is helyet foglalt, az élen haladt; Dorothy és Madame de Gaulle voltak a sereghajtók; a mi autónk és hitveseink gépkocsija között haladt a — minden eshetőségre szolgáló — mentőkocsi, valamint néhány, orvosokkal és sebészekkel megrakott autó. Az orvosok és ápolónők kisebb segédcapatai készenlétben álltak a szomszédos községekben. Mindeme veszedelmek közepette de Gaulle tábornok teljességgel szenvtelennek tűnt. Méltóságán alulinak tartotta fi-

gyelemre méltatni a gondosan kitervelt elővigyázatossági intézkedéseket.

A harmadik mozzanat már jellegzetesen angol volt. A Tábornok érkezését követő reggelen éppen Birch Grove House tágas könyvtárszobájában ültünk, s vendégemmel beszélgettünk, jobban mondva, én inkább csak hallgattam az ő szavait. De Gaulle-on és rajtam kívül jelen volt még Alex Home, Couve de Murville, a két nagykövet és a két magántitkár. A Tábornok lebilincselő, de egyben keneteljes szónoklatai egyikét tartotta a világpolitikai helyzetről meg az amerikai befolyásról, amikor hallom, hogy valaki halkán kopog az ajtón. Megkértem Philip de Zuluétát, nézze meg, ki az, s kérje meg, hogy ne zavarjanak.

— Mint mondtam tehát, amikor éppen félbeszakítottak — mondotta kissé ingerülten a Tábornok —, nagyon körültekintőnek kell lennünk, hogy megóvhasuk Európát ettől a túlsúlytól.

Erre még erősebb kopogás hallatszik, egyre kitaróbban kopognak. Azt hittem, ég a ház, vagy rablótámadás készül ellenünk. Kinyitom az ajtót, s kit látok szemeim? Mr. Blake-et, a gazdatisztemet. Mr. Blake nyugodt, tiszteletteljes, de igen felháborodott ember benyomását keltette.

— Mi baj van? — kérdem.

— Uram, ezek a francia, sussexi és londoni rendőrök mindent megszálltak, farkaskutyáikkal az erdőben és a park-

ban koslatnak. Voltak már Gitlandsben, Binghamben, Wickensben, most éppen Wheelers felé tartanak. Hétfőn vadászni szerettünk volna, de ezeken a helyeken, egy madár nem sok, annyi sem marad. Ez így nem mehet tovább, uram.

Megpróbáltam érvelni:

— Nagy nemzetközi eseményről van szó.

— Nem tudom, miről van szó, de sürögösen abba kell hagyni!

„Természetesen nagy a helybeliek kíváncsisága, érdeklődésükbe némi bizsereg is vegyül. A ház jól mutat, a személyzet kiegészült a kormány három »kormornyikjával«. Itt van Carol szakácsnője, hogy segítse Bell asszonynak, s behívtak még néhány fehérbéret, ismét dolgoznak idősebb és már nyugalomba vonult szolgálok stb. Tele a ház minden szobája. De Gaulle-lal van: Baron de Courcel (kabinetfőnök) és tengerész szárnysegédje; velem: Philip de Zulueta és két gépíró; szolgák, szolgálóleányok stb. Kiköltöztem a hálószobámból (átengedtem de Gaulle-nak); a szoba mellett minden van, ami egy kis lakosztályhoz tartozik; beköltöztem a gyermekszobába. Vacsorára ájtott Maurice és Katie (Macmillan). Orvosainak kivettünk öt szobát Roebucknál stb. Vérplazma a pajtában elhelyezett speciális hűtőszekrényben. A kerítésen túl újságírók nyílzsöngnek. A Vörös Oroszlánnál csapraverték több nagy söröshordót. Teli a kert meg az erdő farkaskutyás és farkaskutya nélküli rendőrökkel. (Egy farkaskutya szerencsésen beleharapott a Daily Mail tudósítójának illepebe.) Mindent egybevetve: nagy látványosság.“ (1961. november 25.)

Pénteken 5.30-kor kezdődtek a megbeszélések a könyvtárszobában, s két órát tartottak. Philip de Zulueta-n s — de Gaulle részéről — Courcelen kívül senki más nem volt jelen. Az ebéd hangsúlyozottan nem hivatalos jellegű volt.

„Lefényképeztettük magunkat, majd következett az összes jelenlevő régi alkalmazottak bemutatása. Aztán az összes éppen kéznél levő unokaké. Utána megbeszélések 10.30-tól 12-ig [...]. Villásreggeli (jelen volt: Lord Home, Chauvel úr a feleségével, Sir Pierson Dixon, Carol, Catherine). Megbeszélés a két külügyminiszter és a két nagykövet jelenlétében 2.45-től 6.30-ig (a megbeszélés szünetében teáztunk). Estebéd (amelyen részt vett Lord és Lady Kilmuir) 8.15-kor. Lekvés 10.30-kor.“ (November 26.)

Három hivatalos megbeszélés volt tehát. Kettőn főként Németország és Berlin kérdésével foglalkoztunk, a harmadikon inkább Európával, meg Nagy-Britannia tervezett belépésével a Közös Piacba. Noha a látogatás bizonyos értelemben eredménytelen volt, akadtak kiemelkedő mozzanatok, amelyeket a *la vie de château* angol verziójának fesztelensége tett igazán élvezetessé. Noha Madame de Gaulle-ra sokszerű hatást tett férjeura állandó veszélyeztetettsége, mint mindig, ez alkalommal is barátságos volt és kellemes. Szombat reggel hitvesem társaságában részt vett egy vadásztársaság összejövetelén, majd ellátogattak több birtokra, ahol főként a baromfitenyészetek iránt tanúsított meleg érdeklődést. A délebedet követően Elizabeth Home

Szerencsére a következő napon befejeződött a látogatás. A gazdatisztnak igaza volt; semmilyen körülmények között nem hagyta cserben a realitások egészséges érzéke, a vidéki ember e fontos jellemzője. A találkozó semmi eredményre nem vezetett; a vadászat viszont jónak ígérkezett. Este elmondtam a dolgot a vendégeknek; nem nagyon tetszett neki a história.

De Gaulle-on s a szárnysegéden, Flohic korvetthadnagyon kívül jelen volt még Ted Heath (a Lordpecsétör), Maurice fiam és felesége, Katie.

A következő napon, szombaton:

társaságában felkeresték a Chailey Heritage Craft Schoolt, amely láthatóan megnyerte tetszését. Amde féltése, aggodalmi állandó tárgya a nagy férfiú volt, akire minden gondolata összpontosult.

Az eredeti elképzelések szerint a látogatásnak hasznos megbeszélésekkel fűszerezett családias eseménynek kellett volna lennie. Ez volt az én kedves barátom óhaja, s én minden örömmel igyekeztem eleget tenni kívánságának. Ő maga mindvégig a jó modor mintaképe maradt, személyi varázsa mindvégig hatott. De Gaulle az az ember volt, aki sohasem tévedésből gorombáskodott. A belső zavargások és az őt fenyegető minden veszély ellenére közel állt hatalma második korszakának delelőjéhez. Határozott, nyugodt, megingathatatlan volt:

maga a hagyomány, amelyből hamarosan mítosz lett.

Mint társadalmi esemény a látogatás igazán jól sikerült. Ragyogó idő volt, két gyönyörű nap, a napsugár simogatva pihent meg a tölgyek és bükkök színes koronáján. A nagyon jelentős személyiség vonzóereje, valamint a személyét kö-

rüllengő titokzatosság arra ösztönzött, hogy ismételten megkíséreljem leírni őt olyannak, amilyenek akkor láttam. Ideiktatom egykori feljegyzéseimet, noha ezek nem a végső megítélés kísérletei, hanem csak akkori hangulatom tükröződései.

„A franciák császára (hiszen most már majdnem valóságos egyeduralkodó, senki tanácsával nem törődik, de valóban kevés önálló gondolatlat támogatják őt) most már öregebb, elszigeteltebb és sokkal királyibb... Jólétesült, mégis oly felülemelkedett. Az »angol—amerikaiakat« jobban gyűlöli, mint valaha. Rendkívül méltóság-teljes és elbűvölő, néha örömmel kilép zárkózottságából, szeretetre méltó a személy-zettel és a gyermekekkel, s így tovább, de nem hallgat az érvekre. Ez majdnem szó szerint értendő. Tehát nem arról van szó, hogy nem lehet érvekkel meggyőzni, hanem arról, hogy meg sem hallgatja az érvelést. Allandóan csökönyösen ismétlgeti a mondókját. Doktrínája — majdnem dogma! — intuícóra, nem pedig észszerű elemzésre épül. Európáról szól, de Franciaországra gondol. XIV. Lajos Franciaországra (vallását, határait és hatalmát illetően), a Napóleonéra (a hadsereg fanatikus hűségét illetően). Ami pedig az úgynevezett parlamenttel való bánásmódot illeti, mintha inkább III. Napóleonnak hódolt volna.

A mai Németországtól nem tartott. De valamikéivel már nyugtalanabb, mint egy-két évvel ezelőtt a holnap Németországa miatt. Adenauerral szemben helyzeti előnyben van. De mi a helyzet Strausszal? Hát a következők nemzedékekkel? Persze ez a probléma számára számáig szolgál ahhoz, hogy plus royaliste que le roi lehessen, s a jövő németeit vigyázzván, a jelenlegi németeknél engesztelhetlenebb legyen. Mindezzel kapcsolatban szemet huny a valóságos összecsapás vagy egy Ber-linnel kapcsolatban bekövetkező fatális diplomáciai vereség lehetősége fölött; vagy inkább nem is tart a kavarodástól (talán még szívesen is venné) mindaddig, amíg Franciaország tisztán úszhatja meg a dolgot. Érdekes módon ez épp olyan immorális, mint amilyen az volt, hogy Bonnet Chamberlainre bízta: mentse ki a háborúból.“ (1961. november 29.)

Mindinkább fel kellett mérnem, hogy de Gaulle immár teljes elszigeteltségben él.

„Most már semmit sem hall, senkire sem hallgat. Couve de Murville tisztviselő, nem politikus [...], néha felkeresi, de eléggé ritkán. Debré jó ember, s bizonyos tekintetben értelmes férfiú. Csakhogy ő a megtestesült hűség. Pénzügyminisztere, a nemzeti bank egykori kormányzója (Baumgartner) — jó ember, de nincs semmi befolyása. Körülbelül Joxe az egyedüli, aki ösztintén mer beszélni vele. De Courcelt [...] a tavasz folyamán hozzánk küldi nagykövetnek [...].

A tragikus az egészben az, hogy majdnem minden kérdésben egyetértünk de Gaulle-lal. Rokonszenvezünk a politikai Európa gondolatával (union des patries vagy union d'états), amely de Gaulle számára oly kedves. Mi magunk is a szövetségi rendszer ellenzői vagyunk. Akárcsak ő. Gazdaságtervezésünkben pragmatisták vagyunk. Akárcsak ő [...]. Egyetértünk vele. Am büszkesége, zsigereiből jövő gyűlölete Angliával szemben (Jeanne d'Arc óta), keserű második világháborús emlékei, s mindenekfölött intenzív hivalkodása — az, úgymond, uralomra rendelt — Franciaországgal, arra ösztönzi őt, hogy — valamiféle különös szeretet—gyűlölet komplexummal — fél kezével maga felé húzzon, a másikkal meg eltaszítson bennünket. Amikor vele vagyok, néha úgy érzem, sikerül feloldanom benne mindezt. Aztán ő megint csak visszatér bizalmatlanságához és idegenkedéséhez, mint a kutya saját okádékához. Még mindig az a benyomásom, hogy nem döntött a gazdasági közönségbe való befogadásunkat illetően. Egyre inkább az a véleményem, hogy inkább csak a pressziónak, mint a meggyőződésnek enged majd.“ (November 29.)

A dőlt betűs részek Macmillan emlékirataiba beiktatott egykorú naplórészletei.

Bevezette és fordította Farkas László

A fair play – sakkozók erénye

Akiben pislákol egy szikrája az esztétikai érzéknek, csak bámulni tudja a sakkjáték műfaji tökéletességét. Mi más lenne a titka példátlanul hosszú életének? Csaknem kétezer éve, hogy a legendás indus bölcs megtanította rá a királyfit s egyúttal az emberiséget; azóta kihalt az eposz, pedig Homérosz is, Vergilius is igazán nagymesteri szinten művelte; csodált, de feltámaszthatatlan muzeális ritkaság lett a tragédia; lomtárba kerültek a lírai műfajok, a vers úgyszólván valamennyi játékszabályával együtt — hogy kétezer év háborúit, birodalmak összeomlását, népek eltűnését és születését ne is említsem; mindent másképpen tud, tesz és érez az emberiség kétezer évvel ezelőtti őseinél — ám éppoly szenvedéllyel görnyed a sakkasztal 64 mezője fölé, mint hajdani sakkársai.

Nem is „ölnyi“, hanem kétarasznyi végtelen ez. Kalandvágók, kutatni készek, akikben ott a kamaszkor kirándulásvágya az ismeretlenbe: állítsatok útrakész rendbe a harminckét bábót. Amerikát felfedezte, jóval előtte Kolumbus, a déli átjárót Magellán; az Északi-sarkon megelőzött Peary, a délin Amundsen; Ausztráliát megtalálta Cook kapitány és Livingstone-t Stanley — egy egész bolygó minden négyzetcentiméterét térképbe rajzolta az ember, felhagott minden hegycsúcsra, s alábukott minden tengerek mélyeibe, megfejtve titkaikat, csak ennek a kétszer két arasznyi deszka- vagy papírnégyzetnek a titkait nem sikerült megfejténie, itt minden játszma új kalandot, új meglepetést, új kockázatot ígér. Nincs ebben semmi ördöngösség persze; a világ dolgai vannak, megszámlálhatóan és megmérhetően, a sakkasztal azonban emberi alkotás (igen, alkotás, s ha nem tartanék a nevetségesség rémétől, rámondanám Hegellel, hogy azért, mert szellem által és a szellemben létezik), amely a maga eleve véges eszközeivel a szinte korlátlan lehetőségek modelljét teremtette meg.

Mondhatná persze valaki (s tudom, igaza lenne): a valóság sokkal gazdagabb. Hiszen — kutatási területként — a valóság legparányibb eleme is végtelen, miért hát ez a lelkesedés egy játék szépségein? Nos, éppen ezért. Mert csakugyan nem lenne ok a lelkesedésre, ha a játéknak semmi köze sem lenne a valósághoz; ha nem képe, tükrözése, játékká szelídített képmása lenne a dolgok verejtékes erőfeszítéssel megismerhető bonyolultságának. Az ember — az emberiség — élete függ attól, hogy meghódítja-e e bonyolultság rejtett erőit, s az emberi szellem optimizmusát semmi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy ezt az élethalálharcot eljátszani is képes, sőt képes volt akkor, amikor tudomány és felfedező öntudat még csak alig-alig vállalta ezt a harcot. Ennyiben költészet is ez a játék; majdani képességeit álmodta előre benne a régi korok embere.

De modellje még valaminek: a szép küzdelemnek. Nem hiszek ugyanis a már említett legendának; nem hiszem, hogy a bölcs hadtudományra és nagylelkű kormányzásra akarta volna a tábla mellett oktani bíborban született növendékét — ha ez lett volna a szándéka, vajmi kevés bölcsességről tett volna tanúbizonyságot. Sokkal inkább hiszem, hogy szelíden bár, de itélkezett hadvezérek és fejedelmek fölött, elmondva a játék büntethetetlen nyelvében, hogy milyen az a harcmező, amelyre senki sem vezényelhet túlerőt és az ellenfelet késületlenül érő fegyvereket; hogy mekkora önuralmat igényel a kormányzás akkor, ha alattvalóink lépésjogát — s vele a mienket is — megfellebbezhetetlen szabályok biztosítják. Olyan „vérbeli“ hadvezér és uralkodó, mint Napóleon, nem is tudta elviselni őket; közismert, hogy Kempelen sakkozógépe leseperte a tábláról a császár bábjait, amikor az ismételen csalárd lépésekkel akarta zavarba hozni lélektelennek hitt ellenfelét. A sakk táblán folytatott küzdelem ezért a sportszerűség s kicsit a jellem próbája; semmit sem tehetünk, amit az ellenfél ne láthatna éppúgy, mint mi; szabályt és formákat akkor is be kell tartanunk, amikor elháríthatatlan fölöttünk a végveszély; nincs gáncs és övön aluli ütés — sakkozni annyi, mint elismerni a szabály adta fegyelmet törvénynek, s a rend, a törvény keretein belül vívni ki egyéni győzelmünket, bizonyítani be, hogy mire vagyunk képesek. Itt egyetlen eredmény van: az, amelyet képességeinkkel kivivunk.

Ezért szigorú a sakkjáték illemtana is. Csak az ostoba sakkozó ócsárolja ellenfelét, hiszen mit érünk mi magunk, ha egy silány elmének is igaza lehet velünk szemben? Sakkozó van erős és gyenge, tehetséges és tehetségtelen — de nem lehet sakkozó, aki nem tud mosolyogva gratulálni ellenfelének a rajta aratott győzelemhez, aki nem tudja elismerni, hogy a másik ezúttal jobban játszott nála. Szépen veszíteni, majdani győzelmek reményét el nem vesztve — erre tanított mindig a sakk, s ha „másik műszakomban“, az igaziban, az irodalom sokmezős, sokbábos játszmáiban a szabálytalan lépések, a veszíteni nem tudó hiúságok hamiskás játéktípusa keserít, alig tudom magamba fojtani a nevelésnek tűnő tanácsot: állítsátok útrakész rendbe a harminckét bábót, s értsétek meg a legendás bölcs hatvannégy kockára írott üzenetét.

Láng Gusztáv

Egy tornászverseny emléke 1874-ből

Ahogy közeledik a nyitás napja, sajtóban, baráti társaságban, utcán, trolibuszon mind gyakrabban esik szó helyezéstről, esélyekről, pillanatnyi formáról — mindarról, amit a Münchenben sorra kerülő olimpia jelenthet stopperórával, méterrel, lóerővel mért teljesítményekhez szokott, rohanó életünkben. És... a moralisták? Azok, akiket nem ragad el a nemzeti nagyságnak gölökben kifejezhető bővölete — igen, ezek a régi vágású sportemberek kötelességüknek tartják felemlíteni, hogy a sportvetélkedés mellett, hogy játék,

test- és léleküdítő, magasrendű emberi tevékenység is, a barátságnak, az egymás iránti tisztelet ápolásának egyik leghathatósabb eszköze. S mivel magam is a népek barátságának a híve vagyok, nem áttalom fölhívni a figyelmet a hazai sporttörténet egy olyan epizódjára, amely elégtellel tölthet el mindenkit, aki hisz a barátságban, a sport erkölcsformáló szerepében.

A polgári összetartás érzetének egyik legjellemzőbb tünete múlt századbeli kapitalizálódott társadalmunkban az egyleti mozgalom, amely megszüli a maga ünneprendező bizottságai, becsületbíróságai mellett a sportklubokat is. Bár Kolozsváron a sportoktatásnak és -gyakorlásnak mondhatni több százados múltja volt, szervezett sporttevékenységről csak az 1867—1873-as évektől kezdődően beszélhetünk, amikor a Tornavívoda továbbfejlesztéséből (amelyet Kendeffy Ádám és Wesselényi Miklós főleg a tanulóifjúság lovagias nevelésére alapított 1820—1830 között) létrejön a Kolozsvári Athlétikai Club, a KAC, különböző szakosztályokkal, a klubtagok jogait és kötelességeit meghatározó szakosztályi szabályzatokkal. A tornászok, vívók, korcsolyázók mellett az 1870-es években a legtevékenyebbek a sportlövészek és kerékpározók voltak. A kolozsvári sportolók jó hírét országszerte és külföldön is ismerték. Számos nemzetközi vetélkedőn vettek részt. Mint kuriózumot említjük, hogy a biciklisták (velocipedesek) Bolyai Farkast tartották elődjüknek, akiről Brassai Sámuel felemlítette, hogy maga készítette háromkerékű biciklin (triciklin) az 1800-as évek elején „gyakran zónázott Marosvásárhelytől Bonyháig”.

De hát most nem a kerékpározókról akarok szólni — bár a Bolyai Farkashoz hasonló számos „nagymenő” érdekesítő története háládatos téma —, hanem a lövészegylet két nagy jelentőségű eseményéről, az előbbieken ígért epizodról.

A prolóógus 1874-ből való, amikor a bukaresti lövészegylet négyszer ismételt meghívására a kolozsvári sportolók Bukarestbe látogattak, barátságos versengésre. A korabeli sportkrónika lelkesítő szavakkal szól a találkozásról: „Bukarestbe menetelünk alkalmával rendkívül szíves fogadtatásban részesültünk; a bukaresti lövész-egylet elnöke többed magával vasúton egy pár állomásra előnkbe jött és fogadott. A bukaresti indóháznál pedig csaknem teljes számmal a lövész-egylet tagjai fogadtak, ahonnan egy elsőrangú hotelbe vittek és szállásoltak el. Atöltözés után társasbédet rendeztek, amelyen az ismerkedés nagyon szívélyes volt.” (Emlékkönyv Dr. Haller Károly Működéséről. Negyvenéves tanári jubileuma alkalmából. Kolozsvár, 1906.) A beszámolóból megtudjuk, hogy a bukaresti sportlövészek, Alexandru Florescu (a képviselőház alelnöke), Nicolae Racovitza (a felsőház tagja) és Ion Bălanu (a legfelsőbb törvényszék elnöke) csapatában magyar származásúak is voltak, mint például dr. Fiala Lajos, a bukaresti egyetem kiváló orvostanára, aki később az 1877—1878-as függetlenségi háborúban is jelentős szerepet vállalt a román vöröskereszt megszervezésében.

A bukaresti lövészverseny mindvégig a szívélyes barátság és kölcsönös megbecsülés jegyében zajlott. A bukaresti vendéglátók a verseny három napját, szeptember 23—24—25-ét, igyekeztek mindenképpen emlékezetessé tenni a kolozsvári vendégek számára: társas összejöveteleket, táncmulatságokat rendeztek tiszteletükre, ahol a vendéglátók kívánságára magyar zenét játszottak, például a Rákóczi-indulót. Ennek a vendégfogadásnak is tulajdonítható, hogy a kolozsvári sportlövészek nagyszerű formában versenyeztek, közülük ketten elérték a 100 pont teljesítményt, elnyerve egy-egy ezüst kupát. Egyikük, dr. Haller Károly, az egyetem egykori rektora, majd Kolozsvár polgár-

mestere volt. Az ezüst kupákra a következő feliratot vészték: „Serbare Generala. 1874. Societatea de dare la Semnu Bukaresti.“

Az értékes díjakat és a megbecsülést a kolozsváriak is méltóképpen viszonozni kívánták. A bukaresti lövészek 1875. június 27—30. között tartózkodtak Kolozsváron. A román barátokkal való újabb vetélkedőt a dr. Haller Károly vezette lövészegylet országos méretű, a társadalom széles rétegeit megmozgató ünneppé kívánta tenni, amellyel, bevallottan, legfőbb célja az e tájon élő románok, magyarok, szászok közötti barátság és megértés előmozdítása volt. A négynapos sportrendezvény jellegére, méreteire vonatkozóan megemlítjük, hogy azon a bukarestieken és a kolozsváriakon kívül mint meghívottak részt vettek a zilahi, szatmári, váradi, szászvárosi, brassói, szebeni lövészegyletek is. Az ünnepségek megnyitójára a főtéren került sor, a Városháza előtt, ahol a sportolókön kívül felvonultak a város dalárdái és a kolozsmonostori tűzoltók is. A vendégeket francia nyelvű üdvözlőbeszéddel köszöntötték, ajándékokat osztogattak. Az Arenában 150 személyre terítettek, táncmulatságokat rendeztek. A színházban díszelőadásokat tartottak a bukaresti vendégek tiszteletére. Szóval a kolozsváriak megtettek mindent, hogy a nagyszerű bukaresti fogadtatás után az erdélyi vendégszeretet se maradjon szegényben. A barátság legszebb emlékeként a bukaresti vendégek 100 forintos alapítványt tettek a Mária Valéria árvaház javára. Mivel is viszonyozhatták volna jobban a baráti szeretetet és gondoskodást egy olyan városban, ahol a testvériség közügy-szintre emelkedett.

Gyulai Pál

Bokszesztyű és esztétika

Mit keres egy ökölvívó felemelt karja annak a festőnek a vásznán, aki a legnagyobb emberi dilemmákra kérdezett rá nálunk, aki egész festészetének eredeti formavilágát a filozofikumnak rendelte alá?

Nagy Albert A győztes című képe előtt az is kénytelen megállni, akit „hidegen hagy“ a sport világa, vagy aki éppenséggel viszolygva fordul el tőle a hétköznapokon. Esetleg pontosan erre az emberfajtára számított a festő? Nem kétséges, hogy Nagy Albert Győztese fényévnvi távolságra van Myrón Diszkoszvetőjétől, a harmónia, a szépség e korai szimbólumától. A mérkőzést győztesen befejezett ökölvívó alakja tölti be a vásznat, fehér trikóját, izzadt testét elmosódott vérfoltok tarkítják (saját vére? vagy az ellenfelé is?), arca kifejezéstelen, illetve az állati erőfeszítés olvasható le róla, a kép bal sarkában pedig — tudatos felnagyításban — a felemelt kar (a győzelem jelképe), egy fehéringes kéz (a bíró keze) emeli magasba a bokszesztyűs „gépet“. A háttér, mely kompozicionálisan sem elhanyagolható, adja meg Nagy Albert festményének valódi értelmét: a véres ökölvívó mögött az ujjongó tömeg, a közönség, a „szurkolók“ népes tábora — ahogy kedélyesen nevezik sportbemondóink, krónikásaink. És e megdöbbentő erejű kép előtt állva, lehetetlen nem gondolnunk Nagy Albert egy másik alkotására, a Bohócra, lefelé tartott hüvelyk-

Myron: Diskoszvető

Nagy Albert: A győztes

ujjára, a „vae victis!“-re. Jaj a legyőzöttnek, s még inkább jaj, ha „bohócok“ kezében van a sorsa.

Vitatkozhatnánk Nagy Albert látomásaival (valóság látásával?), megszólalhatnának a sport, mindenekelőtt az ökölvívás szakemberei választott sportáguk védelmében (hivatkozhatnának akár Jack Londonra és Hemingway-re), de erre nemcsak azért nincs szükség, mert az ilyenfajta „szakmai“ érdekvédelmek mindig rosszizűek, hanem azért sem, mert az ő Győztese sokkal jelentősebb, egyetemesebb kérdéseket feszeget. Nem túlzás ezt a képet Nagy Albert halhatatlan szimbólumai, a megfélemezett fekete bika, a nyakukat szomjasan esőbe nyújtó libák vagy a meztelen női figurát, a szarvast és a rakétát egységbe komponáló Cantata profana mellé állítani. Bármelyikről külön-külön esztétikai, pszichológiai, szociológiai tanulmányt lehetne írni, hiszen nem csupán egy hangulat lecsapódásai — maga a kor, egy zaklatott, fenyegetett, de tisztaságra, békére, a szomjúságok oltására vágyó világ szólal meg bennük.

„Ma a művész is csak művész, ahelyett, hogy mind az őt — sőt hat — érdekével rátapadna az élet titkaira, melyeknek feltárása és egybefoglalása a lényege“ — írta Nagy Albert 1948-ban (nemrég olvashattuk a hagyatékból fennmaradt műhelynaplót az Utunkban), és ennek az igénynek a szellemében festette képeit, nem várva tapsokra, nem hajszolva könnyű, mulandó értékű sikereket. Ez az ars poetica öltött testet A győztesben is (Röplabdázók című olajfestményén — ha nem is annyira beépítve a kompozícióba — ugyancsak ott látjuk a szépszájú szurkológárdát!), a sport végtelenül ismétlődő s egyre több érdeklődőt vonzó pillanatai mozgósították festői gondolatait.

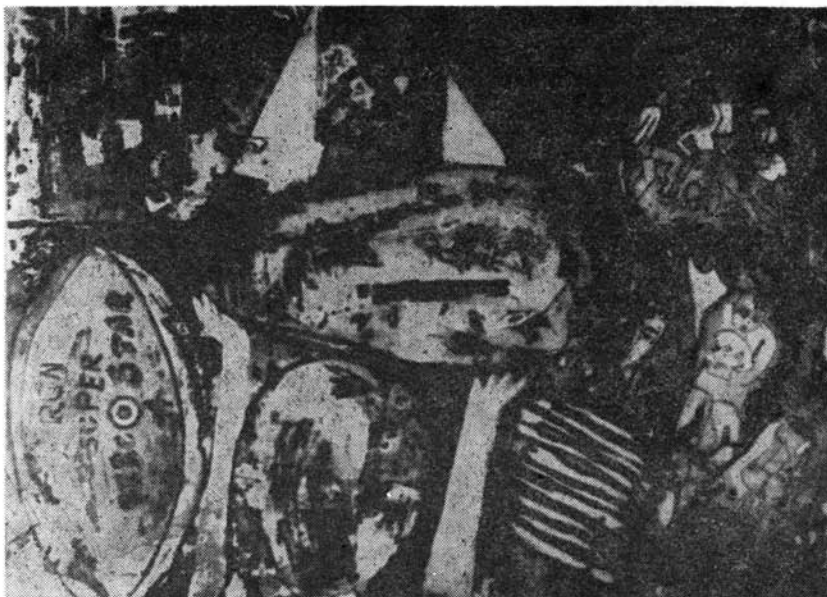
És persze, nem csupán Nagy Albertről van szó. Nem számítom ide a dekoratív célzatú szobrokat, az alkalmi, bestseller típusú sportkönyveket, „élet-

regényeket“ (bár ezek létjogát sem tagadhatjuk); ám vajon csak a „sport-bolond“-ból íróvá vagy íróként „sport-bolond“-dá lett alkotóknál érthető ennek az inspirációs forrásnak a számbavétele? (A Nagy Albert-példa is ez ellen bizonyít!) D. R. Popescu és Moldova György „futball-történetet“ vajon nem korjelző s egyben a román, illetve magyar irodalmat színvonalasan képviselő, problémaláttató elbeszélések? Hát az eredeti filozófiai látású Mészöly Miklós regénye (Az atléta halála) vagy a szociológiában, esztétikában oly otthonos Sükösd Mihály Acélörmagya?

Kinőttük már a tematikus számonkérések időszakát, kár volna egy mégoly „ártatlan“ területet, mint amilyen a sport, bárkire is ráerőszakolni. Mégis, meg-gondolkoztatónak érzem, hogy miközben — a szellemi olimpiász hagyományait idézve — Münchenbe készül a világ jó néhány kitűnő írója és művésze, ahol nagy nemzetközi eszmecsere keretében vitatják meg a sport és az irodalom, a sport és a művészetek viszonyát, a mi romániai magyar irodalmunk legfeljebb a televíziókészülékek elé ül, s magában mormolja vagy hangos hadonászással fejezi ki elégedettségét vagy elégedetlenségét a közvetített mérkőzés láttán.

Nem a sportot féltsem — lapjainkra, az irodalomra gondolok. Amely at-tól még nagyon jó lehet, ha nem ír Peléról vagy Balázs Jolánról, de már komolyabban veendő az, ha tévékészülék előtti önmagát nem veszi elég komolyan.

Kántor Lajos

Szőcs Ágnes: Rögbí

Kettős célú agrárpolitikai szabályozások

Amikor — tíz évvel ezelőtt — a mezőgazdaság szövetkezetesítése befejeződött, a többmillió létszámú szövetkezeti tagság életviszonyait, jogi helyzetét, a fejlődés további vonalát alig körvonalazta néhány jogszabály. Az új alakulatok belső ügyvitelét, rendtartását úgyszólván csak a kollektív gazdasági alapszabály és — ahol volt — a helyileg fogalmazott belső rendszabály határozta meg. A szövetkezetesítés befejezését követő évben bekövetkezett nagyarányú gazdaságegyesítések „jogi” alapját is csak egy párthatározat szolgáltatta; ez megjelölte a különböző domborzatú vidékeken optimálisnak mondott területi kiterjedést. Az egyesítések a közgyűlések határozatai alapján mentek végbe, több esetben gazdaságilag-társadalmilag kellőképpen elő nem készített feltételek között.

A gazdaságok felszerelésének, termék- és terményforgalmának nyilvántartása az első években meglehetősen laza előírások szerint történt, s többnyire a helyi megítélés volt a döntő a háztájihoz való jog és a háztáji nagysága tekintetében. A kollektív gazdaságok és az állami gazdaságok között létrejött területcserék is egyszerű írásbeli megállapodások alapján történtek anélkül, hogy a területek telekkönyvi helyzetét rendezték volna.

A legtöbb kollektív gazdaság pontos területét sem ismerték; megállapítása alapjául a beiratkozási kérvényekben feltüntetett területek szolgáltak, amelyek nem mindig voltak pontosak. Ugyanígy bizonytalan volt a terület művelési ágak szerinti megoszlása is, hiszen a kérvényekben nem a telekkönyvi nyilvántartás szerinti művelési ágat tüntették fel, hanem a tényleges használatnak megfelelőt.

Hiányoztak azok a jogszabályok is, amelyek a szövetkezeti parasztságnak a munkaképesség megszűnése utáni jogait, helyzetét, jogállását rendezték volna, bizonytalanságban hagyva a nyugdíjkorhatárhoz közeledőket vagy a nyugdíjas korúakat. És már itt meg kell jegyeznünk, hogy — nézetünk szerint — mindez a tisztázatlanság és bizonytalanság volt az egyik oka a rövidesen megindult és tömegméreteket öltött elvándorlásnak.

A gazdaságvitel is a spontaneitás jegyeit viselte magán, főként abban az értelemben, hogy — az első években — többnyire ad hoc elgondolások alapján és az irányvonalat gyakran változtatva szabták meg az egyes gazdaságok fejlődésének irányát. Ez vezetett, például, ahhoz a visszás helyzethez, hogy 1962—1963-ban sok gazdaságot ráállítottak a baromfitenyésztésre. Ezek költséges épületeket építettek erre a célra, hogy 2—3 év múlva — a „csirkegyárak” térhódítása nyomán — felhagyjanak a baromfitenyésztéssel, és a sok költséggel felépített, ilyen rendeltetésű épületek kihasználatlanul maradjanak.

A közvetlen irányítás egységessége és egyértelmősége sem volt olyan, amelyet a kezdettel járó bizonytalankodások megelőzése megkívánt volna, mert idő-

szakonként a szakigazgatási területi szervek és a termelőszövetkezeti területi érdekképviselői szervek irányító munkájában párhuzamosság keletkezett.

Elmondhatjuk-e most, tíz évi tapasztalat után, hogy e gyermekbetegségeket mind kinőtte termelőszövetkezeti mezőgazdaságunk? Nos, annyira mindenesetre, hogy ma már a termelés fokozásában akadályt ne jelentsenek. Sok olyan határozat, jogszabály, rendelet született időközben — általában a felső pártvezetés kezdeményezésére —, amely megszilárdította a kereteket, távlatokat nyitott a fejlődésben, javított a termelőszövetkezeti tagságnak mind aktív életszakasza, mind munkára való alkalmatlansága idejére járó juttatásokon, bizonyos mértékig integrálta a termelőszövetkezeti parasztságot is a szociális juttatásokat élvezők táborába, a műszaki ellátás, fejlődés szakmai kérdéseinek egy részét törvényes keretekbe helyezték, s így nagy általánosságban elmondható, hogy ezek eredményeként mind a termelőszövetkezet, mind a termelőszövetkezeti tagság helyzete pontosabban körvonalazódott, s meg is szilárdult.

A tagságot érintő jogi rendelkezések közül elsőként az 1966 márciusában jóváhagyott új termelőszövetkezeti alapszabályt kell megemlítenünk. Amikor jóváhagyására sor került, a tagságot nagyon foglalkoztatta az ún. személyi parcella, azaz a háztáji kert kérdése. E téren ugyanis a szövetkezetesítés befejezése óta különböző megoldásokat kényszerített ki a vidékenként eltérő helyzet, de a munkaerőelvándorlás ütemének fékezése érdekében általánosan szükségesnek látszott a háztájijhoz való jogot az mtsz munkájában levő tényleges részvételhez kötni. Az új alapszabály mégis tartalmaz egy olyan megfogalmazást, amely szerint: „Továbbra is megtartják használatukban a háztájit azok a termelőszövetkezeti családok, amelyek belépésükkor földet hoztak a szövetkezetbe, és a faluban laknak, függetlenül tisztségüktől és attól, hogy hol dolgoznak.“ E szerint a bekezdés szerint nem lehetett elvenni a személyi parcellát azoktól sem, akik egyetlen napot sem dolgoztak a közösben. Később — mert ezt sok gazdaságban méltánytalannak találták — ez gyakorlatilag úgy módosult, hogy a közgyűlés meghatározta minimális kötelező munkanapot nem teljesítő tagoktól ideiglenesen, egy évre, el lehetett venni ezt a parcellát.

Jelen sorok írásakor az újabb alapszabályt még nem hagyták jóvá, bár arra megfelelő alkalom nyílt volna a Termelőszövetkezetek Országos Szövetsége Tanácsának 1972 februárjában megtartott II. kongresszusán, amelyen jelen volt minden mtsz-elnök is. A javaslattétel céljából az érdekelteknek szétküldött alapszabálytervezetben — többek között — a háztáji kérdésében is jelentős változás lehetősége szerepelt, ami kifejezésre juttatta volna a sík- és dombvidék között a természeti adottságok tekintetében fennálló lényeges különbségeket, s ezzel — legalább egy területen — módosította volna az egyenlőtlen verseny feltételeit. Különösen indokoltnak látszik ennek az elgondolásnak a megvalósítása a Gyergyói- és Csíki-medencében, a Sóvidéken, Erdővidéken, Kalotaszegen, Máramarosban és más — éghajlati és domborzati szempontból hátrányos helyzetben levő — tájegységek területén.

A termelőszövetkezeti tagság morálja, munkához való viszonyulása, biztonságérzetének helyreállítása szempontjából kétségtelenül a legnagyobb jelentőségű párt-határozat az volt, amely a termelőszövetkezeti tagságot is bekapcsolta a nyugdíjrendszerbe. Igaz, hogy a nyugdíjjogosultság elismerésekor a nyugdíj összege még eléggé szerény volt, de erkölcsi hatása mégis jelentősnek mondható. A termelő-

szövetkezeti nyugdíjalap megerősödésével aztán 1970-ben sor kerülhetett a nyugdíjak összegének növelésére is, és felelős helyről elhangzott kijelentések szerint további javítás is várható.

A termelőszövetkezeti nyugdíj szintjének megítélésekor nem lehet figyelmen kívül hagyni a mezőgazdaságban bekövetkezett *előregedési folyamatot*, ami oda vezetett, hogy *ma nem egy olyan falu van, ahol a ténylegesen dolgozó mtsz-tagok száma alig másfél-kétszerese a nyugdíjra jogosultaknak*. És ez nem kis gond, hiszen a nyugdíjellátás teljes terhét az aktív tagságnak kell viselnie, egyrészt havi nyugdíjalap-hozzájárulással, másrészt a termelőszövetkezet évi jövedelmének 7%-át jelentő kvótával.

A városi dolgozókkal való egyenrangúsítás útján jelentős lépés volt az a párthatározat is, amely egyfelől *az orvosi ellátás ingyenességét* terjesztette ki az mtsz-tagságra is, másrészt lehetővé tette a *kedvezményes üdültetést*. Ugyanez a határozat biztosította 1971 közepétől a ténylegesen dolgozó termelőszövetkezeti aszszonyoknak a *szülési szabadsághoz való jogot*.

A szövetkezeti földművesség az elmúlt évig nem élvezte a *gyermeksegélyre való jogot*. A szociális helyzetnek ezt a különbségét ugyancsak megszüntette az az 1971-ben megjelent párthatározat, amely az előbbi kedvezményeket is megteremtette, s így 1972 januárjától kezdve a falusi lakosságnak a mezőgazdaság szövetkezeti ágában foglalkoztatott rétege szintén élvezi a gyermeksegélyt.

Bár a már felsoroltak mellett jelentéktelennek tűnik, kedvező lélektani hatásánál fogva mégis említésre méltó, hogy az mtsz-tagságra is kiterjesztették bizonyos tartós használati tárgyak részletfizetésre való vásárlásának jogát.

Mindezek az intézkedések *közvetlenül segítették* anyagilag és közérzetileg a földművességet.

Anyagi helyzetük *közvetett* javítását volt hivatott szolgálni az a javadalmazási forma, amelyet egy 1970 őszen hozott párthatározat alapján 1971-től kezdődően vezettek be, s amelyet szaknyelven *globális akkord* alapján történő javadalmazásnak neveznek. *Ez nemcsak a javadalmazás mértékét változtatta meg, hanem elvi alapját is*, mert kifejezésre jut benne az elvégzett munka mennyiségén kívül annak minősége is. Ez az új javadalmazási eljárás alkalmazásának első évében kitűnően bevált, és javította a munkában való részvételt, főként a kétlaki dolgozók esetében, akik így tevékenyebben kapcsolódhattak be az mtsz munkájába.

Megállapíthatjuk tehát, hogy főként az utóbbi három év sok olyan — később tételes jogszabályba is foglalt — pártkezdeményezést hozott, amely javított a termelőszövetkezeti tagság anyagi és szociális helyzetén, megszilárdította bizalmát, javította morálját, közvetve tehát segítette a termelési folyamatot is. Kedvező hatásuk legszembetűnőbben az 1971. év termelési eredményeiben mutatkozott meg, amikor — például búzából — az országban eddig soha el nem ért össztermést sikerült elérni.

*

Az utóbbi évek bővelkedtek olyan határozatokban, pártdokumentumokban, amelyek elsősorban a termelés szervezeti kereteit, biztonságát, ütemes és jól átgondolt fejlődését voltak hivatottak szolgálni.

Meg kell említenünk a *termőföld védelméről szóló törvényt*, amely egyebek között kimondja, hogy mezőgazdasági rendeltetésű területeket — kivételes esetektől eltekintve — nem szabad más célra felhasználni. Erre a törvényre valóban nagy szükség volt, mert a mezőgazdasági területet szinte háborítatlanul csorbították a

városok és községek belterületén kívüli lakóházépítéssel, ipartelepítéssel, és szinte általános jelenség volt, hogy ilyen célokra a legjobb, legtermékenyebb folyómenti lapályos területeket vették igénybe. Sajnos, a törvény még mindig nem érezteti kellőképpen hatását, főleg ami a közületi területfoglalásokat illeti.

*

Mezőgazdaságunkban az állattenyésztésnek döntő szerepe van. Sokszor elmondjuk és leírjuk, hogy — elsősorban hegyvidékeinken — a fő termelési ág az állattenyésztés kell hogy legyen. De ezt indokolná az állati termékek iránt világszerte megnyilvánuló egyre nagyobb kereslet is. Ilyen premisszák alapján indokolt volt egy olyan átfogó állattenyésztés-fejlesztési tervet kidolgozni, amely hosszabb távra körvonalazza a teendőket és a fejlődés irányát. Ez 1970 márciusában meg is történt, s a terv *Állattenyésztés-fejlesztési Országos Program* néven megjelent. A világszínvonal elérését biztosítani hivatott számos intézkedése közül ki kell emelnünk a kaszálók és legelők feljavítására vonatkozó elgondolásait, valamint azt a részt, amely az ún. keveréktakarmányok általános bevezetését lehetővé tevő keveréktakarmány-ipar fejlődését körvonalazza, évről évre pontosan megállapított fejlődési ütem szerint. Sajnos, a megjelenése óta eltelt két év nem igazolta megnyugtatóan, hogy a program gyakorlatba ültetése az előirányzott ütemben meg is történik, s ennek fő okát elsősorban abban látjuk, hogy a termelőszövetkezetek termelési terveinek összeállításához megadott irányszámok és a takarmánytermesztéshez szükséges területek biztosítása között még nem sikerült megtalálni az összhangot. Adott esetben van tehát egy koncepciózusan megalkotott dokumentumunk, amely azonban eddig csak részben válthatta be a hozzá fűzött reményeket, mert a gyakorlatban nem mindig hangolják össze a nemzetgazdaság egészét érintő más tervekkel és adottságokkal.

Talán világviszonylatban is ritka szabályozás történt az elmúlt évben: a Nagy Nemzetgyűlés megszavazta az *ország első takarmánytermesztési és -felhasználási törvényét*. Normatív jellegű irányszámok, utasítások eddig is szabályozták — főként az állami gazdaságok vonatkozásában — a takarmányozást, ez a törvény azonban a termelőszövetkezetek belső háztartását is érinti, olyan kategorikusan korlátozó rendszabályokkal, amelyeknek be nem tartása bírságot és anyagi felelősségrevonást helyez kilátásba, elsősorban a takarmánypazarlás és a takarmánytermő területek gondozásának elhanyagolása esetére. E tekintetben is sok kell még ahhoz, hogy ez a kiváló törvény állattenyésztési gyakorlatunkban kellőképpen érvényesüljön.

Minden valószínűség szerint a világkereskedelemben való részvételünk tette szükségessé egy *bor-törvény* kiadását is 1971-ben, amely pontosan szabályozza a borszőlők minősítését, a bor készítését és forgalmazását, hogy elejét vegye a bor ilyen vagy olyan hamisításának. A törvény kétségtelenül hozzájárul boraink megbízhatóságának növeléséhez a világpiacon, s remélhetőleg ugyancsak kedvezően hat majd a belföldi fogyasztásra kerülő borok minőségére.

*

A teljességre való törekvés igénye nélkül is meg kell még említenünk a termelőszövetkezeti tagság anyagi ösztönzését szolgáló párdokumentumok közül azt, amely — szövetkezeti tagoknak és egyénileg gazdálkodóknak egyaránt — *szerződéses állathizláláshoz és tejtermeléshez takarmánybeszerzési kedvezményeket és*

hiteleket helyez kilátásba, a termelés szervezését és fejlesztését célzó dokumentumok közül pedig *a vetőmagtermesztési törvényt*, valamint *a talajvédelem, telkesítés, öntözés* terén az elkövetkező években foganatosítandó intézkedéseket magába foglaló határozatot.

A magasabb szintű kooperációt lehetővé tevő és az erők összpontosításából származó előnyöket magában rejtő összefogás érdekében 1970-től kezdve *létrejönnek a szövetkezetközi tanácsok és a szövetkezetközi vállalatok*, ezek kereteiben pedig egyre nagyobb hangsúlyt kap a gazdaságok termelési profiljának kialakítása és a *szakosítás*. Ez utóbbi előmozdítására egyre több mezőgazdasági termelőszövetkezetben alakulnak szakosított magtermesztő, állattenyésztő, zöldségtermesztő, szőlész-gyümölcsész farmok, a szövetkezeti vállalatok közül pedig elsősorban közös bányahizlaldák, borjűzhizlaldák, baromfitenyésztő komplexumok és — kisebb mértékben — takarmánykeverő üzemek. De találkozunk szövetkezetközi vállalkozásban mészégetéssel, téglagyártással, háziipari vállalattal, építőbrigáddal is. Bár az említett pártdokumentumok határozottan ajánlják a mezőgazdaság két szocialista szektora: *az állami gazdaságok és a termelőszövetkezetek kooperációját* (főként a nagyobb beruházást igénylő telkesítési munkákra), gyakorlatilag még kevés ilyen közös vállalkozás jött létre, aminek egyik okát abban kereshetjük, hogy a szóban forgó két ágazat tulajdonjogi viszonyai különbözök.

•

Az elmúlt évtizedet tehát azzal is jellemezhetjük, hogy a pártpolitika — az ipar s ezen belül is a nehézipar rangelsőségének fenntartásával — egyre több figyelmet szentel a mezőgazdaságnak. Ez az említett számos intézkedésen kívül abban is kifejezésre jut, hogy az állami költségvetés évről évre nagyobb összegeket irányoz elő a mezőgazdaság és a mezőgazdaság szükségleteit fedező ipar (műtrágya-, mezőgazdasági gép-, növényvédőszer- és gyomirtószer-ipar) fejlesztésére.

Különösen a X. kongresszus óta egyre-másra jelennek meg olyan párthatározatok, ajánlások, programok, törvények, amelyek a termelőszövetkezeti tagság társadalmi helyzetét, szociális viszonyait, kereseti lehetőségeit közelebb hozzák az állami alkalmazottakéhoz, s ezzel javítják, fokozzák közérzetét, biztonságérzetét és önmegebecsülését. De emelik e foglalkozási ág rangját is, amely a korábbi években sokat veszített régi fényéből. Úgy tekinthetjük hát, hogy *az utóbbi években megalapoztuk a további fejlődést*. De csakis alapozásnak tekinthetjük azt, ami történt, s az építést — a társadalomfejlődés dinamikájának megfelelően — folytatni kell.

És még valamit meg kell jegyeznünk, amit egyébként már más helyen is szóvá tettünk: a sok dokumentumot, határozatot, törvényt, irányelvet, programot, törvénykiegészítő mellékletet össze kellene gyűjteni és kötetben kiadni, hogy ez-ze is elősegítsük áttekintésüket és ily módon alkalmazásukat.

Nagy Miklós

A hazai magyar sportújságírás helyzetéről avagy: arról, ami nincs

Minden elfogultság és rosszmájúság nélkül egy anekdotával (teljesen fedi a valóságot) kezdeném témába vágó soraimat: az ötvenes évek végén egy sportújságíróval azzal bíztak meg, hogy telefonon érdeklődjék meg az egyik C-ligás labdarúgó csoport eredményeit. Előre elkészítették számára egy ívlappon a forduló párosítását, a szembenálló csapatok után feltüntették a kettőspontot, mellé be kellett írni a végeredményt, s zárójelben még egy-egy kettőspontot, ahova a félidő eredménye kíváncsított. Az egyik találkozót 0:0-s döntetlennel végződött. Sportszerkesztőnk csóváltotta a fejét, de továbbította az ívet főnökének azzal, hogy: „Itt ejsze baj van, mert a zárójelben nincs feltüntetve eredmény.” A főnök éppen mókás kedvében lehetett, s rászólt az illetőre: „Az már tényleg baj, eridj és érdeklődjél, mi a félidő eredménye.” „Szakemberünk” szó nélkül ment, s telefonon újra megkérdezte, mi a félidő eredménye. Gondolom, még egészen laikusnak sem kell ehhez kommentár...

Hazánkban az államilag messzemenően támogatott, kedvezményeket élvező sportmozgalom a felszabadulás után hihetetlen mérvű fejlődésen ment át. Főleges statisztikákra hivatkozni, hiszen közismert dolgokról van szó. Elég annyit megjegyezni, hogy a régi Románia az olimpiai játékok történetében a „nagy ismeretlen” szerepét játszotta, esetleg annyit jegyeztek képviselőiről: indultak még... Akkoriban ragyogóan példázták azt az olimpiai eszmét, hogy nem a győzelem a fontos, hanem a részvétel. Azóta, pontosabban az 1952-es helsinki olimpia óta, már komolyan „jegyzik” a romániai sportot, egyre több aranyérem, előkelő helyezések terem a hazai sportolók számára, s egyáltalán: mindig legalább az első tizenöt nemzet között végeznek. Valahogy természetesnek tűnik, hogy a román sport sikereihez hozzájárulnak az együttélő nemzetiségek s közöttük a magyar nemzetiségű sportolói is. Soroljak neveket? Íme: Balázs Jolán, Szabóné Orbán Olga, Stahlné Jencsik Katalin, Drimbáné Gyulay Ilona, Dembrószky Imre, Szabó Sándor, Zeller Ella, Silay Ilona, Dósa Csaba, Mihalik József, Bóné Tibor és még sokan mások, akik román társaik mellett dicsőséget, nemzetközi hírnevet szereztek a legkülönbözőbb sportágakban a hazai sportmozgalomnak. S ez nemcsak azért természetes, mert az élet minden területén hasonló a helyzet, hanem azért is, mert egyforma lehetőségeket élveznek a felkészülésben, tehetségük kiaknázásában.

Tapasztalhatjuk, hogy lapjaink és folyóirataink lebecsülik a sportújságírást (kevés kivételt illet meg a tisztelet), szükséges rossznak tekintik, amolyan olvasófogónak, de helyet csak akkor szorítanak a sportnak, ha éppen nincs kéznél más, „fontosabb“ anyag. A szerkesztők megfélemedeznek arról, hogy nem valami divatos hóbortrról, hobbyról van szó, hogy a sport kihegyezetten szállítja a lehetőséget az erkölcsi, az állampolgári, mi több, a hazafias nevelésre, hogy példák egész sorával szolgál. Vezető magyar nyelvű napilapunk, az *Előre* a legjellemzőbb példa erre a szemléletre. Esetében nem arról van szó, hogy időnként nem szorít helyet a sportnak (a keddi számban nagyobb terjedelmet biztosít a *sport-tájékoztatásnak*), az viszont szembeötlő, hogy noha sokan dolgoznak a rovatnál, a szerkesztőség azt a „fényűzést“ már nem engedi meg magának, hogy egy embert vagy akár kettőt-hármat is sportújságíráásra szakosítson. Az újságírók mellékesen írnak a sportról (ehhez ugyanis éppúgy, mint a színházhoz, verselemzéshez, lepekyűjtéshez, mindenki ért), megmagyarázzák a bajnoki táblázatokat, amit senkinek sem kell megmagyarázni, a sportlap hírei alapján megjegyzéseket fűznek az eseményekhez, amelyeken gyakorta részt sem vesznek... Helyszűke miatt, meg aztán a szakmai hozzáértés hiányában, megmaradnak a regisztrálás szintjén, ami viszont megint csak „utánalövés“, hiszen a sportkedvelők tévéből, rádióból, a hétfő reggeli *Sportulból* már értesültek a történekről.

Nyilván nem csak az Előreről van szó. Vidéki lapjaink közül talán a *Megyei Tükör* és a *Szabad Szó* ad következetesen megfelelő teret a sportújságírásnak, a központi lapok közül pedig az *Ifjúmunkás*. De nézzük csak, kik is jelentik a hazai magyar sportújságírást. Áros Károly (Sepsiszentgyörgy), Bodor Gy. Tamás (Bukarest), Dudás József (Temesvár), Fazekas György (Nagybánya), Kenéz Ferenc (Nagyvárad), László Ferenc (Kolozsvár), Oroszhegyi Károly (Arad) bizonyította és bizonygatja, hogy ezt tekinti pályájának, s nem mellékes másodállásnak. Megemlíteném még Gyarmath Jánost (Bukarest), aki — bár mellékesként, főleg a jégkorongról — hozzáértően, felkészülten ír. Hozzájuk sorolhatni még két rádióst, Soós Árpádot (Marosvásárhely) és Vajda András (Kolozsvár). Bizony, kevés. Annál inkább kevés, mert a jelzett okok miatt ők is mostoha körülmények között dolgoznak, a lapok nem igénylik részükről az elmélyülést, a hozzáértés megszerzését, a publicisztikai rangú írásokat. (Jelen körülmények között a sportújságírást stílusáról tulajdonképpen fölösleges beszélni.)

Közben pedig felnőtt, nevet szerzett magának a román sportújságírást. Az olyanok, mint Ioan Chirilă, Aurel Neagu, Radu Urziceanu, Eftimie Ionescu, Romeo Vilara, Victor Bănculescu és mások, érdemben taglalják a testnevelés és a sport ágas-bogas kérdéseit, véleményükre odafigyelnek az egyes sportszövetségek vezetői; alakítják a közvéleményt, megszerettetik a sportot, de közben tanítják is. Ugyanakkor neves írók sem áttalának erről a mi berkeinkben lebecsült társadalmi és (még egyszer hangsúlyozom) nevelő cselekvésről rovatokat vezetni. Eugen Barbu, Adrian Păunescu, Fănuș Neagu és Ion Băieșu nagyon jól felismerték a sportújságírást felmérhetetlen hatékonyságát, szenvedélyes cikkeikkel járulnak hozzá sportmozgalmunk megélénküléséhez, életképesebbé válásához. Ezzel egyidőben a hazai magyar újságoknál tapasztalható értetlenség, visszhangtalanság miatt, a valamikor még a sport területére is kiruccant rangosabb újságírói, írói próbálgatások abbamaradtak, ma már nem olvashatjuk Blénesi Ernő, Dános Miklós, Szász János, Vajnovszki Kázmér (bár ő még nagy ritkán megszólal) színvonalasan megírt, jelenségekre is figyelő, a sport fogalmát kitágító, életünkbe kivetítő írásait.

Pedig a sport nem egyesek — enyhe túlzással állíthatni: mindenki ügye. Vagy: azzá kell hogy váljon. A sport vonzása-varázsa alól nem vonhatja ki magát

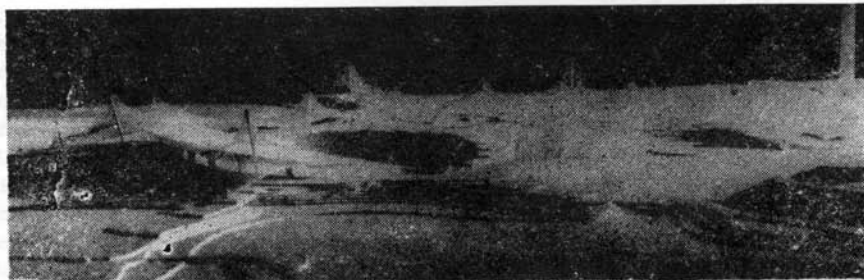
a munkás, az atomfizikus, a művész, a biológus, a nevelő és semmiképp az ifjúság. Meggondolkoztató és következtetések levonására készítő *Jiří Černý* esszéje (A futballról — komolyan. Kísérlet a játék fenomenológiájára), amelyből idéznék egy-két részt annak bizonyítására, hogy miként lehet (kell!) felfogni a sportot:

„Kulcsfontosságú szociológiai kérdés a sport funkciója és jelentősége a munkaidőn kívül, a szabad időben. A tudományos szocializmus megalapítóinak szavai szerint ez az idő az emberi szabadság megvalósulásának tulajdonképpeni szférája, »az emberi művelődésre, szellemi fejlődésre, a szociális funkciók teljesítésére, a társas érintkezésre, a fizikai és szellemi életerők szabad játékára fordított idő«, amely egyúttal »a szabad levegő és a napfény fogyasztásához szükséges idő« (Marx: *A tőke*. I. kötet, MEM 23. kötet. Bp., 1967. 247—248.). Oly sokan szeretnék szabad idejüket akár aktívan, akár passzívan sporttal kitölteni, vagyis hogy maguk is gyakorolják, vagy a sportpályákon és a televízió képernyőjén kísérjék figyelemmel a sporteseményeket. Azért örülnek annak, hogy szabad idejüket ott tölthetik, mert a sport tényleg lehetőséget nyújt számukra, megnyitja előttük a szabadság és az elmélkedés tágas birodalmát, a »fizikai és szellemi erők szabad játékát« — szemben a munkanap fáradalmaival és gondjaival, a munka szférájával, mely a szocializmus feltételei között is olyan lassan veszti el a maga absztrakt jellegét. A sport teszi számukra lehetővé, hogy szabad elhatározásuk szerint valakivel és valaki ellen legyenek, hogy saját hajlamaik szerint az egyik csapatnak vagy sportolóknak szurkoljanak, a másiknak nem, hogy ezt ki is nyilvánítsák, és ezáltal valamit és valakit lelkesítsenek, egy másikat pedig ne.“

És még három mondatot: „A néző a maga nézeteit, gondolatait szabadon fejtheti ki, a társadalmi öncenzúra mértéke a lelátón minimális“; „A néző persze nézeteit azért fejtheti ki hangosan és szabadon a sporttalálkozáson, mert a játékot valóban érti“; „A néző azonban azért is szereti a sportot, mert itt a maga nézeteit »adresszáltan«, face to face (szemtől szembe) vághatja oda.“

Mit lehetne tenni annak érdekében, hogy a romániai magyar sportújságírás lényeges javulásáról írassunk már a közeljövőben? Kérdezni könnyű... Lényegesen többet kellene hogy vállaljanak a napilapok, mi több, az irodalmi és a más jellegű folyóiratok is. És csak hasznos lenne az, ha a lapok szerkesztői elgondolkoznának Jiří Černý sportértekezésén, és egyáltalán: a sport s ezen belül a sportújságírás szerepén és helyén korunkban.

Lázár László

A müncheni olimpiai komplexum díjnyertes tervének makettje

Az Angol Állami Levéltár háborús dokumentumai

Európában a levéltárak hivatalos, egységes és tudományos alapra való helyezésére csak a XVIII. század folyamán került sor. Mária Terézia uralkodása idején W. A. Kaunitz vezetésével Bécsben megszervezték a *Haus-, Hof- und Staatsarchivot*, amely mindenekelőtt a dinasztia, az udvar és az állam érdekeit szolgálta. Mintáját azután több más európai ország is követte.

A francia forradalom idején két — a későbbi szervezést nagyban meghatározó — új elv merült fel. Egyrészt a levéltárakat a nemzet kincsének, birtokának tekintették, másrészt megkövetelték a köz szolgálatába állításukat. E két elv valamilyen formában azután minden országban érvényesült, és alapjában megváltoztatta a középkori szervezési formákat.

Az angol levéltárak átszervezésének gondolata 1802-ben vetődött fel, amikor bizottságot létesítettek, amelynek tanulmányoznia kellett, hogy a nemzet szempontjából fontos történelmi dokumentumokat hogyan lehetne egyetlen helyre összegyűjteni és megőrizni. A régi formákhoz való ragaszkodás miatt a bizottság munkája csigalassúsággal haladt, végre azonban 1838-ban megszületett az Állami Levéltár Törvénye (*Public Record Act*), és még abban az évben Londonban megszervezték az Állami Levéltárat (*Public Record Office*). Ennek vezetője a *Master of the Rolls*, a főlevéltáros (szó szerinti fordításban: a Tekercsek Öre) címet viselte. A törvény előírta a fontos állami ügyiratok megőrzésének módját és titkossági idejét. A második világháború után, 1957-ben új levéltári törvényt hoztak, és a régi elnevezéseket is megváltoztatták. Az új törvény szerint is az Állami Levéltárban kell elhelyezni a külügy- és hadügy-, valamint a gyarmatügyi minisztérium iratait, melyeknek titkossági idejét — jellegük szerint — a törvény 30 vagy 40 évben állapítja meg, vagyis harminc-negyven éven át ezek az akták — bizonyos jól meghatározott állami érdekekkel kapcsolatos esetek kivételével — nem állhatnak sem a nagyközönség, sem a tudományos kutatók rendelkezésére. A törvény értelmében minden év elején az Állami Levéltár közzéteszi a harminc évvel korábbi ügyiratokat, és ezzel hivatalosan feloldja titkosságukat.

Ebben az évben — a három évtized letelte után — az 1941-ből származó dokumentumokat kellett volna hozzáférhetővé tenni, a kormány azonban úgy vélekedett, helyesebb, ha a háborúra vonatkozó gazdag és sokrétű anyagot nem részletekben, hanem a maga egészében vonja ki a tilalom alól, és ezért a háború öt nehéz évének, vagyis 1941—1945 időszakának okmányait tette közzé. (Az 1939—1940-es évek okmányait már korábban kiállították, vagyis a harminc év letelte után.) A január 1-én megnyílt kiállítás 950 kötetben a háborús kormány üléseinek

feljegyzéseit, jegyzőkönyveit, memorandumait és egyéb természetű okmányait tartalmazza, de a külügyminisztériumnak erre az időszakra vonatkozó ügyiratait, minthogy előkészítésük a kiállításra igen nehéz feladat, az év folyamán teszik közzé.

A kormány ügyiratainak hatalmas tömkelegéből, a *The Times*ban megjelentek alapján, itt néhány anyagot ismertetünk, amelyek a kor hangulatát kevésbé ismert, de nem jelentéktelen mozzanatokban tükrözik.

1945 áprilisában az angol kormányt sokat foglalkoztatta a háború befejezése és a győzelem megünneplése. Abból a feltevésből indult ki, hogy az ellenség hivatalosan nem fogja megadni magát, ezért a szövetségesek egyszerűen bejelentik, hogy Németországban a szervezett ellenállás megszűnt, és ezzel a háború véget ért. A kormány úgy döntött, hogy a győzelem kivívását harangzúgással és kivilágítással köszöntik, de a veszély elmúlását jelző szirénák nem búgnak fel.

Az oktatásügyi miniszter, R. A. Butler, memorandumot köröztetett, melyben az újságírókat, történészeket és politikusokat felkérte a háború történetének megírására, és e célból munkaközösségeket szervezett. Earl Marshal, Norfolk hercege aprólékos tervet dolgozott ki arra vonatkozólag, hogy a parlament miképpen tartsa meg első ünnepi ülését a megrongálódott westminsteri palotában. A közelgő választásokra való tekintettel a kormány elhatározta, hogy minden hivatalos jelöltnek egy-egy tonna papirost utal ki a választási propaganda céljaira.

Május 7-én Eisenhower tábornok kézhez kapta az összes német haderők felétel nélküli fegyverletételéről szóló okmányt. Mivel a szövetségesek hivatalos fegyverletételre a hitleri Németország részéről nem számítottak, ez az okmány bizonyos vitát és nézetkülönbséget keltett közöttük abban a kérdésben, hogy a nagyfotosságú hírt hogyan és mikor közöljék. Jóllehet a fegyverletételről rádióan értesítették a német csapatokat, és az amerikai rádióadók minden nyelven közvetítették az „örömmüzenetet“, mégis a háború végének hivatalos bejelentésére a szovjet álláspontnak megfelelően csak május 8-án kerülhetett sor.

Truman elnök telefonon közölte az angol kormánnyal, hogy ő magáévá teszi a szovjet álláspontot. A kabinetben Churchill sajnálkozott amiatt, hogy a népet megfosztják a győzelem spontán örömétől és megünneplésétől. Hosszas megbeszélések és viták után arra az álláspontra jutottak, hogy Churchill május 8-án délután hivatalosan bejelenti a háború végét, és ezt a napot szünnapnak nyilvánítják.

A háború utolsó hónapjaiban sokat foglalkoztatta a kormányt az a kérdés is, hogy mi legyen Hitler meg Mussolini, valamint az ellenség más, feltehetően fogságba kerülő vezetőinek a sorsa. A lordkancellár, Simon, részletes memorandumot dolgozott ki, amelyben azt fejtette, hogy az ellenség vezéreit, személyük azonosítása után, minden peres eljárás nélkül azonnal ki kell végezni. Javaslatát azzal indokolta, hogy e vezetők embertelen magatartása vezetett a háború kirobbanásához, a háború alatt pedig e magatartást további gaztettekkel tetézték. Ha peres eljárást indítanának ellenük, ez túl hosszúra nyúlna, és bonyolult kérdéseket

vetetne fel, a brit igazságszolgáltatás ugyanis nem tehetné magáévá azt az elvet, hogy a törvényszéki eljárás esetében a vádlottak ne részesüljenek megfelelő jogvédelemben. Valamely közös, az angol, az amerikai és a szovjet törvényeken alapuló bíróság formálisan — úgymond — nem tehetne eleget a törvényesség követelményeinek. Hitler viszont azt a képtelen érvet hozhatná fel védelmére, hogy a múltban több ország indított támadó és területszerző háborút, de azok vezetőit a nemzetközi jog alapján még sohasem állították törvény elé, s nem nyilvánították őket háborús bűnösöknek. Simon még a néphangulat megváltozásától is tartott. Hogy mindezek a bonyodalmak elkerülhetők legyenek, azt javasolta, hogy az ellenséges vezéreket először lőjék agyon, s elvi likvidálásukat bízzák a történelemre.

A kabinet áprilisban tárgyalta a memorandumot, valamint az ezzel összefüggő további kérdést: mi legyen a fogságba esett ellenséges politikai vezetők és hadvezérek sorsa. A vita során sokat foglalkoztak a nemzetközi törvényszék felállításával, vagyis azzal az amerikai és szovjet javaslattal, mely a háborús bűnösöknek törvényszék elé állítását szorgalmazta, és lehetőséget biztosított a vádlottak védelmének a megszervezésére is.

Az angol kormány úgy vélte, hogy a javaslat összetéveszti a politikát az igazságszolgáltatással. Az ellenérv az volt: az eljárás törvényessége kétséges volna, a náci vezéreknek mégis alkalmul szolgálhatna, hogy hosszú beszédekben próbálják igazolni cselekedeteiket. Lehetővé válna számukra — és valószínű, élnének is ezzel a lehetőséggel —, hogy halogató taktikához folyamodjanak, és végeláthatatlanul elnyújtják a pert, de még az is megtörténhetik, hogy Hitlert az eljövendő német nemzedékek előtt vértanúvá avatják.

Mindezt szem előtt tartva, a kormány arra az álláspontra jutott, hogy a pernél sokkal megfelelőbb lenne, ha a náci vezéreket törvényen kívül helyeznék, és mihelyt a szövetségesek fogságába kerülnek, azonnal kivégeznék.

Az ülésen jelen levő dél-afrikai miniszterelnök, Smuts tábornok, ellene volt a javaslatnak, mert úgy gondolta, hogy „embereket peres eljárás nélkül agyonlővetni nagyon veszedelmes precedenst jelenthet“. Churchill, aki nagy kedvelője volt a történelmi precedenseknek, egy Tudor-féle megoldást javasolt: a kormány kérje fel a parlamentet, hogy hozzon jogfosztási törvényt, amely a törvényben megnevezett náci vezérekről kimondja, hogy a legsúlyosabb büntetéssel, fejvesztéssel sújthatók.

A légügyminiszter, Archibald Sinclair, egy másik ötlettel akarta kijuttatni a kormányt a nehéz helyzetből: „Hitler és sok más náci vezető — állapította meg — egyben katona is, következésképpen mint katonákkal kell velük elbánni, vagyis számukra nem engedélyezhető az életbenmaradás joga.“ (Ezt a jogot biztosították a hadifoglyoknak.) Ez törvényesítette volna azonnali kivégzésüket, és bármennyire kegyetlen eljárásnak tűnik, kétségtelenül vannak történelmi precedensek.

A nehéz kérdést Hitler öngyilkossága az ő személyét illetően megoldotta. A szovjetek és az amerikaiak azonban kitartottak a háborús bűnösök nemzetközi törvényszék elé állítása mellett. Egy újabb minisztertanács végül is arra a következtetésre jutott, hogy helytelen volna a másik két szövetség álláspontját ellemezni, vagy pedig megtagadni a vádlottaktól azt a lehetőséget, hogy nézeteiket kifejtsek. Elhatározták, hogy elfogadják egy nemzetközi törvényszék felállítását, de a Szovjetunióra és az Egyesült Államokra bízzák az igazságszolgáltatási eljárás kidolgozását. A miniszterelnök rámutatott arra, hogy Hitler, Mussolini és más hírhedt vezetők halálával a helyzet alapján véve megváltozott, és valószínű, hogy a háború befejezése előtt még másoknak is beteljesülhet a sorsa.

Montgomery marsall néhány héttel később az egyik fő háborús bűnös, Joachim von Ribbentrop titkos levelét közvetítette a kormánynak. Azt mondta a levélről, hogy Hitler utolsó üzenetét tartalmazza a brit nép számára, melyet halála előtt előszóban közölt Ribbentroppal. „Az üzenet“ a valóságban nem volt más, mint Ribbentrop összefüggéstelen, nyelvtanilag hibás védekezése; most már remegett az akasztófától, és új taktikával próbálkozott. Levelében azt írta, sem neki, sem legtöbb kollégájának nem volt halvány fogalma sem arról, hogy a koncentrációs táborokban mi megy végbe, és úgy véli, hogy a foglyokkal való embertelen bánásmódot csak képtelen magatartásnak lehet minősíteni. „Minden tisztességes német — írja a levelében —, akárcsak én, csak sajnálkozni tud az ilyen cselekményeken.“ Ő maga — úgymond — Angliát mindig második hazájának tekintette, bár azt a hazugságot terjesztették róla, hogy gyűlöli az angolokat. Mind ő, mind a Führer, elsősorban és szüntelenül egy angol—német szövetség létrejöttét óhajtott. Utolsó beszélgetésükben pedig Hitler azt fejtegette neki, hogy a háború a nacionalista és a kommunista világnézetek közötti háború volt, és a béke az angol meg a német nép között alapvető szükségesség, ha mindkét nép életben akar maradni. Ribbentrop szerint Hitler erről szónokolva hirtelen feléje fordult, és elmondta részleteiben kimeríthetetlen, ostoba szónoklatai egyikét, melyet azzal zárt, hogy a történelem majd igazolni fogja őt.

*

A dokumentumok közül különös érdeklődésre tarthat számot Roosevelt elnök és Churchill között 1944 szeptemberében a Hyde-parkban lefolyt beszélgetés gyorsíró feljegyzése. A beszélgetés tárgya a félelmetes új eszköz, a „Tube Alloys“, vagyis a készülő atombomba volt. Abban egyeztek meg, hogy az ügyet a legnagyobb titoktartással kezelik, de amikor a bomba véglegesen elkészült, alapos megfontolás után esetleg a japánok ellen fogják felhasználni, akiket előre figyelmeztetnek, hogy a bombázást mindaddig megismétlik, amíg a fegyvert le nem teszik.

*

Montgomerynek 1943 márciusában a Nyolcadik Hadsereg főhadiszállásáról kézzel írott levele jól érzékelteti a kor hangulatát és a hadban álló felek erőviszonyainak megváltozását. „Kedves Alex — írja a tábornok —, itt minden jól megy. Ha Rommel megtámadna engem, fogadok, hogy véres orral távozna... Ma már könnyen megállíthatjuk, visszavonulásra kényszeríthetjük, azután pedig felgöngyölíthetjük csapatait...“ A „bombázó“-nak nevezett Arthur Harris légügyi marsall merész kalóztervet dolgozott ki Mussolini levegőbe röptetésére. A kémiszolgálat ugyanis azt jelentette, hogy Mussolini — „mint pontos természetű ember“ — mindennap délelőtt 9 órakor érkezik római hivatalába. Ennek megfelelően alacsony repülő Lancasterek pontosan 9 óra 30 perckor rácsapnának e hivatalra, és Mussolinival együtt levegőbe röpténeék. A tervet azonban az illetékesek nem hagyták jóvá.

*

1942-ben amerikai csapatok érkeztek Angliába, és magukkal hozták a „négerkérdést“. A külügyminiszter emlékiratban fejtette ki azokat a módszereket, amelyekre a „négerkérdésre“ való tekintettel a brit hadsereg, különösen pedig a női segédcapatok kioktathatók. Az emlékirat meghatározza azt a magatartást, amelyet az angoloknak a négerekkel szemben kellett volna tanúsítaniuk, össz-

hangban az amerikai elképzelésekkel és az amerikai gyakorlattal. A kormány általában helyeselte az emlékirat megállapításait, és véleményét e szavakkal öszszegezte: „Kívánatos, hogy ennek az országnak a népe ne legyen túl barátságos az amerikai színes bőrű katonákkal.“

A brit kormány nem kifogásolta, hogy az amerikaiak Nagy-Britanniában a színes bőrű csapatokat különválasztják; de úgy vélte: az amerikaiak nem várhatják el, hogy az elkülönítést a brit kantinekban, kocsmákban, színházakban és mozikban is bevezessék. A gyarmatügyi miniszter, Cranborne lord, rosszállását fejezte ki a javaslatl szemben, és nem helyeselte azt a megfogalmazást, hogy a britek tartózkodjanak a túlságos baráti kapcsolatoktól a színes bőrűekkel. Kifejtette, hogy a múltban a brit lakosság soha nem kapott olyan eligazítást, hogy ne tanúsítson barátságos magatartást az országba érkező brit színes bőrű alattvalók iránt. Egy ilyen szabályzat bevezetése — mondotta — Angliában sértődöttséget, a gyarmatokon pedig elégedetlenséget válthat ki.

Egy hirtelenében megalakított bizottság körlevelet készített, és azt bizalmas jelleggel köröztette a magas rangú tisztek között. A körlevél erőltetetten, a négerrek iránt tanúsított jóindulattal igyekezett megmagyarázni az Egyesült Államok faji problémáját. „Dél — írja a körlevél — félig a forró égövhez tartozik, ahol a színes emberek könnyebben tudnak dolgozni. A fehér lakosság (ti. az amerikai) még mindig hajlamos arra, hogy a négereket gyermekeknek tekintse, akikért erkölcsi felelősséget érez. Mint gyermekek, a négerrek gyakran szeretetet és csodálatot váltanak ki, de nem tekinthetők egyenlőknek a fehér férfiakkal és nőkkel, mint ahogy a gyermekek sem tarthatók egyenlőknek a felnőttekkel.“

Az okmány nehezen valóra váltható „gyakorlati tanáccsal“ végződik: „Ha fehér vagy színes bőrű amerikai katonák társaságában van (példának okáért, ha fehér amerikai katonák olyan kantineba vagy bárba lépnek be, ahol Önt színes bőrű amerikaiak társaságában találják), tartsa kötelességének úgy viselkedni, hogy a kellemetlenségeket elkerülje. Sokkal jobb azonban elkerülni az ilyen helyzeteket. Ha egy fehér nő egy amerikai néger társaságában sétál, valószínű, hogy ez vizsályt és rossz érzést vált ki, és maguk a néger katonák is félreérthetik.“ Egy jelentés beszámol arról, hogy történtek incidensek, amikor például jószándékú személyek fehér és színes bőrű katonákat ugyanarra az időre hívtak meg házukba.

A kormány felkérte a sajtót, hogy egyáltalán ne utaljon erre az okmányra, mert megítélése szerint „ez lenne a legjobb lehetőség a rossz publicitás és, amint mi kívánjuk, mindenfajta publicitás elkerülésére“.

Szováti Endre

A politológia partnereiről

Nem szűznemzés útján jött létre, és nem önállósra rendezkedett be a marxista politológia, amelynek művelését a nemzetközi élet viszonylatában is feladatunknak tudjuk. Amióta ez az életerős, kitűnően fejlődő új diszciplína „hozzáférhet saját tárgyához“, marxista (vagy marxista igényű) művelői, a nyílt és nyíltabb politikai feltételek hivatott tudatosítói, a központi fogalom, a szocialista elvek megvalósítására törő érdekek bajvivői, már a kaptatón egyre lelkesebben ismerik fel, hogy foglalatosságaik tárgyának fogamzásakor, a jó vagy

javuló konstellációnak köszönhetően, milyen kedvezőek voltak a feltételek, milyen nagy energiájú lehetett a diszciplinateremtő aktus. A történelmi materializmust adottságaitól lényegében semmi sem foszthatta meg, duzzadó ereje mindig is áhitotta az új partnereket, hiszen „cselekvő részese a történelemnek“.

A vitázó hajlandóság felbuzdulása során kiderült, hogy a marxista politológia nemcsak a nem marxista politológiával (tehát közvetlen ellentétpárjával) zajló eszmei összecsapásban korszerűsíti szüntelen önmagát, hanem kötelességszerűen számba veszi a tudományok nem politológiai jellegű, de kisu-gárzásukban világnézeti és politikai vonatkozásait, még akkor is, ha ezek távol állnak attól, ami a marxista gondolatvilágra a legjellemzőbb. Ez az interdiszciplináris párbeszédre mindenkor kész attitűd távolról sem azt jelenti, hogy a marxista politológia ne tekintené önmagát a társadalmi mozgás egyik nagyon is elkülöníthető formája szakosodott résztudományának. Hanem éppen azt jelzi, hogy önállóként is próbálgatja erejét: más mozgásformák szakosított tükrözéseinek saját szempontú lemerésében és értékelésében.

Az avatkozó olvasó a fentiek előrebocsátása nélkül is nyilván tisztában van azzal, hogy sem Arnold J. Toynbee, sem Claude Lévi-Strauss nem a politológia művelője, még kevésbé marxista. Nevükkel többször találkozhatott már folyóiratunkban, mindenképpen eltekinthetünk tehát bemutatásuktól, méltatásuktól, különbözőségeik szemléltetésétől, hiszen a lényegbevágó bírálatnak csak kettejük jól megkülönböztethető „önkörében“ volna értelme és a történész, a filozófus, a szociológus, az etnológus kétségbevonhatatlan illetékességébe tartozik.

Toynbee alább közölt írása politológiai kicsengéseinek értelme viszonylag könnyen megfeythető. A történelem fő színterén, az emberi viszonylatokban a sikertelenségek tragédiájára utalva a szerző nem örül, és nem is örülhet kelőképpen a tudomány és a technika lényegében másodlagos világában realizálódóknak. Minduntalan visszatér az apartheidre, mindenfajta megkülönböztetésre, amely szerinte is a politikában megnyilvánuló embertelenség fő bűne. Tartalmilag éppen a rasszizmusra utaló szép sorai készítik elő a gondolati átívelést Lévi-Strauss tanulmányába, amely faj és kultúra viszonyait taglalja. Problematikusabban. A „ziccerekre“ hajlamosabb politológusnak sok kísértést kínálva.

De ne engedjünk a kísértésnek, ne bizonygassuk, hogy az ember mégsem „földi majom“ vagy „lisztféreg“, melynek „toxikus váladéka“ a fajgyűlölet, mert rövidlátás volna ezt kiolvasni a szövegből; de még arra se vetemedjünk, hogy felrójuk a primitív társadalmak tapasztalatainak — történelmietlen? — általánosítását az immár UNESCO-problémák szintjén küszködő kor viszonylataira. Ingoványos talajra lépnénk, terra incognitára. A strukturalizmus legalább olyan ezoterikus, mint a relativitáselmélet, pedig ez utóbbit is a továbbiakban ugyancsak a dialektikus materializmus, ergo a történelmi materializmus, ergo a politológia tartópillérei között kívánjuk számon tartani.

Akár tetszik, akár nem (de inkább igen!), Lévi-Strauss alkot, s hat azokra az írókra, képzőművészekre, esztétákra, szociológusokra, akikkel aztán már — adódható esetekben — „direktben“ kell társalkodnia a politológiának.

Csakhogy feltehetően nem azokkal a szövegrészekkel hat, amelyek akár az alábbi tanulmányban is könnyűszerrel fülöncsiphetők (a kisebbségi közöségek példajaként a hippiket említi; az egymás iránti türelem egyik feltételének a megfelelő fizikai távolságot hiposztazálja; az eredetiséget a mással megvalósult tökéletes kommunikációtól félti; az igazi alkotás — szerinte — „megtagadó“ vakságot tételez fel más értékek iránt). Akire ezzel hat, azzal fölösleges volna vitázni.

Ez is van tehát, de Lévi-Straussnál van „remény a történelem alakulásában beálló változás“-ban, s „a bajoknak a tudatlanságnál és előítéletnél mélyebbre nyúló gyökerei“ is vannak.

Talán egy Sartre-szövegrészlet valamelyest eligazít a strukturalizmus lehetséges politikai áttéteit illetően, s a tekintetben, hogy visszaél vele — legalábbis kockázatos. „Lévi-Strauss több ízben tiltakozott az ellen, hogy a struktúra fogalmával visszaélnek olyan területeken, ahol alkalmazása valóban nagyon kockázatos: példának okáért az irodalmi kritikában. Azok a kutatások, amelyeket ő a saját területén végez, pozitívak. Egészen bizonyos, hogy a strukturális elemzés lehetővé teszi a rokonsági viszonyok bonyolult rendszerének vagy a mítosz archaikus társadalmakon belüli jelentésének jobb megértését. A struk-

turalizmus azonban, abban a formájában, ahogyan Lévi-Strauss felfogja és alkalmazza, sokban hozzájárult a történelem mai lejárataához, amennyiben a módszer csak már megalkotott rendszerekre, például a mítoszokra alkalmazható. A mítosznak minden bizonnyal az a funkciója, hogy magába olvassza azokat az abszurd vagy visszatetsző elemeket, amelyek egy társadalom életét fenyegetik, de az sem vitás, hogy a mítoszt emberek dolgozták ki, formálták meg. [...] Nekem gyakran vetik a szememre »historizmusomat«. Ha egyeseknek hinni lehetne, én az embert, az alanyt, közvetlenül belelőkném a történelem bizonytalan, széles sodrú mozgásába. Sosem mondtam ilyesmit. Szerintem is az ember a struktúra terméke, de csak annyiban, amennyiben meghaladja azt. Ha úgy tetszik, a történelemnek vannak pillanatnyi megdermedései, s ezek a struktúrák. Az ember készen kapja a struktúrákat, és ebben az értelemben mondhatjuk azt, hogy a struktúrák produktuma. De készen kapja őket olyanformán is, hogy maga is cselekvő részese a történelemnek, olyannyira, hogy nem térhet ki az adott struktúrák lerombolása elől, hogy újakat hozzon létre helyettük, amelyek majd újra meghatározzák őt. Ahogy Marx mondja: »a munkás titka a burzsoázia halála.«

Farkas László

Emberség és embertelenség a politikában

Manapság az emberiség irtózatát a háborútól főként annak tulajdoníthatjuk, hogy a rombolás erői félelmetesen megnövekedtek. A gyors technológiai fejlődésnek a fegyverzet „tökéletesítésére“ való alkalmazása következtében a háború kétségtelenül mind borzalmasabb formákat ölt. Mindössze néhány évtized telt el azóta, hogy a nyugati világ népei megrendültek és megrémültek: az arcvonalak mindkét oldalán vágóhídra hurcolják az ifjúságot a hatalmak nagy megütközésében, amelyet második világháborúnak nevezünk. Addig soha nem tapasztalt méretű, szelektív emberáldozat volt, eltörpültek mellette az azték kegyetlenségek. A légi bombázások a spanyolországi polgárháborúban, az atombomba feltalálása és bevetése a második világháborúban nem hagy kétséget afelől, hogy egy következő háborúban az emberáldozatok nem lesznek szelektívek, hanem a háború már taláalomra szedi áldozatait, miként a vietnami háború erre tanúságként szolgálhat.

Érthető, hogy sokan józanul belátják: a háború felszámolása immár abszolút szükségesség. Ugyanakkor felismernek egy olyan igazságot, amelyet a kvékerek már háromszáz esztendővel ezelőtt vallottak, azt nevezetesen, hogy a háború elleni fő érvnek nemcsak az értelemre apellálóknak kell lennie, hanem etikai természetűnek is. A háború most már valóban pusztító. S mégis akadnak olyanok, akik természetesnek tartják, s a technológia gyors fejlődését továbbra is a háború romboló erejének növelésére igyekeznek felhasználni.

A fegyverzetek növekvő hatékonysága nagy eltérésekhez vezet az emberek háborúval kapcsolatos magatartásában. A nézetek nagyon különbözők, és a szélsőségek felé tendálnak. A háború kérdésében főként az sarkítja a megítéléseket, hogy barbársága, amely az 1914 óta vívott harcokban már jócskán megnyilvánult, elképzelhetetlen méreteket öltött. Igaz, a polarizálódás nemcsak a háború megítélésében, hanem a világ minden problémakörében kifejezésre jut. Az emberiség

két része — a háborút felszámolni szándékozók és a háborút a technológia gyors fejlődése adta lehetőségekkel hatékonyabbá tenni igyekvők — között folyó harc csupán egyik aspektusa (minden bizonnyal a legszembetűnőbb és a legsúlyosabb következményekkel járó vonatkozása) az emberség és az embertelenség párviadalának.

Tudomásom szerint nem volt még korszak, amelyben az emberség — ez az emberi mivoltunkban bennünket, embereket egymáshoz fűző érzés — oly általánosan megbecsült, oly jelentős mértékben irányelvként szolgáló lett volna, mint éppen napjainkban. A római író, Terentius egyik hősének híres és megrázó szavai — „Ember vagyok, tehát semmi sem idegen tőlem, ami emberi“ — tulajdonképpen jellemzőbbek a mai világra, mint az i. e. II. évszázad görög-római szellemiségére. Ám az idők mégis csak lehetővé tették, hogy az emberek semmibe vegyék a józan felismeréseket, s — irgalmatlan doktrínákra hallgatva — igazoltnak hiessék kegyetlenkedéseiket.

A háborús öldöklések rituális formáitól eltekintve az emberek a legrégebb időktől kezdve mérsárolják egymást; erről a hagyományokból is értesülhetünk. De csak a mi korunkat érte az a „megtiszteltetés“, hogy a mérsárlás új módját új szóval fejezze ki: „genocidium“. A XX. századi genocidiumot az különbözteti meg minden előzőtől, hogy most már hidegvérrel követik el, valamely tirannus előre megfontolt szándékkal kiadott parancsára, olyanok, akik a jelenkori technika és szervezőtudomány — a mérsárlás rendszeres és tökéletes végrehajtásához szükséges — minden eszközével rendelkeznek.

Akit meggyilkolnak, rosszabbul jár, mint az, akit elüldöznek vagy megfosztanak hajlékától és vagyonától. Hiszen a száműzött hontalansága árán legalább az életét megmentheti, s amíg él, remél; reméli, hogy egyszer csak eljön a hazatérés nagy napja, s jóváteszik a vele szemben elkövetett bűnt, esetleg kártalanítják, majd letelepítik egy megfelelő helyen, ahol újra gyökeret ereszthet. Egész népeiségek vagy kisebbségek száműzése a régiek időnként alkalmazta barbár gyakorlatának nagyobb arányú megismétlése; akkoriban az ilyen műveleteket kevesebb kegyetlenséggel s nem oly kíméletlen pedantériával hajtották végre.

A lakosság kevésbé népes rétegeinek megfosztása jogaitól és megvetése nem új megnyilvánulási formája az embertelenségnek. A múltban is üldöztek embereket vallásuk, nemzetiségük vagy fajuk miatt. Ártatlan emberek üldözése önmagában is erkölcstelen cselekedet, bármire hivatkozzanak is az üldözők; de a leggyűlöletesebb a faji különbségek miatti aktív vagy passzív üldözés. A faji különbségek megváltoztathatatlanok mindaddig, amíg kemény törvények akadályozzák vegyes házasságok útján vagy házasságon kívüli nemi kapcsolatok következtében történő felszámolásukat. Ezzel szemben vallást vagy nemzetiséget változtatni lehet, akár önkéntes elhatározás alapján, akár kényszernek engedve, sőt, az üldözött még jutalomban is reménykedhet, ha feladja hitét vagy nemzetiségét. Dél-Afrikában egyre súlyosabb formákban nyilvánul meg a fajüldözés; a faji különbségek keveredés útján való kiegyenlítését a „fehér“ kisebbség hozta szigorú törvények tiltják. Ugyanilyen téves útra lépett a Rhodesiában hatalmon levő „fehér“ kisebbség is. Az Egyesült Államok déli államaiban — egy évszázaddal a rabszolgaság felszámolása után — az északi „fehér“ kisebbség határozott erőfeszítést fejt ki a faji „integrálás“ megvalósítására, és sikerült is rákényszerítenie politikáját a gögös Délre.

Akárcsak az „apartheid“, az integrálás is törvénykezés kérdése, pedig törvényekkel e kérdéskörben sem lehet többet megoldani, mint az élet bármely más területén. A törvény elégtelenségének az az oka, hogy hatóköre nem terjed ki a

teljes társadalmi élet minden vonatkozására. Sok olyan társadalmi viszonylat van, amely törvényekkel nem szabályozható. Az „apartheid“-törvények is teljesen hatástalanok volnának, ha a Dél-Afrikában hatalmon levő „fehér“ kisebbség többsége állást foglalna a diszkrimináció e formája ellen. Az Egyesült Államok „integrációs“ törvényei is csak oly mértékben hatályosak, amilyen mértékben megfelelnek az uralmon levő „fehér“ többség érzületeinek és magatartásának. Mostanában, amikor a néger lakosság mind nagyobb százaléka távozik a déli államokból, és költözik északkelet ipari központjaiba, az északi társadalom „fehér“ tagjai ugyanolyan ellenszenvet tanúsítanak a négerrel szemben, mint a déliek azóta, hogy államszövetségük vereséget szenvedett a polgárháborúban, s a rabszolgaság felszámolása kérdésessé tette a „fehérek“ uralmi pozíciójának az örökérvényűségét. Még ha a törvény az amerikai négert egy szintre helyezi is „fehérré“, ez még nem biztosíték arra, hogy a néger olyan munkát és olyan fizetést kap, mint „fehér“ kollégája, s arra sem, hogy a tanulás terén is egyenlő lehetőségei legyenek.

A négereket a legnagyobb jóhiszeműséggel arról biztosították, hogy felszabadításuk, majd az azt követő integrálásuk véget vet hátrányos helyzetüknek, s lehetővé teszi életszínvonaluk emelkedését. De a négerrel szemben csalatkoztak, s emiatt csak nőtt keserűségük és reménytelenségük. Az utóbbi időben az Egyesült Államok színes bőrű lakosságának egy része saját akaratából akar „apartheid“-ot, s már harcol is érte. Az északkeleti négerrel szemben ezen új célja nagy veszélyeket rejt magában: a véres faji zavargások megismétlődhetnek és kiterjedhetnek.

Manapság már a Föld bármely pontjáról útnak lehet indítani a Föld bármely más pontja felé atomtöltetű robbanófejjel ellátott rakétát. Sokszor azon gondolkodom, vajon egyáltalán van-e valaki, aki fel tudná becsülni a már felhalmozott atomfegyver-készletekkel okozható fizikai pusztítások arányait. Az apokaliptiszisnek az a leírása, amely az Evangélium szerzőjétől az i. u. I. századból ránk maradt, sokkal szuggesztívebb képet fest a leselkedő katasztrófáról, mint bármely tudományos-fantasztikus regény.

A fizikai energia atomrombolással való felszabadításának óriási technológiai teljesítményét rövidesen bűnös alkalmazása követte. A magfizika felfedezéseit borzalmas fegyverek előállítására használták fel, s hasonló buzgalommal és sikerrel fejlesztették a rakéta-technikát, hogy az atomtöltetet célba lehessen juttatni. Ugyanakkor a rakéatechnikai kutatások a Föld felszínéről a kozmikus térségig terjesztették ki az ember cselekvésének határát, s lehetővé teszik a behatolást új világokba. Az atomenergia éppúgy állítható a rombolás, mint az építés szolgálatába. Békés felhasználása egyszer — valószínűleg napjaink leggazdagabbjai számára is elképzelhetetlen — bőséget nyújt a világ legszegényebb embereinek. De ez ideig az atomerő békés felhasználása sokkal lassabban halad, mint katonai célokat szolgáló alkalmazása. A nukleáris energia tudományában szakosodott tudósok és technikusok első nemzedékének tehetsége mindmáig lealacsonyító, társadalmiatlan célok szolgálatában állt, minthogy az atomenergia fölött kivívott uralomhoz tömeggyilkosságok elkövetésének lehetősége társult.

Amióta őseink emberré váltak, az „erkölcsi szakadék“ egyre szélesedik, s irtózatot, már-már feneketlen mélységűnek tűnik. Visszapillantva a tudomány és a technika haladásának módjára, két tendenciát figyelhetünk meg. Az egymillió év alatt, amióta az ember létezik, a haladás egy ideig konstans módon halmozódott, hogy később aztán mind gyorsabb ütemben bontakozzék ki. A tudás halmozódását időnként stagnálások szakították meg, amelyeket utólag kellett behozni. Úgy tűnik, hogy például az égi térképben az írás technikájának nyoma veszett az i. e. XII. században, és csak az i. e. IX. században bukkan fel ismét.

Minden jel arra mutat, hogy a haladás ugrásszerűen felgyorsul. Az első hirtelen felgyorsulás, amelyről tudunk, a korai kőkorszakban következett be, vagyis közel 30 000 esztendeje, amikor a kő megmunkálásában alkalmazott pattintás-technika hirtelen tökéletesedett; az előző évmillió során előállított szerszámok esetében alig-alig ismerhető fel valamelyes haladás. A második ugrás az újabb kőkorszakban következett be, amikor — mintegy 8 000—10 000 évvel ezelőtt — csiszolt kőszerszámot kezdtek használni a pattintott helyett. Ez a fejlődés párhuzamos volt a mezőgazdaság, a fonás, a szövés, a fazekasság nagyjából egyidejű meghonosodásával (s a kutya háziállattá szelídítésével, amelyet sok más állat megszelídítése követett). A harmadik ugrást a fémek használata jelezte, majd — a civilizáció hajnalán, vagyis mintegy 5 000 éve — az írás felfedezése.

A negyedik ugrás sokat váratott magára; impulzusa azért volt viszonylag elég nagy: sokáig féken tartott erők szabadultak fel. A közel kétszáz esztendeje megkezdődött ipari forradalom jelzi a haladás felgyorsulásának negyedik ugrását. E nagy lépésre jellemző az élettelen természeti erők hasznosítása, hogy pótolják az állatok és az emberek izomerejét, amelynek a munkafolyamatban végül a helyébe lépnek. (A fizikai erők hasznosításának alapelve tulajdonképpen nem volt új. A szél erejét a civilizáció kezdeteikor a hajózásban, a hidraulikus energiát pedig már a kereszténység kora előtt a malomkerekek meghajtásánál hasznosították.) Jelenleg a negyedik hirtelen felgyorsulás még teljes kibontakozásban van, és semmi jele annak, hogy lendülete alábbhagyna, ahogyan az minden előbbi felgyorsulás esetében előbb-utóbb bekövetkezett; sőt, egyre jobban nekiirמודik. E jelenség jelképe az atomszerkezet felfedezése és e felfedezés műszaki alkalmazása az atomenergia hasznosítása révén.

A természettudományok és a technika további fejlődése sohasem tapasztalt felgyorsulásának vagyunk tanúi. Egyidejűleg azt is tapasztaljuk, hogy a természettudományok és a technika rendkívüli teljesítményeit miként alkalmazzák önkényesen és hidegvérrel előre kitervezett büntényekben, amelyek mellett eltörpülnek a régebbi időkben elkövetett gazságok, már amennyire tudomást szerezhattünk róluk.

Szerencsére a harctéren bevett mérges gáz kétélű fegyvernek bizonyult. Annak idején a szél iránya hirtelen megváltozott, mégpedig Jeanne d'Arc javára, pedig a szél éppolyan szeszélyesen azok ellen a katonák ellen is fordulhatott volna, akik — hogy megfojtsák ellenségeiket — bemocskolták szárnyait. Okunk van fel-tételezni: a második világháborúban a hadviselő feleket mindkét részen ez a borzalmas tapasztalat, nem pedig az emberiség szelleme készítette a mérges gázok használatától való tartózkodásra. Feltevésünket igazolja az a tény is, hogy miközben háború dúlt, a halált hozó vegyi terméket iszonyatos hatékonysággal alkalmazták a gázkamrákban: a náciak a mérges gázt tartották a legjobb eszköznek az európai zsidóság kipusztítására. A második világháború befejezése és a németországi nemzetiszocialista kormányzat felszámolása után a tudomány és a technika — útján kitartón haladva — előállította a napalmot, ezt a mérges gáznál is szörnyűségebb vegyi fegyvert, amely a bombázógépekről városokra és termőföldekre szórható.

Az a tény, hogy az ember a tudománytól és a technikától rendelkezésére bocsátott nagyszerű eszközökkel ilyen kegyetlenkedéseket követ el, kételyt támaszthatna bennünk az emberiség, vagyis unokáink és unokáink unokái jövőjét illetően. Szerencsére azonban olyan idöket élünk, amelyben az emberek kezdik felmérni, hogy milyen mély az erkölcsi szakadék, s kezd már eluralkodni a nyugtalanság e szakadék további mélyülése láttán.

Az emberiség nem örülhet annak, hogy nagy sikerei a tudomány és a technika lényegében másodlagos színterén realizálódnak, miközben a fő színterén, az emberi viszonylatokban a sikertelenségek tragédiája zajlik.

A halálbüntetés végrehajtásán kívül az ölésnek még csak egyetlen egyetemen elfogadott és nem gyilkosságnak minősített módja ismeretes: az ellenség megölésének kötelezettsége a háborúban; ezt társadalmi feladatnak tekintik, és hazafias tetteként magasztalják. Emlékeztetek arra, hogy a modern nyugati világban a kvékerek voltak az egyedüliek, akik a háború intézményét rossznak tartották, és megtagadták a háborúban való részvételt. Tudomásom szerint jelenleg egyetlen állam létezik, amelynek alkotmánya tiltja a hadviselést: az 1945 utáni Japán.

Csak a mi nemzedékünk lépett arra az útra, amelyen továbbhaladva végre elfogadtathatjuk: az alapvető emberi jogok közé tartozik az is, hogy ne legyünk kötelezhetők előre megfontolt szándékkal ölni, bármilyen okra hivatkozzanak is a parancsosztogatók, s hogy a háborúban való ölés, akárcsak a halálraítéltek kivégzése (beleértve a gyilkosokat sújtó halálos ítélet végrehajtását is) ugyanolyan kevésbé igazolható, mint a magánérdekből elkövetett emberölés, amely az ölés egyetlen, a társadalom nagyobb hányadától gyilkosságnak minősített változata.

Az ember elsődleges joga, hogy ne ölhessék meg előre megfontolt szándékkal, hiszen ha megölik, megfosztják minden más jogok élvezésének a lehetőségétől. De az ember többi alapvető joga, amelyek miatt oly fontos magához az élethez való jog, önmagában sem kisebb értékű, mint az élethez való jog. Példaként említhetem ama jogunkat, hogy ne haljunk éhen, vagy hogy ne váljunk természeti erők áldozatává. Hasonlóképpen jogunk van ahhoz is, hogy ne kelljen éhezni, hogy ne kelljen olyan lakásban laktunk, amely nem nyújt kellő védelmet az időjárás viszontagságaival szemben, amelynek nincsenek egészségügyi berendezései, vagy túlszűfolt. Jogunk van ahhoz is, hogy ne szakítsanak el erővel családunktól. Ám mindezek csak negatív jogok. De van pozitív jogunk is: nevezetesen, hogy a társadalom érdekében és személyes hasznunkra tökéletesítsük képességeinket. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy jogunk van a képességeinknek legjobban megfelelő oktatáshoz, majd pedig olyan természetű tevékenység folytatásához, amelyre képességeink és képzettségünk alkalmassá tesznek.

Az intelligencia az emberiség egyetlen reális tőkéje. A nyersanyagok és a természet holt erői — a kőolaj, a földgáz, a vízi energia, a villamosság és az atomenergia —, amelyeket, tévesen, „tőkének“ hittünk, az emberiség szempontjából értéktelenek maradtak mindaddig, amíg fel nem fedeztük, hogyan állíthatók emberi célok szolgálatába.

A természeti adottságokkal gazdagon megáldott embert iratlan törvények arra kötelezik, hogy tehetségét ne személyes hasznára és felebarátai kárára használja fel, miként például Napóleon tette, hanem — feltéve, hogy sikerül ilyen magaslathoz emelkednie — inkább saját személye kárára, de minden más érző lény javára gyümölcsöztesse őket, úgy, ahogyan a boddhiszátva [tökéletességet elért személy. — *A fordító megjegyzése*] cselekedne. Ezenkívül, ha lehetősége van rá, köteles természeti adottságait a lehető legjobb tanulással éppen ott tökéletesíteni, ahol a véletlen folytán meglátta a napvilágot; s — noha erre írott parancs tulajdonképpen nincs — tehetségét a társadalom üdvére gyümölcsöztesse. Ha aztán a társadalom szolgálatában álló ilyen ember saját jólétéről sem feledkezik meg, meg lehet bocsátani neki.

Arnold J. Toynbee

Faj és kultúra

Nem az etnológus feladata kísérletet tenni annak meghatározására, mi az, amit fajon értünk, hiszen a természettudományi antropológia szakemberei sohasem alakítottak ki közös véleményt e tekintetben, és mi sem bizonyítja, hogy ma nagyobb volna az egyetértés az erre a kérdésre adandó válaszban, pedig majdnem kétszáz éve vitatkoznak felette. Nemrég tudtunkra adták, hogy az egymástól egyébként nagyon is különböző emberféléknek három, négy, sőt még több millió éves múltjuk van; hosszú idő ez, és sohasem fogunk eleget tudni ahhoz, hogy eldöntsük: a különböző típusok, melyeknek csak csontjait szedjük össze, egymásnak csupán prédaí voltak, vagy keveredés is létrejöhett közöttük. Egyes antropológusok szerint az emberi faj már nagyon korán alfajokra differenciálódott, s közöttük az őstörtenét folyamán egész sor cseré és keveredés jött létre. Néhány régi vonás fennmaradása és az újabb keletű vonások konvergenciája együttesen szolgál magyarázattal azokra a különbözőségekre, amelyek manapság az emberek között megfigyelhetők. Mások szerint éppen ellenkezőleg, az embercsoportok genetikai elszigetelődése sokkal újabb keletű, a pleisztocén végére tehető; ebben az esetben a megfigyelhető különbségek, amelyek a reprodukció szempontjából elszigetelt népeiségeken belül meghatározatlan ideig fennmaradhatnak, nem az adaptációs lehetőségeiktől megfosztott vonások véletlen eltéréseiből, hanem inkább a kiválasztási tényezők helyi különbségeiből származhatnak. A faj fogalma vagy bármely más kifejezés, mellyel helyettesíteni próbálnók, olyan népeiséget vagy a népeiségek olyan együttesét jelölné, mely a többtől bizonyos gének kisebb-nagyobb előfordulási gyakorisága folytán különbözik.

*

Valójában tudjuk, mi a kultúra, de nem tudjuk, mi a faj. De valószínűleg nem is szükséges tudnunk ahhoz, hogy megkíséreljük tisztázni faj és kultúra viszonyát. Nincs veszteni valón, ha a kérdést bonyolultabban és ugyanakkor naivabb formában fogalmazzuk meg. A kultúrák közti különbségek nagyobbak, mint amennyire azt a kivülről avatatlan megítélheti; a különböző kultúrák olyan népeiségek sajátjai, melyek fizikai szempontból is különböznek a többi népeiségtől. Ez utóbbiak pedig úgy hiszik, hogy a saját kultúráik közötti eltérések kisebbek, mint a köztük és más népeiségek kultúrája közt fennálló különbség. Van-e észlelhető kapcsolat a fizikai és a kulturális különbség között? Magyarázhatjuk és megokolhatjuk az egyiket a másikra való utalás nélkül? Lényegében ez az a kérdés, amelyre válaszolnunk kellene. Csakhogy erre nem vállalkozhatunk, mégpedig több okból. Ezek közül a legfontosabb a genetikusoknak abból az állításából következik, mely szerint lehetetlen elfogadható módon összefüggésbe hozni a rendkívül komplex magatartást, például azt, mely megszabja egy kultúra különálló voltát, és a meghatározott és helyhez kötött örökletes tényezőket, amelyeket a tudományos kutatás máris kimutatott, vagy az előrelátható jövőben bizonyára meg tud határozni. Előnyösebb tehát, ha a kérdést még inkább leszűkítem, és a következőképpen fogalmazom meg: alkalmas-e az etnológia arra, hogy egymaga magyarázattal szolgáljon a kultúrák különbözőségére? Sikerül-e megfelelnie anélkül, hogy saját racionalitásán kívül eső tényezőkhöz folyamodna, és anélkül, hogy prejudikálná e tényezők természetét, melyeknek biológiai mivoltát megállapítani nem

illetékes? Végeredményben mindaz, amit — egy híres mondást parafrázálva — elmondhatunk a kultúra és a vele nem egy természetű „másik dolog” lehetséges viszonyáról, csak annyi, hogy: semmi szükségünk erre a hipotézisre.

Nem lehetetlen, hogy a dolgok túlzásba vitt egyszerűsítésével túllövünk a célon. A kultúrák különbözősége önmagában, a különbözőség objektív tényén kívül nem jelent problémát. Tulajdonképpen semmi sem akadályozza a különböző kultúrák koegzisztenciáját és a közöttük fennálló viszonylag békés kapcsolatokat, melyeknek a történelmi tapasztalat szerint többféle alapjuk lehet. Mindegyik kultúra amúgy is hamarosan az egyedül üdvözítőnek tartja magát, az egyetlennek, melyben érdemes élni, s nem hajlamos tudomást venni a többiről, jóformán kultúra voltukat sem ismeri el. Az általunk primitívnek nevezett népek legtöbbje önmagát „az igazi”, „a jó”, „a kiváló” vagy egyszerűen az „ember” szóval jelöli, a többieket pedig emberi mivoltukat tagadó jelzőkkel illeti, mint például „földi majom”, vagy „csúnya, mint az éjszaka”. Kétségtelen, hogy a kultúrák közt ellenségeskedés, sőt háború is támadhat, de ez többnyire csak arra szolgál, hogy bosszút álljanak valamely igazságtalanságért, áldozati alanyokat fogdossanak, nőket vagy javakat raboljanak. Oly szokások ezek, melyeket erkölcsünk elítél, de melyek sohase vagy csak kivételesen vezetnek valamely kultúra kipusztításához vagy leigázásához [...] Amikor a nagy német etnológus, Kurt Unkel, aki inkább Ni-muendaju néven ismert (névét azoktól a brazíliai indiánoktól kapta, kiknek életét szentelte), a civilizált világban való egyik hosszabb tartózkodása után visszatért a bennszülöttek falujába, vendéglátói könnyelábadt szemmel gondoltak szenvedéseire távol az egyetlen helytől, melyben, úgy gondolták, élni érdemes. Valamiképpen e más kultúrák iránti tökéletes közöny volt a biztosítéka annak, hogy a maguk módján elkülönülten éljenek.

Abban a civilizációban, mely a maga értékei fejlesztésén munkálkodik, nem talál semmi érdemlegest az a megfigyelő, aki saját kultúrkörében más értékekhez szokott. Úgy képzelem, hogy csak az ő körében történhet valami, hogy csak a saját civilizációja lehet az eseményeket állandóan halmozó történelem előjogának hasznélvezője. Számára csak saját történelme létezik, csak annak van értelme és iránya. Mások történelme szerinte nem is létezik, de legalábbis egy helyben topog.

Ebbe az illúzióba esnek az idősebbek vagy általában a rendszer megújulásának ellenfelei saját társadalmukon belül. Mivel életkoruk vagy politikai nézeteik kizárják őket az események alakításából, az az érzésük, hogy a kor történelme, melynek ők már nem aktív résztvevői, stagnál; velük ellentétben az ifjak és a hatalom gyakorlói lelkesedéssel élnek a korszakot, melynek eseményei az előbbieik számára bizonyos fokig mozdulatlanok merevedettnek tűnnek. Valamely kultúra vagy kibontakozó fázisai egyikének gazdagsága nem belső jellegű, hanem a megfigyelő hozzá viszonyított helyzetének, érdeklődése jellegének, érdeklődése sokoldalúságának függvénye. Hogy egy hasonlattal éljek: a kultúrák olyan vonatokhoz hasonlók, melyek gyorsabban vagy lassabban haladnak, de mindegyik a maga pályáján, különböző irányban. A velünk egy irányba gördülő vonatok vannak jelen tudatunkban a legtartósabban; ilyenkor az ablakokon keresztül kényelmesen megfigyelhetjük a vagonok típusát, az utasok arcvonásait és arcjátékát. De ha egy másik pályán ellenkező irányba robog el egy vonat, csak zavaros és gyorsan tovatűnő, alig felismerhető képet észlelünk, mely leggyakrabban csupán látókörünket zavaró tényezőkre redukálódik, és magáról az eseményről

semmi információt nem ad, csak bosszant, csak zavarja békés szemlélését a tájnak, amely álmodozásaink háttéréül szolgált.

Márpedig valamely kultúra minden egyes tagja ugyanolyan következetesen szolidáris a maga kultúrájával, mint a képzeletbeli utas a maga vonatjával. Születésünktől, de valószínűleg már azelőttől, a minket körülvevő dolgok és élőlények mindegyikünkben bonyolult információs rendszerre szerveződnek, beleértve magatartást, motivációt, a belőlük következő döntéseket, melyeket később felerősít a nevelés ama visszaható látásmóddal, mely lehetővé teszi civilizációnk történetiségében való érzékelését. Mi a szó szoros értelmében együtt haladunk a vonatkozásos e rendszerével, és az ezen kívül maradt kultúrákat csak vonatkoztatásaink deformáló szemszögéből ítéljük meg. Sőt, e vonatkoztatások folytán talán képtelenné is válhatunk megítélésükre.

Mintegy tíz esztendeje kezdtük észlelni, hogy a szerves élet és a kulturális fejlődés összefüggéseiről olyan kifejezésekkel szólnunk, amelyeket Auguste Comte metafizikainak nevezett. Az emberi fejlődés nem mellékterméke a biológiai fejlődésnek, de nem is egészen különböztethető meg tőle. A két hagyományos felfogás szintézise ma már lehetséges, azzal a feltétellel, hogy a biológusok és etnológusok ne érik be a priori vagy dogmatikus válaszokkal, hanem ismerjék fel az egymásnak nyújtható segítséget és saját tudományuk korlátait.

A hagyományos válaszok elégtelensége talán magyarázatul szolgál arra, miért bizonyult gyakorlatilag oly kevésbé hathatósnak a fajgyűlölet elleni ideológiai küzdelem. Semmi sem bizonyítja, hogy a faji előítéletek csökkentek volna, sőt, minden jel arra mutat, hogy rövid, helyi jellegű szélsőnép után másfelé nagyobb intenzitással újraélednek. Ezért van az, hogy az UNESCO időnként szükségesnek tartja újra harcot hirdetni ellene, e harc kimenetele azonban legalábbis bizonytalan. De vajon bizonyos-e, hogy a türelmetlenség faji megnyilvánulási formája elsősorban az egyes népeiségek táplálta hamis felfogásból származik, abból, mely szerint a kulturális fejlődés az organikus fejlődés függvénye? Vajon ezek az eszmék nem csupán ideológiai köntösesei valóságosabb ellentéteknek, melyeknek alapja a mások leigázásának szándéka és az erőviszonyok változása? Minden bizonnyal ez volt a helyzet a múltban; de ha az erőviszonyok kiegyenlítődnek is, nem szolgál-e a faji különbségek továbbra is ürügyül az együttélés növekvő nehézségei közepette, melyeket a demográfiai robbanást elszennvedő emberiség megérez? Az emberiség — akár csak a lisztféreg, mely társait távolról mérgezi meg toxikus váladékával, nehogy számuk meghaladja a zsákban rendelkezésükre álló élelmi-szerkészletet — gyűlölni kezdi önmagát, mert titokzatos előérzet inti: túlságosan elszaporodott ahhoz, hogy minden tagja szabadon élvezhesse a nélkülözhetetlen javakat — a szabad teret, tiszta vizet, szennyezetlen levegőt. A faji előítéletek ott csapnak a legmagasabbra, ahol bizonyos embercsoportokat szűkre szabott természeti javakkal túl szűk területre zsúfolnak össze, s ezt már nem tűrhetik el anélkül, hogy méltóságukon önmaguk és hatalmas szomszédaik előtt csorba ne essen. De vajon a modern emberiség egészében véve nem önmaga kifosztására tör-e, és e megkisebbedett bolygón nem kreál-e ugyanolyan helyzetet a maga kárára, mint amelyet egykor bizonyos képviselői a szerencsétlen amerikai és óceániai törzsek számára teremtettek? S végül mit ér a faji előítéletek elleni ideológiai harc, ha igaznak bizonyul a pszichológusok bizonyos kísérleteiből levonható ama következtetés, mely szerint elég, ha bármilyen származású alanyokat csoportokra osztva közöttük versenyhelyzetet teremtünk, hogy mindegyikben önző és igazságtalan ér-

zelmek támadjanak a riválissal szemben? A kisebbségi közösségek, például a hip-pik, akiknek megjelenését a világ különböző pontjain megfigyelhetjük, faj szerint nem különböznek a lakosság többségétől, csupán életmódjuk, erkölcsük, hajviseletük és ruhájuk más. Vajon az általuk kiváltott ellenszenv vagy éppen ellenséges érzület lényegében különbözik-e a faji gyűlölettől, és vajon igazi haladásra buzdítjuk-e az embereket, ha megalégszünk azzal, hogy eloszlatjuk a sajátos előítéleteket, melyeken állítólag ez az érzés alapul? Mindeme feltevések közepette az etnológus közreműködése a faji kérdés megoldásában jelentéktelennek tűnik, és nem valószínű, hogy a pszichológusok és a nevelők, ugyanilyen helyzetben, termékenyebbek lehetnének. Hiszen a primitívnek nevezett népek példája azt tanúsítja, hogy az egymás iránti türelem két feltétel teljesülésétől függ: egyrészt a relatív egyenlőségtől, másrészt a megfelelő fizikai távolságtól; de e feltételek a jelenkori társadalomban a megvalósulástól nagyon távol állnak.

Van még egy oka annak, hogy az etnológus bizonytalanodik, természetesen nem a faji előítéletek leküzdésére irányuló harcában, hiszen tudománya már eddig is nagymértékben részt vett, és továbbra is részt vesz ebben a harcban, hanem abban, hogy habozik hinni abban, amire oly sokat biztatják, nevezetesen: hogy az ismeretek terjedésével és a kommunikáció fejlődésével sikerül az embereket rávenni, hogy egymással harmóniában éljenek, elismerjék és tiszteletben tartsák a köztük létező különbségeket. Többször hangsúlyoztam, hogy az eddig földrajzi távolság, nyelvi és kulturális válaszfalak következtében elkülönült népségek fokozatos egybeolvadása a végét jelenti egy olyan világnak, amelyben az emberek több száz évezreden át éltek egymástól tartósan elkülönült kis csoportosulásokban, s mindegyikük másképpen fejlődött mind biológiai, mind kulturális szempontból. A kibontakozott ipari civilizáció, a közlekedési eszközök és a hírközlés növekvő sebessége okozta felfordulás ledöntötte ezeket a korlátokat. Ugyanakkor csökkentek e változások kínálta esélyek arra, hogy újabb genetikai kombinációk és kulturális kísérletek teherbíró képességét kipróbálhassuk. De nem rejthetjük véka alá, hogy sürgős gyakorlati szüksége és magas szociális céljai mellett az előítéletek elleni harc maga is részese annak az áramlatnak, mely az emberiséget egy, a régi partikularizmusokat romboló, átfogó civilizáció irányába tereli; ám e partikularitások tiszteletre méltók, mert olyan esztétikai és szellemi értékeket hoztak létre, melyek széppé teszik életünket, s melyeket gondosan összegyűjtünk könyvtárainkban és múzeumainkban, mert magunk is érezzük: mind kevésbé vagyunk képesek ugyanolyan értékeket alkotni.

Bizony abban az álomban ringatjuk magunkat, hogy egy szép napon az egyenlőség és testvériség uralkodik majd az emberek között, de anélkül, hogy kompromittálná különbözőségüket. Ha az emberiség nem hajlandó beletörődni abba, hogy terméketlen fogyasztójává váljék olyan értékeknek, amelyeknek megalkotására a múltban alkalmasnak mutatkozott, miközben maga csak fattyú művek, idétlen és gyermekded találmányok létrehozására képes, akkor újra meg kell tanulnia, hogy minden igazi alkotás bizonyos — éppenséggel elutasító, sőt megtagadó — vakságot tételez fel más értékek iránt. Mert nem lehet egyidejűleg a máséban gyönyörködni, vele magunkat azonosítani, és mégis különbözőnek maradni. A tökéletesen megvalósult kommunikáció a mással előbb vagy utóbb megszűnésre ítéli mind a magam eredetiségét, mind az övét. A nagy alkotó korszakok azok voltak, amelyekben a kommunikáció már elegendő volt ugyan ahhoz, hogy az egymástól távol levő kortársak egymást ösztönözzék, de a kapcsolatok még nem

voltak annyira gyorsak és gyakoriak, hogy az egyének és csoportok közti szükséges akadályok túlságosan lecsökkenjenek, és a túl könnyű csere teljesen kiegyenlítsé és feloldja a különbségeket.

Az emberiség tehát kettős veszélyben forog, melynek fenyegetését az etnológus és a biológus egyaránt felmérheti. Annak ismeretében, hogy a kulturális és a biológiai fejlődés egyetemleges, jól tudják, hogy a visszatérés a múltba lehetetlen. De azt is felméri, hogy az út, amelyen az emberiség jelenleg halad, feszültségekkel terhes, hogy a fajgyűlölet csupán halvány képét nyújtja a végtelenségig felfokozott gyűlöletnek, melynek uralma a jövőben — méghozzá már a faji különbségek ürügye nélkül is — fenyeget. A mai és a még félelmetesebb közeli jövő veszedelmeinek elkerüléséért tudomásul kell venniük, hogy a bajok gyökerei a tudatlanságnál és előítéletnél mélyebbre nyúlnak, s csupán a történelem alakulásában beálló változásban reménykedhetünk. Ezt a változást azonban még az eszmék haladásánál is nehezebb elérni.

Claude Lévi-Strauss

Szemelvények a Revue Internationale des Sciences Sociales XXIII/4. kötetében megjelent tanulmányból.

Olimpiai postabélyegek

Előszekciós módszerek a gyümölcsalany-nemesítésben

A növénynemesítés, azaz magasabb termelésre képes, a betegségekkel szemben ellenállóbb, értékes tulajdonságokkal rendelkező új növényfajták kiválasztása vagy éppen „előállítás” az utóbbi harminc esztendőben világszerte jelentős eredményeket ért el. A második világháború után, hála a genetika, fiziológia, biofizika és biokémia ugrásszerű fejlődésének, a növénynemesítő kísérleti intézetek és a bennük dolgozó tudományos kutatók száma geometriai arányban növekedett a megelőző korszakhoz képest.

A fajta, bizonyos értelemben, *termelőeszköz* az ember kezében; szerves része egy — hogy úgy mondjam — „technológiai folyamatnak”, ugyanis a fajta milyensége határozza meg például az adagolandó tápszerek (trágya, műtrágya) mennyiségét, az öntözés szükségességét és időpontját, valamint sok más olyan technikai beavatkozást a növény életmenetébe, amelytől a termés mennyisége és minősége függ. Minél jobban reagál egy fajta ezekre a beavatkozásokra, a termés említett paramétereiben és nem utolsósorban a termesztés tiszta jövedelmében kifejezve, annál nagyobb az illető fajta gazdasági hatékonysága.

A kolozsvári kertészeti kísérleti állomás, ahol 1956 óta dolgozom, viszonylag rövid időszak — tizennyolc év — alatt szép eredményeket ért el különféle kertészeti növények nemesítése terén. Itt működő kollégáimnak sikerült számos új fajtát kinemesíteniük (4 alma, körte és meggy, 4 ribiszke és egres, 1 paradicsom, 1 paprika, 1 szegfű és 2 rózs), amelyek ma már kezdenek „bevonulni” a nagy felületen való termesztésbe. Jómagam gyermek- és diákéveim egy részét a nagyenyedi, ország- és Európa-szerte híres gyümölcs- és díszfaiskolában éltem és dolgoztam le, s így érthető, hogy főleg a *faiskolai problémák* érdekelték akkor is, mikor már mint kutató kezdtem dolgozni Kolozsváron.

Az alany problémája

Hazánkban 1960 óta nagyszabású munkálatok folynak a gyümölcs-termesztés korszerűsítéséért. Viszonylag rövid idő alatt át kell térnünk a belterjes gyümölcsstermesztésre, s e cél elérésének egyik alapfeltétele

a gyümölcsfák gyors termőrefordítása, ami — sok egyéb követelmény betartása mellett — a koronaformák megváltoztatásával, valamint a fajták és az alanyok szigorú megválogatásával áll kapcsolatban. A korai termőrefordulás részben *fajtatulajdonság* (az almák viszonylatában jellemző például a Jonathán, Golden Delicious stb. fajtákra, szemben a későn termőre forduló Batul, Sóvári, Pónyik és más fajtákkal), de az alany is, amire az illető fajtát oltják, nagymértékben befolyásolja a termőrefordulást. Általában — főképpen azonban az almáknál — minél gyengébb növekedésű az alany, annál hamarabb fordul termőre a rá oltott gyümölcsfa, és fordítva.

Ami az alma alanyait illeti, a továbbiak megértéséhez tudnunk kell, hogy szaporításuk kétféle módon történhetik: ivaros úton (elvetett magvak által, melyekből ún. magoncokat nyerünk), és ivartalan úton, azaz bujtványok és dugványok által. Mind a magoncokat, mind a járulékos gyökereket fejlesztett bujtványokat és dugványokat — faiskolába való kiültetésük után — beoltják valamilyen nemes fajtával, és így jön létre az *oltvány*, amelyet aztán a gyümölcsösbe telepítenek.

A modern belterjes gyümölcsstermesztésben az alanyoknak nagy szerepe van, s különösen a *gyenge és közepes növekedési eréllyel (vigor) rendelkező* ún. törpe és féltörpe alanyoknak — mert az eddigi 200, erős növekedésű magoncalanyba oltott fa helyett 600—1000, sőt egyes esetekben 3000 darab féltörpe vagy törpe alanyra oltott fát ültethetünk ki egy hektárnyi területre. Ez jelentősen fokozza a gazdasági hatékonyságot; a termés mennyisége és minősége ugrásszerűen megnő.

A hazánkban dolgozó gyümölcsnemesítőkre, a fentiekből következően, az a feladat hárult, hogy az összes lehetséges módozatokat (keresztezés, szabad beporzást, mutációk előidézését) igénybe véve olyan új gyümölcs- és alanyfajtákat állítsanak elő, amelyek felveszik a versenyt a világon legelterjedtebb nemes gyümölcsfajtákkal, s emellett hazánk természeti adottságainak is jól megfelelnek.

Miután az 1960—62-es időszakban mind a szaporítótelepen, mind a faiskolában behatóan tanulmányoztam a termesztésben elterjedt, angol eredetű, bujtványozással szaporítható almaalanyok viselkedését, azt a feladatot kaptam, hogy fogjak hozzá kolozsvári viszonylatban új almaalanyfajták kinemesítéséhez.

Itt — mintegy zárójelben — meg kell említenem, hogy a vegetatív úton szaporítható angol almaalanyfajtákat 1912-ben rendszereztek: EM vagy M (East-Malling) jelöléssel és I-től XVIII-ig terjedő római számmal látták el őket. Az 1950-es években megjelent egy másik alanycsoport, az MM (Malling-Merton), amelynek „tagjait” 101-től 115-ig terjedő arab számokkal jelölték. Mindkét csoportbeli alanyok szerencsés tulajdonsága a magról neveltekkel szemben, hogy ivartalan úton szaporítva *megtartják sajátosságukat*, amelyek közül a legfontosabbak egyike a *növekedési erély (vigor)*. Szakkörökben közzismert, hogy pl. az M IX-es törpe, az MM 106-os féltörpe vagy az M XI-es erős növekedést kölcsönöz a rájuk oltott fának. Ebből következik, hogy új alanyok nemesítése és a termesztésben való kipróbálása esetén a fenti alanyok *kontrollként* szerepelhetnek, tehát az új alanyok viselkedését össze lehet hasonlítani a régi, eddig használt alanyokéval — ami már csak azért is szükséges, mert az új alanyoknak nyilvánvalóan valamilyen új, előnyös tulajdonsággal kell rendelkezniük.

Annak ellenére, hogy az alanyok kiválasztásában az alany *saját gyümölcsének* minősége nem érdekel bennünket, az alannyal szemben támasztott igények mégis számosak, s igen nehezen egyesíthetők egyet-

len fajtában. A főbb kívánalmakat éppen csak felsorolom (tekintet nélkül a fontossági sorrendre):

1. a növekedési erély pontos ismerete, annak befolyása a termőrefordulásra oly módon, hogy korai termőrefordulást érhessünk el; 2. jó és gyors szaporíthatóság, ami az ivartalan úton szaporított alanyoknál a *járulékos gyökerek* gyors és könnyű képződésében nyilvánul meg; 3. a rá oltandó fajtákkal való jó kompatibilitás (összeforradás); 4. ellenállás a betegségekkel, főleg a lisztharmattal és barnafoltossággal szemben; 5. jó fagyűrőképeség; 6. erős, nem törékeny gyökérzet; 7. a reá oltott nemes fajta gyümölcsének értékes beltartalma (cukrok, vitaminok) és kellemes aspektusa, illetve az alany „hozzájárulása” e tulajdonságokhoz stb.

Feladatomból az volt, hogy gyenge vagy közepes vigorral rendelkező alanyokat nemesítsek ki, amelyeken a fák korán fordulnak termőre, s amelyek könnyen szaporíthatók. Mivel az ivartalan úton szaporítható alanyok nemesítésében a *kiinduló anyag* keresztezéssel vagy szabadbeporzással nyert magvakból áll, egyelőre a természetett, főleg közepes és gyenge növekedésű fajták (Jonathán, Golden Delicious, Starkrimson stb.) magvait használtam fel. A belőlük nyert egyéves magoncokat ún. anyatelepbe ültettük, ahol az ültetéstől számított második-harmadik évben — miután a járulékos gyökerek képzésének feltételül a friss hajtások tövét minden tavasszal 10—15 cm magasan földdel felkupaoltuk — a magoncok gyökérképzési készségét igyekeztem megállapítani, megjelölve az e szempontból jónak látszó egyedeket. Ily módon azonban, mint említettem, csupán két-három év múlva kaphattunk hasznosítható információkat a növények járulékos gyökérképzési készségéről.

Sok gondot okozott a *vigor* (növekedési erély) *korai meghatározása*. Két-három növény esetében ezt nem lehet ránézéssel megállapítani, mert hiába kisebb vagy nagyobb a növény ebben a korban, ez nem jelenti azt, hogy a jelenség húsz-harminc év múlva is fennáll majd. Rájöttem, hogy az ivartalan úton szaporítható almaalanyok nemesítésében *kulcskérdés a vigor korai megállapítása* valamilyen közvetett módszerrel, s amíg ezt nem oldom meg, hiába tűzöm ki célul például gyenge növekedésű alanyok előállítását — hiszen e tulajdonság konkrét, gyümölcsösben való elbírálása csak tíz-tizenkét év múlva válik lehetségessé. Ez a felismerés bizonyos mértékben módosította tevékenységemet, és gondolataimat mindinkább az alapkutatások felé terelte: kidolgozni egy olyan módszert, amely lehetségessé teszi a vigor korai megállapítását, a növények vigorcsoportokba (gyenge, közepes, erős) való kategorizálását.

A szakirodalom alapos tanulmányozása során adatokat találtam arra vonatkozóan, hogy ezzel a kérdéssel 1930-tól kezdve több angol és német kutató foglalkozott. Munkám súlypontját erre fel áthelyeztem a nemesítés ún. *előszekciós módszereinek* kidolgozására.

Indirekt módszerek a vigor megállapítására

Először „angol mintára” kezdtem el a munkát; ellenőrizni akartam az angol kutatók eredményeinek érvényességét hazai viszonylatban. 1963—66 között több ezer meghatározást végeztünk húsz különféle, kül-

földön nemesített, vegetatív úton szaporítható almaalany gyökérszerkezetével kapcsolatban. Tudvalevő, hogy a gyökér — nagy vonalakban — egy külső kéreg- és háncsrétegből, valamint egy belső elfásodott részből áll. Megállapítva a két rész százalékarányát a gyökér keresztmetszetében, nagy eltéréseket tapasztaltunk a más-más növekedési erélyű alanyok között.

Igy például a gyenge növekedésű M IX-es alanynál csak 26—30%, a közepes növekedésű M IV-es és MM 106-os alanyoknál 32—45%, míg az erős növekedésű M XI-es alanynál 50—55% fás részt találtunk (azonos vastagságú gyökérben). Ez azt jelenti, hogy ahol gyenge a növekedés, ott túlsúlyban van a kéreg- és háncsrész, és fordítva, az erős növekedésű növény gyökerében a fás rész van túlsúlyban.

Megvizsgáltuk saját „alanyjelöltjeinket“, és összehasonlítva adataikat az ún. etalon-alanyokon mértékekkel, sikerült megállapítanunk a három-négy éves ismeretlen alanyok növekedési erélyét. Sajnos, a legtöbb erős növekedésű volt, csak néhány alany gyökérszerkezete utalt közepes növekedésre.

Továbbmenve vizsgálat alá vettük a farész mikrostruktúráját, mikor is bebizonyosodott az, hogy a gyenge növekedésű alanyok gyökerének fás részében levő élő szövetek (parenchima és bélsugarak) százaléka nagyobb, mint a közepes és erős növekedésűeknél. Statisztikai számítások segítségével, valamint az ország más-más vidékeiről származó alanyok vizsgálatával bebizonyosodott, hogy ezek az anatómiai bélyegek állandóak és genetikailag determináltak. Felvetődik azonban a kérdés: hogyan lehetséges az, hogy a több élő szövettel rendelkező egyedek növekedési erélye gyengébb? A valószínű, de még nem igazolt válasz az, hogy a több élő sejt légzése (disszimilációja) nagyobb, és így kevesebb „építőanyag“ marad a növény növekedéséhez.

A fent vázolt negatív összefüggés a vigor és az élő szövetek százalékos aránya között nem volt bizonyítható ugyanazon alanyok vesszői esetében, habár ez előnyösebb lett volna (ti. ekkor nem kellett volna kiásní a gyökereket, amivel a növény kárt szenved). Ugyancsak nem kaptunk összefüggést a vigor és a különféle alanyok vesszői ízközeinek hossza között.

Egy másik módszerrel a vigor és a levélszerkezet összefüggését próbáltuk felderíteni. Megvizsgálva az alanyok leveleiben — az ún. oszlopos parenchima-szövetben — található sejtek számát 0,01 négyzetmilliméternyi területen, az erős növekedésű alanyoknál mintegy 42%-kal több sejtet mutattunk ki, mint a gyenge növekedésűeknél (kb. 25 sejt a mondott egységnyi területen).

Ez a pozitív összefüggés érthetőnek tűnt, hiszen ahol több a sejt, ott több a sejtfal is, márpedig a fotoszintézis folyamatában oly fontos szerepet játszó kloroplasztiszok éppen a sejtfal mentén helyezkednek el — tehát a sejtfalak nagyobb összhossza esetében több kloroplasztisz vehet részt a fotoszintézisben. Annak ellenére, hogy a fenti anatómiai bélyegek alapján ki lehet válogatni a nekünk megfelelő vigorral rendelkező növényt, az elégtétel nem teljes, mert mikor a levelek klorofiltartalmát is megvizsgáltuk, az említett pozitív összefüggés nem volt kimutatható, aminek okát nem tudtuk kielégítően megmagyarázni (a növekedést mint élettani jelenséget nagyon sok tényező befolyásolja, s ezért nem is szabad egyes tényezők elszigetelt vizsgálataiból „végleges“ következtetéseket levonni).

Gyakorlati nemesítés céljára — a jelzett problémák ellenére — elégségesek a mondott, meglehetősen stabil tulajdonságok ahhoz, hogy ismeretükben a kiinduló növényanyagot előre megválogatva, a nemesítés időtartamát jelentősen lerövidítsük.

Miközben a fenti vizsgálatokat végezzük, elég sok külföldi dokumentációs anyag jelent meg, melyeknek adatai kísérleteim eredményével egybevágtak. Jelenleg különösen Kanadában foglalkoznak sikeresen előszelektációs módszerek alkalmazásával. Egy, az ottaniakhoz hasonló módszert magam is kipróbáltam: a vigor korai meghatározását *elektrofiziológiai úton*. Ez abban áll, hogy az egyéves vesszők pár grammnyi anyagából kivonatot készítünk (dezionizált vízben), majd megmérjük ennek elektromos vezetőképességét. Tapasztalatom szerint a növekedési erély és a vezetőképesség között negatív korreláció mutatkozik.

Ez az eredmény egybevág az alanyok szöveti felépítésével, ugyanis — mint láttuk — a gyengébb növekedésű alanyokban több élő szövetet találunk, s ebből több elektrolitot vonhatunk ki, tehát a kivonat vezetőképessége nagyobb lesz. Ugyanez az eredmény mutatkozik a gyökerek anyagából készített kivonat esetében is, ami igazolja a kapott adatok helyességét.

Az eddig elért eredményekről 1967-ben egy drezdai nemzetközi gyümölcsfiziológiai szimpozionon számoltam be, ahol a résztvevők érdeklődéssel fogadták közleményemet, s az ismertetett kísérleteket egyesek máshol is megismételték.

Fél évtizedes munka állott mögöttem. Bizonyos mértékben kielégített a tudat, hogy a vigor előrejelzését sikerült — hazai körülmények között, s csak az almaalanyok esetében — elég alaposan, viszonylag egyszerű módszerek segítségével megoldanom. A vigor azonban csak *egyik* fontos tulajdonsága az alanyoknak, s ezért 1969-ben áttértem egy másik tulajdonság, a járulékos gyökérbésképzési készség korai meghatározása lehetőségének kutatására.

A járulékos gyökerek problémája

Mi az a „járulékos gyökér”? Olyan gyökér, amely a növény valamely más szervéből (szár, vessző, levél) fejlődik ki. A gyakorlati kertészetben a növény járulékos gyökérbésképzési készségét bujtványozással, dugványozással és más formákban történő szaporítási eljárásoknál hasznosítják.

A szakirodalom egyes újabb keletű anyagai azt a hipotézist vetették fel, hogy a járulékos gyökérbésképzést a növény szárának (fáknál vesszejének) anatómiai felépítése szabja meg. A szár vagy vessző külső háncsrészeiben függőlegesen futó rostnyalábok helyezkednek el, amelyek a mechanikai erősítést szolgálják. Mivel a járulékos gyökerek egy, a rostnyaláboknál beljebb eső részben képződnek, és kialakulásuk után kitörnek a kéreg felszínére — minél sűrűbbek a rostnyalábok, annál kevésbé tudják áttörni a gyenge gyökérbésképzemények a félig elfásodott, élettelen rostnyalábgyűrűt. Azok a növények tehát, amelyekben kevés a rostnyaláb, könnyebben képeznek járulékos gyökereket, és fordítva.

Tanulmányozni kezdtem mikroszkóppal más nemzetségek (vadkörte, galagonya, nyír, fekete ribiszke, fűz, jegenye stb.) kérget, s már ebben a fázisban megállapítottam, hogy az összefüggés *nem általános*. Például a fűz és jegenye háncaiban a rostnyalábok szinte körkörös, több sorban zárják el a gyökérbésképzemények útját, mégis — mint ismeretes — ezek a nemek és fajok könnyűséggel alakítanak ki járulékos gyökereket.

Nem kételkedtem a szakirodalmi adatok megbízhatóságában, de arra gondoltam, hogy az összefüggés lehet véletlen is, ugyanis az illető közlemények szerzői elég kevés anyaggal dolgoztak. A kísérleti állomáson nagy mennyiségű anyag állt rendelkezésemre; több ezer mikroszkópiai metszetet tanulmányoztam, s így megállapítottam, hogy olyan egyedek sem képeztek gyökereket, amelyeknek háncaiban a rostnyalábok százléka nagyon alacsony volt, vagy éppenséggel hiányzott belőle ez a képződmény. Találtam viszont olyan egyedeket is, amelyek sok járulékos gyökeret fejlesztettek, annak ellenére, hogy rostnyalábjaik igen sűrűek voltak, és a vessző kerületének mintegy 50—60%-át tették ki.

Eleinte arra gondoltam, hogy módszerem nem jó, vagy hogy más évben, más időjárás esetén az eredmények is másnak mutatkoznának. Megismételtem tehát a vizsgálatokat, de azonos — vagy nagyon közel álló — eredményeket kaptam. Éreztem, hogy megállapításaim helytállóak, mert nagyon sok anyaggal és nagyon figyelmesen dolgoztam, s az adatokat statisztikai módszerrel értékeltem. A további következtetés már könnyebben ment, ugyanis ha a járulékos gyökérbépzés *nem* a szerkezeti felépítés függvénye, akkor csak *élettani, fiziológiai tényezők* okozhatják.

Végül egy — hogy úgy mondjam — „pofonegyszerű” ötlet jutott eszembe: mi lenne, ha a szokott bujtványozásnál használt felkupacolást (a fiatal hajtások földdel való betakarását) alkalmaznám, de nem három év, hanem *három-négy hét* után a magból kikelt kis csemetéknél? Tudni kell, hogy a fiatal hajtások május végén történő felkupacolása — szaknyelven: etiolálása — a növény számára fiziológiai sokkot okoz, ugyanis a felkupacolt részen sajátos növényi serkentőanyagok (auxinok) halmozódnak fel, és ezek más tényezőkkel együtt elősegítik a gyökérbépződést. 1970-ben 650 darab négyhetes almamagoncot kupacoltunk fel, és ezeknek mintegy 10%-a fejlesztett nagy számú járulékos gyökeret, ami arra mutat, hogy a növényeknek ez a tulajdonsága *egyedi*. *Genetikailag determinált* tulajdonságról lévén szó, a növény a továbbiak folyamán is megtartja gyökérbépző képességét, lehetővé teszi az ivartalan továbbszaporítást, s ennek folytán egy ún. „klón” jön létre az illető, alkalmas tulajdonságokkal rendelkező növényegyedből.

Nem elégedtem meg a tény egyszerű regisztrálásával; mikroszkóp alatt is összehasonlítottam a gyökereket fejlesztő és nem fejlesztő növények rostnyalábainak sűrűségét. Az eredmények igazolták korábbi megállapításaim helyességét, ugyanis a szöveti szerkezet és a gyökérbépzési készség között továbbra sem találtam semmilyen összefüggést (sőt, sokszor éppen a legjobban gyökerező növényeknek volt a legsűrűbb rostnyalábjuk).

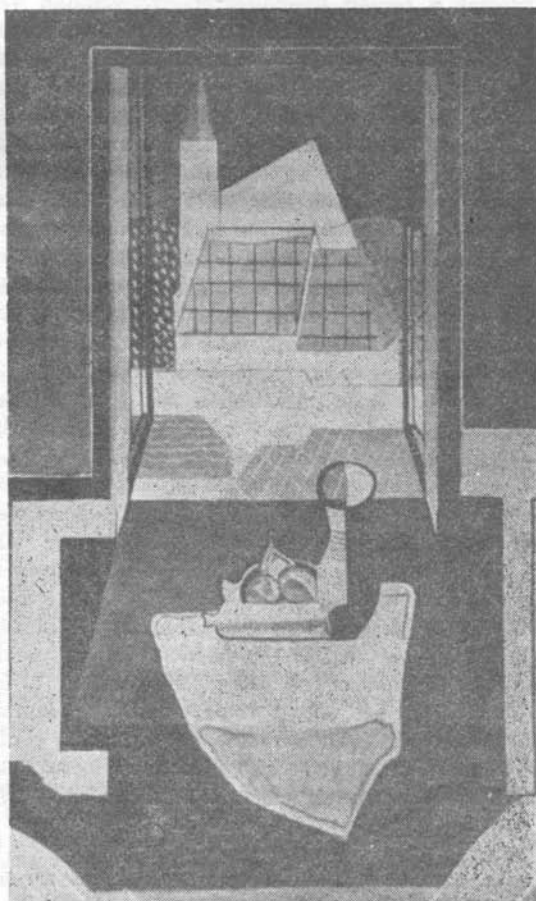
Ezt az egyszerű módszert, amellyel — legalábbis az almaalanyok esetében — már *a növény élete első évének végén meghatározható a járulékos gyökérbépzési készség*, nem találtam leírva semmilyen szakmunkában, így tehát joggal tekintem sajátomnak. Előnye, hogy nagymértékben megkönnyíti a válogatást, és már eleve lényegesen csökkenti a később tovább szelektálandó növények számát, hiszen az egyik fontos tulajdonságot (a gyökérbépzési készséget) már tisztáztuk a segítségével. Ezután következhet a többi tulajdonság: a vigor, a fagy- és betegségtolerancia, a kompatibilitás és a gyümölcsösben való viselkedés alapján történő elbírálás, s ennek megfelelően a legalkalmasabb alanyfajta kiemelése, szaporítása, vírusmentesítése és a termesztésbe való bocsátása.

Ez a folyamat, ismereteink mostani állása mellett, az alma esetében körülbelül húsz évet vesz igénybe. Ebből az adatból is látható, hogy a gyümölcsfák nemesítése nem könnyű munka, és kitartó, következetesen dolgozó kutatószemélyzetet igényel.

*

Így fejeződött be, több mint nyolc évi munka után, az almaalanyok két fontos alaptulajdonsága korai szelekciós módszereinek felülvizsgálása, megjavítása és új változatainak kidolgozása. Természetesen nincs szándékomban ebben a fázisban megállni; remélem, hogy jelenlegi és jövőbeli kísérleti munkám során alkalmam lesz más tulajdonságok előszelekciós módszereinek megjavítására is.

Wagner István

Dési Huber István: Nyitott ablak

Egy „konok” műfordító dicsérete

Az Írószövetség 1971. évi díja kapcsán, amellyel Kiss Jenő „műfordítói konokságát” jutalmazta a zsüri, ismételten szó esett a díjnyertes kötetéről, a Szarvasokká vált fiúkról*. A nyilatkozatokból kiviláglott, miszerint az elmúlt másfél évtizedben művelődési életünk három elhivatott munkása — Kiss Jenő, a műfordító, Faragó József, a néprajztudós és Plugor Sándor, a grafikus — közös erőfeszítéssel a román népköltészet, szorosabban véve a népballadakincs világviszonylatban párját ritkító igényes bemutatásának alapjait teremtették meg. A kölcsönös megismerés e pompás aranyhídjának már három pillére magasodik: A báránka — 30 legszebb román népballada (1963), a Novákékról szól az ének — a hősi balladaciklus 19 reprezentatív darabja (1969) és a Szarvasokká vált fiúk — 68 világi kolinda (1971). Mindháromt a modern tudományos szempontokat az olvasmányossággal szerencsésen egybeötvtöző válogatás, a fordítások egyöntetűsége és egyenletesen magas költői szintje, valamint a versek gondolati magvát vonaljátékban újrafogalmazó illusztrációk teszik hazai magyar könyvtermésünknek országghatáron túl is osztatlan megbecsülést szerző kiadványaivá.

De talán minden méltatásnál szabatosabban fogalmazta meg kultúrmisszióként felfogott közreműködésük horderejét Kiss Jenő, amidőn a román folklórhoz mint fordítási feladathoz való vonzódását a következőképpen indokolta meg: „Egy nép megismerésének legautentikusabb forrása a népköltészet. Ebben nyilatkozik meg a maga igazi mivoltában az illető nép sajátos lelkisége, gondolkodásmódja, nyelvének minden eredeti szépsége [...]; a népköltészet minden kimutatható kölcsönhatás ellenére különlegesen egyéni marad, megőriz és továbbad olyan vonásokat, amelyek csupán az illető népé. Mélyen, egész valójában megismerni egy népet népköltészetének ismerete nélkül, nézetem szerint, nem is lehet.” (Böloni Sándor: A leghitelesebb forrás. Beszélgetés Kiss Jenővel. Előre, 1971. június 9.)

Nos, mennyiben visz közelebb az immár magas irodalmi díjjal is fémjelzett kolinda-fordításkötet a román néplélek megismeréséhez? Mindenekelőtt azzal, hogy útikalauzul szolgál ama tiszta forrásoktól buzgó gazdag televényben, ahonnan Bartók Béla — a szerzők egyébként kötetüket neki ajánlják — életművének nemcsak egyik legjelentősebb népzenei kiadványát, a Melodien der rumänischen Colinde. Weihnachtslieder. (Bécs, 1935) merítette, hanem itt talált reá emberi és művészi hitvallását összegező szerzeménye, a Cantata profana alapanyagára is.

A „Weihnachtslieder” (karácsonyi énekek) megjelölés mögött azonban az óesztendő búcsúztatásának rendkívül sokrétű néphagyománya rejtőzik, amely a hi-

* Szarvasokká vált fiúk. Román kolindák. Fordította Kiss Jenő, válogatta, szerkesztette, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Faragó József. Az illusztrációkat Plugor Sándor készítette. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1971.

vatalos időszámítás-rendezésektől függetlenül a téli napfordulóhoz kapcsolódik, és amelynek előkészítése remek alkalmat szolgáltat arra, hogy a fiatalabb nemzedék új elemekkel gazdagítsa a kolindálásból kiöregedett énekesektől eltanult köszöntőket. A kolinda tehát — Octavian Birlea meghatározása szerint — „lényegében újévi jókívánságot tolmácsoló ének, eredetileg úgy alkotva, hogy találjon bizonyos helyzetekhez és alkalmakhoz. A kolinda meséje, az elmondott vagy ábrázolt cselekmény valójában csak ürügy, lehetőség a jókívánság megfogalmazására; ez a jókívánság vagy közvetve bomlik ki a tartalom jelképes értelmezése által, vagy közvetlenül, bizonyos állapotok egyértelmű bemutatásával. Ilyenformán a kolinda rendeltetése, éneklésének célja, funkciója a műfaj lényeges sajátossága; ez a sajátosság az egész tartalmat meghatározza, és megfelelő értelmezéssel bizonyos jelentés felé irányítja“.

Az idézet — úgy érzem — kellőképpen érzékelteti azt a központi helyet, amelyet a kolinda a román népköltészet verses műfajai közt elfoglal; de egyben sejteni engedi azt is, hogy milyen kifinomult művészi ízlésre volt szüksége a szaktudósnak a legsikerültebbek kiválasztásához a sok száz változat közül, s a román népköltészet nyelv- és formakincsének mennyire elmélyült ismerője lehet az a költő, aki híven meg tudta szóltatni magyarul is ezeknek a helyzetdaloknak a himnikustól a satíráig, a tájleíró versek mondatfüzéreitől a balladás tömörségig hullámzó hangvételét. A kereszténység előtti néphagyományok töredékes, heterogén elemeit őrző laikus kolindákra talál ugyanis az a megállapítás, amellyel Bartók Béla francia monográfusa a Cantata profanát jellemezte: „Sűrítettsége olykor mintha belénk fojtaná a lélegzetet“ (idézi Oláh Tibor az Europe 1971. április—májusi számában). Tagadhatatlan, hogy az álmok, hiedelmek világából sarjadt jelképek és a közvetlen valóság tükröződése közötti feszültség némileg még így is megnehezíti a román falu belső életrendjében kevésbé járatos olvasó számára a versek megértését, de a laikus kolindák minden lényeges vonatkozását összefoglaló bevezetés mellett — amelyben Faragó József a regösénekekkel való párhuzamukra s a több mint százéves magyar kolindafordítás-irodalomra is kitér — az esetleges hiányérzet veszélyét kiküszöböli a laikus kolindák kilenc tematikai csoport szerinti bemutatása a kötetben.

Mindez viszont keret csupán, amely a folklórtudomány iránt érdeklődőkben tanulságos asszociációk sorát ébresztheti ugyan, de igazi, maradandó olvasmányélménnyé csak a magyar köntösbe öltöztetett kolindák tehetik. Kiss Jenő, hogy irodalombírálatunk általa jogosan nehezményezett mulasztását pótolja, ismételtén önmaga elemezte munkamódszerét. Tőle tudjuk, hogy a román népköltészet tolmácsolása bármennyire is „energiaigényes“ feladat, mégsem a remeklésre kínálkozó alkalmat keresi benne, hanem az élményt. „Én a kiválasztott írást először is igyekszem mélyen átérezni és megérteni. Addig folyik a mű ilyen tanulmányozása, amíg egyszer csak magyarul megszólal bennem... A fordítás számomra élő folyamat, ugyanúgy jön létre, mint ahogy létrejött az eredeti mű...“

Nem érzem magam hivatottnak megítélni, vajon mennyire indokoltan tulajdonítanak önéletrajzi vonatkozásokat egyes Goethe-komentátorok a Heideröslein-motivumnak, ámde azt, hogy a vadrózsáról szóló Hunyad megyei kolinda magyar változatát költői elhivatottsága jelképeként is magáénak érezte Kiss Jenő, a fentiek ismeretében biztosra veszem. A leányka a mezőn bimbós vadrózsát lát; már-már letépné, amikor a vadrózsa így szól hozzá: „— Ne siess, lány, hogy letépjél, / Hanem, kislány, jöjj te hozzám / Majd vasárnap, kora reggel, / S úgy találsz majd engemet / Szírmot bontva, / Kibomolva. / Nyúlj utánam s tépj le szépen, / Tégy övedbe, tűzz ruhára, / És vigyél te el a táncba; / Úgy forgassanak meg ottan, / Hogy az útközépre es-

sem; / Akik arra elkopognak, / Mind csak éneám tapodnak.“ Kétségtelenül nagy segítségére lehetett a költőnek a román népköltészet virágszirmainak hintésében a szülőföld, a mezőszégi táj hangulata, a gyermekfövel ellesett nyelv zeneisége, hisz abban a korban, amikor valami atavisztikus törvényszerűség emberré válásunk éveibe belesűríti az egész emberiség fejlődéstörténetét, vers és dallam még jobbára elválaszthatatlanok egymástól a számunkra. Éppen átültetendő szövegek asszimilálásának ez az árnyalati differenciálódása teszi változatossá Kiss Jenő fordításainak méltán dicserét, egyenletesen magas költői szintjét.

A kötet egyik Arad környéki kolindája a karácsony érkezéséről régi mókás János-napi köszöntők ízeivel csendül fel magyarul a lassacskán eldöcögött ünnepről, fehér kalácsról, sült kolbászról s arról a bizonyos jó óborról, amelyet a házigazdának illene a karácsony paripájának orra alá tartania. Hasonlóképpen nem pusztán fordítási bravúr a természeti képek keresetlenségének megőrzése sem, hisz a környező világ jelenségeinek ennyire közvetlen, költői képek közbeiktatása nélküli szimbólummá emelését — amely Grigore Silași megállapítása szerint más neolatin költészetek közül is egyedül még a provanszál sajátja — csak az tudja maradéktalanul tolmácsolni, aki önmaga is részese lehetett e sajátos szimbiózisnak:

*Grădina cu florile,
Suntu-mi flori de toate flori,
Da ca una nu-i nici una,
Ca Mărie, fată bună!*

*Kert, virágos kicsikert,
Benne számtalan virág,
Amde egy sincs benne szebb,
Mint Mária, ekesebb!*

...
*Doi părinți, cari te-au băiat
Lapte dulce te-o scâldat,
Flori de măr te-o 'nfășurat
Să fii dragă pruncilor,
Ca otava juncilor, ...*

...
*Két szülőd ki kézbe véve
Tett fürödni édes téjbe,
S pólyált almafalevélbe,
Hogy mind úgy szeressenek,
Mint sarjút a tehenek, ...*

(A legszebb virág)

Erdekes ugyanakkor azt is megfigyelni, hogy a Kárpátokon túli kolindák esetében Kiss Jenő mennyire azokat a nyelvi fordulokat tekinti zsinórmértéknek, amelyeket kedvenc román klasszikusai, Vasile Alecsandri, Ion Creangă, Mihai Eminescu szóhasználatá szentesít. Íme egyetlen példa, az eszményi férfiszépség leírása a román népköltészetben:

*Az ő gyenge arca,
Mint a tejnek habja;
Pelyhedző bajusza
Szőke, mint a búza;
Haja, vállra folyva,
Mint a holló tolla;
Szeme csillog egyre,
S mint a lanka szedre! ...*

*Az ő gyenge arca,
Mint a tejnek habja;
Széles szép bajusza
Szőke, mint a búza;
Haja, vállra folyva,
Mint a holló tolla;
Szeme nyíl kerekre,
S mint a lanka szedre ...*

(A báránynak)

(Az özvegy)

Mindkettőt Kiss Jenő fordításában idéztük, s jölehet a kolinda negyven évvel későbbi lejegyzés, mint Vasile Alecsandri gyűjteményének híres balladája, s így a bukaresti éneklőre minden bizonnyal hatással lehetett, a magyar szövegmegoldások egyezése nemcsak ezzel magyarázható.

Sajnos, sem tér, sem pedig kellő előtanulmányok nem állanak a rendelkezésünkre ahhoz, hogy szakszerűen elemezhessük a mesteri megoldásokat, amelyek-

kel a költő-műfordító a román verselésnek — az eltérő nyelvszerkezetek folytán — visszaadhatatlanul könnyed folyásáért kárpótolja a magyar olvasót. E vonatkozásban talán csak annyit, hogy helyenként a régi virágénekek naivul bájos mondatfűzéséhez és ragrimeikhez nyúl vissza, mint például a román közvetítéssel a magyar folklórba is bekerült Brumărelul (A dér) motívum esetében:

*Egy kis ifjú ott halad el
Látásán illetődéssel.
Ah, kedves, a te nevedre
— Így szól, járulván elébe —
Leány vagy-e vagy menyecske?
— Én sem leány, sem menyecske,
Egy tengeri virág vagyok,
Csak alig látsz, úgy haladok.*

(Vutskits-énekeskönyv,
XVIII. század vége)

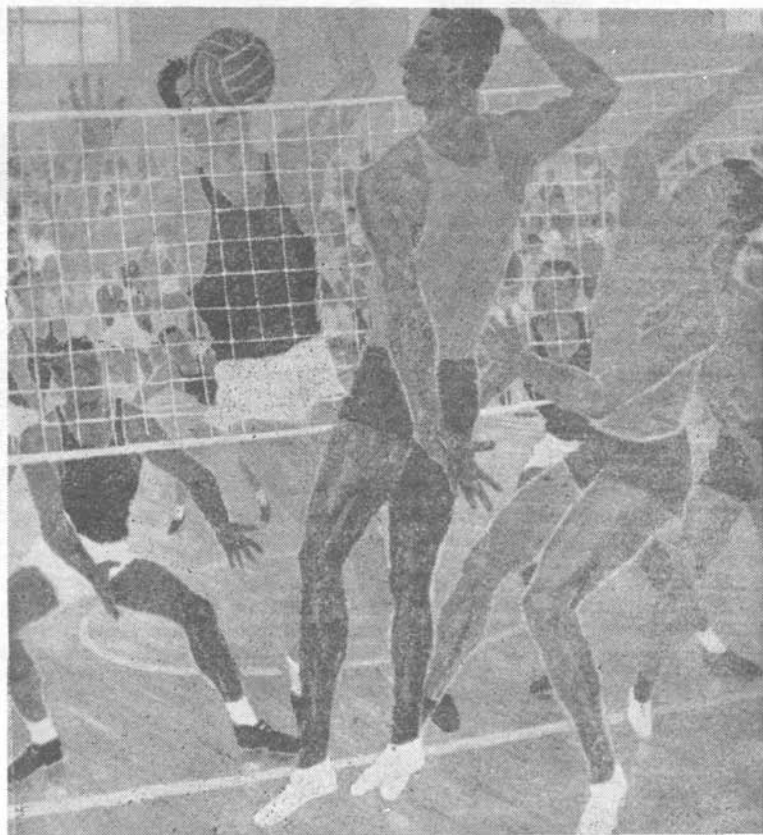
*— Lány vagy-é te vagy menyecske,
Vagy szép csillag, földre esve?
— Nem vagyok lány, sem menyecske,
Sem szép csillag, földre esve;
Tengerentúli boglárka,
Hozott engem ringó bárka...*

(A virág és a harmat
Kiss Jenő fordítása)

Minden fellengzős dicséretnél többet mond azonban az a tény, hogy Kiss Jenő és munkatársai román népköltészeti trilógiájukkal bevonultak a magyar műfordításirodalom „nagy hódítói“ közé, s olvasóik ezrei várják érdeklődéssel bizalommal az ígért folytatást, Petrea Crețul Șolcan, az egyik legjelesebb román népi balladamondó oeuvre-jének a bemutatását.

ENGEL KÁROLY

Nagy Albert: Röplabdázók

TÉKA

IRINA CURELARU: Particule elementare. Interacțiuni tari.

— Az elemi részecskék fizikája különleges helyet foglal el a modern fizikában; olyan fontos kérdések megválaszolását ígéri, amelyek hozzáférhetőek bennünket a természet, az anyagi világ legáltalánosabb törvényeinek mélyreható megértéséhez. A szóban forgó mű nem tankönyv, hanem monográfia, amely az említett területen az utóbbi időben elért kísérleti eredményeket foglalja össze és igyekszik magyarázni, különös tekintettel a nagy energiájú részecskékkel kapcsolatos, világsszerte az érdeklődés homlokterében álló kutatásokra. A bevezető fejezet rövid történeti áttekintést, a zárófejezet a várható eredményekre nyíló perspektívát ad, s mindezzel együtt a tulajdonképpeni szakmai részek, főleg az erős kölcsönhatások vizsgálatának eredményeit ismertető fejezetek nélkülözhetetlen kézikönyvvé teszi a művet kutatók, tanárok, sőt fizika szakos egyetemi hallgatók számára is. (*Editura științifică, 1971.*)

GEORGE PÓLYA: Descoperirea în matematică. — Mi az a know-how? Valamilyen tárgyról való ismereteink, információink alkalmazási képessége. Mít jelent ez a matematikában? Azt a képességet, hogy feladatokat oldjunk meg. Mégpedig nemcsak egyszerű rutinfeladatokat, hogy úgy mondjuk: „számtanpéldákat“, hanem olyan problémákat is, amelyek bizonyos szabadságot követelnek meg a gondolkodástól az eredetiség és az alkotás irányában. A szerző, magyar származású amerikai matematikus és egyetemi tanár, ennek a képességnek a fejlesztését állítja könyve középpontjába, az első részben a feladatmegoldások gyakorlati készségének elsajátítását, a másodikban a további álta-

Irodalmunk születési bizonyítványa

Időnként nem árt újraismételni köztudott igazságokat; felmérhetetlenül nagyok irodalomtörténetírásunk adósságai. A Romániai Magyar Írók sorozat szaporodó kötetei, az újrakiadások kapcsán az egyes írók életművét, munkásságának egyes vetületeit, vonatkozásait több-kevesebb alapossgal elemző elő- és utószók, a folyóiratainkban elvélve napvilágot látó igényesebb tanulmányok, a dokumentáris értékű adatközlések, a könyvekké kerekedő kortársi visszaemlékezések, önéletírások, igaz, sokat törlészenek az évtizedek alatt felhalmozódott tartozásból; az elért szerény eredmények ugyanakkor erőteljesebben, sürgetőbben figyelmeztetnek a még mindig ríktó fehér foltokra, a tátoáng úrokre, a bosszantó hiányokra, a terhelő mulasztásokra.

Irodalomtörténetünk valójában csak most kezd megszabadulni a hamupipóke-sorstól, amelyre a körülmények, az adott időben divatosá lett exkluzívista nézetek kárhoztatták... Még ma is burjánzanak a szimplifikáló megállapítások, a felületes általánosítások, a régen idejémtúlt beskatulyázások, „szembenézések“, tetszetős idézetek formájában települve át egyik dolgozattól a másikba. Egyetlen kezünk öt ujjá légséges a két világháború között tevékenykedő hazai magyar írók életét és munkásságát tudományos alapossgal feltérképező, valóban marxista szemszögből megírt monográfiák, összegező tanulmányok felsorolására. Megdöbentően keveset tudunk például a különböző avantgarde-irányzatok sajátos erdélyi jelentkezéséről, térhódításáról, az egyes irodalmi csoportosulások, helyi szervezkedések céljairól és eredményeiről, kulisszatitkairól — amelyek számos jelenség jobb megértését segíthetnék elő —, csak vázlatosan ismerjük a legtöbb folyóirat és újság tevékenységét, gyakorlati szerepét az irodalmi élet szervezésében, a kibontakozás előkészítésében és ösztönzésében. A készülő Romániai Magyar Irodalmi Lexikon munkatársai — adatgyűjtők, címszóírók, szerkesztők — tanúsíthatják, mennyi nehézséget okoz, hány akadályt támaszt a szintézis megteremtésében a rész tanulmányok, a monográfiák, a rendszeresített tudományos adatközlés hiánya, elenyésző volta. A legszükségesebb életrajzi és könyvészeti adatok felhajtása, megszerzése napokat, heteket igényel...

Irodalomtörténetírásunk mulasztásai nemcsak a szakemberek, a kutatók munkáját nehezítik meg — más választásuk nem lévén, részletproblémák tisztázása végett is betérnek a dokumentációs könyvtárakba —, de erőteljesen rányomják bélyegüket a hazai irodalom múltjának középfokú és egyetemi szintű tanítására is. A vidéki tanárok, a főiskolai hallgatók nem jutnak hozzá a legszükségesebb forrásmunkákhoz, az elemzendő irodalmi művekhez... Találkoztam már olyan magyar nyelv és irodalom szakos tanárokkal, akik éveken át több órában tanították — állítólag jól! — a két világháború közötti

romániai magyar irodalom „klasszikusait“, de sejtelmük sem volt, hogyan mutatott a régi *Korunk*, milyen formátuma és címlapja volt az *Erdélyi Helikon*nak, milyen időközökben jelent meg a *Pásztor-tűz*. Lényegében valamennyi irodalomtörténeti jellegű kiadványunknak kettős célt kell szolgálnia: tudományosat és didaktikait. A pillanatnyi és távlati igények, elképzelések határozzák meg, hogy adott esetben melyik jelleg kerül előtérbe, melyik vonás válik meghatározóvá. Harmonikus együttlétezésről csak ritka esetekben beszélhetünk. Míg a részletes pályafelmérések, a nagymonográfiák, a folyóiratok kultúra és a sajtótörténet körébe vágó tanulmányok a tudományosságot, a nemzeti önismeret elmélyítését szolgálják, a vázlatos íróportrék, a műelemzések, a kismonográfiák elsősorban az irodalomtörténet mindennapi igényeit igyekeznek kielégíteni.

Különösen az irodalmi lapok, folyóiratok, valamint a hosszú évtizedeken át megjelenő újságok irodalmi anyagának összegyűjtésében, rendszerezésében, feldolgozásában végzett elenyészően keveset éppen csak kibontakozásnak indult irodalomtörténetírásunk. Pedig a romániai magyar irodalom bölcsőjét félszáz évvel ezelőtt szinte kizárólag az újságok, a folyóiratok ringatták. Tabéry Géza *Emlékkönyvében* „a folyóiratok bukdácsoló hegemoniáját az erdélyi írás piacán“ csupán az indulás, az alapozás első öt esztendejére szűkíti, valójában azonban a későbbiekben is két újság — az *Ellenzék*, majd a *Brassói Lapok* — és két folyóirat — a *Korunk* és az *Erdélyi Helikon* — körül alakulnak ki az irodalmi csatározások, s rendeződnek ismételen át a történelem forgószélében a romániai magyar irodalom „arcvonalai“.

„A lant körül csak fanatikusok álltak. Ezeknek voltak pazar házimulatságai a folyóiratok. Tudták, hogy Klio táblájára írnak minden kicsi szót. És a sok tiszavirág-életű folyóirat együtt monumentális teljesítmény. A sok tiszavirág-élet együtt gazdagodó szüntelen élet. Erdélyi Szemle, Zord Idő, Tavasz, Magyar Szó, Pásztor-tűz, Napkelet, Vasárnapi Újság, Kalauz, Génusz, Ellenzék melléklete világnézetek alig látszó árnyalatszíneivel mind egy cél felé siettek: fórumot adni a színesen meginduló erdélyi irodalmi termelésnek.“ Elfogult patetikusság, a keresett fordulatok, egyszerűsítő megfogalmazások ellenére Kovács László szemléletesen és találóan jellemzi az *Erdélyi Helikon Antológiája* 1927 elé írt bevezetőjének idézett soraiban a romániai magyar irodalom hőskorát, lázas, útkereső esztendeit, amikor „folyóiratok stafétája futott ismeretlen jövő felé“. Az első váltópár — hogy a fenti sporthasonlatnál maradjunk — Nagyváradról, Ady és a *Holnap* városából indult, mindjárt az első világháború utolsó hónapjaiban.

A *Magyar Szó* első száma 1919. június 15-én, nem sokkal azután jelent meg Tabéry Géza szerkesztésében, hogy a front átvonult a Körös-parti városra, Ady Endre nevével lobogóján, a decentralizációs törekvések propagálásával, a haladó hagyományok ápolásának következetes vállalását hirdetve meg programjában. Az alig egy hétre rá napvilágot látó

lánosításokra való képesség kialakítását célozva. Mind az általános, mind a középiskolákban működő tanárok számára kiváló segédanyag, a matematika oktatásához. (*Editura științifică*, 1971.)

GUSTAVE FLAUBERT: Bovaryné. — A regény 1857-ben, vagyis éppen 115 esztendeje jelent meg. Kár, hogy az alcím (Vidéki erkölcsök) feledésbe merült, holott maga a regény nem utolsósorban annak köszönheti halhatatlanságát, hogy a vidékiség, a kisserű élet tartósabbnak bizonyult az unatkozó, meg nem értett asszony kiveszőféliben levő típusánál. Homais urat, a demagóg, félművelt patikust századunk jobban s több példányban ismeri Emma Bovarynál. Olvassuk ezúttal Flaubert remekművét monsieur Homais, nem pedig, mint eddig, madame Bovary regényeként. (*Kriterion*, 1972.)

Körtánc fantomokkal. — A *Modern katalán költők* alcímet viselő kötet a fordító és válogató Jánosházy György jóvoltából nagy hagyományú, káprázatos gazdagságú lírából kínál — az egész megismerésére vágyat ébresztő — ízelítőt. Ennek a lírának s e líra nyelvének — amint erre a Bevezető emlékeztet — nemcsak irodalomtörténete van. Az V. Fülöptől 1714-ben s Francótól több mint két évszázaddal később betiltott nyelv fennmaradása egy népnek és írástudójának szívós küzdelmelt fejezi ki a szabadságot, melynek mint mindig, az állandó veszélyeztetettség csak növeli értékét. A bemutatott tíz költő rövid életrajza, adatolásban, értelmezésben egyaránt értékes bevezetője, a pompás grafikai kiállítás méltó keretbe foglalja az antológiát, mely igen előkelő helyzetre tarthat igényt hazai műfordításirodalmunkban. (*Kriterion*, 1972.)

TÉKA

ANTONINA KLOSKOWSKA: Tömegkultúra. — A lengyel egyetemi tanárnő munkája napjaink egyik legtöbbet vitatott és különféleképpen értelmezett kérdéskomplexumával foglalkozik. A szerző kísérletet tesz a tömegkultúra fogalmának — („tárgya az ember szellemi, esztétikai, valamint pihenési és játéktevékenységének, azaz szórakozási tevékenységének körébe tartozó jelenségek, amelyek különösképpen az úgynevezett tömegkommunikációs eszközök hatásával függenek össze”) — és problémáinak meghatározására, rendszerezésére. Ebből kihagyja a sportot, az esztrád-előadásokat és a hasonló zenei rendezvényeket, s így a problémakört tudatosan leszűkítve csupán a tömegkommunikációs eszközökhöz kapcsolódókra összpontosítja a vizsgálat fenyét. A szerző módszere szociológiai fogantatású, de szerves kapcsolatban áll a vizsgált kérdések történetiségével. Ennek segítségével villantja fel azokat a technikai-gazdasági és társadalmi feltételeket, amelyek között kialakult az európai kultúra. (*Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1971.*)

ILLYÉS GYULA: Abbahagyott versek. — Új sorozatát, a Mikrokozmosz Füzeteket indította el ezzel a kötettel a Szépirodalmi Könyvkiadó. A kiadói szándék: olyan „hosszú költeményeket” megjelentetni, melyek — „ahogy Bartók zenei világát a Mikrokozmosz — egyszersmind egy teljes költői világot is reprezentálnak”. Ilyen mű a sorozatban másodiknak megjelent Nagy László-oratórium is, az *Ég és föld*. A nyitókötet viszont épp az ellenkezőre példa: az *Abbahagyott versek* a töredék-líra világába visz, kalauzul azt a költőt választva, akit a kicsikart művészi harmónia megteremtői, a befejezés eti-

Tavaszi — Zsolt Béla irányításával — az újszerű törekvések, a modern művészeti irányzatok mellett tesz hitet, a provincializmussal, a „faji” elzárkózással szemben a nemzetköziség eszméjének szolgálatát tekinti az irodalom legfőbb hivatásának. A két folyóirat az anyagi nehézségek súlya, a szigorodó cenzúra nyomása alatt, a közöny és az érdektelenség légkörében, az egymás ellen vívott harcban emésztette fel magát. Nemcsak elvi ellentétek, a kibékíthetetlennek tűnő irodalompolitikai célkitűzések állították egymással szembe őket (bár a két lap munkatársi gárdáját jórészt ugyanazok a költők, írók alkották), hanem a megjelenésüket biztosító vállalatok üzleti versengése, a kulisszák mögött folyó machinációk, a személyes antipátiák indították el mindenekelőtt a polarizációs folyamatot, teremtették meg a két ellentétes tábor.

Átfogó, alaposan dokumentált tanulmányban kíséri végig a két folyóirat tizennégy hónapos tevékenységét a nemrég megjelent antológia* bevezetéseként Kovács János, több oldalról is megvilágítja az ellentétes törekvések, viták eredőit, valódi és vélt okait, figyelmeztet a következetlenségekre, a célkitűzések párhuzamosságára, helyenkénti összemosisódására, amelyek végül is a harcterek látványos felcserélődéséhez vezettek. Adott ponton, miként a temesvári Roboz Imre Kovács Jánostól is idézett röpiratában megállapítja, a szerkesztők, a kiadók felcserélődésével a *Magyar Szó*ból *Tavaszi*, és a *Tavaszi*ből *Magyar Szó* lesz, hogy aztán mindkettő felemésztdjön a céltalan háborúsodásban. Adatokra építő érvekkel, jól megválasztott idézetekkel, eredeti megállapításokkal, következtetésekkel igyekszik kijelölni Kovács János a két konkurrens folyóirat helyét, szerepét a romániai magyar irodalom fejlődésének egészében, bőven taglalva a decentralizációs törekvések nagyváradi előzményeit, Ady Endre és a *Holnap* szerepét, utalva ugyanakkor a nagyváradiakkal egyidejű vagy azokat követő lapkiadási kísérletekre az új történelmi feltételek közé került erdélyi városokban. A két lap anyagát részletesen elemezve — bizonyos szerzők szerepét, egyes írók értékét azonban érdemtelenül eltűlozva —, Tabéry Gézával egybehangzóan állapítja meg összegezőképpen az előszó: „... az erdélyi magyar irodalom első célkitűzései Nagyvárral jegyezték el magukat. A *Magyar Szó* és a *Tavaszi* lapjain találkoztak először egymással az erdélyi irodalom ma már ismert nevei: Ligeti Ernő, Berde Mária, Bárd Oszkár, P. Gulácsy Irén, Bartalis János, Szombati-Szabó, Tompa László, Szini Lajos, Reményik Sándor, Szentimrei Jenő és mások igen számosan.”

A „mások” sorába tartozott — a két folyóirat anyagából válogatott és összeállított antológia tanúsága szerint — Becsky Irén, Femes László, Sipos Iván, Walter Gyula, Tihanyi Erzsébet, Cziffra Géza s jó néhány ismeretlen, akiknek kiletét a kötet gondozójának nem sikerült megállapítania. Ha valamiért elmarasztalhatjuk Kovács Jánost, az épp „Az antológia szerzőiről és írásairól” című fejezet, amelyben hiányosak az adatok, sok a pontatlanság,

* Magyar Szó—Tavaszi. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1972.

a felületesen egyszerűsítő megfogalmazás, a következetlenség. Megtudjuk például, milyen szignót használt Tabéry Géza, de teljesen titokban maradnak Ádám Ferenc, Gyarmathy Ferenc, Kempner Magda életrajzi adatai; Ligeti Ernő munkásságának, a két folyóiratban megjelent írásainak ismertetéséhez belső szómagyarázatokat is fűz a szerkesztő, míg Szombati-Szabó Istvánt csak így minősíti: „Színes költői egyéniség a két világháború közötti romániai magyar irodalomban.“ Majdnem minden írónk elfér ez alatt a kalap alatt. Míg nincsenek a nagyközönség számára hozzáférhető lexikonaink, értelmező szótáraink, az igényesebb könyvek mellől elhagyhatatlanok (kár, hogy a kiadók csak ritkán gondolnak erre) a név- és szómagyarázatok, amelyek megfelelő mértékben segítik az olvasót a tájékozódásban, az adott mű alaposabb megértésében. Kovács János hosszú, oldalakra nyúló címszavakban ismerteti irodalmunk jeles alkotóinak munkásságát, amelyet minden érettségizett diák többé-kevésbé ismer, de a szakembereket, az irodalomtörténészeket is zavarba hozó nevekről alig közöl valamit.

Ha már a kifogásoknál tartunk, még két dolgot szeretnénk szövé tenni. Szerencsésebb lett volna a két lap anyagát külön-külön csoportosítani, a műfajok szerinti felosztás jelentősen megnehezíti azok dolgát (állandóan a nehezebb jegyzetekhez kényszerülnek fordulni), akik a válogatás alapján próbálnak képet alkotni a *Tavaszi* és a *Magyar Szó* arcéléről. Meg lehetett volna próbálkozni a két nagyváradi folyóirat legjellegzetesebb, legérdekesebb számainak hasonmás kiadásával, ami nemcsak a bevezető tanulmányhoz szolgáltatathat a jelen antológiánál meggyőzőbb példátartat, de kitűnő szemléltetőeszközzé válhat a tanárok, az egyetemi hallgatók kezében. Feltétlenül érdemes lett volna összeállítani és közölni a két irodalmi folyóirat teljes repertóriumát, ami nélkülözhetetlenné tenné a kötetet a két világháború közötti irodalmi élet búvárlói, kutatói számára. Miként Juhász Gyula és Szombati-Szabó István írásai esetében tette, jó lett volna, ha minden esetben jelzi az újraközléseket, az esetleges változtatásokat, ismerteti az adott művek variánsait.

Túlzott igényeket támasztunk egy antológiával szemben? Kovács János alapos tanulmánya jogosít fel arra, hogy az antológia minden fejezetétől számon kérjük a tudományosságát. Mert a hasznos kiadványt elsősorban nem az átlagolvasók fogják kezükbe venni, hanem az irodalomtanárok, a főiskolai hallgatók, a lapszerkesztők, a bibliográfusok. Újabb antológiák készülnek, amelyek a *Korunk*, az *Erdélyi Helikon*, a *Periszkóp*, a *Génius*z irodalmi anyagával fognak megismertetni; reméljük, rövidesen gyűjteménybe rendeződnek az *Ellenzék*, a *Brasó*i Lapok, a *Temesvári Hírlap*, a *Keleti Újság* s a többi rangos napilap hasábjain megjelent versek, tárcák, novellák is. Érdemes lenne pontosan meghatározni a hasonló kiadványok jellegét, „szabványát“, szándékolt szerepét. A félmegoldások, a következetlenségek lényegében a készülő Romániai Magyar Irodalmi Lexikon, az összeállítandó bibliográfiák, a megírandó életmű-monográfiák, a nagyszabású irodalomtörténeti szintézis elkészültét késleltetik.

káját vallók között tartunk számon. Illyés-képünket árnyaltabbá teszi ez a könyv, nemcsak a versekkel, hanem az eljűk irt kitűnő esszével is. (*Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971.*)

NAGY PÁL: Monologium. — A könyv műfaját nehéz volna meghatározni. Tizenhárom elbeszélés gyűjteménye? Regényrészletek? A hagyományos poétikai szabályok alkalmazása itt csődöt mond. Ha egyik-másik írást értelmezhetjük is külön-külön (*totenkammer, les adieux de fontainebleau, csigasor*), a szerző nyilvánvaló szándéka szerint a kötet egésze a próza, sőt a „szépírás“ határainak tágitását, mai életérzések kötetlenebb kifejezésének új lehetőségeit keresi. Olykor a mondatok, a szavak is felbomlanak, a magyar szövegbe francia, angol, latin szövegrészek, idézetek, szavak ékelődnek, s rendkívüli módon megnő a nyomdai jelek, a grafikai összkép szerepe. Életérzésében Nagy Pál könyvét leginkább Antonioni filmjeihez hasonlíthatnánk, a „lebegés“ a kötet egyik darabjának jellemzően kiugrott, uralkodó motívuma — bár mindegyre érezzük a szerző vágyát a kötődésre, a hagyományokhoz kapcsolódásra. Ebben a kísérleti prózában is felismerhető a párizsi Nagy Pál erős tehetsége, magasszintű íráskultúrája. Nyomdatechnikailag remeklés ez a mindenképpen rendhagyó „monologium“. (*Magyar Műhely, 1971.*)

KOCSIS ISTVÁN: A korona aranyból van. — Három drámat sorakoztat fel Kocsis harmadik kötete: a címadó mű mellett a *Bolyai János estéjét* és a *Megszámláltatott fák* című első Kocsis-dráma átdolgozott változatát. Kocsis nem a látványos drámai összeütközések megörökítésére törekszik; még amikor témája módot ad-

na erre, akkor is inkább hőseinek belső drámájára figyel, a választás drámájára, amelyben a „jó“ és a „rossz“ nem vegytisztán kerül szembe egymással, s az egyén érdekei szempontjából másként volna megítélhető „jó“ és „rossz“, mint ahogy azt a közösség érdeke megköveteli. A Kocsis-hősök tisztaság- és szabadságvágya új meg új konfliktusokat szül, de mindig az emberiség szava az utolsó szó. — Deák Ferenc könyvborítója — a Kriterion-kiadványok igényes grafikai kivitelezésének hagyományához híven — maga is művészi teljesítményként értékelhető. (*Kriterion*, 1972.)

VOZÁRI DEZSÓ: Varázslat nélkül. — Sokan tudtak róla, egy-egy bizarr verse fel-felvilant, önálló verskötetben azonban csak most vált hozzáférhetővé: a kassai költő már a bécsi Tűz hasábjain szerepelt, sokáig Prágában és Pozsonyban élt; 1935-ben Ignótus méltatta *Szebb a sziréna* című verskötetét; Fábry Zoltán eleinte cinizmusát kifogásolta, majd felfedezte polgárelenes gúnyját; a nagy időben Moszkvából szólt az Új Hang oldalairól; 1945 óta Budapesten újságíró. Most Sándor László, a régi Korunk csehszlovákiai szerkesztője bontja ki válogatott verseinek gyűjteménye élén groteszk igazmondását, kisember-központúságát, minden lakkozással szemben a valóság gyökeréig tapintó őszinteségét. A címadó vers utolsó két sora akár a kötet mottója is lehetne: „... a váltig kiccsúfolt, a tiszta értelem / legyen végül leszálma s itélni kénytelen.“ (*Szépirodalmi Könyvkiadó*, 1972.)

A novellaelemzés új módszerei. Szerkeszti Hankiss Elemér. — A kötet egy nyilvános vitülés, az 1970 áprilisában Szegeden rendezett novellaelemző konferencia anyagát tartalmazza. Az ott elhangzott előadá-

Irodalomtörténetünk, könyvkiadásunk felmérhetően adósságairól értekeztünk a bevezetőben. Jelzett hiányosságai ellenére Kovács János antológiája törleszt a tartozásból, élénk téve a romániai magyar irodalom kezdeti két jelentős dokumentumának kivonatát, hitelesített másolatát.

Szekernyés János

„Vissza a természetbe”

Másodszor nyílik immár alkalom Xántus János remek kis zsebkönyvéről* írni. Már az első, közel másfél évtizede megjelent, szerényebb kivitelű kiadást is valósággal szétkapkodták a diákok, turisták és természetbarátok, s feltehetőleg még nagyobb szeretettel fogadják majd e másodikat, mely tartalmában gazdagabb, kivitelében tetszetősebb. Alig hiszem, hogy mire ez a recenzió megjelenik, akár egyetlen példánya is kapható lenne még a könyvesboltokban. Irnom kell róla mégis, nemcsak mert megújult az olvasótábor, a természetjárók új nemzedéke nőtt fel azóta, hanem — és főképpen — mert alapvetően megváltozott viszonyunk, az egész emberiség viszonya a természethez.

Századunk első két harmadában a közérdeklődés homlokterében a technika állt. Ha voltak is szép számmal természetbarátok, az élő természet tudománya, a *biológia*, kívül esett a nagyközönség érdeklődési körén. De szakkörökben is különös eltoldódás következett be: az erdő-mezőrt, rétet és lápot járó, megfigyelő-gyűjtögető természettudós (sőt: „természetbúvár“) helyébe a kísérletező biológus lépett. Ez az új tudós-típus nem visel bakancsot, nem cipel hátizsákot, vállálról nem lógnak különféle táskák és gyűjtőeszközök. Nem tudja fejből ezernyi növényfaj latin nevét, de biztos öntudattal mozog a modern kutatólaboratórium *technikai* csodái között: elektronmikroszkóppal vizsgálja a sejt-organellumok finomszerkezetét, és a köpenye hajtókájára tűzött doziméter arról vall, hogy sugárzó izotópokkal kutatja az anyagcsere intím részlet-folyamatait.

A modern kísérleti biológia eredményei valóban szinte csodálatosnak nevezhetők. Betekintést nyerünk az élő molekulák térbeli szerkezetébe; olvasni tudjuk az átöröklés „titkosírását“, az élő anyag felépülésének vezérlő programját; s valószínűleg csak idő kérdése, hogy megtanuljuk e „titkosírást“ kedvünk szerint átírni, korrigálni. Mikközben azonban a kísérletező biológus a távolabbi jövőre gondol, amikor majd tetszése szerint irányíthatja az öröklékenységet, s beavatkozhat akár az emberi faj biológiájába is, a természet — a laboratórium bűvkörében élő, sikereitől megszedült tudóstól elha-

* Dr. Xántus János: A természet kalendáriuma. Második, bővített kiadás. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1972.

nyagolt természet — vészjeleket ad. A talajok szerkezetének leromlása és az ezt követő erózió, az állatfajok százainak pusztulása, a természetes bomlásnak ellenálló szennyeződések felhalmozódása, a folyókban és tengerekben észlelt tömeges halpusztulás, a kártevők alig kivédhető inváziói és sok más aggasztó tünet figyelmeztet arra, hogy az élő természet több mint kétezer millió éve kialakult egyensúlya megbomlóban van.

A tudomány fejlődésének belső dialektikája azonban nem tűri az egyoldalúságot. A negatív visszacsatolás működésbe lépett, és jelzésére ma már a biológiai kutatás élvonalába és a közvélemény érdeklődésének homlokterébe került az élő természet, az életközösségek és a környezet tudománya, az ökológia. Mindannyian egyetértünk abban, hogy a természet egyensúlyának helyreállítása a tudomány és a társadalom legsürgősebb feladata, mint hogy az emberiség léte függ a megoldásától. Az első, döntő jelentőségű lépés: alaposan megismerni a természetes életközösségeket, nyilvántartásba venni alkotóelemeiket, a különféle állat- és növényfajokat, figyelemmel kísérni népeségeik változását, feltárni a köztük fellépő bonyolult kölcsönhatásokat, az életközösségeket fenntartó integrációs és egyensúlyukat biztosító önszabályozó mechanizmusokat.

Erre a munkára nem elegendők pusztán a szakemberek, és nem lehet csak laboratóriumban vagy alkalmi „kiszállások” alatt végezni: országokat és kontinenseket átfogó, világméretű felmérésekre van szükség — s ehhez sok százezernyi megfigyelőre, akik mindig és mindenhol jegyezzék a virágok nyílását a termésérését, madarak érkezését, fészkelését és költését, állatok vándorlását, rovarok rajzását, az időjárás alakulását és az élővilág sok más periodikus jelenségét. Csak az ily módon gyűjtött adatok birtokában lesznek majd képesek a szakemberek megtervezni az élő természet megmentését, a biológiai egyensúly megőrzését. Ennek a megvalósítása azonban már újra mindannyiunk ügye és feladata — ügye és feladata pedig legelsősorban a most felnövő új nemzedéknek, a Föld jövő századbeli polgárainak, akiknek természetszeretetétől, a természet iránt érzett felelősségétől függhet a földi élet jövője. És e tekintetben Xántus János könyve — a mi szűkebb körünkben — miszsiót teljesíthet.

A természet kalendáriuma az etnobotanikától az űrhajózásig, a madártantól a csillagászatig a természetre vonatkozó emberi tudás számos területét öleli fel és nyitja meg az érdeklődők előtt. Az egyes tudományágak hivatásos művelői a szerzőnél nyilván tájékozottabbak saját szakterületükön, de ha itt-ott megakad is a szemük néhány pontatlanságon, ezt könnyen elnézik a könyv legfőbb erényéért: azért, hogy csak úgy árad belőle a természet szenvedélyes szeretete. Árad és magával ragad. Ebben a magával ragadó lendületben felülmúlhatatlan Xántus János, aki a katedréről és a rádióban élőszóval, a mozivásznonról és a televízióban vetített képpel, számos cikkével és könyvével pedig a nyomtatott betű erejével oltja felnőttbe és fiatalba egyaránt a természet szeretetét, a természetkutatás vágyát. Hi-

sok tárgya négy novella elemzése volt: *Caligula* (Kosztolányi Dezső), *Utolsó szivar az Arabs Szürkénél* (Krúdy Gyula), *Barbárok* (Móricz Zsigmond), *Január* (Nagy Lajos). Az elemzések szempontjai változatosak. Az eszme- és stílustörténet, a poétika és stilisztika, valamint a modern nyelvészet (főleg a szemantika és a szemiotika) egyaránt képviselve van bennük. De nem hiányzik a pszichológiai szemlélet sem. A verselemzésekhez viszonyítva jóval elhanyagoltabb prózaelemzés sokat nyert ezzel a vitaulással. Így a kötet széles körökben ismertetheti a sokak számára egyelőre még ismeretlen új prózaelemző módszereket. (*Akadémiai Kiadó, 1971.*)

KOVÁCS GYÖZŐ: Fábry Zoltán. — Az első Fábry-monográfia jókor érkezett: a béke és antifasizmus nagy elkötelezettjének közelgő 75. születési évfordulójára. A szerző Bóka László és Molnár Erik tanítványa (az ő emléküknék ajánlja a könyvet); barátságot kötött „Stósz lakójá”-val, s így nemcsak könyvélmények, hanem személyi kapcsolatok segítségével is élénk tárhatja most a szlovákiai magyar irodalom jelesének a Korunk történetéhez is fűződő életpályáját. Nem bírálatként, csak tényként szögezzük le, hogy ez a jól tagolt sűrű idézethálózatra épült, gazdag bibliográfiára támaszkodó és pompás képanyaggal kiegészített munka még csak üttörés a teljesebb Fábry-kép felé, de esszé-jellegével friss benyomást ad s ideiglenes kulcsot is a *Korparancs* (1934) és a *Stósz délelőttök* (1968) közt kibontakozott alkotói élet, annak előzményei és az író halálával megnyílt utóélet megértéséhez. Maga a „stósz magány”, az expresszionista indulás, a beérő, kezdetben „türelmetlen” baloldaliság, a valóságírodalom, az antifasiszta

erkölcsiség, *A vádlott megszólal* (1946) máig szóló bátorsága s a könyveket ontó hatvanas évek Európa-ébersége kap itt értelmezőt és szószólót, felmutatva Fábry publicisztikájában a mindenkori igazságkeresést. (*Magvető*, 1971.)

SZERB ANTAL: *Gondolatok a könyvtárban.* — Az élete delén tragikusan elhunyt írónak, irodalomtörténésznek ez a könyve először 1946-ban, posztumusz kötetként jelent meg, s a magyar és a világ-irodalom jeleseiéről — többek között Kőlcseyről, Vörösmartyról, Ibsenről, Gogolról — írott esszéit tartalmazza. E mostani kiadás terjedelemben szinte kétszeresére növekedett, s így ismét eljuttatta az olvasóhoz a *Hétköznapiak és csodák* című terjedelmesebb tanulmányát, amely négy nagy nyugat-európai nemzet századelői irodalmának sok vitát kiváltott, egyéni szemléje. Örvendünk megejtő szépségű útinaplójának, *A harmadik toronynak*, amelynek az ad külön, fájdalmas értéket, hogy az újabb világégés pusztította olasz tájnak bukolikus, békebeli képét örökítette meg. A továbbiakban néhány, folyóiratok hasábjain megjelent vagy nyomdafestéket nem is látott esszé kapott helyet, megannyi útkeresés. Ezek az írások teljesebbé teszik annak az alkotó embernek a portréját, aki számára a betű, a könyv, az irodalom mindennél fontosabb volt. (*Magvető*, 1971.)

MIRCEA ANGHELESCU: *Pre-romantizmus románesc (pînă la 1840).* — A szerző a pre-romantikát a klasszicizmus és a romantika közötti sajátos, a szentimentalizmust is magába foglaló átmeneti jelenségnek fogja fel, amely kifejezte a XVIII. század emberének tudati és érzelmi válságát anélkül, hogy eljutott volna a romantika nyújtotta perspektívához, és önálló esztétikát ho-

szam, hogy ez a könyve, *A természet kalendáriuma* is jelentősen hozzájárul a természet iránti kevésbé utilitarista társadalmi magatartás kialakításához, az ember és a természet viszonyának helyes újra tere-léséhez.

Róbert Endre

Josef Haltrich emlékezete

A társadalmi-politikai és művelődési élet legkülönbözőbb területein oly gazdag tevékenységet kifejtő 1848-as nemzedék tagjainak köszönhetjük első hazai folklór-gyűjteményeinket. E nemzedék történészei, filológusai, írói és publicistái nagy szerepet szántak a népi irodalomnak a nemzeti-politikai haladás folyamatában. Sokan közülük gyűjtőmunkát végeztek, tanulmányokat írtak vagy legalábbis támogatták azokat a törekvéseket, amelyek e gazdag népi kincs felszínre hozását tűzték ki célul. E tevékenység elméleti megalapozását a romantika nyújtotta, az az irodalmi áramlat, amely ebben az időben egész Európát átjárta. Különösen Németországban születtek szép eredmények, J. G. Herder, a Grimm-testvérek és más kutatók széles körű munkájának köszönhetően.

Ez a terebélyesedő mozgalom hazánkban főleg azokra a szász diákokra hatott, akik németországi tanulmányaik idején közvetlen kapcsolatot teremtettek az ottani folklórtudomány legjelesebb képviselőivel, és szülőföldjükre visszatérve is fenn-tartották ezeket a kapcsolatokat. Így például Josef Haltrich rendszeresen levelezett a Grimm-testvérekkel és más kutatókkal. De hasonló törekvésekkel találkozunk a magyarok és románok körében is. Már 1848 előtt megkezdik a gyűjtőmunkát, s azt néhány évvel később még nagyobb lendülettel folytatják. Ugyancsak szép eredményeket mutatott fel a korabeli magyar és román történetírás: forrásközlemények és összefoglaló-értékelő művek jelentek meg.

A nyelvi kutatásokban a román szakemberek az *Erdélyi Iskola* nyomdokain haladtak, a magyar filológusok elsősorban a nyelvjárásvizsgálatra összpontosították figyelmüket. Ebben az időszakban Kriza János a székelyek, Lőrincz Károly pedig a délkelet-erdélyi magyarok tájnyelvi sajátosságait kutatta. A művelődési élet fellendülésének e korszakában fejtette ki tevékenységét Josef Haltrich, a hazai szász folklór- és nyelvjárás-kutatás egyik legjelentősebb múlt századi képviselője.

*

Josef Haltrich 150 esztendővel ezelőtt, 1822. július 23-án született Szászrégenben. Szülővárosában végzi el az elemi iskolát, majd 1836-ban — két-

évi magántanulás után — a segesvári gimnáziumba kerül. Ezt követik a főiskolai évek Lipcsében, ahol a teológiai előadásokkal egyidőben klasszikus és német filológiai, valamint történeti és bölcséleti előadásokat is hallgat.

Tanulmányai befejeztével Erdélybe visszatérve először német házitanítói állást vállal Bethlen János gróf kolozsvári házában. Itt éri a forradalom kitörésének híre. Betegsége nemsokára (1848 szeptemberében) arra kényszeríti, hogy hazatérjen a szászrégeni szülői házba. Rövidesen kézhez kapja a segesvári gimnázium meghívását egy tanári állás betöltésére. Huszonnégy esztendeig marad abban a gimnáziumban, amely az idén, fennállásának 450. évfordulója alkalmából felveszi volt tanára (majd 1869-től igazgatója) nevét. A segesvári katedrát 1872-ben felcseréli a segedi papi állással. s ebben a községben él egészen 1886-ban bekövetkezett haláláig.

Erdély művelődéstörténetében Haltrich maradandó érdemeket szerzett néprajzi tanulmányaival, különösen az erdélyi szász népmesék kiadásával; ezenkívül az utókor tudományossága a XIX. század egyik legkiemelkedőbb erdélyi germanistájaként tartja számon.

Segesvári tanársága idején kezdi meg a szász népmesék gyűjtését. A gimnázium tanulóit, valamint a falusi tanítók és papok számára működő szeminárium hallgatói szülőhelyük ismert meséit hozzák magukkal, s ugyanakkor megyesi és szászsebesi barátai, ismerősei is támogatják.

A gazdag anyagból Haltrich első ízben állatmesévalogatást közöl a gimnázium 1854—1855. évi értesítőjében, s a bevezető fényt vet a gyűjtés történeti-erkölcsi értékeire. Meséinek első kiadása egy esztendő múlva jelenik meg Berlinben *Deutsche Volksmärchen aus dem Sachsenlande in Siebenbürgen* (Erdélyi szász népmesék) címmel. Haltrich lelkiismeretességét tanúsítja az a tény, hogy minden meseszöveg legalább két mesemondó közlésén alapszik. Előszavában jelzi, hogy gyűjtését tudományos értekezéssel akarja kiegészíteni. Többek között össze szeretné hasonlítani a szász meséket a román és magyar nép hasonló alkotásaival. Sajnálja, hogy eddig egyetlen képzett erdélyi magyar vagy román „nem vállalkozott arra, hogy tudományos-kritikai módon gazdagítsa saját népe nagy szellemi kincseit“, ugyanis „Gaal, Majláth, Erdélyi magyar, valamint Schott és Waldburg román mesegyűjtései egyrészt pontatlanok és kevésbé eredetiek, másrészt pedig szegényesek, s aligha sejtetik a két nép hatalmas, sajátos gazdagságát“. E tevékenységével Haltrich a kutatás új útjait nyitotta meg hazánkban, ez a kísérlete a határokon túl is kedvező visszhangot keltett. A Grimm-testvérek megbecsülése például abból is kitűnik, hogy nagy művük, a *Kinder- und Hausmärchen* 7. kiadásába a Haltrich-féle gyűjtés egyik legszebb meséjét is felvették.

Haltrich rendszeresen bővítette gyűjtését: így az utolsó, általa gondozott kiadás (3. kiadás, Bécs, 1882) száztizenkilenc mesét tartalmazott. Halála után ezek

TÉKA

zott volna létre. A román pre-romantikát Angheliescu a „felhalmozódás“ és a „megvalósítás“ korszakára osztva tárgyalja, ennek megfelelően az első részben főleg az európai irodalommal való megismerkedést mutatja be, míg a második rész az eredeti román irodalomban alkalmazott pre-romantikus tematikát, keretet, hangulati elemeket, valamint a preromantika és a felvilágosodás kapcsolatát ismerteti és értékeli. (*Minerva*, 1971.)

SALAMON LÁSZLÓ: Nyitott könyv. — „Legyen békés hát belétörődésem / abba, mi másképp nem lehetett; / hiába-való konok kérdezősém, / mikor a nagy időfergeteg / vilámfényétől annyi szem káprázik — / Ilyen nagy időkben tenni kell, / hisz töprengésem semmit meg nem másít, / és nem bölcsesség, inkább teher.“ — mondja a költő, aki ebben a verskötetében is az öregkor megbocsátó szelídségével néz a világra, és aki egyaránt fogékony az elmúlt, de a legújabb dolgok iránt is, korát meghazudtoló frissességgel szólva hozzá az ifjúság égető problémáihoz. (*Dacia*, 1971.)

SZAKONYI KÁROLY: Harmincnégy ember. — A kötetben harmincnégy ember villan fel előttünk — innen a cím is —, s amint az író mondja: „Rajtunk a sor, hogy e lapokon megteremtsük a hangjátékok és a színházi esték légkörét. Rajtunk a sor: az írón, aki most csak pusztá szöveget ad közre, és az olvasón, aki fantáziája végtelen színpadán fogja jelmezbe öltöztetni, díszletek közé állítani, megvilágítani és megszólaltatni ezeket az embereket. Hányféle előadás lesz? Ahány olvasó, annyiféle.“ Olyan igazságot fogalmaz meg itt az író, melyet mindnyájan érzünk, ha színdarabot olvasunk. Ezt a harmincnégy embert pedig va-

lóban mindenki úgy értelmezi, ahogy az általuk megszólaltatott probléma benne rezonál. Szakonyival lehet egyetérteni, de lehet — sőt néha kell is — vele vitatkozni. Mindenképpen érdemes elolvasni ezeket a műveket, mert egyéni gondolkodásunk nyer velük lehetőséget az állásfoglalásra. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971.)

SZABOLCSI MIKLÓS: Jel és kiállítás. — Az *avantgarde* és *neoavantgarde* kérdéseire al-címhez híven, a szerző egy igen sokat vitatott, de eddig elé igen kevéssé pontosan meghatározott jelenségről szándékozik — a kérdést inkább körülírni, semmint kimerítő módon — beszámolni. Az avantgarde-ot elnevezésétől, sőt előzményeitől kezdve részletesen mutatja be, és eljut a hatvanas évek neoavantgarde irányzatainak, elméleteinek ismertetéséig. Avantgarde-on nagyon sok mindent értenek az irodalomelméleti szóhasználatban: az elmagányosodás és szorongás művészetét, az anarchisztikus értelmiségi lázadást, minden tartalmi és formai újítást, az apolitikus irányzatot stb. A szerző szerint avantgarde-on „azoknak az általában meghatározott esztétikai, filozófiai, sok esetben politikai programmal bíró áramlatoknak, irányzatoknak sorát” kell értenünk, amelyek alkotó csoportokká szerveződtek, és századunk első éveiben indultak útnak. Körülbelül az olasz futurizmust, a francia képzőművészeti s irodalmi kubizmust, a német festészeti és irodalmi expresszionizmust sorolja ide. Szabolcsi jól körülhatárolt álláspontot képvisel. Az avantgarde problémáját sokoldalúan és gazdagon dokumentálva közelíti meg; már csak vitatkozni kell. (Gondolat, 1971.)

többször is megjelentek, utójára — immár hetedszer! — a bukaresti Kriterion kiadónál.*

E gyűjtemény anyaga nem különbözik tartalmilag az ország — különösen Erdély — magyar és román lakosságának mesekincsétől. Az évszázados együttélés, a huzamos kölcsönhatás folyamán kialakultak a rokon vonások, bár ez nem jelenti azt, hogy teljességgel eltűntek a jól észlelhető egyedi jegyek. Ebben az összefüggésben utalhatunk George Călinescu *Estetica basmului* (A mese esztétikája) című, 1965-ben megjelent művére, amely Haltrich gyűjtését ebből a szempontból elemzi, és kimutatja a párhuzamot a román és erdélyi szász népmesék között. Haltrich tevékenységét a magyar szakemberek is figyelemmel kísérték. Karcsei Gáspár például 1859-ben közölte a kötet előszavát azzal a felhívással, hogy a magyarok és románok kövessék példáját.

Gazdag folklorisztikai munkásságán kívül Haltrich a nyelvjáráskutatásban is érdemeket szerzett. Tanulmányai, valamint hozzájárulása egy szász tájszótár kidolgozásához kora elismert erdélyi német nyelvutatójává avatják. Említésre méltó, hogy K. G. Frommann *Die deutschen Mundarten* (A német nyelvjárások) című jelentős folyóiratában már 1858-ban közölte néhány tanulmányát. A tájszótár összeállítására irányuló erőfeszítéseit — lehetőségek hiányában — nem koronázta siker. Csupán egy évszázad múlva valósul meg régi terve: az RSZK Akadémiája és a Berlińi Akadémia közös gondozásában megjelenő kötetek sorozatával.

Haltrich munkásságának értékelésekor figyelembe kell vennünk felvilágosító-népszerűsítő tevékenységét is. A babonákról szóló egyik előadásában utalt arra, hogy a babonák felosztása hasznosakra, károsakra és semlegesekre nem állja meg a helyét. Mert voltaképpen minden babona káros, az ún. semleges és ártatlan is. Helyesen ismerte fel lényegüket, amikor ezeket írta: „A babona általában ál- vagy hamis hit, mivel a dolgok között olyan eredendő kapcsolatot feltételez, amelyet a természeti törvények és a tapasztalat nem igazolnak.” E hamis hit leküzdésére azt indítványozza, hogy fokozzák a tudás terjesztését a nép körében. A tudományoknak általában és a természettudományoknak különösképpen — mutat rá egyik írásában — egyre nagyobb jelentőségük lesz a jövőben, s hozzájárulnak majd az emberiség haladásához.

Befejezésül idézzük egyik kortársának jellemzését, amelyben Haltrich, az ember áll előttünk: „...Gyermeki kedélye volt, és gyermeki hittel bízott az emberi jószágban; életében senkinek rosszat nem tett, igaztalan dolgot nem mondott, s amikor e két dologgal élete során találkozott, értetlenül állott előtte.”

Michael Kroner

* Josef Haltrich: Sächsische Volksmärchen aus Siebenbürgen. Herausgegeben von Hanni Markel. Kriterion Verlag. Bukarest, 1971.

Jegyzetek az Orvosi Szemléről

Napjaink orvostudományában, mint a természettudományok valamennyi ágában, egyre erőteljesebben nyilvánul meg a szakosodás. Míg a múlt század orvosa — a gyakorlatban és a kutatásban — általános orvos volt és lehetett, ma nemcsak egy ember, de egy kollektíva sem foghatja át az élő szervezet normális és kóros struktúrájának és működésének valamennyi vonatkozását. Ez a helyzet természetes és szükségszerű. Századunk és különösen az utóbbi évtizedek orvostudománya a jelenségtől mindinkább a lényeg felé hatol, s ez szinte beláthatatlanul szélesíti a részterületek ismeretanyagát is.

Ez magyarázza, hogy a szakirodalom — beleértve a folyóiratok, időszakos referátumgyűjtemények légióját is — általában egy-egy jól körülírt problémakör eredményeit közli. Kivételnek tekinthetők azok a kiadványok, amelyek egy-egy komplex intézmény egészségének munkáját hivatottak tükrözni. A marosvásárhelyi Orvosi Szemle az utóbbi kategóriába tartozik: alapvető feladata a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet tudományos munkájának tükrözése és az oktató tevékenység magasabb fokon, mintegy „az intézet falain túl” való folytatása.

Amint már leszögeztük, ma már nincsenek polihisztor orvosok. Márpedig könnyelműség volna olyasmit értékelni, amihez nem értünk. Az itt közölt jegyzetek végén álló három név bizonyos határokkal bíró ismereteket és működési területet képvisel, és így az értékelés — ha nem kívánja elveszteni esetleges hasznát — nem lépheti túl ezeket a határokat. Csak arról írunk, amihez érdemben hozzá tudunk szólni, s ezért előljáróban hadd vegyük számba azokat az általános szempontokat, amelyeket a folyóirat utóbbi négy évfolyamának anyagát felmérve mintegy útjelzőként tűztünk magunk elé.

Milyen mértékben tükrözi az Orvosi Szemle a marosvásárhelyi orvosi kutatómunka egészét? Hogyan tükrözi e tevékenység bekapcsolódását a hazai orvosi kutatás „vérkeringésébe”? Hogyan képezi tovább az egyetemi központtól távol dolgozó orvost? Hogyan kapcsolódik anyagaiban az elmélet és gyakorlat; érvényesülnek-e benne a modern, aktuális kutatási irányok? Segíti-e a modern kutatási, kezelési, megelőzési módszerek megismerését és alkalmazását? Tükrözi-e a marosvásárhelyi kutatómunka eredetiségét, folytonosságát, az esetleges tudományos iskolák kialakulását? — Ezekre a kérdésekre próbálunk itt választ keresni. Ha szemügyre vesszük a fenti szempontokat, az a benyomásunk, hogy voltaképpen nem is a folyóirat, hanem bizonyos marosvásárhelyi kollektívák munkáját értékeljük. Ez oly mértékben igaz is, amilyen mértékben a folyóirat ezt a munkát tükrözi.

A három részre tagolt értékelés az említett kompetencia-szempontra érvényesíti. Elhatárolódásuk viszonylagos, hiszen elmélet és gyakorlat, laboratórium és „terep” is csak viszonylagosan különíthető el.

1.

A folyóirat nagy általánosságban valóban a *klinikák és intézetek* tevékenységének a tükré. Hevenyészett számbavétellel is felmutathatunk közölt anyagokat minden egység részéről. Ennek ellenére a „termés” bizonyos szakterületeken aránytalanul csekély. Így — s ezt különösen fontosnak tartjuk — alig találunk a négy évfolyam anyagában általános közegészségtani, környezetegészségtani, munkaegész-

ségtani közleményeket. Ez érthetetlen, hiszen a bizonyára eredményes gyakorlati munka problémáinak nyilvánosságra hozatala lényeges feladat. Körülbelül ugyanaz a helyzet a gyermek- és csecsemőgyógyászat terén. Ezt az alapvető klinikai munkaterületet is csak néhány (különben színvonalas) referátum és igen kevés eredeti vizsgálati eredmény képviseli. Még kevésbé ismerjük meg a folyóirat utóbbi évfolyamaiból a Marosvásárhelyen folyó ideg- és elmegyógyászati, szemészeti, fül-orr-gégészeti és bőrgyógyászati tevékenységet.

Nem tükröződik elég sokoldalúan a folyóiratban az *elméleti kutatómunka* sem. Szemben a nagyszámú és érdekes kórélettani, élettani, kísérleti műtéttani, életvegytani, gyógyszerhatástani stb. közleménnyel, alig bukkan fel olyan munka, amely — hogy csak néhány példát hozunk fel — a morfológia modern problémáival, szövetelettannal, fejlődéstanal, funkcionális anatómiával foglalkozik. Úgy tűnhet (s reméljük: ez a folyóirat hibája, és nem a tényleges helyzet), hogy a morfológia már csak valamelyes segédeszköz, önálló fejlődési perspektíva nélküli tudományág. Vonatkozik ez többek között a kórbonctani közleményekre. Szinte valamennyi fontosabb klinikai munkában helyet kap a patológus véleménye (ez igen jó, és híven követi a marosvásárhelyi hagyományokat), de kísérletes kórbonctani vizsgálatok eredményeire csak elvétve bukkanunk. Még inkább feltűnő az örökléstani közlemények szinte teljes hiánya, aminek elvi jelentőségét talán fölösleges hangsúlyoznunk.

Az elméleti és gyakorlati kutatás szerves kapcsolata nemcsak az egymás mellett megjelenő közleményekben, hanem egyazon kutatáson belül is érvényesül. Ilyen vonatkozásban érdemes megemlítenünk néhány, elvi és módszertani szempontból egyaránt fontos munkát, mint a portális hipertensio kérdésének többoldalú (sebészi és kórbonctani) vizsgálatát, a csecsemőkori dystrophia, a rheumatoid faktor komplex tanulmányozását. Ennek ellenére ismételtén felmerül az olvasóban a kérdés: vajon a számos klinikai tárgyú közlemény mellett kellő hangsúllyal jelentkeznek-e a minden gyakorlat haladását végeredményben biztosító alapvető kutatás? Világos, hogy minél gyorsabban meg kell oldani az orvosi gyakorlat égető kérdéseit, de egy orvosi iskola igazi, időtálló értékét a gyakorlat *előtt* és nem *mellett* haladó alapvető kutatás milyensége határozza meg.

Persze nem volnánk tárgyilagosak, ha nem figyelnénk fel azokra a közleményekre, amelyek — bár nem elég nagy számban — éppen az ilyen irányú *következetes* munkát tükrözik. Szándékosan emeltük ki a következetes jelzőt. Az orvosi-biológiai kutatás története az bizonyítja, hogy igazán jelentős, a megismerést előbbre vivő eredményeket csak következetes, az egymásból következő problémákat szisztematikusan továbbvizsgáló kutatómunka adhat. A folyóirat tanúsága szerint (ami lehet csak látszat) számos vásárhelyi munkaegyüttes tevékenységében még mindig inkább az ötletszerűség, a rapszodikus témaválasztás érvényesül. Eppen ezért fontos kiemelnünk néhány közleménycsoportot, amely világosan utal egy-egy jól megalapozott, sokoldalúan „munkába vett” kutatási irány létezésére. Ilyen koncepciós egységet alkotnak Maros Tibornak és munkatársainak kutatásai a máj-regeneráció befolyásolásában, általában a máj kísérletes patológiájával kapcsolatban; Szabó Istvánnak és munkatársainak vizsgálatai a bioritmusok immunológiai vonatkozásai terén; László Jánosnak és munkatársainak coli-pathogenitás kutatásai és figyelemre méltó vizsgálatai a hepatitis-vírussal kapcsolatban; Vendég Vincének és munkatársainak sokéves vizsgálatai a növényi vírusok pathogenitásának kérdésében; Horváth Endrének és munkatársainak vizsgálatai a rheumatoid faktorról kapcsolatban; Gyergyai Ferencnek és munkatársainak kutatásai a sejtsztódás bizonyos problémáiban és más kutatások. Lehet, sőt valószínű, hogy a felsorolás hiányos. Ha így van, ezért elsősorban a folyóirat felelős, mivel nem tükrözi kellő „plaszticitással” a kialakult lényeges kutatási irányokat.

Ismeretes, hogy a *módszertani kérdések* milyen gyakran játszanak elhatározó szerepet a kutatásban. Nem érdektelen tehát kitérnünk arra, mit tükröz ebből a szempontból — az alapvető kutatás vonatkozásában — az Orvosi Szemle. A modern módszerek alkalmazása a közlemények tanúsága szerint kielégítő (gondolunk itt a kutatásban alkalmazott immunológiai, szövetenziológiai, élettani, életvegytani, vírustani stb. módszerekre). Megjegyeznénk viszont, hogy — szemben a világszerte megnyilvánuló tendenciával — igen kevés elektronmikroszkópos vizsgálat szerepel a folyóirat anyagában. Kevéssé megnyugtató a helyzet a kutatómunka egyik leglényegesebb szektorában, az eredeti módszerek kidolgozásában és alkalmazásában. A szívinfarktus kísérletes vizsgálatában alkalmazott szellemes laminaria módszer (Maros Tibor és munkatársai), egyes eredeti vírusmeghatározási

módszerek (László János és munkatársai), néhány eredeti élettani berendezés (László József), valamint a Castanyl nevű készítmény előállítását jelent csupán valóban újat a módszertan területén.

Az Orvosi Szemle és a marosvásárhelyi kutatómunka egyik nyilvánvalóan „erős” részlege az *orvostörténet*. Ezt, mivel kompetenciánkon túlmenő volna, nem elemezzük, csupán arra a hézagpótló és szociológiai szempontból is fontos munkára hívjuk fel a figyelmet, amelyet a Spielmann József vezetett munkaegyüttes e téren végez.

2.

A „Klinikai tanulmányok és megfigyelések” című rovat közleményeinek mintegy harmada kifejezetten *gyakorlati* jellegű, ami jó arányt jelent. Az utóbbi négy évfolyam legtöbb klinikai közleménye az emésztőrendszer megbetegedéseivel foglalkozik, a második helyen pedig a szív és az érrendszer megbetegedései állnak. (Érdekes megjegyezni, hogy a tíz-tizenegy évvel ezelőtti számokban aránylag sokkal több közlemény jelent meg a hepatitisről, ami persze korjelenség volt.)

A közlemények tanúsága szerint a szerzők messzemenően felhasználják a *kiegészítő vizsgálatok* adta lehetőségeket. Szinte nincs olyan dolgozat, amely ne támaszkodna a laboratórium, röntgen, EKG, EEG, immunoelektroforézis eredményeire. Örvendétes, hogy Marosvásárhelyen gyakran alkalmazzák a legkorszerűbb kiegészítő vizsgálatokat is (radioaktív izotópokat, enzimológiai és immunológiai meghatározásokat, szcintigráfiát, angio-pneumo-szcintigráfiát stb.). Négy év alatt öt szcintigráfiával kapcsolatos munka jelent meg, és szó esett a calcifilaxia gyakorlati alkalmazásáról is. Mindez nagyon lényeges, mert hozzájárul a marosvásárhelyi klinikai tevékenység modern jellegének kialakulásához. Ugyanakkor a kutatók, kevés kivétellel, nem szédülnek meg az orvosi technokrácia — valljuk be, izgalmas — lehetőségeitől, hanem következetesen megmaradnak klinikusnak, akik a legmodernebb kóriszmézési eljárásokat is alávetik a klinikai gondolkodásnak.

Külön figyelmet érdemelnek a folyóirat továbbképzéssel foglalkozó rovatai, köztük az összefoglaló referátumok. Sajnos, a kifejezetten „továbbképző” közlemények kis százaléka tölti be igazán feladatát (ilyenek például az *Újabb szem-pontok a fürdőkezelés nőgyógyászati javallatában*, *A gyakorló orvos szerepe a kéz sérüléseinek ellátásában*, *Félszintetikus penicillinek az orvosi gyakorlatban* című dolgozatok). Az ide sorolható közlemények tekintélyes része távol áll a tulajdonképpeni továbbképzéstől — például a nyaki gerincoszlop és az artéria vertebrális fejlődéstani vonatkozásairól szóló többrészes közlemény. Jobb a helyzet az összefoglaló referátumok rovatában, ahol aránylag nagyszámú, többségében igen jól dokumentált, aktuális és érdekes anyag jelenik meg. Sőt, itt talán ellenkező irányú eltolódás fenyeget, hiszen ez utóbbi négy évfolyam 28 referátumából mindössze néhány foglalkozik az elméleti kutatás új útjaival, s teljesen hiányzik itt is az örökléstan és a fejlődéstan.

3.

A fentiek természetszerűen vezetnek el az Orvosi Szemle egyik leglényegesebb feladatához: a folyóiratnak a „periférián” dolgozó orvossal, elsősorban a *körzeti orvosokkal* való kétoldalú kapcsolatához. A négy évfolyam majdnem ötszáz közleményből elenyészően kevés íródott a körzeti orvos, illetve annak mindennapi gyakorlatára számára. Igaz, hogy — mint már említettük — az általános referátumok jó része kapcsolatban áll a gyakorlattal, de ezek jellegüknél fogva inkább a kórházi és klinikai orvoshoz szólnak, mint a terep nehézségeivel küzdő körzeti orvoshoz. Ennek megítélésekor figyelembe kell vennünk, hogy hazánk egyetlen magyar nyelvű orvosi lapjáról lévén szó, feladatai az ország számos vidékén dolgozó magyar anyanyelvű orvosok irányában különösen nagyok.

A körzeti orvost közvetlenül érdeklő közlemények nyilvánvalóan nem szorítkoznak mindennapi gyakorlat kérdéseire. Éppen mert a körzeti orvos sem akar begyepesedni, mert a vidéki munkának ma már egyre kevésbé szabad „kötelező színvonalcsökkentést” jelentenie — a folyóiratnak igen jól átgondolt nevelő munkát kell folytatnia. Rendszerebben kell ismertetnie az egyes betegségek kör-oktanával, kórlefolyásával, kezelésével, megelőzésével kapcsolatos új eredményeket. Közölnie kell (ez eddig igen hiányosan történt) a járóbeteg-ellátással kapcsolatos felméréseket, az újabb terápiás irányelveket, amelyeket a körzeti orvos

hasznosíthat. A nem egyetemi központban dolgozó orvosok számára hozzáférhetővé kell tennie az elméleti kutatás új, jelentős vívmányait. Ebből a szempontból is fogyatékosság az egyes alapvető tudományágak, például a már említett örökléstan, a születés előtti patológia szinte teljes hiánya. Az évekkel vagy éppen évtizedekkel ezelőtt végzett orvosok, akik annak idején e területeknek még az alapfogalmait sem sajátíthatták el, az ilyenyszerű tájékoztatás révén igen nagy segítséget kapnának. Végül nem ártana még többet írni a deontológia, az orvosi szociológia problémáiról.

Előbb a körzeti orvosokkal való *kétoldalú* kapcsolatról beszéltünk — és nem véletlenül. A körzeti munka során igen sok értékes, tudományos jelentőségű adat halmozódik fel, de megfelelő „tárolás” hiányában — különösen orvoscsere esetén — gyakran veszendőbe megy. A tudományos munkában járatlan, viszonylagos információhiányban szenvedő körzeti orvos csak valamely tudományos intézet vagy folyóirat segítségével járulhat hozzá a terep kérdéseinek, eredményeinek, tennivalóinak tudományos feldolgozásához. (Itt jegyezzük meg, hogy az ehhez rendszerint elengedhetetlen biostatistika szintén a folyóirat „hiányckei” közé tartozik.) Úgy véljük, az Orvosi Szemle részt kérhetne és kaphatna ebből a feladatból.

Ennek szellemében talán nem lenne érdektelen, ha a körzeti orvosok, elsősorban a marosvásárhelyi intézet neveltjei, *rovatot kapnának* a folyóiratban. Ez lehetővé tenné tapasztalataik magas színvonalú cseréjét, problémáik megvitatását, bekapcsolódásukat a hazai orvosi kutatómunkába, ami bizonyára jótékony hatással volna munkájukra, fokozná társadalmi jelentőségük tudatát. A folyóirat számára pedig, a más egyetemi központokkal fennálló kapcsolatokkal együtt (a négy évfolyam kötetiben mintegy hét „külső” közleményt számoltunk össze), megerősítené a szélesebb értelemben vett orvosi tevékenységgel való szerves kontaktust. Mindenképpen jó szolgálat lenne, ha az Orvosi Szemle fokozottabban járulna hozzá annak a „jól felkészült, a környezet és az ember kölcsönhatásait legjobban ismerő” körzeti orvosnak a kialakításához, aki — az Orvosok Világszövetségének 1970-ben Oslóban tartott közgyűlésén megfogalmazott vélemény szerint — legalkalmasabb „a növekvő urbanizáció és munkaártalmak közepette élő ember testi és lelki kondíciójának megőrzésére”.

Sándor István—Bárányi Ferenc—Nagy Lajos

AZ ÁLLAMOK NAGYSÁGRENDI PROBLÉMÁIRÓL

(Revista română de studii
internaționale, 1972. 14.)

Mekkora egy kis állam? Milyen kicsinek kell lennie, hogy miniállamnak minősüljön?

A laikus számára fölöslegesnek, naivnak tűnő kérdések, pedig — s éppen erről szól Romulus Neagu *Țările foarte mici și Organizația Națională Unite* című tanulmánya — az ENSZ-ben nem kevés gondot okozott megválaszolásuk, hiszen felvetésük a világpolitika bizonyos korszerűtlen törekvéseiről tanúskodik.

A világszervezetben ugyanis megkíséreltek megkülönböztető eljárást alkalmazni a kis népességű vagy kis területű, csak mostanában függetlenné vált államok tagfelvételi kéréseinek elbírálásakor.

Az ENSZ tagállamainak több mint a fele önálló állami létét tekintve fiatalabb a világszerveztnél, amely ha nem is

mindig bábáskodott tagjai többségének születésénél, de már jelen volt, s az újszülötteknek azonnal világfórumot biztosított.

A gyarmattalanítás, a független államok létrejöttének folyamata azonban nem ért még véget, s maga az ENSZ sem valamiféle zártkörű klub. A dekolonizálásnak a második világháborút követő első szakaszában a folyamat főként nagyobb és sűrűbben lakott területeket érintett, olyanokat, amelyek nem egy esetben éppen nagyságrendjük miatt is alkalmasak voltak önállóságuk önálló kivívására. Mihelyt befejeződött ez az első szakasz, s — éppen sikere következtében — jelentősen megváltoztak az erőviszonyok, a felszabadítási törekvések behatoltak a volt gyarmatbirodalmak „isten háta mögötti”, kicsiny területeire is. A még felszabadulás előtt álló 43 területből (amelyekkel szuverenitásuk megadása szempontjából a világszervezet szakosodott szervei foglalkoznak) mintegy harminc az óceánok olyan szigetein

van, melyek területe liliputi mértékkel mérhető, s lakosságuk átlaga is nagyobbára csupán 50 000—250 000 fő. Különben a „kisebbség” feltörésének tendenciája nem is mondható teljességgel újszerűnek, hiszen az 1965—1971 között az ENSZ-be felvett tagállamok többségének egymilliónál kevesebb lakosa van:

A felvétel éve	Az állam elnevezése	Népesség
1965	Gambia	336 000
1965	Maldive-szk.	101 000
1965	Singapore	1 814 000
1966	Barbados	245 000
1966	Botswana	580 000
1966	Guyana	662 000
1966	Lesotho	865 000
1967	Dél-Jemen	4 500 000
1968	Egyenlítői Guinea	272 000
1968	Mauritius	780 000
1968	Szvázföld	390 000
1971	Butan	1 100 000
1971	Bahrein	200 000
1971	Katar	70 000

Nagy bonyodalmak keletkeztek a különféle osztályozási kísérletek során. Keith B. Callard „kicsi”-nek nevezi azokat az államokat, amelyeknek lakossága nem haladja meg az 5 millió főt, s területük 10 000—20 000 négyzetmérföld alatt van. R. L. Rothstein nem „kis államról” szól, hanem — a „nagyhatalommal” ellentétben — „kishatalomról”, amelyet a következőképpen definiál: „Kishatalom az az állam, amely belátja, hogy saját biztonságát önjerejéből nem biztosíthatja, lényegében tehát más államokra, intézményekre, folyamatokra vagy fejleményekre kell támaszkodnia.” Romulus Neagu megjegyzi: „Ha elfogadnák Rothstein meghatározását, a világ majdnem minden állama kishatalomnak minősülne. Maga Rothstein nem sorolja fel őket, de a »kishatalmak« listájából tulajdonképpen csak a Kínai Népköztársaságot, az Egyesült Államokat és a Szovjetuniót lehetne kihagyni, ugyanis csak ezek olyan államok, amelyek külső segítség nélkül is megvédhetik biztonságukat.” Egy másik szerző (Robert O. Kohane) kifejezetten a „kishatalmak” közé sorolja az NSZK-t, Franciaországot, Angliát és Japánt...

A tanulmány megállapítja, hogy a nagyságrend körül támadt problémák ellenére — néhány sajnálatos kivételtől eltekintve — az új tagok felvételét az ENSZ-be a Charta szellemében oldják meg, mindenféle megszorítás nélkül. „Függetlenségük és szuverenitásuk elnyerése után az új — kis és nagyon kicsiny

— államoknak, amelyek a gyarmati rendszer szét hullása folyamatában továbbra is megjelennek a világ térképén, ugyanolyan jogaik vannak, mint más államoknak, amelyek nem tagjai az ENSZ-nek: kérhetik felvételüket, vagy tartózkodhatnak ilyen kéres előterjesztésétől. ahogyan például Svájc tartózkodott vagy az újonnan létrejött Nyugat-Szamoá.”

ESZMÉNYI ÉS REÁLIS A MÉRNÖKI MUNKÁBAN

(Viitorul social, 1972. 2)

A petrozsényi szerzők, Sanda és Septimiu Krausz a bányaiipari és geológiai minisztérium statisztikai adataira, illetve saját kérdőíves felmérésükre építve, a bányaiipari mérnökök helyzetének ismeretében elemzik a mérnöki funkció különféle problémáit.

Felkérésükre 616 mérnök megjelölte a munkájában jelentkező feladatok „reális” — a jelenlegi üzemi gyakorlatnak megfelelő — fontossági sorrendjét, majd ugyanazoknak a feladatoknak a megkérdezettek megítélése szerint „eszményi” hierarchiáját. (A szerzők hangsúlyozzák, hogy „eszményi” feladaton nem valamilyen utópisztikus kategóriát értenek, hanem azt, amelynek elvégzésére a mérnököknek — optimális tevékenységi feltételek közepette — törekedniük kellene „adott célok jövőbe vetítése” végett.)

A válaszok értékelésekor kiviláglott, hogy a mérnökök döntő többségének (94,7 százalék) feladata a műszaki problémák megoldása, azonban érdeklődési körüktől, képzettségüktől idegen feladatokkal is kötelesek foglalkozni. Ez — amellett, hogy nem gazdaságos — elidegenítően is hat, kiváltképpen a fiatalokra.

A szerzők legáltalánosabb érvényű és egyik legfontosabb megállapítása szerint az említett iparágban dolgozó mérnökök munkafeltételei nem felelnek meg az általános elvárásoknak.

Mit kívánnak e téren a bányamérnökök? A legtöbben azt, hogy növekedjék tevékenységükben a tudományos kutatással, a koncepciós műszaki feladatok megoldásával és a munkaszervezéssel kapcsolatos mérnöki teendők részaránya.

Az anketé eredményei alapján nyilvánvalóvá vált, hogy a mérnökök igen határozottan helytelenítik az olyan irányzatokat, amelyek őket közgazdaságtani és pénzügyi ismereteket megkövetelő feladatok végzésére készítenék (hiszen nem tarthatják hatékonynak, sőt, a mérnö-

kök esetében akár időpocsékolásnak is minősíthetik a közgazdászai munkakör betöltését). Fontos megállapítás az is, amely szerint a mérnöki elvárások nem-teljesülésének fő okai: az alkotóképességek kihasználatlansága, a mérnökök rutinmunkára való felhasználása, a mérnöki funkció konkrét tartalmának esetenként hiányos meghatározása.

Feltűnő a mérnököknek — az anket alanyainak — húzódozása a vezető állások elfoglalásától. A motivációk között igen gyakori a vezetés hiányosságaira való utalás. Ezzel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy a megkérdezettek jelentős hányada szerint a bányamérnökök képzésében a legfontosabb teendők közé sorolható a vállalatvezetéssel kapcsolatos tárgyak megfelelő oktatása a műgyetemen.

KODÁLY ZOLTÁN MŰVELŐDÉSI KONCEPCIÓJA

(Új Írás, 1972. 5.)

Vitányi Iván pótolandó és pótolható hiányra hívja fel a figyelmet: „Kodály Zoltán közművelődési koncepciójáról kevés újat lehetne elmondani... Hiányzik azonban a történelmi értékelés: a koncepció elhelyezése az eszmék nemzetközi fejlődésében.“ Ebből a feladatból a szerző figyelemre méltó részt vállal; célja feltárni a széles körű nevelés kodályi gondolatának összefüggését a kritikai-utópista szocialisták tételeivel.

Már a nagy utópista triászt, Saint-Simont, Fourier-t, Owent megelőzően az ókori kínai és görög gondolkodók-nál (Püthagorasznál és Platónnál például), továbbá az őskeresztények, a középkori eretek mozgalmak, valamint a parasztlázadások ideológiájában jelentős szerephez jut a zene. A nem vallásos színészeti szocializmus első teoretikusai a korai kapitalizmus idején ugyancsak számottevő helyet biztosítottak a zenének — mai terminológiával futurológiai prognózisoknak nevezhető — tételeikben. A polgári utópista Bacon a jövő társadalmának olyan modelljét dolgozta ki *Atlantis*ában, amelyben a zenét tudósok „állítják elő“ gépi úton, különleges hanglaboratóriumokban... „Ez a zene addig ismeretlen összhangokon és hangközökön épül, s ismeretlen hangszerek szólaltatják meg.“ Morus közösségi utópiájában a zene a kollektivitást fejezi ki és szolgálja, akárcsak Campanellánál, Owennél, Fourier-nál. New Lennark-i kísérleti kolóniáján Owen a gya-

korlatban is alkalmazta elveit. A munkások gyermekei az óvodában kétéves koruktól táncoktatásban, négyéves kortól énekoktatásban részesültek, képzett tanárok irányításával. Owen szerint „a tánc és a zene minden ésszerű jellemnevelő rendszernek elengedhetetlenül fontos kelléke lesz“, s hangsúlyozza szerepüket az egészséges, természetes kellemel felruházott test kialakításában, a lelki harmónia, az értelmi fogékonyság megalapozásában. Fourier szerint pedig az a gyermek, aki hathónapos korától, vagyis érzékei nyiladozásának pillanatától csak jó zenét hall, szép képeket lát, finom játékokat kap és türelmes bánásmódban részesül, hároméves korára ügyesebb és értelmesebb lesz, mint azok a hatévesek, akiket a civilizáció lélekenyomoritó, értelemsorvasztó hatása ér. Még tovább megy a méltánytalanul elfelejtett Theodor Hagen, Petőfi kortársa és szellemi rokona, aki *Civilisation und Musik* című munkájában új közösségek kialakítását hirdeti, a technika ésszerű kihasználását kívánja a nép felemelkedésének szolgálatába állítani, s ebben a folyamatban különleges szerepet szán a zenének; Hagen zenei néprőlvről beszél, s ezt nem muzeális értéként, hanem mint a zenei megújulás alapját tartja szükségesnek terjeszteni és fejleszteni.

Ezeknek a nézeteknek a rokonsága Kodály koncepciójával éppen azon a ponton a legnyilvánvalóbb, amelyet joggal lehet sarkalatosnak nevezni, amennyiben a harmonikus embertípus kialakítását célozza, a harmóniát pedig közösséget feltételező értéként fogja fel. Tévedés lenne — vág elébe Vitányi Iván a szűkkeblű ellenvetéseknek —, ha pejoratív melléközöngé tapadna a Kodály-programnak ehhez az értelmezéséhez, tekintettel az utópista jelzőnek a történetiséget mellőző, meglehetősen elterjedt, zavart keltő interpretációjára. A szerző a *Kommunista Kiáltványra* hivatkozva emeli ki a korai szocializmus kritikai jellegét, azt, hogy a kritikai-utópista szocializmus nem ellentéte a tudományos szocializmusnak, hanem előkészítője. A szocializmus uralomra jutása az egykor utópiának minősített közösségi műveltséget, a kultúra közkinccsé tételét elérhető célként, sürgető feladatként tűzi ki. Lennel egybehangzóan és eltérően Tolsztojtól, aki azt követelte a festőtől, az írótól, a zeneszerzőtől, hogy mondjon le a magas művészetről, alkotását igazítsa a teljesen tudatlan muzsik igényeihez — Kodály nem az elitkultúra felszámolását hirdette, hanem kiváltság-jellegének feloldását a tömegek esztétikai nevelésében.

Kodály olyan egységes zenei műveltségért harcolt, amelyben eltűnik a legszélesebb néprétegek és a legműveltebbek zenei igénye között tátongó szakadékok. Ennek a programnak, az intenzív zenei nevelés programjának a Kodály-módszer a járható útja. Vitányi Iván e módszer lényegének nem a relatív szolmizációt vagy a pentatóniát tekinti, amelyek pusztán „eszközök és adottságok”, hanem „a kifejezés felszabadítását az élmény teljességében”.

SZÁMSPEKULÁCIÓ VAGY TUDOMÁNYOS ELMÉLET?

(Physics Today, 1972. 1.)

A természet törvényei a matematika nyelvén fogalmazhatók meg a legpontosabban. Ezt a felismerést elsősorban az elméleti fizika hasznosította, ami lehetővé tette, hogy e századi rohamos fejlődésében maga mögött hagyja a többi természettudományt. Ugyancsak jelentős a fizika visszahatása is a matematikára, mivel a felvetett problémák sokfélesége és újszerűsége nemcsak a matematika „nyelvének” tökéletesítéséhez, hanem új ágak létrejöttéhez is vezetett.

A *Physics Today* cikkírója e két diszciplína kölcsönhatására érdekes példát említ. Az egyetemes állandókról van szó, amelyek — mai tudásunk szerint — a világegyetem minden pontján azonos értékűek. Ilyen állandók szerepelnek abban a képletben, amely a hidrogénatom színképének finomszerkezetét írja le; segítségével számítható ki a képlet α együttartója:

$$\alpha^{-1} = \frac{2\pi e^2}{hc}$$

ahol e az elektron töltése, h a Planck-féle állandó, c a fénysebesség. Ennek értéke dimenzió nélküli szám, amelyet kísérletileg nagy pontossággal határoztak meg ($\alpha = 137,036 \dots$). A fizikusoknak mindeddig nem sikerült elméletileg is megindokolniuk az α képletében szereplő egyetemes állandó értékének nagyságát, tehát az α együttartó értékének említett nagyságát sem.

A folyóirat cikke a továbbiakban arról számol be, hogy Armand Wyler fiatal angol matematikus pusztán geometriai számítások alapján olyan számot kapott, amely nagyon megközelíti az α kísérleti értékét. Szemléletes hasonlattal élve, az eltérés úgy aránylik az α -hoz, mint egy közönséges papírlap vastagsá-

ga egy labdarúgópálya hosszához. Wyler számításai egy hatdimenziós tér térfogatelmére vonatkoznak. A hat dimenzióból csak négy valós, a másik kettő imaginárius, idő-szerű, akárcsak a relativitáselméletnek megfelelő Minkowski-világ negyedik dimenziója. Hasonló számítások alapján a proton és elektron tömegének arányát $6\pi^5$ -nek véli. Az α számításában csupán a természetes számoknak és a π -nek racionális hatványai szerepelnek.

A szerző rámutat, hogy a fizikusok különbözőképpen reagáltak Wyler „felfedezésére”. Egyesek nem tulajdonítanak neki különösebb fontosságot, mivel ezek a számítások nem kapcsolódnak fizikai elvekhez, mások viszont lehetségesnek tartják, hogy ezek az eredmények a valóságban létező összefüggéseket fejezzék ki. Az utóbbiak érvelése szerint egyáltalán nem valószínű, hogy egyszerű számspekulációval a kísérleti értékeket ennyire megközelítő számokat lehessen kapni. Az egyik neves fizikus kifejezte véleményét, hogy nem hagyhatunk figyelmen kívül egy olyan elméletet, amely eddigi tapasztalatainknak megfelel, csupán azért, mert megértése nehézségeket okoz.

VÁLSÁG ÉS KIÚT A TUDOMÁNYBAN

(Zycie Literackie, 1972. 3.)

„Úgy kellene az új adatok, mint ablakos tótnak a hasraesés” — idézi Oppenheimer kijelentését Helena Bobrowska, a krakkói hetilap tudományos publicisztikai pályázatának egyik nyertese, hozzátéve, hogy ez nem csupán határos paradoxon: a Ford-alapítvány megbízásából végzett felmérés szerint mai „ismereteink” szövegterjedelme megközelíti a 170 millió kilométert (!). 1963-as adatok szerint a világon körülbelül százmillió tudományos mű létezik (ebből harmincmillió a könyv), s ez a szám évente néhány tízezerrel növekszik.

A tudomány ma az emberi tevékenység leggyorsabban fejlődő területe. A szakosodás fokozódása, a felfedezések és találmányok növekvő száma, egyes ismert módszerek újszerű alkalmazása teljesen új távlatokat nyit, új kérdéseket vet fel. A nagyon is indokolt szintézis-igény teremtette meg a határtudományokat éppúgy, mint a „tudomány tudományát”, a szcientológiát (tudománytant), melynek kezdete John Bernal 1939-ben megjelent, *A tudomány társadalmi sze-*

repe című klasszikus művéhez fűződik. Az utóbbi években az ilyen irányú tanulmányok főként a tudomány fejlődésének törvényszerűségeivel s a tudományszervezés leghatékonyabb feltételeivel foglalkoznak. Derek I. de Solla Price kimutatta, hogy a tudomány fejlődése exponenciális jellegű; a tudósok és a közlemények száma átlag egy-másfél évtizedenként megkétszereződik. Számításai szerint 2160 körül több tudományos alkalmazott lesz, mint a föld lakosságának mai száma, az ilyen célra fordított kiadások növekedése pedig két-háromszorosán meghaladja majd a nemzeti jövedelmek növekedésének ütemét. Ugyanakkor azonban a *tényleges* tudományos eredmények nem gyarapodnak ilyen mértékben: állandóan szaporodnak a semmitmondó értekezések, egyre több az „újrafelfedezés”. Egyes becslések szerint a kutató- és tervezőmunkák mintegy húsz százalékat nem kellene elvégezni, ha a tájékoztató szolgálat tökéletesen működne.

A tudománytant jelenleg még az foglalkoztatja inkább, milyen irányt kövessen, hogyan biztosítsa a tudósgárda utánpótlását, miképpen növelje a tudós tényleges munkaidejét megfelelő szervezéssel — s még alig gondol az elkerülhetetlennek tűnő kátyúból való kijutásra. De azért a távlati megoldások is kezdenek körvonalazódni. Az egzakt és technikai tudományoknak már bizonyos mértékben kialakult önszabályozó mechanizmusuk van, amit épp az ismeretek felhalmozódása tett lehetővé. A régi tudásanyag áthasonul, s ennek folytán az egymáshoz kapcsolódó munkák néhány év alatt elavulnak. A könyvtárak a régi kiadványokat (főként a technikaiakat) zúzdába küldik, habár ezek között lehet olyan is, amelyben eddig kellő figyelemre nem méltatott gondolatok rejtőznek. A megjelenő közlemények száma azonban ma már minden szakterületen meghaladja az érdekeltek felvevőképességét — s az egyre kifejezettebb szakosodás éppen ennek visszahatásaként történik, egyfajta „önvédelemből”.

A tudomány válságáról a fizikusok már a múlt század végén kezdtek beszélni, amikor úgy látszott, hogy az emberiség elért a megismerés végső határaihoz — hogy azután a radioaktivitás felfedezése megnyissa a molekuláris fizika útját. A mai tudomány továbbfejlődésének alapfeltétele a lavinaszzerűen növekvő ismeretanyag *uralása*. Ehhez a könyvtáraknak nagy terjedelmű adattárroló berendezések helyett a gyors és közvetlen hozzáférhetőséget biztosító eszközökre van

szükségük, melyeknek tökéletesítése szerencsére elég gyorsan történik, s így sokan bíznak abban, hogy 1985 és 1995 között már széles körű felhasználásukra támaszkodhatunk a tudományok nagy területeit átfogó, alapos tájékoztatásban.

A „jövő könyvtára”-nak nem lesz sok közös vonása a maival. Berendezései nemcsak arra lesznek képesek, hogy kikeressék a kért adatokat, hanem bizonyos logikai műveleteket is elvégeznek. Ehhez természetesen még alapos programozási munkára és megfelelő szakemberképzésre van szükség — nem annyira a technikai kezelést, mint inkább a *problémátást*, *-értelmezést* és részben a *-megoldást* illetően. De megtörténhet, hogy valamikor a közeli századforduló táján, miközben az elektronikus super-agy előtt szellemi teljesítőképességük javakorát élő kiváló tudósok sora fog állni, valahol vidéken egy negyedrangú tudós rábukkan egy antikváriumban Hamardnak a matematikai felfedezések lélektanáról szóló kis könyvére, és „feltárcsázva” mágneses memóriakészülékét, közönséges töltőtollal leírja azokat a gondolatokat, amelyek a világ fejlődésének új irányt szabnak.

MONTREAL OLCSÓ JÁTEKOKAT TERVEZ

(Le Monde, 1972. 8473.)

A XXI. Olimpiát 1976-ban Montréalban rendezik meg. A Játékok rendezőse már négy évvel ezelőtte sajtóértekezletre hívta a világ sportújságíróit, hogy a kanadai francia nagyváros polgármestere megfelelő fórumon, nemzetközi szinten ismertethesse az előkészítő bizottság merész, sok szempontból kétségtelenül tetszetős elgondolásait. A nagy sietség láttán (hiszen a konferencia időpontjában a müncheni Játékokat még meg sem nyitották) jegyezte meg Pierre Georges, a *Le Monde* különtudósítoja: „Az olimpiai örökség túl gazdag ahhoz, hogy várni lehessen az utódlással; ez esetben az utód megkoronázásával nem lehet várni az előd uralmának a befejeződéséig.”

A „rég”i stadiont, a münchenit, még fel sem avatták, s máris elkészült az új létesítmény terve: szerzője egy francia építész, Roger Taillibert, a párizsi új Parc de Princes megalkotója.

Montréal már kiállotta a nagy nemzetközi rendezvények nehéz próbáját; emlékeztet az 1967. évi Világkiállítás erkölcsi sikere, de felejthetetlen anyagi fiaskója is: 180 millió dollár ráfizetés-

sel végződött (igaz, a város hatalmas létesítményekkel gyarapodott).

Ezek után nem csoda, hogy az 1976-os Játékok előkészítésének kezdeti periódusát főként a lehető legnagyobb takarékosagra törekvés jellemzi: Montréal „mindenáron olcsó” Játékokat akar. Persze a szándékot nem prózai érveléssel támasztják alá, nem az 1967-es jelentős ráfizetést emlegetik, hanem sokkal tetszetősebb érveléssel a nagyon költséges technicizálódás „elembertelenítő” veszélyeit hangoztatják, s azt, hogy — ha a jelenlegi tendencia tovább érvényesülne — „az Olimpia a továbbiakban már csak a nagyon gazdag államok ügyévé válna”.

Senki sem garantálhatja azonban, hogy a számítások beválnak, hiszen kezdetben München is „mindössze” 190 millió dollárt irányzott elő a Játékok megrendezésére, de három hónappal a megnyitás előtt az összkiadások már mintegy 620 millió dollárra rúgtak. A kanadaiak, a „költségvetési elefantiázis” elkerülésével, mindössze 125 millió dollárt akarnak költeni, vagyis — ha tervük sikerül — a

montréali Olimpia körülbelül ötször „olcsóbb” lenne a müncheninél.

A takarékoskodást többféleképpen képzelik el. Kérni akarják mindenekelőtt, hogy kevesebb versenyszám legyen. S az eddigiektől eltérően, nem egyetlen „olimpiai faluban” akarják elhelyezni a résztvevőket, hanem ún. „olimpiai szigeteken”, vagyis szétszórta, a város különböző pontjain; ezzel ugyanis lehetővé válna a nem közvetlenül a sportrendezvények céljait szolgáló épületek harmonikusabb beillesztése a nagyváros távlati urbanisztikai terveibe; így az építkezések költségei előnyösebb feltételek között térülnének meg.

A nagyobb távolság Európától nem befolyásolná közvetlenül a látogatottságot: a hatalmas lökhajtásos repülőgépek díj-szabása 1976-ig előreláthatólag csökken. S ha az európai nézők otthon maradnak, az sem okoz pénzügyi gondot, hiszen a közeli Egyesült Államokban az atlétika népszerű; egy New York-i turisztikai vállalat máris opciót kért az összes belépőjegyekre.

LEVELEK A SZERKESZTŐSÉGHEZ

HORVÁTH OTTÓ (Olofström, Svédország). — Köszönöm a kérésemre elküldött *Korunk*-számokat. Rendkívül figyelemre méltónak tartom, hogy az Európa-szerte érezhető műemlékvédelmi hullám Romániában is erőteljesen megnyilvánul, amint azt márciusi számukból láttam. Megdöbbentőek a számok a román fatemplomok eltűnéséről: 1927-ben 1200; 1940-ben 1000; 1960-ban 50. Egy ilyen fatemplomot én is „örzök“, nyomtatott linómetszeten, Kós Károly könyvében (*Hármaskönyv*). Kedves könyvem. Nagyon szép munka, csak úgy vélem, rendkívül alacsony a példányszáma — s lám, ebből is egy Svédországban van! A múlt köveinek restaurálása kezdete lehet kevésbé látványos, de hasznosabb „restaurálásoknak“; gondolkodok itt az önök szűkebb pátriáját lakók együttélése és *együttérzése* emlékeinek az eddiginél még alaposabb feltárására, s a szép hagyomány ápolására. — Kassay Miklós riporthősenek, B. Andrásnak (februári számukban) szeretném megüzenni, hogy a Volvókat itt sem tálcán kínálják fel az egyszerű embereknek; húzni kell, görgetni a „sziszifuszi“ követ felfelé.

IMREH BARNA Ielkész (Alsórákos). — Ez évi 3. számuk műemlék-ismertetései kiegészítésül szeretnék szolgálni az alsórákosi kastélyra vonatkozó alábbi adatokkal, melyeknek nagy részét — egy átfogó tanulmány megírásához — magam gyűjtöttem, illetve kutattam fel. „A kastély a falunak napkelet felől való részein, a Felszegben, az Olt vizére lenyúló egyik Bérczetskének farkán igen szép, kies helyen helyeztetett“ — olvassuk egy 1765-ben készített leltárban. Kós Károly úgy véli, hogy az építmény félreérthetetlenül erdélyi lelkület szülötte. Építtetője a délnyugati bástyán száz évvel ezelőtt már alig olvasható felirat szerint („*Soli Deo Gloria extrui fecit ex fundamento Georgius Sükösd A. D. 1624. 9. Maj.*“) Sükösd György, a község földesura, Bethlen Gábor fejedelem tanácsosa volt. A bástya keleti oldalán a Senecától eredő *Saepe calamitas felicitatis est causa* (gyakran a baj szüli a boldogságot) jelmondat első két szava ma is olvasható. A hagyomány szerint Sükösd György az addig ott állott kolostor helyébe, annak köveiből építtette a kastélyt. Reneszánsz stílusban, szabálytalan négyzet alakban készült, a sarkokon kerek, alacsony kúp alakban fedett bástyákkal. Ilyenyszerű vár van még Várpalotán, Héderváron, Nagybittsén, Brunócon, Radnóton, Küküllőváron, Marosvécsen, Fogarason; a típus eredetét a római saroktoronyos castrumokban kereshetjük. A déli részen, közepén, az egyetlen bejáró fölé a tornyot Bethlen Sámuel 1700-ban építtette; a kastélytól elütő stílusával annak művészi összhangját sajnálatosan zavarja. A várkastély 1694-ben került Bethlen Sámuel birtokába, aki mindjárt nagyarányú átalakításokba kezdett. A falakat s a bástyákat magasabbra emeltette (a toldások ma is jól látszanak mind a bástyákon, mind a falakon), a keleti szárny emeleti részén levő lovagtermet pedig művészien díszítette barokk ízlésű féldomborművekkel, melyeket állítólag két görög fogoly készített. Sajnos, a kastélynak ez a művészileg legértékesebb része ma nincs meg. 1917–1918-ban renoválták a tornyot, az alatta levő épületrészt és a délkeleti bástyát, s ekkor a lovagterem művészi stukkóiról egy gipszmester másolatokat készített, azzal az elgondolással, hogy ami az eredetiből épen marad a lebontásnál, azt visszahelyezik, a többit pótolják, a másolati példányokat pedig megőrzik. Sajnos, az elgondolás nem valósult meg, s az értékes díszeknek csak fényképe maradt fenn. Később a palotát és az északeleti bástyát a tulajdonos közbirtokosság árverésen eladta, s még azon az őszön lebontották. Ekkor derült ki, hogy a lovagterem mennyezete eredetileg művészien faragott nyárfagerendákból állott. Egy padlógerendán Kádár András az 1464-es évszámot találta. Huszár Tamás pedig, az 1917-es renoválás egyik előmunkása, világosan visszaemlékezik arra, hogy a vezető mérnök a várat négyszáz-tíz évesnek mondta. Mindkét adat a kolostor építési korára vet világot. — Az

egész kastélyt erős kőfal vette körül, melyből mára csak töredékek maradtak meg. A falat mély vizesárok övezte. Ettől délre mintegy húsz méter távolságban, már kissé az oldalban, hosszú kőfal húzódott, két végén hatszögű kisebb bástyákkal, melyeknek őrszobái később kocsisok lakásául szolgáltak. A torony alatti bejáróval szemközt, a vizesárok felett híd, ennek belső végén láncokkal felvonható kapu, azon pedig kis bejáró ajtó volt. A felvonókapu előtt a híd folytonosságát széles lappancs szakította meg, amelyet sarkain a kapura lehetett fordítani. A torony belső, udvar felőli részét szintén csigákkal felvonható kapuszerkezettel látták el, s az ebbe vágott kiskapu mögött 1698-ban négy szakállas ágyú és egy muskotély védte a bejáratot. A vár védelmét szolgálta továbbá még az egyebütt elhelyezett hat szakállas ágyú, tizennégy muskotély, tizenhárom flinta, nyolc szál karabély, egy janicsár puska stb. A kastély csak időnként szolgált tulajdonosainak lakóhelyül. Az építető Sükösd György teremi kastélyában lakott, ott is temették el 1631-ben. Az urak számára berendezett és mindig rendelkezésükre álló lakosztály mellett gazdatisztek és más uradalmi alkalmazottak laktak a kastélyban, de takácsház, sütőház, konyha, magtárak, borospincék is voltak benne, és a torony alatt egy tömlőc. Hadászati szerepéről, ostromlásáról nem tudunk. Az önálló erdélyi fejedelemség megszűnése után az Erdélyt előzőnlő nemetek „az kastélyt felverték”, s onnan a református egyház kegyzereit „egy kús keresztelő kannán kívül mind elvitték”. 1704-ben a kurucok vették birtokukba; borban és marhában nagy kárt okoztak a labanc grófnak. — A kastélyt napjainkban műemléknek nyilvánították.

KOVACS M. ZOLTÁN igazgató-tanár (Backamadaras). — A tömegművelődési nevelőmunka minőségének megjavítását és a szervezési formák magasabb szintre emelését célzó pártdokumentumok tanulmányozása, valamint a Maros megyei oktató- és nevelőtevékenységet irányító szervek észrevételei arra ösztönöztek: keressük az új, hatékonyabb módszereket, s a lehetőségekhez mérten alkalmazzuk ezeket mind a pedagógia, mind a művelődési tevékenység különféle formái — például a népköltészet gyűjtése — terén. Mindössze két osztály, iskolánk VII. és VIII. osztálya folklorisztikai vetélkedőjének vezetőjeként leírhatom: azt tapasztaltam, hogy a tanulók szivesebben, nagyobb lelkesedéssel gyűjtik az ismeretlen népköltészet termékeit, ha azokat a továbbiakban nem csupán porosodó dossziékban, mindenfajta funkció nélkül őrizzük, de maguk a kis gyűjtők *elő is adhatják* őket, akár felnőt, akár gyermekközönség jelenlétében. Így a szereplés vágya, a közönség előtt aratott siker öröme (sikerélmény!), mint elérendő cél, kívánatossá és élvezetessé teszi a gyűjtőmunkát a tanulók számára, s ennek gyakorlati eredménye is megmutatkozik. A mi sikeres vetélkedőnk például — a nemrég zárult tanév folyamán — sok gyönyörű népdal, ballada, mese stb. mellett számos eddig nem hallott lakodalmis rigmust hozott felszínre, amelyek egy része az ételek-italok behordásához, más része a fiatal pár búcsúzásához, valamint a „csutkóház” elnevezésű régi szokáshoz kapcsolódik. További tapasztalatom az, amelyet ez úton is szeretnék megosztani az érdekeltekkel, hogy a falusi művelődés két fő intézménye, az *iskola* és a *kultúrotthon* keretében zajló hagyományápoló tevékenység kölcsönösen befolyásolja és segíti egymást. Tanulóink gyűjtőmunkája például elképzelhetetlen lett volna az öreg „nótafák” megszólaltatása nélkül; a gyűjtött anyag előadása viszont hozzájárult ahhoz, hogy a régi értékek valósággal új életre keljenek és újra közkinccsé válhassanak.

LÁSZLÓ DEZSŐ (Kolozsvár). — Folyóiratuk ez évi 3. számában Gaal György *Házsongárdi panteon* címmel közreadott tanulmányával kapcsolatban a következő kiegészítéseket közlöm: 1. 1938-ban az *Erdélyi Fiatalok* mozgalmat indított a temető felszámolásra ítélt sírjai megmentésének érdekében. Erről a vállalkozásról részletesen beszámol a lap 1938. évi 3—4. száma. Miután a város tanácsa több mint háromezer meg nem váltott sírt újbóli eladásra jelölt ki, a lap szerkesztősége — Kelemen Lajos, Puskás Lajos és Benczédi Pál vezetésével — hatvan önként vállalkozó fiatalemberrel háromezer, csak számmal jelölt sírnak megkereste a gazdáját, lemásolta a feliratokat. Az így begyűjtött anyagból a román sírtulajdonosok nevét a *Patria*, a magyarokét az *Ellenzék* és a *Keleti Újság* című napilapok közölték. Gondolom, ez a mozgalom megérdemli, hogy helyet kapjon a temető történetében. 2. Megítélésem szerint az alábbiak, akik szintén a „házsongárdi pan-

teonban“ nyugosznak, nem hiányozhatnak az összefoglalásból: *Brüll Emánuel* ref. kollégiumi tanár, nyelvész; *Bodor Pál* pomológus, az első magyar nyelvű faiskolai katalógus kiadója. *Bolyai Farkas* barátja; *Geiser Antal* városi főmérnök, a Sétatérnek és a Szent Mihály-templom tornyának tervezője; *Seprődi János* ref. kollégiumi tanár, népzene gyűjtő és zenetudós.

NAGY ILONA háziasszony (Kolozsvár). — Sokat olvasok a műemlékekről meg védelmükről, így az Önök folyóiratában is (gondolok például az idei 3. számra). Ezzel kapcsolatban meg szeretném kérdezni: hol van a Dónáth-szobor, nincs szándékában a város vezetésének helyreállítani? És vajon nem volt-e súlyos hiba a tudtommal legrégibb feliratot, a főtéri Corvin söröző 1477-es évszámot viselő ajtaját bemázolni? Úgy vélem, az ilyen mulasztásokra kötelességünk felhívni a műemlékek gondját viselő illetékes szervek figyelmét.

SUMAR

* * * Marea consfătuire a comuniștilor din țara noastră 963 • Dombi Géza: Conferința făuritoare de viitor 968 • Ion Brad: Sens (poezie, trad. de Veress Zoltán) 971 • Ion Caraion: Cintec de luciditate (poezie, traducere de Veress Zoltán) 972 • Kádár János: Nevoie stringentă (poezie) 973 • Grigore Hagiu: Tot ce iubesc (poezie, trad. de Jancsik Pál) 973 • Radu Florian: Cu privire la contradicțiile societății socialiste 974 • Pavel Apostol: Stadiul actual de dezvoltare al futurologiei 981 • Zörgő Benjámín: Psihologia victoriei și a înfringerii 985 • László Ferenc: Idealul olimpic în România 994 • Horváth Ildikó: Maratonul arhitecților 1003 • Bajor Andor: Concurs de ziua nașterii 1011 • Demeter András: Constituție fizică, tip, performanță 1013 • Lia Manoliu: Intelectualismul sportului (interviu de Romulus Rusan, trad. de Kántor Erzsébet) 1020 • Vizi Imre: Echipa de sport și sociabilitatea 1024 • Aradi József: Fenomenologia fotbalului 1030 • Saszet Géza: Rețetă pentru și împotriva indoielii (poezie) 1035 • Harold MacMillan: Memorii (introducere și traducere de Farkas László) 1037

NOTE

Láng Gusztáv: Fair play — virtute a șahiștilor 1043 • Gyulai Pál: Un concurs de gimnastică din anul 1874 1044 • Kántor Lajos: Mănușă de box și estetică 1046

OGLINDĂ

Nagy Miklós: Reglementări cu dublu scop în politica agrară 1049

FORUM

Lázár László: Despre ziaristica sportivă în limba maghiară din țara noastră 1054

VIAȚĂ INTERNAȚIONALĂ

Szováti Endre: Documente de război ale Arhivei Naționale Engleze 1057 • Farkas László: Despre partenerii politologiei 1061 • Arnold J. Toynbee: Omenie și neomenie în politică 1063 • Claude Lévi-Strauss: Rasă și cultură 1068

ȘANTIER ȘTIINȚIFIC

Wagner István: Metode de preselecție în ameliorarea pomilor fructiferi 1073

RECENZII

Engel Károly: Lauda unui traducător 1080 • Szekernyés János: Actul de naștere al literaturii noastre 1084 • Róbert Endre: Despre cartea Calendarul naturii a lui Xántus János 1088 • Michael Kroner: În memoria lui Josef Haltrich 1090

BIBLIOTECĂ, PANORAMĂ, SCRISORI CĂTRE REDACȚIE

1972 FOLYAMÁN MEGJELENT:

- A könyv dicsérete
- Erkölcs a mai világban
- Műemlékeink hétköznapijai –
hétköznapijaink műemlékei
- A biológia változásai
- Zenei anyanyelvünk
- Műszaki értelmiség
és nemzetiségi műveltség
- A sport fenomenológiája
és a mai olimpiák

ELŐKÉSZÜLETBEN:

- Esztétikai szemlélet, világ-
irodalmi műveltség – 1972
- Korszerű közművelődés
- A jog tudománya
és gyakorlata
- Bolygónk újrafelfedezése
- Költő és közéletiség (Petőfi
születésének 150. évfordulóján)